

นิเทศกรรม

พระเทพดิลก

กองทุนไตรรัตนานุกาพ

สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒

นิเทศกรรม (ส่องสว่างกลางใจ)

พระเทพคิลก (ระแบบ จิตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

รวบรวม เรียบเรียง

กองทุนไทรรัตนานุภาพ

เพื่อการศึกษา การเผยแผ่ และพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

จัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อความเข้าใจในพระธรรม

สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘

นิเทศกรรม

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโล)

รวบรวม เรียบเรียง

ISBN-974-88656-0-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑	๒๕ เมษายน ๒๕๓๔	
กองทุนไตรรัตนานูภาพ		๒,๕๐๐ เล่ม
ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย		๒,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๒๕ เมษายน ๒๕๓๗	
กองทุนไตรรัตนานูภาพ		๓,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	๒๕ เมษายน ๒๕๓๙	
คุณวาทินี ลำซำ		๓,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	๓๑ สิงหาคม ๒๕๔๘	
กองทุนไตรรัตนานูภาพ		๕,๐๐๐ เล่ม

กองทุนไตรรัตนานูภาพ

คณะกฐิ วัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู กรุงเทพมหานคร

โทรศัพท์ ๐-๒๒๘๑-๙๕๑๐

พิมพ์ที่ บริษัท แปดสิบเจ็ด(2545) จำกัด

๑๘๔/๑๐ ลาดพร้าว ๘๗ แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๓๙-๘๖๓๒, ๐-๙๙๙๖-๙๙๙๖ โทรสาร ๐-๒๕๓๐-๖๐๙๑

นางจรรพวรรณ วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พุทธศักราช ๒๕๔๘

คำนำ

หนังสือเรื่องนิเทศกรรมเล่มนี้มีความเป็นมาอันสืบเนื่องมาจากการทำหน้าที่สอนนักธรรมชั้นตรี ในวิชาธรรมวิภาคสืบต่อกันมาเป็นเวลาหลายปี แต่มีความรู้สึกว่ ลำดับความที่นิยมเรียงมานั้น เป็นการเรียงตามลำดับขององค์ธรรม ที่เรียงจากจำนวนน้อยไปหาจำนวนมากตามลำดับ อันเป็นโครงสร้างแบบอังกุตตรนิกาย ซึ่งเป็นวิธีการเรียงแบบหนึ่งของพระไตรปิฎก ทำให้การทำความเข้าใจในแต่ละเรื่อง ไม่ต่อเนื่องถึงกันในเรื่องเดียวกันตามโครงสร้างแบบคัมภีร์ สังยุตตนิกาย โดยการนำมาเกาะกลุ่มแบบอริยสัจ เพราะในความเป็นจริงแล้ว หลักธรรมทั้งปวงในพระพุทธศาสนา ล้วนเป็นอริยสัจ ที่ทรงแสดงในปริยายต่างๆ

เมื่อหลายปีมาแล้ว ได้ทดลองสอนนักเรียน โดยการนำเอาหลักธรรมมาเกาะกลุ่มกัน โดยก่อนจะทำอย่างนั้น ได้ทดลองบรรยายให้ชาวบ้านจำนวน ๒๕๐ คนฟัง ใช้เวลาทั้งหมด ๑๕ ชั่วโมง ให้อาจารย์จากมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ ออกแบบสอบถาม ปรากฏว่ามีคนเข้าใจดีขึ้นถึง ๘๐ กว่าเปอร์เซ็นต์ จากนั้นจึงทดลองสอนพระนวกะที่บวชในพรรษา ในสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหารประมาณ ๓ ปีต่อกัน ในที่สุดได้ตกลงจัดหมวดหมู่หลักธรรมที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรวบรวมเรียบเรียงไว้ ในหนังสืออนุวโกวาท

แต่มีข้อความบางอย่างที่น่าจะให้พระที่บวชใหม่
สาธุชนที่สนใจในพระพุทธศาสนาได้รู้ไว้ จึงมีบางข้อที่เพิ่มเติม
ขึ้นมา เพราะเจตนาจริงๆ ไม่ใช่ต้องการให้พระนวกะพวกเดียว
อ่าน แต่ต้องการให้ผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาสามารถมองเห็น
พระพุทธศาสนาจากตอนต้นจนถึงผลสูงสุด โดยเรียงลำดับ
เป็นเรื่องหลักที่ควรทราบ พระรัตนตรัย และคุณพระรัตนตรัย
ภาระหน้าที่ของพระสงฆ์จากนั้นจะลำดับความไปตามโครงสร้าง
อริยสัจ คือทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจมีการพูดถึงน้อยในขั้นนี้
จากนั้นเอาหลักธรรมประเภทกุศลธรรมส่วนเหตุ ที่ในแง่ของ
ความเป็นจริง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่ทรงจำแนก
แสดงไว้โดยปริยายต่างๆ มาเกาะกลุ่มรวมกันเป็นเรื่องๆ ไป
มาสรุปที่อริยสัจ ๔ ประการ ที่ทรงแสดงในแนวของ นิปปริยาย
คือทรงแสดงเมื่อไร จะทรงแสดงอย่างนั้นทุกคราวไป

ในการพิมพ์แต่ละคราวได้มีการปรับปรุงไปตามลำดับ ใน
ขั้นแรกให้ชื่อว่า สองสว่างกลางใจ โดยแบ่งออกเป็นสองภาค
กาลต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นนิเทศธรรม ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์
ที่ พระราชาธรรมนิเทศ เพราะลักษณะของการอธิบาย จะใช้
แนวนิเทศ คือชี้แจงแสดงหลักธรรม ในรูปของการอธิบายขยาย
ความ อันเป็นภารกิจในการทำงานของพระสงฆ์ ที่ท่านกำหนด
ไว้ว่าพระสงฆ์ คือหมู่ชนที่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วสอนบุคคล
อื่นให้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย

ในการอธิบาย ขยายความนั้น ท่านให้ทำแบบ
ราชทูตอ่านราชสาร คือราชสารว่าไว้อย่างไรต้องอ่านไปตามนั้น
หลักการสำคัญในฐานะของพุทธศาสนิกชนนั้น คือ เมื่อระลึกถึง
พระพุทธศาสนา ให้เคารพต่อพระอัครมม ข้อใดพระพุทธเจ้า
ทรงสอนไว้อย่างไร ให้มีความเคารพต่อหลักธรรม แสดง ชี้แจง
ไปตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้

หนังสือเรื่องนิเทศธรรมในคราวนี้ ได้ผ่านการตรวจสอบ
เทียบเคียงกับองค์ธรรมในหนังสือนวโกวาทปรากฏว่ามีองค์ธรรม
หลายข้อที่ตกไปในการพิมพ์คราวก่อนจึงต้องเรียบเรียงเสริมเติม
ให้มีจำนวนองค์ธรรมตามที่ปรากฏในหนังสือนวโกวาท ทำให้
ขนาดหนังสือขยายออกไปถึง ๔๖๐ กว่าหน้า ราคาต่อเล่มก็
เพิ่มขึ้นมาก ประกอบกับเป็นหนังสือพิมพ์เผยแพร่แจกเป็นธรรม
ทาน โดยเน้นหนักไปที่พระนวกะ ท่านสาธุชนที่สนใจใน
พระพุทธศาสนา ที่มั่นใจว่ารับไปแล้วต้องอ่าน เพราะหลัก
ความจริงมีอยู่ว่า บางอย่างแม้จะมีก็เหมือนไม่มี คือ สามิภรรยา
ที่ไม่อยู่บ้าน, ทรัพย์ของตนแต่อยู่ในกระเป๋าคนอื่น, หนังสือที่
เก็บไว้ในตู้ ๓ ประการนี้ท่านบอกว่ามีก็เหมือนไม่มี เพราะไม่
อำนวยความสะดวกอะไรแก่เจ้าของ

การศึกษาพระพุทธศาสนานั้น เมื่อมองจากภาคของ
การปฏิบัติจริง ๆ เราสามารถสรุปรวมลงที่ ศีล สมาธิ ปัญญา
หรือ ทาน ศีล ภาวนา หรือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำ
กุศลให้สมบูรณ์ การทำจิตให้ผ่องแผ้ว แต่ประการสำคัญคือ

การศึกษาในพระพุทธศาสนา จะต้องมีการพัฒนาการด้านปัญญา ความบริสุทธิ์ และความเมตตากรุณาขึ้นภายในจิต มองโลก และชีวิตอย่างรู้เท่าทัน พยายามหาประโยชน์จากทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนสัมผัส ดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานหลักไว้ว่า ประโยชน์ที่พึงเกิดขึ้นในที่ใดๆ โดยวิธีใดๆ ควรใช้ความพยายามในที่นั้น โดยวิธีนั้นๆ

การพิมพ์ในครั้งนี้จัดเป็นครั้งที่ ๔ แต่คงหลักการเดิมไว้ คือเผยแพร่เป็นธรรมทาน ตามวัตถุประสงค์ของ กองทุนไตรรัตน์ภาพ ที่จัดตั้งขึ้น เพื่อการศึกษา การเผยแพร่ และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา แต่เพราะต้นทุนในการพิมพ์ต่อเล่มค่อนข้างสูง สาธุชนบางท่านโดยเฉพาะนักศึกษาปริญญาโทของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยบางท่านได้ทราบ จึงขอสมทบทุน ในการพิมพ์ตามกำลังศรัทธา ซึ่งได้นำชื่อของท่านที่ร่วมบริจาค ค่าพิมพ์ มาลงไว้เพื่อท่านที่ได้ทราบอนุโมทนา และเป็นอนุสรณ์ แห่งบุญกิริยาที่ท่านร่วมบริจาค

หวังว่าหนังสือเรื่อง นิเทศธรรม เล่มนี้ คงสามารถ อำนวยประโยชน์ให้เกิดแก่ท่านที่ได้รับมาแล้ว อ่านได้รับผล อานิสงส์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสวนานิสงส์ คือ อานิสงส์ในการฟังธรรมไว้ว่า

ผู้ฟัง อ่าน ย่อมได้ฟัง ได้อ่านสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ไม่เคยอ่าน สิ่งใดที่เคยฟัง เคยอ่านมาแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่ง นั้นชัดขึ้น, สามารถลดละบรรเทาความสงสัยลงไปได้ ทำความเห็นของตนให้ถูกต้องตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรง

ประกาศแสดงไว้ได้ ในขณะที่ฟัง อ่านนั้น มีจิตผ่องใสด้วยศรัทธา
ปัญญา ความรู้

ขออนุภาพแห่งพระรัตนตรัย ได้โปรดคลบบันดาลอภิบาล
รักษาให้ทุกท่านที่มีส่วนให้หนังสือเรื่อง นิเทศธรรม ได้มีโอกาส
เผยแพร่ในบรรณโลก และให้ความรู้ความเข้าใจในศาสนธรรม
แก่ผู้สนใจในธรรมโดยทั่วกัน

ขอพระสังฆธรรมอันพระพุทธเจ้าทรงประกาศแสดง
ไว้ดีแล้ว จงดำรงอยู่สืบกาลนาน

ขอการศึกษา ปฏิบัติธรรมจงแพร่กระจายไปในหมู่
ผู้ใคร่ธรรมทั้งหลาย

ขอพระธรรมได้รักษา ผู้ศึกษา ประพฤติปฏิบัติให้
ประสบความสุขตลอดไป

ขอความสามานสามัคคีจงบังเกิดมีในสังคมไทย
ตลอดกาลเป็นนิตย์ เทอญ.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตภาโณ)

ผู้ดำเนินการกองทุนไตรรัตนอนุภาพ

เพื่อการศึกษา การเผยแผ่ และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๑ สิงหาคม ๒๕๔๘

คำอนุโมทนา

ในการพิมพ์หนังสือเรื่อง นิเทศธรรม ในครั้งที่ ๔ นี้ สำเร็จ
ได้ด้วยกุศลเจตนาบริจาคค่าพิมพ์ของท่านที่มีนามดังต่อไปนี้

คุณวาทินี ลำซำ	๖๐,๐๐๐.๐๐
คุณจรัส ไม้ประดิษฐ และครอบครัว	๗๐,๐๐๐.๐๐
คุณชีวเชษฐ์ แซ่โจ้ว, คุณเมี่ยวเค็ง แซ่เฮ้ง และครอบครัว (ครอบครัวโอบาสพงศ์กาล)	๕๐,๐๐๐.๐๐
คุณชัย ตั้งจิตชัชวาล, คุณสุสดี นิ่มเจริญวรรณ	๑๒,๐๐๐.๐๐
คุณคารณิ กริชชาญชัย	๑๐,๐๐๐.๐๐
คุณนพ - คุณคารณิ สัตยาทร และคณะ	๕,๐๐๐.๐๐
คุณมณี - คุณเบญจวรรณ แก้วประเสริฐ	๕,๐๐๐.๐๐
พระมหาสุพจน์ วรวิฑูตสุ (ถำน้อย)	๒,๐๐๐.๐๐
คุณพรศรี พุทธศีลพรสกุล	๑,๐๐๐.๐๐
คุณธวัชชัย ศรีไพโรจน์	๑,๐๐๐.๐๐

ขอความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงประกาศแสดงไว้ดีแล้ว โดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

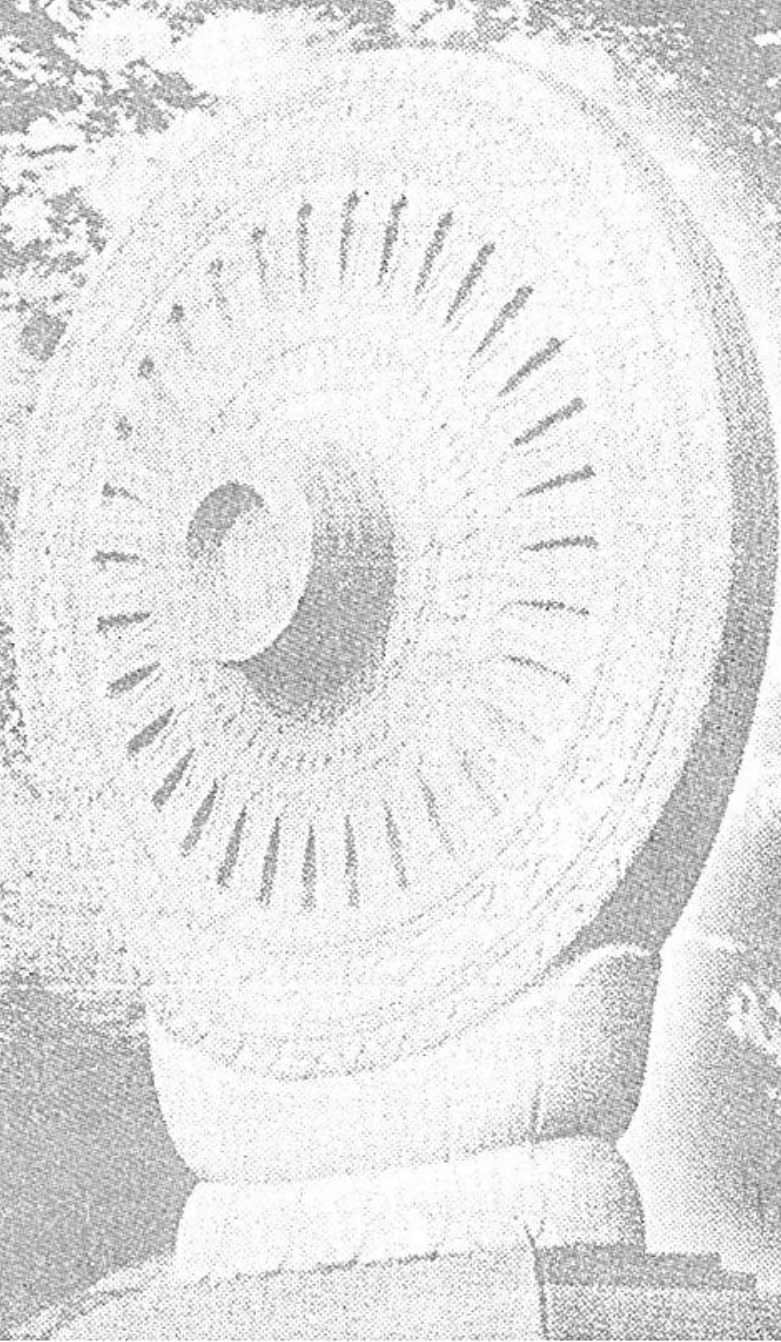
พระเทพคิลก

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๑ สิงหาคม ๒๕๔๘

US: 1994/01/01

WINDSSW

สารบัญ

แม่ได้ยากก็ได้แล้ว	๑
พระรัตนตรัย	๑๔
พระรัตนตรัยคืออะไร? ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น	๑๔
พระพุทธเจ้าคือใคร? ทรงมีพระคุณอย่างไร?	๑๘
ทำอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าถึงพระพุทธเจ้า?	๒๔
ถึงพระพุทธเจ้าแล้วได้ผลานิสงส์อย่างไร?	๒๕
พระธรรมคืออะไร? มีคุณอย่างไร?	๒๖
ทำอย่างไรจึงจะเรียกว่าถึงพระธรรม?	๒๙
ถึงพระธรรมแล้วได้รับผลานิสงส์อย่างไร?	๓๐
พระสงฆ์คือใคร?	๓๑
ท่านที่ปฏิบัติได้เช่นนี้	
โดยความหมายที่สมบูรณ์คือใคร?	๓๔
ทำอย่างไรจึงจะชื่อว่า	
เป็นการถึงพระสงฆ์อย่างแท้จริง?	๓๕
พระสงฆ์ทรงคุณอดุลย์ค่า	๓๗
คุณของพระสงฆ์ ๓ ประการ	๓๘
การระ ๖	๔๑
ปาริสุทธิศีล ๔	๔๖
องค์แห่งภิกษุ & ประการ	๔๙
ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ	๕๓
องค์แห่งธรรมกถึก & ประการ	๖๑

ธรรมชาติวิทยาที่นำมาสู่ความเป็นชีวิต	๖๗
ชีวิตคืออะไร?	๖๗
สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์อย่างไร?	๘๐
ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาอย่างไร?	๘๑
โลกธรรม ๘ ประการ	๘๙
อกุศลธรรม	๙๕
ความหมายของคำว่าอกุศลธรรมคืออะไร?	๙๕
นิยตมิจฉาทิฎฐิ ๓ ประการ	๙๘
อนันตริยกรรม ๕	๑๐๐
ทำไมท่านจึงถือว่าเป็น	
อนันตริยกรรมคือกรรมหนัก?	๑๐๐
อกุศลกรรมบท ๑๐	๑๐๑
อบายมุข ปากทางแห่งทางเสื่อม	๑๑๓
มิตรปฏิรูป ๔	๑๒๑
อคติ ๔	๑๒๖
มลละ ๙	๑๒๙
อุปกิเลส ๑๖	๑๓๒
นิวรณ์ ๕	๑๓๖
มาตรวัดความเป็นพระธรรมวินัย	๑๔๕
ลักษณะของพระธรรม ๔	๑๔๗
หลักในการแสดงธรรม ๓	๑๔๘
พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการแสดงธรรมอย่างไร?	๑๕๐
หลักตัดสินพระธรรมวินัย ๘	๑๕๔
ธรรมาทาส-กระจกธรรม	๑๕๙
โอวาทพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง	๑๖๑
ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน	๑๖๓

บนพื้นฐานแห่งความดี	๑๖๗
กุศลมูล ๓	๑๖๘
กุศลกรรมบถ ๑๐	๑๗๐
เพียงเท่านั้นก็ดีแล้ว	๑๘๐
สัปปริสบัญญัติ ๓	๑๘๑
อปีณณกปฏิบัติ ๓	๑๘๕
ธรรมยานนำสู่ความสวัสดิ	๑๘๙
จักร ๔	๑๙๐
วุดมิ ๔	๑๙๒
อิทธิบาท ๔	๑๙๕
ความเป็นพุทธศาสนิกชนที่พึงประสงค์	๑๙๙
สัมปรายิกัตถะ	๒๐๐
สมบัติของอุบาสก อุบาสิกา & ประการ	๒๐๒
บุญกิริยาวัตต ๓	๒๐๗
บุญกิริยาวัตต ๑๐	๒๑๑
ศีล & ประการ	๒๑๗
ธัมมัสสวนานิสงส์	๒๒๗
บริหารตนจนอยู่ดีมีความสุข	๒๓๐
นาถกรรมธรรม ๑๐	๒๓๔
ฆราวาสธรรม ๑๐	๒๓๘
อธิษฐานธรรม ๔	๒๔๓
เวสาร์ชชกรรมธรรม ๕	๒๔๘
ครองเรือน ครองสุข	๒๕๓
สุขของคฤหัสถ์ ๔	๒๕๔
เหตุที่ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน?	๒๕๕
ทิฏฐธัมมิกัตถะ ๔	๒๕๗

ประโยชน์แต่การถือเอาโภคทรัพย์	๒๖๐
ความปรารถนาที่สมหมายได้ยาก	๒๖๓
มิจฉาวนิชชา	๒๖๕
เพื่อความงามตามหน้าที่	๒๖๗
กุศลธรรม ๓	๒๒๗
ทิศ ๖	๒๖๙
สร้างมิตรสัมพันธ์ฉันญาติ	๒๘๗
มิตรแท้ ๔	๒๘๙
สังคหวัตถุ ๔	๒๙๓
ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย ๔	๓๐๐
เพื่อความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม	๓๐๓
อริยทรัพย์ ๗	๓๐๔
สัปปุริสธรรม ๗	๓๑๐
กถาวัตถุ ๑๐ ประการ	๓๑๗
สาราณียธรรม ๖	๓๒๒
อปริหานิยธรรม ๗	๓๒๖
ธรรมนำโลกและชีวิต	๓๓๒
ธรรมที่มีอุปการะมาก ๒	๓๓๓
ธรรมคุ้มครองโลก ๒	๓๓๗
ธรรมอันทำให้งาม ๒	๓๔๒
บุคคลหาได้ยาก ๒	๓๔๗
สู่เส้นทางแห่งความสุขสว่างทางใจ	๓๕๓
อินทรีย์ ๕	๓๕๖
อาร์กขกัมมัฏฐาน ๔	๓๖๒
พรหมวิหาร ๔	๓๖๙

ปธาน ๔	๓๗๕
อนุสสติ ๑๐	๓๗๗
สติปัฏฐาน ๔	๓๘๘
โพชฌงค์ ๗	๓๙๒
อริยมรรคมีองค์ ๘	๓๙๖
โพธิปักขยธรรม ๓๗	๔๐๕
จากสามัญสู่สุดยอด	๔๑๘
พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อะไร?	๔๑๙
อริยสังคคืออะไร?	๔๒๐
ในอริยสังค ๔ ประการนั้น ทุกขสังคเป็นเช่นไร?	๔๒๐
ชาติ ความเกิดเป็นอย่างไร?	๔๒๐
ชรา ความแก่เป็นอย่างไร?	๔๒๐
มรณะ ความตายเป็นอย่างไร?	๔๒๑
ความโศก เป็นอย่างไร?	๔๒๑
ปริเทวะ ความร่ำไรเป็นอย่างไร?	๔๒๑
ทุกข์ ความไม่สบายกายเป็นอย่างไร?	๔๒๑
โทมนัส ความทุกข์ใจเป็นอย่างไร?	๔๒๒
อปายาส ความคับแค้นใจเป็นอย่างไร?	๔๒๒
การต้อง เกี่ยวข้องกับคน สัตว์	
อันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์อย่างไร?	๔๒๒
การต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก	
เป็นทุกข์อย่างไร	๔๒๓
การต้องการสิ่งอะไรแล้วไม่ได้สิ่งนั้น	
ตามต้องการเป็นทุกข์อย่างไร?	๔๒๓
โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์อย่างไร?	๔๒๓

ความทุกข์เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ยอมทำหน้าที่ของตนอย่างไร?	๔๒๔
ทุกข์ สมุทัย อริยสัจ เป็นอย่างไร?	๔๒๖
เมื่อทุกข์ สมุทัย เกิดขึ้นแล้ว จะทำหน้าที่ของตนอย่างไร?	๔๒๘
นิโรธอริยสัจ เป็นอย่างไร?	๔๓๑
นิโรธอริยสัจ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำหน้าที่อย่างไร?	๔๓๑
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คืออะไร?	๔๓๓
อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเช่นไร?	๔๓๓
บรรณานุกรม	๔๔๕

แม่ได้ยาก ก็ได้แล้ว

ความมุ่งหวังในชีวิตของคนในโลกมีแตกต่างกันออกไป แต่
สิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายในโลกต้องการร่วมกันนั้น นานนักที่โลกจะ
ได้ประสบ เพราะเป็นสิ่งที่ชาวโลกในแต่ละยุคแต่ละสมัย จะได้
พร้อมกันในคราวเดียวกันนั้น ท่านบอกว่าจะได้โดยยาก ข้อนี้ตาม
หลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง

สิ่งที่บุคคลจะได้โดยยากไว้ ๔ ประการ คือ

๑. การได้ความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้โดยยาก
เพราะว่าการที่คนจะเกิดมาเป็นมนุษย์มีความสมบูรณ์ ทั้งร่างกาย
และจิตใจ จำเป็นต้องอาศัยคุณธรรมซึ่งบุคคลเหล่านั้นได้สั่งสม
อบรมไว้ในภพชาติปางก่อน และบุญกุศลเหล่านั้นส่งผลให้มาบังเกิด
เป็นมนุษย์ และในความเป็นมนุษย์นั้นเองก็ยังมี ความแตกต่างกัน
ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
พร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ ยิ่งเป็นสิ่งที่บุคคลได้โดยยากยิ่งขึ้น

๒. การดำรงชีวิตอยู่อย่างต่อเนื่อง ไม่ตายเสียใน
ระหว่างช่วงใดช่วงหนึ่ง ได้ชื่อว่าเป็นสิ่งที่บุคคลได้โดยยาก

๓. การได้ฟังพระสัทธรรมเป็นสิ่งที่ได้โดยยาก มองในแง่ของสังสารวัฏ การที่จะมีพระศาสนาเกิดขึ้น พระศาสดา ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก และแม้ในยุคสมัยที่มีพระศาสดาอยู่ หรือว่าบุคคลได้แสดงสถานะของตนว่าเป็น พุทธศาสนิกชน แต่การจะได้ฟังพระสัทธรรมด้วยความศรัทธา ความเลื่อมใส จนหยั่งรู้ในพระสัทธรรมเหล่านั้น เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ทั้งกาล ทั้งโอกาส ทั้งความพร้อมในด้านต่างๆ

๔. การอุบัติบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ เป็นไปได้ยาก เพราะการอุบัติบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการบังเกิดขึ้นของเอกบุคคลที่มีความสมบูรณ์ในด้านวาสนา บารมีธรรมที่สั่งสมอบรมผ่านภพชาติต่างๆ มาเป็นอันมาก เพราะ ฉะนั้นอายุโลกส่วนใหญ่จึงไม่มีพระพุทธานุภาพปรากฏอยู่ เพราะ ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ การที่โลกในยุคใดก็ตามมีพระพุทธเจ้า บังเกิดขึ้นชื่อว่า โลกประสบสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก สำหรับประเทศไทย ของเรามีเรื่องเป็นที่น่ายินดีว่า บรรพบุรุษของเราในอดีตได้รับเอา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

บนโคมหน้าประวัติศาสตร์อันยาวนาน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงนิกายศาสนาอยู่บ้าง แต่เราก็ยังยึดมั่นอยู่ในหลักของ พระพุทธศาสนาเป็นแกนใจ จนพระพุทธานุภาพกลายเป็นบ่อเกิด ของขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม นำให้สังคมไทยกลายเป็น สังคมพุทธไปโดยอัตโนมัติ ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่น่าศึกษาพิจารณา อยู่ประการหนึ่งก็คือ ในขณะที่พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็น ศาสนาประจำชาตินั้น ถ้าเรามองย้อนถึงประวัติศาสตร์จากสมัย

สุโขทัยเป็นต้นมา สถาบันสูงสุดของชาติบ้านเมืองคือ สถาบันของพระมหากษัตริย์ ได้เป็นหลักค้ำจุนพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการศึกษา การประพฤติปฏิบัติ การเผยแพร่ การก่อสร้างวัดวาอารามต่างๆ ตลอดจนถึงความเป็นผู้นำ ในด้านประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงถ่ายทอดมาภายใต้พระบารมีของพระมหากษัตริย์แต่ละยุคแต่ละสมัย จนมองคล้ายๆ กับว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงถือว่าเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา มีภารกิจที่จะต้องปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อต่อพระพุทธศาสนา

พุทธปณิธานของพระพุทธเจ้าที่ทรงตั้งไว้ก่อนจะแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ ๔ ประการคือ

๑. การให้การศึกษแก่พุทธบริษัท

๒. การให้พุทธบริษัทได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระลัทธิธรรม

๓. การให้พุทธบริษัทซึ่งได้ผ่านการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติมาแล้ว ช่วยเผยแพร่ชี้แจงแสดงศาสนธรรมแก่บุคคลอื่นโดยพิสดาร

๔. ยามใดที่ศาสนามีภัยอันตรายจากบุคคลภายในหรือบุคคลภายนอกก็ตาม พุทธบริษัทจะต้องมีความสามารถในการขจัดปัดเป่าภัยอันตรายเหล่านั้น ให้สงบระงับลงไปด้วยความเรียบร้อย

งานเสริมพระพุทธปณิธานทั้ง ๔ ประการนี้ อยู่ในพระอุปถัมภ์ขององค์พระมหากษัตริย์ ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้ให้การสนับสนุนในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การ

เผยแพร่ และเป็นหลักในการขจัดบิดเบือนภัยอันตรายที่เกิดขึ้นแก่
พระพุทธศาสนา มาครั้งแล้วครั้งเล่า

จนถึงยุคที่กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าเข้าศึกในครั้งที่สอง
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงกู้ชาติให้พ้นจาก
อำนาจการครอบครองของพม่าเข้าศึก โดยพระปณิธานที่ได้แสดงไว้
อย่างชัดเจนว่า

อันตัวพ่อชื่อว่าพระยาตาก	ทนทุกข์ยากกู้ชาติพระศาสนา
ถวายเป็นดินให้เป็นพุทธบูชา	แต่ศาสนาสมณะพระพุทธโคดม
ให้ยื่นยงคงถ้วนห้าพันปี	สมณะพราหมณชีปฏิบัติให้พอสม
สมณะวิปัสสนาพ่อชื่นชม	ถวายเป็นกรรมรอยบาทพระศาสดา
คิดถึงพ่อพ่ออยู่คู่กับเจ้า	ชาติของเราคงอยู่คู่พระศาสนา
ศาสนาอยู่ยงคู่องค์จักรา	พระศาสดาฝากไว้ให้คู่กัน

อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระองค์ท่านที่มี
ความเคารพเทิดทูนพระพุทธศาสนา โดยยอมเสียสละแม้พระชนม์ชีพ
ต้องประสบความเหน็ดยากลำบาก ความทุกข์ทรมานในการกู้ชาติ
บ้านเมือง ทรงมุ่งที่จะกู้ชาติและพระศาสนาเป็นพุทธบูชา โดยมี
พระราชประสงค์ที่จะให้สถาบันหลักทั้งสามของชาติบ้านเมืองนี้
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นั่นคือ ให้ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
แต่ละฝ่ายเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกันให้เกิดการดำรงอยู่อย่าง
มั่นคงถาวรตลอดไป

ต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชได้ปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์เป็นองค์ปฐมแห่ง
พระราชวงศ์จักรี ได้ทรงประกาศพระราชปณิธานอันมั่นคงแน่วแน่

ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขันธสีมา รักษาประชาชนและมนตรี

พระราชปณิธานเหล่านี้ได้ทรงปฏิบัติอย่างเข้มงวดเอาจริง
เอาจัง การศึกษาพระปริยัติสัทธรรม การปฏิบัติตามพระสัทธรรม
ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์
ทำให้มีการตื่นตัวในหลายๆ ด้านทั้งในด้านการศึกษา และการ
ปฏิบัติตามพระสัทธรรม

ผลงานการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้น ได้ปรากฏให้เห็นในโคลง
นิราศนรินทร์ที่ว่า

อุบายสลัมแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงๆ
สิงหาศน์ปรางค์รัตนบรร	เจ็ดหล้า
บุญเพรงพระหากสวรรค์	ศาสน์รุ่ง เรื่องแฮ
บังอบายเบิกฟ้า	ฝึกพื้นใจเมือง
เรื่องเรื่องไตรรัตน์พัน	พันแสง
รินรสพระธรรมแสง	คำเช่า
เจดีย์ระตะแขง	เสียดยอด
ยลยั้งแสงแก้วแก้ว	แก้หล้าหลากสวรรค์
โบสถ์ระเบียงมรทปพัน	ไพหาร
ธรรมาสน์ศาลาลาน	พระแผ้ว
หอไตรระฆังขาน	กายคำ
ไชประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพื่อนจันทร์

จากโคลงทั้งสามบทนี้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงงานพระศาสนา ทั้งในด้านศาสนบุคคล ศาสนธรรม ศาสนสถาน และศาสนพิธี ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ ชำราชากร อาณาประชาราษฎร์ จนสามารถปรากฏเป็นรูปธรรม มีผลงานสืบต่อกัน มาจนถึงปัจจุบัน

พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งพระราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ได้ทรงให้การทะนุบำรุงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องสืบต่อกันมา ได้มีการเข้มงวดกวดขันในด้านการศึกษา การประพฤติปฏิบัติ การเผยแพร่ และขจัดปัดเป่าภัยอันตรายที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา ครั้นแล้วครั้งเล่าให้ส่งบรรจบบลงไป

จนมาถึงสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านทรงมองเห็นว่า ในฐานะที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ในประเทศไทยยังนับศักราชเป็น ร.ศ. คือรัตนโกสินทร์ศกอยู่ จึงทรงเปลี่ยนให้ใช้ พ.ศ. คือ พุทธศักราชแทน ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์ได้ทรงคิดสร้างธงประจำชาติขึ้น ได้ทรงประกาศให้ ธงไตรรงค์ เป็นธงประจำชาติ อันเป็นการเสริมพระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้สถาบันหลักของชาติบ้านเมือง คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้มั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นมาให้เป็นสัญลักษณ์ เพื่อเสริมจิตสำนึกของคนไทยทั้งหลายให้มองไปที่จุดศูนย์รวมคือ ธงไตรรงค์ อันเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

ขอพรำพรำพันบรยาย	ความคิดเครื่องหมาย
แห่งสี่ทั้งสามงามถนัด	
ชาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์	หมายพระไตรรัตน์
และธรรมะคุ้มจิตไทย	
แดงคือโลหิตเราไซรั	ซึ่งยอมสละได้
เพื่อรักษะชาติศาสนา	
น้ำเงินคือสีโสภา	อันจอมประชา
ธ ไว้เป็นของส่วนองค์	
จัดริ้วเข้าเป็นไตรรงค์	เป็นสีแห่งธง
ที่รักแห่งเราชาวไทย	
ทหารอวดตารนำไป	ยงยุทธวิชัย
วิชิตกวีชูเกียรติสยาม	

อันเป็นการแสดงให้เห็นได้ว่า ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์นั้น ได้ถูกสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ โดยเอา ศาสนาเป็นตัวเชื่อมระหว่างชาติกับพระมหากษัตริย์ คือประชาชน ภายในชาตินั้น จะต้องมีการศึกษา มีการปฏิบัติตนจนสัมผัสมผล ทางศาสนาในระดับใดระดับหนึ่ง และช่วยกันเผยแผ่ชี้แจงแสดง ศาสนธรรม เพื่อน้อมนำให้ผู้อื่นยึดถือและประพฤติปฏิบัติตาม ยามใดมีภัยหรืออันตรายเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา จะต้องช่วยกัน ขจัดปัดเป่าภัยอันตรายเหล่านั้นให้สงบระงับลงไป ภายใต้พระบรม ราชูปถัมภ์ขององค์พระมหากษัตริย์

เมื่อแต่ละฝ่ายได้มีธรรมเป็นจุดกลางทางความคิดในการ อยู่ร่วมกัน แต่ละคนต่างศึกษาต่างประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยผล

แห่งธรรมนั่นเอง ก็จะนำความสงบความสันติสุขที่เรียกร้องต้องการ ให้เกิดขึ้น และต่อมามาท่านยังได้คิดขึ้นเป็นบทเพลง เพื่อตอกย้ำ จิตสำนึกให้คนไทยได้พยายามเสริมสร้างและรักษาเอกลักษณ์ของ ความเป็นไทยเอาไว้ โดยอาศัยคุณธรรมที่จะพึงประพฤติปฏิบัติ ตามหลักของพระพุทธศาสนา ๔ ประการ คือ

๑. สามัคคีธรรม ซึ่งจะต้องสร้างให้บังเกิดขึ้นโดย มีจุดร่วมกันที่ความเป็นชาติเดียวกัน ศาสนาเดียวกัน พระมหากษัตริย์ พระองค์เดียวกัน ตลอดจนถึงแผ่นดินถิ่นเกิดเดียวกัน เพราะว่าใน ความเป็นประเทศไทยนั้น ยังมีคนไทยอีกจำนวนหนึ่งที่เป็นศาสนิก ในศาสนาอื่น แต่ในขณะที่เดียวกัน เราก็เป็นชาติเดียวกัน อยู่ในแผ่นดิน เดียวกัน มีพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวกัน ย่อมมีความพร้อม ที่จะผนึกจิตใจเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยการสร้างความรัก ความเคารพ การไม่ทะเลาะวิวาทกัน การสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน เสริมสร้างให้เกิดเป็นสามัคคีและเอกภาพขึ้นภายในชาติบ้านเมือง

๒. รักสงบ โดยพื้นอัธยาศัย ศาสนาแต่ละศาสนาไม่ว่า จะเป็นพุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ฮินดู หรือซิกข์ ก็ตาม เป็น ศาสนาที่มุ่งเน้นเข้าไปสู่สันติ

เพราะฉะนั้น ความรักสงบจึงเป็นพื้นอัธยาศัยของศาสนิก ในแต่ละศาสนา ที่ช่วยให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดย แต่ละฝ่ายมุ่งไปสู่ความสงบเป็นประการสำคัญ

๓. กล้าหาญ ในขณะที่เดียวกัน แม้เราจะมี ความ ต้องการการอยู่อย่างสงบ แต่อาจมีภัยอันตราย มีข้าศึกศัตรูรุกราน มาจากข้างนอก ท่านก็ตอกย้ำให้มีความกล้าหาญ

๔. **เสียสละ** พร้อมที่จะเสียสละทรัพย์สินเงินทอง
หยาดเหงื่อแรงงานตลอดถึงชีวิต เพื่อพิทักษ์รักษาสถาบันหลักของ
ชาติบ้านเมืองเอาไว้

เพราะฉะนั้น คุณธรรม ๔ ประการคือ สามัคคี รักสงบ
ความกล้าหาญ และเสียสละนั้น ได้มีการตอกย้ำให้เกิดอยู่ใน
จิตใจของประชาชนภายในชาติ เนื่องจากการทวนกระแสความ
รู้สึกนึกคิด ความซาบซึ้งตรึงจิตในเรื่องคุณธรรมทั้ง ๔ ประการ จึง
ยังไม่มีผลสมบูรณ์ตามที่ต้องการกัน ทำให้มีการเรียกร้องความ
สามัคคี เรียกร้องความเสียสละ เรียกร้องความกล้าหาญ เพื่อให้
เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสงบของบุคคลภายในชาติ

ในความเป็นพุทธศาสนิกชนนั้น โดยหลักการสำคัญแล้ว
ท่านเน้นไปที่ความสงบจากอำนาจของกิเลส และอำนาจของอารมณ์
ที่เกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันของกิเลส คือ ไฟทั้ง ๓ กอง คือ ความโลภ
ความโกรธ ความหลง

เพราะฉะนั้น คุณสมบัติของความเป็นชาวพุทธจึงเป็น
เรื่องที่ควรศึกษาพิจารณาว่า

ในขณะที่เรามี พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำ
ชาติ เป็นศาสนาแห่งสันติธรรม เป็นศาสนาที่มีระบบ
คำสั่งสอนอันพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว มุ่งที่จะขจัดปัด
เป่าสิ่งไม่ดีไม่งามทั้งหลายให้บรรเทาเบาบางลงไป ดึงกายใจของ
บุคคลให้ออกจากความชั่ว ความทุกข์ ความเดือดร้อน เข้าสู่สันติธรรม
หรือสันติสุขในระดับต่างๆ นั้น เป็นเป้าหมายที่พึงประสงค์ของ
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

แต่ว่าการเป็นพุทธศาสนิกชนนั้นจะให้เกิดผลสมบูรณ์ตามเป้าหมายที่พึงประสงค์จริงๆ ท่านแสดงว่า จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติของพุทธศาสนิกชน ๕ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. **คติสมบัติ ถึงพร้อมด้วยคติ** คือการได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์อยู่ในดินแดนที่มีพระพุทธศาสนาเผยแพร่อันอยู่ การได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์นั้นดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ความเป็นมนุษย์ในด้านอัตภาพร่างกายตลอดถึงด้านจิตใจจะต้องอาศัยพื้นฐาน คือ บุญกุศลที่บุคคลเหล่านั้นสร้างไว้ จึงทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ส่วนนี้จึงเป็นผลจากปุพเพกตปุญญตาโดยตรง คือเป็นผลแห่งบุญที่บุคคลได้กระทำไว้ในกาลก่อน เป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้ได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์

๒. **กาลสมบัติ ถึงพร้อมด้วยกาล** คือ ยุคสมัยที่ได้เกิดมาในคราวที่มีคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้มีการศึกษา ได้มีการปฏิบัติ และได้มีการเผยแพร่อันอย่างแพร่หลาย ซึ่งจะได้เห็นได้ว่า ในปัจจุบันนี้ คำสอนในพระพุทธศาสนาได้มีการศึกษา ได้มีการเผยแพร่อัน ได้มีการปฏิบัติกันแพร่หลาย แต่ก็มีคนส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถสัมผัสพระสัทธรรมด้วยการศึกษา ด้วยการปฏิบัติจนสัมผัสผลในระดับต่างๆ ได้

๓. **ประเทศสมบัติ ถึงพร้อมด้วยประเทศ** คืออยู่ในถิ่นที่นับถือพระพุทธศาสนา เพราะตามปกติแล้ว มนุษย์เรานั้นเมื่อเกิดมาจะถูกครอบงำจากผู้ใหญ่ในสกุลของตนเอง คนส่วนมากจึงนับถือศาสนาตามสกุล ครอบครัวดินนับถือศาสนาอะไรอยู่ก็จะ

ปลูกฝังให้ลูกหลานนับถือศาสนาเหล่านั้น ฉะนั้น คนบางคนแม้จะมีบุญวาสนาบารมีอยู่บ้าง แต่เมื่อเกิดอยู่ที่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่นับถือศาสนาอื่น โอกาสที่จะมานับถือพระพุทธศาสนาย่อมจะมีได้น้อย ดังนั้นการได้เกิดมาในประเทศที่มีการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติอย่างประเทศไทยนั้น จึงถือว่าเป็นผลแห่งบุญเพกตบุญญา คือบุญที่กระทำไว้ในกาลก่อนเช่นเดียวกัน

๔. **กุลสมบัติ ถึงพร้อมด้วยสกุล** คือบุคคลภายในสกุลนั้นจะต้องมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอยู่ก่อน เพราะแม้แต่ประเทศไทยเราเองถ้าหากว่าเกิดมาในสกุลที่ไม่ให้ความสนใจ ไม่ให้ความสำคัญแก่พระพุทธศาสนา ลูกหลานก็ได้รับการอบรมฝึกปรีอไปในทางเดียวกันกับที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายของตนได้นับถือประพฤติปฏิบัติกัน ดังนั้นการเกิดมาในสกุลที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนอย่างสำคัญที่พ่อแม่ ซึ่งได้รับผลดีงามจากศาสนาแล้ว พยายามให้ลูกหลานได้ศึกษาประพฤติปฏิบัติตามศาสนาที่ตนเป็นศาสนิกอยู่

๕. **อุปธิสมบัติ ถึงพร้อมด้วยร่างกาย** คือ ร่างกายไม่พิการพิการ ประสาทต่างๆ ไม่มีความบกพร่องไป เพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือในด้านจิตใจ แม้ส่วนร่างกายจะมีความบกพร่องไปบ้าง แต่ถ้าหากว่าจิตใจมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอยู่ ก็ย่อมจะเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้น ได้ศึกษาธรรมปฏิบัติธรรมได้ตามกำลังความสามารถของตน

๖. **ทิฐฐิสมบัติ ถึงพร้อมด้วยความเห็นที่เป็นสัมมาทิฐฐิ** หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อเรากล่าวโดยสรุปแล้ว

เรื่องของสัมมาทิฏฐิเป็นหลักใหญ่ เพราะเป็นตัวปัญญาที่จะนำพาบุคคลให้สามารถจำแนกแยกแยะสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริง ดังนั้น ความเห็นที่เป็นสัมมาทิฏฐิจึงถือว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะนำบุคคลให้สอดส่องพิจารณาแยกแยะจนเห็นความผิดชอบชั่วดี ซึ่งมีอยู่ในสิ่งเหล่านั้น อย่างน้อยที่สุดความเห็นที่เป็นสัมมาทิฏฐิในเบื้องต้น จะต้องสามารถแยกแยะได้ว่า อะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นทางเสื่อม อะไรเป็นทางเจริญ อะไรเป็นเหตุให้ตกนรก อะไรเป็นเหตุให้เกิดในสุคติ เป็นต้น

เรื่องของสัมมาทิฏฐินั้น ท่านแสดงว่าต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการ คือ

๑. *ปรโตโฆสะ* ได้ยินได้ฟังจากผู้อื่นที่มีลักษณะกระตุนหรือชักจูงจากบุคคลภายนอก ได้แก่ การฟังคำแนะนำสั่งสอน การศึกษาเล่าเรียน การสนทนาสอบถาม ตลอดจนการบอกเล่าชี้แจงจากบุคคลทั้งหลาย ประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ จะต้องได้ฟังพระสัทธรรมจากคนที่มีความรู้สึกเป็นกัลยาณมิตรกับตน คือ มีความรักใคร่ บอกกล่าว ชี้แจงแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ พร้อมทั้งจะร่วมทุกข์ ร่วมสุขกัน

๒. *โยนิโสมนสิการ* ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธีที่เรียกว่า มีความคิดโดยอุบายอันแยบคาย สิ่งทั้งหลายที่ได้ผ่านมาในชีวิตของตนนั้น สามารถคิดได้ คิดดี คิดเป็น คิดชอบ มองสิ่งทั้งหลายด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมโยงผลไปหาเหตุ เชื่อมโยงเหตุไปหาผล

สามารถแยกแยะสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้องชัดเจน มองเห็นความ
เชื่อมต่อความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านั้น เช่น

การเชื่อว่า มารดาบิดามีคุณต่อบุตรธิดา ก็ต้องอาศัย
ปัญญาพิจารณาพิจารณาในแนวของโยนิโสมนสิการ มองเห็นความ
ดำรงอยู่ของตน ความเจริญเติบโต ความก้าวหน้าของตน มีความ
เกี่ยวเนื่องกับบิดามารดาแล้วมองย้อนไปจนถึงมีความเคารพเทิดทูน
ต่อบรรพบุรุษของตน เพราะถือว่า หากไม่มีบรรพบุรุษแล้วเราก็มีไม่
ได้ การที่เรามีบรรพบุรุษที่สืบต่อกันมานั้นเอง ทำให้เกิดมีเราขึ้นมา
ในปัจจุบัน ลักษณะความคิดในแนวนี้จึงต้องใช้ในกรณีทั้งปวง

หลักสัมมาทิฏฐิที่ถือว่า เป็นฐานสำคัญก็คือ ความเห็นว่า
เห็นว่า ทานที่บุคคลให้ทานมีผล
เห็นว่า สิ่งที่เขาแล้วมีผล
เห็นว่า สิ่งที่เขาเองคุณมีผล
เห็นว่า ผลและวิบากของกรรมที่ทำความดีและทำชั่วมีผล
เห็นว่า โลกนี้มี
เห็นว่า โลกหน้ามี
เห็นว่า มารดามีคุณ
เห็นว่า บิดามีคุณ
เห็นว่า สัตว์ที่ตายไปต่างๆ ที่ยังมีกิเลสอยู่ต้องเกิดอีก
เห็นว่า สมณพราหมณ์ผู้บรรลุนิพพานอันชอบและปฏิบัติ
ชอบ รู้แจ้งโลกนี้และโลกอื่นมี

พระรัตนตรัย

ศาสนาทุกศาสนาย่อมมีจุดสูงสุดที่ยึดถือของตน
ตราบใดที่ศาสนิกยังมีความศรัทธามั่นคงในจุดสูงสุดอยู่
ศาสนานั้นย่อมดำรงอยู่ได้ตราบนั้น พระพุทธศาสนา
เป็นเช่นเดียวกัน จุดรวมศรัทธาสูงสุดของพระพุทธศาสนา
คือ พระรัตนตรัย ตราบใดที่คนยังเคารพศรัทธาต่อ
พระรัตนตรัยอยู่ ตราบนั้นพระพุทธศาสนาย่อมดำรงอยู่

พระรัตนตรัยคืออะไร?

ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น?

คำว่า พระรัตนตรัย แปลว่า แก้วอันประเสริฐ ๓
ประการ การที่ท่านเรียกพระรัตนตรัยว่า เป็นแก้วอันประเสริฐ ๓
ประการนั้น ท่านนิยามความหมายไว้ในนिरुตติมัญจสุทว่า

ที่ชื่อว่าพระรัตนตรัย เพราะเป็นปุชฌิยัตถุอัน
บุคคลเกิดไว้ในดวงใจ เป็นของมีค่ามาก ทรงคุณอันบุคคล
ซึ่งไม่ได้ น้อยคนที่จะเห็นได้ คนชั้นต่ำไม่สามารถเข้าถึง
ได้ เหตุนั้น นักปราชญ์จึงได้ขนานนามว่า พระรัตนตรัย

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าความหมายของคำว่า พระรัตนตรัย
ในเชิงของผลแล้วเป็นความสมบูรณ์เต็มที่แห่ง พระปัญญาคุณ พระ
บริสุทธิ์คุณ และพระมหากรุณาคุณ ซึ่งเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า

ดังนั้น บุคคลผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ย่อมประกาศตนถึงพระรัตนตรัย ท่านจึงชื่อว่า สนทั้งหลายย่อมยินดี ซึ่งวัตถุอันอริยบัณฑิต พึงยินดี หมวดยสามแห่งปุชฌนียวัตถุโดยยังชน ผู้คบ คือเข้าไปเสพซึ่งตนให้ข้ามพ้นจากทุกข์และห้วงมรรณพ หมวดยสามแห่งปุชฌนียวัตถุโดยทำชนผู้ระลึกถึงตนให้สู่สุคติและนิพพาน เพราะเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นรัตนะ คือว่าแก้วอันประเสริฐ

ข้อนี้ท่านอนาคามีพรหมท่านหนึ่งได้กราบทูลต่อพระพักตร์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “**สนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึงที่ระลึกเถิด คนเหล่านั้น จักไม่ไปสู่อบายเลย เขาละกายที่เป็นมมนุษย์แล้ว จัก ยังกายที่เป็นเทวดาให้ปรากฏ**” เป็นการแสดงให้เห็นว่า อานุภาพแห่งพระรัตนตรัยสามารถอำนวยการประโชชน์สุขแก่บุคคลผู้ ถึงพระรัตนตรัยได้ในระดับต่างๆ จนถึงบรรลุผลสูงสุดในทาง พระพุทธศาสนา คือ มรรค ผล นิพพาน ที่เดียว

แต่การจะถึงพระรัตนตรัยให้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า เพิ่มขึ้นโดยลำดับนั้น ท่านได้แสดงลักษณะของผู้ถึงพระรัตนตรัย เอาไว้ว่า

๑. เป็นการถึงโดยมอภกายถวายเป็นชีวิตต่อพระ รัตนตรัย อย่างที่ทำวัตรสวดมนต์กันว่า ข้าพเจ้าเป็นทาสของ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นนายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอมอภกายถวายเป็นชีวิตพร้อมทั้งสรีระ แต่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

๒. ถึงพระรัตนตรัยโดยยกย่องพระคุณรัตนตรัยไว้ในเบื้องต้น อันเป็นความเคารพนับถือในลักษณะเทิดทูนคุณของพระรัตนตรัย พร้อมทั้งจะกล่าวสรรเสริญรำลึกถึง สักการะบูชา และน้อมนำมาเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติพัฒนาตนเอง ตามหลักของพระรัตนตรัย

๓. ถึงพระรัตนตรัยด้วยการถวายเป็นศิษย์ อย่างที่มีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะและพุทธมามิกา ซึ่งเป็นการประกาศสถานะของตนให้รับรู้กันว่า ตนได้ถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่า เป็นสภะที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต และขอให้คนทั้งหลายที่ได้ยินสัจจปฏิญาณ ได้จำตนเองไว้ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน

๔. ถึงพระรัตนตรัยด้วยการเคารพกราบไหว้ อันเป็นการแสดงถึงสามัคคีธรรม คือ การกระทำที่เหมาะสมที่ควรต่อพระรัตนตรัยและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย เช่น เมื่อเห็นพระสถูปเจดีย์ พระพุทธปฏิมา เรือนโพธิ์ ตลอดจนถึงปูชนียสถานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัยก็ประนมมือไหว้ แสดงความเคารพนับถือต่อพระรัตนตรัยให้ปรากฏแก่สายตาของบุคคลอื่น ๆ

แต่ในทางปฏิบัติ การที่จะพัฒนาจิตใจของตนให้สัมผัสคุณของพระรัตนตรัยได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นนั้น ท่านได้อธิบายไว้ในอรรถกถาแห่งสามัญญผลสูตรว่า

๑. จะต้องมึปัญญาารอบรู้ในคุณของพระรัตนตรัย พระคุณของพระรัตนตรัยแต่ละข้อนั้น เป็นคุณที่ลึกซึ้งยากต่อการหยั่งถึงได้ ดังนั้น ใครก็ตามที่ได้สาธยาย ได้รำลึกถึง ได้ศึกษา

สอบสวน ค้นคว้า จนเกิดความรอบรู้ในคุณของพระรัตนตรัย ศรัทธาปสาทะที่เคยมีอยู่ก่อนก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นภายในใจ จนสามารถปฏิบัติพัฒนาตนให้ผสมกลมกลืนกับคุณของพระรัตนตรัย ได้มากขึ้น

๒. ปราศจากความสงสัยสันทะหีในคุณของพระรัตนตรัย ได้แก่ การศึกษา การรำลึกถึง การพิจารณา และ การน้อมนำพระคุณของรัตนตรัยมาประพฤติปฏิบัติ จนสามารถสัมผัสคุณเหล่านั้นด้วยใจของตน เกิดความศรัทธาเลื่อมใส อันหยั่งลงอย่างมั่นคงในคุณของพระรัตนตรัยคือ มีศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหว ในคุณของพระพุทธเจ้าศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณของพระธรรม ศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณของพระสงฆ์

๓. มีความเห็นชอบในพระรัตนตรัย เรื่องอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บุคคลสามารถปรับจิตใจของตนเองให้เห็นชอบไปตามนั้น แม้บางสิ่งบางอย่างลำพังสติปัญญาของตนไม่อาจหยั่งรู้ได้ว่า ความจริงที่แท้จริงในเรื่องนี้เป็นอย่างไร แต่ก็อาศัยการสอบถามเทียบเคียงกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าอย่างไร แล้วยึดถือประพฤติปฏิบัติตามที่ทรงแสดงไว้ โดยไม่ปล่อยให้ความคิดหรือการกระทำของบุคคลอื่นมา มีอิทธิพลมาโยกคลอนการปฏิบัติของตนเองให้ออกไปจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าคือใคร ทรงมีพระคุณอย่างไร?

พระพุทธเจ้า คือ ท่านผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองแล้วสอนผู้อื่นให้ตรัสรู้ตามด้วย ได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้า โดยพระรูปกาย ได้แก่ บุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีความยินดีในความเป็นพระพุทธเจ้า เพียรพยายามเสริมสร้างความดีมาโดยลำดับ จนผ่านภพผ่านชาติมาเป็นอันมาก เมื่อถึงจุดหนึ่งเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ที่เรียกว่า ธรรมสมิธาน ๘ ประการ คือ

๑. เกิดมาเป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
๒. เป็นบุรุษเพศที่มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
๓. ในชาตินั้นมีวาสนาบารมีแก่กล้ามากพอ ถ้าออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งจะสามารถบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ได้

๔. ถือเพศเป็นนักบวชที่มีความเห็นเป็นสัมมาทิฐิ

๕. ต้องเป็นนักบวชที่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติที่พัฒนาจิตมาจนถึงได้บรรลุญาณ

๖. ได้พบเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า จะได้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไป

๗. มีความพอใจในความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า แม้จะต้องฝ่าฟันอุปสรรคอันตรายอย่างไรก็ตาม เพื่อได้เป็นพระพุทธเจ้าก็พร้อมที่จะฝ่าฟันไป จึงมีการกระทำด้วยความเสียสละอย่างสูง แม้ชีวิตของตนก็สละให้ได้ ขอเพียงแต่ได้เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น

๘. ใ้บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับ จนบารมีทั้ง ๑๐ ประการ มีความสมบูรณ์ทั้ง ๓ ระดับ คือเป็นทั้งบารมี อุปบารมี และ ปรมัตถบารมี เช่น การให้ทานสามารถให้วัตถุสิ่งของต่างๆ ไป แก่ บุคคลอื่นได้โดยไม่เสียดาย สามารถสละอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของตน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ จนถึงสามารถ สละชีวิตของตนแก่บุคคลอื่นได้

การให้ทานทั้ง ๓ ระดับนี้ เป็นการชี้ถึงคุณภาพของจิต วิญญาณของท่านผู้เห็นว่า มีการลดละบรรเทากิเลสลงไปได้มาก ท่านได้ชื่อว่า เป็นพระโพธิสัตว์

อย่างพระพุทธเจ้าของเรา ในพระชาติสุดท้ายได้เป็น พระราชาโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา ได้รับความเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างดีภายในราชสกุลศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อถึงวัยที่จะศึกษาเล่าเรียนก็ได้รับการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี จนจบศาสตร์ถึง ๑๘ ศาสตร์ ที่มีการศึกษากันอยู่ในสมัยนั้นจาก สำนักครุวิศวามิตร จนท่านครุวิศวามิตรยกย่องว่า มีความรู้ทัดเทียม กับท่าน เมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ได้เสกสมรสกับพระนางพิมพา หรือยโสธรา แต่อาศัยที่พระทัยได้อบรมบารมีธรรมมาจนเกือบ จะสมบูรณ์ ทำให้ทรงสนพระทัยถึงปัญหาของโลกและชีวิต และใน ที่สุดทรงได้รับแรงบันดาลใจจาก คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทำให้มองเห็นชะตาชีวิตของบุคคลทั้งหลายในโลกว่า อยู่ในงอแง ของเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงพ้นไปได้ เกิดความ คิดว่า ธรรมดาในโลกมีของคู่กัน มีร้อนก็มีเย็น มีมืดก็มีสว่าง มีสุข ก็มีทุกข์ มีกลางวันก็มีกลางคืน เป็นตัวแก่ซึ่งกันและกัน

เมื่อความทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นมาจากความเกิด ก็น่าจะมีวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะทำให้คนไม่ต้องเกิดได้ จึงมองเห็นเพศของสมณะว่า สามารถเป็นเครื่องมือในการค้นคว้าแสวงหาทางเพื่อให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

ในที่สุดก็ได้เสด็จออกผนวช ขณะที่มีพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา เมื่อทรงผนวชแล้วได้ทรงศึกษาค้นคว้าในสำนักคณาจารย์เจ้าลัทธิต่างๆ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคประพฤติปฏิบัติจนจบสิ้นวิชาความรู้ของคณาจารย์ในลัทธิเหล่านั้น ทรงพิจารณาเห็นว่า ไม่ใช่หนทางที่จะทำให้พระองค์หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงได้ จึงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต ในคืนวันเพ็ญแห่งวิสาขมาส พระองค์ก็ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ **ทรงรู้แจ้งเห็นจริง** ในหลักของอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ด้วยการผ่านพระญาณต่างๆ ได้แก่ วิชา ๓ คือ

๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติปางก่อนของพระองค์ได้ว่าเคยเป็นมาอย่างไรบ้าง

๒. จุตูปปาตญาณ ทรงรู้การจุติการอุบัติของคนของสัตว์ทั้งหลายว่า แตกต่างกันเพราะอะไร

๓. อสวักขยญาณ พระญาณที่ทำอาสวะคือกิเลสน้อยใหญ่ ซึ่งอยู่ภายในพระทัยของพระองค์ให้หมดสิ้นไป

พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา บริบูรณ์ ต่อจากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปในคามนิคมชนบทราชธานีต่างๆ ทรงชี้แจงแสดงธรรม สั่งสอน ศาสนธรรมที่เป็นผลจากการตรัสรู้ของพระองค์ เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข

แก่ถึงมีชีวิตทั้งหลาย ทรงสมบุรณ์ด้วยพระพุทธรูป ๓ ประการ คือ

๑. โลกัตถจริยา ในฐานะที่ทรงเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ของโลก และอยู่ในฐานะเป็นโลกเชษฐ คือ พี่คนโตของชาวโลก เพราะชาวโลกนั้นถูกห่มห่อไว้ด้วยอวิชชาพระองค์ทรงทำลายอวิชชา ออกมาได้ก่อนจึงชื่อว่า เป็นโลกเชษฐ คือทรงเป็นพี่คนโตของ ชาวโลก พระองค์จะต้องบำเพ็ญตนให้เป็นโลกนาถคือทรงเป็นที่พึ่ง ของชาวโลก ทรงเป็นโลกนายก คือทรงเป็นผู้นำของชาวโลกด้วย การชี้แจงแสดงสั่งสอนศาสนธรรมแก่ชาวโลก จากความไม่รู้ให้ กลายเป็นผู้รู้ จากความไม่สามารถที่จะประพฤติปฏิบัติให้สามารถ จนสามารถประพฤติปฏิบัติได้ ช่วยให้บุคคลเป็นอันมากที่ศึกษา และปฏิบัติตามศาสนธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ได้บรรลุผล ในระดับ ต่างๆ จนกลายเป็นกลุ่มบริษัททั้ง ๔ ขึ้นมาในโลก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

๒. ญาติัตถจริยา ในฐานะที่ทรงเป็นลูกของสกุล ทรงปฏิบัติหน้าที่ของอภิชาติบุตร คือ ลูกที่เชิดชูสกุลวงศ์ ด้วย การชี้แจงแสดงศาสนธรรมแก่พระประยูรญาติทั้งหลาย ทั้งฝ่าย พระพุทธบิดาและฝ่ายพระพุทธรมารดา จนพระประยูรญาติทั้งหลาย เป็นผู้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติธรรม สามารถบรรลุมรรคผลใน ทางพระพุทธศาสนา ออกบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณี เป็นอันมาก และ ที่ดำรงคงอยู่เป็นฆราวาสก็ตั้งมั่นอยู่ในศีลทั้ง ๕ ประการจนถึง เป็นพระอริยบุคคลในชั้นต่างๆ

๓. **พุทธัตถจริยา** ในฐานะที่ทรงเป็นพระพุทธเจ้า ทรงเป็นศาสดาที่เอ็นดูต่อสาวกทั้งหลาย พระองค์ได้ทรงปฏิบัติภารกิจของศาสดา และทรงบัญญัติเป็นรูปของพระวินัย ทรงสั่งสอนพระธรรมไว้โดยนัยต่างๆ เป็นการฝึกปรืออบรมบ่มนิสัยของพุทธบริษัท ทั้งหลายให้ได้รับประโยชน์จากการศึกษาปฏิบัติธรรมในชั้นต่างๆ สร้างขึ้นเป็นรูปสถาบันบุคคล คือฝ่ายภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท ทรงกำหนดข้อวัตรปฏิบัติตามเหมาะสมตามควรแก่ฐานะของบุคคลเหล่านั้น ซึ่งเมื่อใครก็ตาม ปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านั้น แล้วก็จะได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีลักษณะเกื้อกูล และอำนวยความสะดวกให้ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงชื่อว่า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยพระคุณ เมื่อกกล่าวโดยสรุปมี ๓ ประการคือ

๑. **พระปัญญาคุณ** ทรงมีปัญญารอบรู้ถึงความจริงแห่งสิ่งทั้งหลาย ความเป็นจริงที่แท้จริงของสิ่งเหล่านั้นเป็นอย่างไร ทรงทราบชัดถึงความจริงเหล่านั้น และนำความจริงเหล่านั้นมาเปิดเผยชี้แจงแสดงแก่โลก ตามพื้นเพอัธยาศัยของบุคคลเหล่านั้น

๒. **พระบริสุทธิคุณ** ทรงมีพระทัยบริสุทธิ์หมดจดจากอาสวะกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมองภายในพระทัย ทรงดำรงอยู่อย่างคงที่ไม่แปรผันท่ามกลางอารมณ์ที่กระทบกระทั่งกันจากภายนอก ไม่ว่าจะมาดีหรือไม่ดี แต่พระทัยของพระพุทธเจ้าก็คงบริสุทธิ์อยู่อย่างนั้นเอง

๓. **พระมหากรุณาธิคุณ** ทรงกอปรด้วยความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ไม่ทรงเลือกชาติชั้นวรรณะแต่ประการใด แม้แต่ในศีล

นิเทศธรรม

พระองค์ทรงบัญญัติให้คนงดเว้นไม่ทำสิ่งมีชีวิตให้ตกลงไป และทรงแนะนำให้แผ่เมตตาจิตต่อสรรพสัตว์ เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข อันเป็นเป้าหมายของการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ในโลก

แต่ถ้ากล่าวโดยนัยที่รู้กันแพร่หลายทั่วไป พระคุณของพระพุทธเจ้าก็มาสรุปไว้ในนหฺรคุณทั้ง ๙ ประการ อย่างที่สวดสรรเสริญกันว่า

“แม้เพราะอย่างนี้ อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาคือความรู้ และจรณะคือความประพฤติ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีผู้ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารถีอื่นจะยิ่งไปกว่า ทรงเป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ทรงเป็นผู้มีโชคและทรงเป็นผู้จำแนกแจกจ่ายธรรม”

พระคุณของพระพุทธเจ้านั้นไม่มีใครสามารถหยั่งรู้ได้ว่า ขอบข่ายของพระคุณแต่ละข้อนั้น มีความลึกซึ้งมากน้อยแค่ไหน เพียงไร สามัญชนทั่วไปจึงไม่อาจที่จะพรรณนาคุณของพระองค์ให้หมดสิ้นได้ เพราะความจำกัดแห่งสติปัญญา อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนิกชนที่ตระหนักถึงพระคุณทั้ง ๓ ประการ เพียรพยายามที่จะปฏิบัติตนให้สัมผัสพระคุณทั้ง ๓ ประการได้ ตามกำลังความสามารถก็จะประสบผลคือ อานิสงส์ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

ทำอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าถึงพระพุทธเจ้า?

คำว่า ถึง นั้น ที่จริงแล้วเป็นอาการทางจิต ได้แก่ การทำจิตของตนให้สัมผัสคุณของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ มหากรุณาคุณ ให้จิตตนประกอบด้วยปัญญามีความบริสุทธิ์ และมีความเมตตากรุณาต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น เมื่อกล่าวโดยขั้นตอนของการประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมแสดงออกมาได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

ทางกาย คือ การแสดงความเคารพ อ่อนน้อม ต่อพระพุทธเจ้าและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

ทางวาจา คือ กล่าวยกย่องสรรเสริญสุดดีพระคุณของพระพุทธเจ้า

ทางใจ คือ น้อมรำลึกถึง และปฏิบัติตนให้ผสมกลมกลืนกับพระคุณของพระรัตนตรัย

เพราะคำว่า ถึง นั้น เป็นอาการเดินทางจากจุดหนึ่งไป อีกจุดหนึ่ง เมื่อเรากล่าวว่าถึงที่ใดที่หนึ่ง หมายความว่า ในขณะที่นั้นเราจะต้องเข้าไปอยู่เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของสถานที่นั้นแล้ว จึงสามารถกล่าวว่า ถึง ได้ฉันใด การถึงพระพุทธเจ้าก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ผู้ถึงพระพุทธเจ้าต้องสามารถสัมผัสพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาธิคุณ ในระดับใดระดับหนึ่งจนสะท้อนให้ปรากฏแก่ใจตนและแก่สายตาของบุคคลอื่น

ถึงพระพุทธเจ้าแล้วได้ผลอันสงฆ์อย่างไร?

อันสงฆ์ คือ ผลดีที่จะเกิดขึ้นจากการถึงพระรัตนตรัยนั้น จะต้องเป็นการถึงที่ทำให้พระรัตนตรัยให้เป็นสรณะ ที่เราแปลว่า ที่พึ่งที่ระลึก

คำว่า สรณะ นั้น แปลว่า *กำจัดความชั่วออกไป* เมื่อบุคคลถึงพระรัตนตรัยแล้ว ผลจากการถึงพระรัตนตรัยจะทำหน้าที่บีบทำลาย นำออกหรือขจัด คือ ความกลัว ความสะดุ้ง ทุกข์ พุคฺติ ความเศร้าหมอง ด้วยการถึงสรณะของคนทั้งหลายที่ถึงสรณะ

เพราะฉะนั้น การถึงพระรัตนตรัยคือ พระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งเป็นที่ระลึกนั้น ท่านอนาคามีพรหมได้กล่าวไว้ว่า

“ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เกิด ชนเหล่านั้นจักไม่ไปสู่อบายเลย เขาละกายมนุษย์ที่เป็นมนุษย์แล้วจักยังกายที่เป็นเทวดาให้ปรากฏ”

พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงแก่พระอานนท์ไว้ว่า

ฉุกรอานนท์ สัตว์ทั้งหลายที่มีชาติความเกิดเป็นธรรมดา อาศัยเราตถาคตเป็นกัลยาณมิตร ย่อมหลุดพ้นจากชาติดังนี้ ฉันทใด แม้นในที่นี้บุคคลจะหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งสรณะคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ท่านก็กล่าวว่าคุณอาศัยสรณะนี้ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง...

ดังนั้น การถึงพระพุทธเจ้าจะอำนวยผลเป็นอันสงฆ์ได้มากหรือน้อยนั้น อยู่กับขั้นตอนของการถึงของบุคคลผู้นั้นเป็นประการสำคัญ

บุคคลใดก็ตามที่สามารถทำใจของตนให้ผสมกลมกลืนกับคุณของพระรัตนตรัยด้วยการเพิ่มขึ้นแห่งปัญญา ความบริสุทธิ์ และความเมตตากรุณา ย่อมได้รับอานิสงส์ทั้งในขณะนั้นๆ และผลสูงสุดคือ การเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ แม้ความเป็นพระโสดาบัน ท่านก็กำหนดที่ความมีศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณของพระรัตนตรัย และไตรสิกขาเป็นหลักสำคัญ

พระธรรมคืออะไร? มีคุณอย่างไร?

คำว่า ธรรมะ หรือ พระธรรม นั้น มีความหมายหลายอย่าง โดยความหมายทั่วไปหมายถึง สภาพที่ทรงไว้ ธรรมดา หรือ ธรรมชาติ หรือ สภาวะธรรม คือ เป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น หรือ สัจจธรรม คือ ความจริง เหตุผล ต้นเหตุ สิ่ง ปราภฏการณ ธรรมารมณ สิ่งมีอยู่ในใจ คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ หลักการแบบแผน ธรรมเนียม หน้าที่ ความชอบ ความยุติธรรม

แต่ในความหมายของคำว่า **พระธรรม** นั้น หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงแสดงทำให้เปิดเผยปรากฏขึ้นแก่โลก เมื่อก้าวโดยลักษณะของธรรมะ ท่านจำแนกไว้ ๔ ประการ คือ

๑. **สุวาสุชาตธรรม** เป็นระบบคำสอนที่ทรงจำแนกแสดงไว้ดีแล้ว โดยแยกประเภทออกไปดังนี้

- **กุศลธรรม** ธรรมอันเป็นกุศล อำนวยผลแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติในทางให้เกิดความสุขในระดับต่างๆ

- **อกุศลธรรม** ธรรมที่เป็นอกุศล มีผลเป็นความทุกข์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติในระดับต่างๆ

นิเทศธรรม

- **อัพยาภตธรรม** ธรรมที่เป็นกลางๆ ไม่ได้ไม่ชั่วด้วยตัวของเขาเอง แต่พร้อมที่จะถูกใช้ไปให้ทำความดีความชั่วได้ตามเจตนาที่เกิดขึ้นภายในใจของบุคคลนั้นๆ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว คือ งามในเบื้องต้นด้วยศีล งามในท่ามกลางด้วยสมาธิ งามในที่สุดด้วยปัญญา และเป็นธรรมที่ทรงจำแนกแสดงไว้โดยถูกต้องสมบูรณ์ทั้งโดย พหุัญชนะคือถ้อยคำ และอรรถะคือเนื้อหาที่สะท้อนหรือแสดงถึงถ้อยคำเหล่านั้น

๒. **ศีลเลขธรรม** เป็นธรรมะเครื่องขัดเกลาบาป ขัดเกลาอกุศล ให้เจือจางเบาบางออกไปจากจิตใจของบุคคล แต่เนื่องจากธรรมะมีทั้งฝ่ายที่เป็นกุศลและเป็นอกุศลดังกล่าว ดังนั้นการปฏิบัติเบื้องต้นจึงมีการต่อสู้ระหว่างกำลังของกุศลกับอกุศล ฝ่ายไหนมีกำลังมากกว่าก็จะบั่นทอนอีกฝ่ายหนึ่งให้มีกำลังน้อยลง ภายในจิตใจของบุคคลจึงมีการต่อสู้กันระหว่างความดีกับความชั่ว ทำให้การกระทำการพูดของบุคคลไม่เสมอดันเสมอปลาย คือ ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ในช่วงของการแสดงออกซึ่งความดี ความชั่วนั้น บางครั้งก็เร็ว บางครั้งก็ช้า บางครั้งก็น้อย บางครั้งก็นาน

๓. **นิยยานิกธรรม** เป็นธรรมะเครื่องนำออกจากความทุกข์ แต่จุดมุ่งหมายแล้วหมายถึงพวกกุศลธรรมที่นำบุคคลให้ ออกจากความทุกข์ในระดับต่างๆ จนถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการต้องหมუნวนอยู่ในสังสารวัฏ แต่ในขณะเดียวกัน หากว่าภายในจิตใจของบุคคลถูกครอบงำด้วยอำนาจของอกุศลธรรม อกุศลธรรมนั้นก็จะนำบุคคลนั้นให้ออกไปจากทางแห่งความดีทั้งหลาย เข้าสู่กระแสแห่งความเห็นผิด ความคิดผิด เป็นต้น จนมีผลเป็นความทุกข์

ความเดือดร้อน ตามสมควรแก่กำลังแห่งกุศลเหล่านั้นได้เช่นเดียวกัน

๔. สันติธรรม เป็นธรรมะที่นำบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติให้ไปสู่ความสงบ ระวังดับเพลิงกิเลส ดับเพลิงทุกข์ในระดับต่างๆ กล่าวโดยสรุปคือ ดับกิเลสอย่างหยาบด้วยศีล ดับกิเลสอย่างกลางด้วยสมาธิ ดับกิเลสอย่างละเอียดด้วยปัญญา จนจิตใจของผู้ปฏิบัติเข้าถึงความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง และความสงบก็จะบังเกิดอย่างสมบูรณ์ แต่เนื่องจากการประพฤติปฏิบัติธรรมะ จะต้องอิงอาศัยเหตุปัจจัยต่างๆ เพียงแต่บุคคลได้ดำเนินไปตามครรลองแห่งกุศลธรรม เขาก็จะได้รับความสุข ความสงบตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติเสมอไป

ด้านคุณของพระธรรม ท่านจำแนกแสดงไว้โดยสรุปว่า พระธรรมย่อมรักษาศาสตร์ผู้ประพฤติปฏิบัติไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว และคุณที่ทราบกันแพร่หลายก็คือคุณแห่งพระธรรมทั้ง ๖ ประการ อย่างที่สวดสรรเสริญกัน คือ

๑. สุวาทาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว

๒. สนฺตติญฺโง อณฺเฐศึกะพินิจพิจารณาประพฤติปฏิบัติ จะสัมผัสธรรมะเหล่านั้นได้ด้วยใจของตนเอง

๓. อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลในเนื้อหาของธรรมะ สิ่งใดที่ทรงแสดงว่า เป็นกุศลก็คงเป็นกุศลอยู่อย่างนั้น สิ่งใดที่เป็นอกุศล สิ่งใดที่เป็นอัพยาทุกต ก็คงเป็นอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง

ในขณะที่เดียวกัน เมื่อบุคคลนำมาประพฤติปฏิบัติแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากสัมมาปฏิบัติในชั้นต่างๆ ก็จะไม่ถูกกำจัดด้วยกาลเวลา ปฏิบัติเมื่อใดก็ได้เมื่อนั้น แต่การเลือกเฟ้นธรรมมาประพฤติปฏิบัตินั้น ท่านเห็นว่า **ต้องปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม** ผลที่พึงประสงค์จึงจะเกิดขึ้นได้ตามที่รับรองไว้

๔. เอหิปัสสิโก ควรเชิญชวนชักชวนบุคคลทั้งหลายให้มาศึกษามาพินิจพิจารณา ลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง

๕. โอปนยิโก ควรน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ คือ น้อมตนเข้าหาธรรมะน้อมธรรมะมาไว้ในใจของตน เมื่ออาการกาย วาจา และใจของตนสงบ เป็นการแสดงออกที่ประกอบด้วยธรรม คือ สุจริต ทางกาย ทางวาจา และทางใจ

๖. ปจฺจตุตฺถํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ เป็นพระธรรมที่วิญญูชนจะรู้ได้เฉพาะตน ไม่ว่าจะในชั้นของการศึกษา ชั้นของการพินิจพิจารณา หรือชั้นของการประพฤติปฏิบัติก็ตาม ใครศึกษาพินิจพิจารณาและประพฤติปฏิบัติ คนนั้นจะสัมผัสรสแห่งธรรมะด้วยใจของตนเอง ทำนองเดียวกับใครรับประทานอาหาร บุคคลนั้นจะรู้รสชาติอาหารเปรี้ยว หวาน มัน เค็มของอาหารเหล่านั้นด้วยตนเอง หรือใครจับน้ำแข็งคนนั้นจะสัมผัสความเย็นได้ด้วยตนเอง

ทำอย่างไรจึงจะเรียกว่าถึงพระธรรม?

คำว่า **ถึงพระธรรม** ก็เช่นเดียวกับการถึงพระพุทธเจ้านั้นคือ การถึงด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ให้อาการแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน ผสมกลมกลืนกับธรรมะที่มี

ลักษณะแสดงออกในทางที่ดี ขจัดปัดเป่าอาการที่ไม่เหมาะ ไม่ควร
สงบระงับลงไปโดยลำดับ ดึงกาย ดึงวาจา ดึงใจของตนออกจาก
โทษทุจริตต่างๆ จนมีกายสงบ วาจาสงบ มีใจสงบ ไม่แสดงออก
ในทำนองเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน หรือแม้แต่เบียดเบียน
ตนเองให้เดือดร้อน การทำตนให้เข้าไปอยู่ส่วนหนึ่งของพระธรรม
โดยอาศัยหลักของการเพิ่มพูนปัญญา ความบริสุทธิ์ ความเมตตา
กรุณา ให้เกิดเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นภายในจิตจนเป็นความสงบเย็น
ที่แม้คนอื่นก็สามารถสัมผัสได้

ถึงพระธรรมแล้ว ได้รับผลอานิสงส์อย่างไร?

ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า การที่จะได้รับผล
อานิสงส์มากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับจิตใจของบุคคลผู้นั้นว่าได้เข้า
ถึงธรรมะลึกซึ่งขนาดไหน แต่อย่างน้อยที่สุดการที่บุคคลมีกุศลเจตนา
ประกอบด้วยศรัทธาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แสดง
ออกทางกาย วาจา และใจ ถึงพระธรรมว่าเป็นธรรมะที่พึ่ง ที่ระลึก
ก็จะอำนวยผลให้บุคคลผู้นั้นดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่มีเวรไม่มีภัย
ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น

ผลจากการถึงพระธรรมในระดับนี้ ท่านได้แสดงไว้ว่า

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระธรรมว่า เป็นที่พึ่ง
ที่ระลึก บุคคลเหล่านั้นจักไม่ไปสู่อบายเลย เขาละกายอัน
เป็นมนุษย์แล้วจักยังกายที่เป็นเทวดาให้ปรากฏ

แต่ถ้าหากว่า ถึงธรรมะระดับที่ยิ่งศลให้สมบูรณ์ก็จะ
สามารถปิดกั้นกระแสของความทุกข์ในอบายลงไปได้ ถ้าถึงระดับ
ของสมาธิ ระดับของปัญญาก็จะอำนวยประโยชน์ เป็นมนุษยสมบัติ
สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ตามสมควรแก่จิตของบุคคลผู้นั้น

นิเทศธรรม

ที่ได้สัมผัสสคุณของพระธรรม คือ หยาบ กลาง ละเอียดแตกต่างกัน
ที่สำคัญคือ

พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่ม
ใหญ่ ป้องกันคนไม่ให้เปียกฝนในเวลาที่ฝนตก ฉะนั้น

พระสงฆ์ คือใคร?

พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ยอมตนเข้ามาบวชในพระพุทธ
ศาสนา ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติและทรงอนุญาตไว้
เมื่อกล่าวโดยความเป็นมา ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธ
ศาสนา คือ ท่านที่ได้ผ่านการบวช โดยวิธีใดวิธีหนึ่งใน ๓ วิธี คือ

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา การบวชโดยพระพุทธดำรัสที่ตรัส
ให้เป็นภิกษุมา

๒. ติสรณคมนุอุปสัมปทา การบวชโดยวิธีที่ทรงมอบหมาย
ให้พระสาวก บวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาในยุคต้นๆ
โดยท่านเหล่านั้นประกาศตนถึงพระรัตนตรัยถือเพศเป็นนักบวช

๓. ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา ท่านได้ให้ความหมาย
เป็นนियามไว้ว่า ที่ชื่อว่า ภิกษุ ได้แก่ ผู้ที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันยกขึ้น
เป็นภิกษุโดยชอบด้วยญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา อันไม่กำเริบ ได้
ชื่อว่าภิกษุในพระวินัยนี้

เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ที่เรียกว่า สมมติสงฆ์ในยุคต่อมา
จนถึงปัจจุบันคือท่านที่ได้ผ่านการบรรพชาอุปสมบทมาถูกต้อง
ตามหลักการของญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา โดยไม่กำเริบ คือ ไม่
วิบัติในข้อใดข้อหนึ่ง ได้แก่

๑. **วัตถุสมบัติ** คือ ผู้บวชไม่มีโทษที่ต้องห้ามตามพระวินัย

๒. **สีมาสมบัติ** บวชในเขตสีมาที่ถูกต้องตามหลักของพระวินัย

๓. **ปริสสมบัติ** คณะบุคคลที่มาเป็นสักขีพยานในการบวชซึ่งนำโดยอุปัชฌาย์ จะต้องครบองค์สงฆ์ตามที่กำหนดไว้ในสถานะนั้นๆ

๔. **กรรมวาจาสมบัติ** จะต้องผ่านการสวดกรรมวาจาสมบัติตามที่ทรงวางเป็นกฎเกณฑ์เอาไว้ในพระวินัยปิฎกโดยไม่บกพร่อง

เมื่อประกอบด้วยสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นภิกษุและเป็นสมมติสงฆ์

ความหมายของคำว่า **สงฆ์** ในพระวินัย หมายถึงภิกษุที่บวชมาถูกต้องดังกล่าวตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป แต่ความหมายในแง่ของธรรมะ แม้ภิกษุเพียงรูปเดียวก็ชื่อว่าเป็นสงฆ์ ถ้าหากว่าท่านผู้นั้นบวชมาโดยถูกต้อง แต่ว่าในขั้นนี้เรียกว่า สมมติสงฆ์ คือพระสงฆ์ที่ผ่านการสมมติมาตามเงื่อนไขของพระวินัย

พระอริยสงฆ์ ได้แก่ พระสงฆ์ที่เป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ในที่สุด นี่ชื่อว่าเป็นพระสังฆรัตนะที่แท้จริง

เมื่อก้าวโดยภารกิจหน้าที่แล้วท่านนิยามความหมายไว้ว่า

๑. **พระสงฆ์**คือหมู่ชนที่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนไว้อย่างไร ท่านผู้นั้นจะต้องศึกษาอย่างนั้น

๒. เพราะเป็นผู้มอบกายถวายชีวิตต่อพระรัตนตรัย
ดังนั้น การปฏิบัติตนของท่านต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่
พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแสดงไว้ แม้พระพุทธเจ้าจะได้เสด็จ
ดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่ก็ถือว่าพระพุทธเจ้ายังคง
ดำรงอยู่ในรูปของพระธรรมวินัยตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ตรัส
ไว้ก่อนปรินิพพานว่า

อุกร อานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใดที่เรา
บัญญัติแล้วแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย พระธรรมและพระวินัย
นั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว

๓. สั่งสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามพระธรรมอันเป็นคำสั่ง
สอนของพระพุทธเจ้าด้วย เมื่อท่านได้ศึกษาประพฤติปฏิบัติมาด้วย
ตนเองแล้ว จะต้องอาศัยความเมตตากรุณาที่แจ่มใสแนะนำสั่งสอน
บุคคลอื่นให้ศึกษาตาม ประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งภารกิจเหล่านี้ย่อม
มีแก่พุทธบริษัททั้งหลาย คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เพียง
แต่งานหลักมาอยู่ที่พระสงฆ์เท่านั้น

สำหรับพระคุณของพระสงฆ์นั้น อย่างที่ทราบกันแพร่หลาย
ก็คือ พระคุณของพระสงฆ์ ๙ ประการ ที่สวดสาธยายกันคือ

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว
พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติสมควร

ท่านที่ปฏิบัติได้เช่นนี้โดยความหมายที่สมบูรณ์คือใคร?

ท่านบอกว่าคู่แห่งบุรุษ ๔ คือ พระโสดาปัตติมรรคกับ
พระโสดาปัตติผล, พระสกทาคามีมรรคกับพระสกทาคามีผล,
พระอนาคามีมรรคกับพระอนาคามีผล, พระอรหัตตมรรคกับ
พระอรหัตตผล

บุรุษบุคคล ๘ โดยเอามรรคผลมานับเรียงกันรวมกันเป็น ๘
นี้คือ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

อาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของค้ำับ

ปาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ

ทักขิณเยโย เป็นผู้ควรแก่การทำบุญ

อัญชลีภรณียโย เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี คือประณม
มือไหว้

อนุตตรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสະ พระสงฆ์เป็นเนื่อ
นาบุญของโลก ไม่มีเนื่อนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่า

พระคุณของพระสงฆ์นั้นเมื่อจัดเป็นกลุ่มจะได้ ๒ กลุ่ม คือ
๔ ข้อแรกเป็นอัสตคคุณ คือคุณเฉพาะส่วนตัวของท่าน ส่วน ๕ ข้อหลัง
เป็นปรหิตคุณ คือ คุณที่เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น ซึ่งบุคคลเหล่านั้น
จะต้อนรับ ค้ำับ ทำบุญ กระทำอัญชลี หรือถวายทักษิณาทาน
แก่ท่านก็ตาม ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลนั้น
ตลอดกาลนาน

ทำอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการถึงพระสงฆ์อย่างแท้จริง?

การถึงพระสงฆ์อย่างแท้จริง คือปฏิบัติตนให้ผสมกลมกลืนกับพระคุณของพระสงฆ์ใน ๔ ประการแรกคือ

สุปฏิปันโน ปฏิบัติดี ได้แก่ การปฏิบัติชอบตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ โดยเป็นการปฏิบัติที่ไม่ถอยกลับมาสู่อำนาจของความชั่วที่ตนละได้แล้ว ปฏิบัติตนไม่เป็นข้าศึกกับใครๆ ปฏิบัติดีตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ สอดคล้องกับหลักของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ทรงแสดงไว้ไว้อย่างไร ก็ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น

อุสุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรงต่อตนเอง ต่อพระธรรมวินัย เป็นผู้ไม่มีมายาสาไถย เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อลวงโลกเพื่ออำพรางความผิดพลาดบกพร่องของตน โดยปฏิบัติตรงตามหลักของไตรสิกขาทั้งสามประการ

ญายปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม หรือตรงตามทาง ที่จะให้เกิดความรู้ธรรม ซึ่งหลักธรรมนั้น คือธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดี การปฏิบัติอย่างไรก็ตาม ถ้ามีผลเป็นไปเพื่อออกจากอำนาจของกิเลสออกจากอำนาจของความทุกข์ได้ ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติเป็นธรรม คือปฏิบัติมุ่งธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาความถูกต้องตามธรรมเป็นประมาณ

สามิจิปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่การเคารพกราบไหว้ ของบุคคลทั้งหลาย คือทำตนให้เป็นที่น่าเคารพนับถือของบุคคลทั่วไปทั้งต่อหน้าและลับหลัง

พึงสังเกตว่า พระรัตนตรัยทั้ง ๓ มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ซึ่งพระธรรม พระธรรมคือ

นิเทศธรรม

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์แล้วคือหมู่ชนที่ศึกษา และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้แก่การ ปฏิบัติตามพระธรรมนั่นเอง และผลจากการประพฤติ ปฏิบัติของพุทธบริษัททั้งหลายนั้น จะต้องออกมาในรูป ของมีปัญญาเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น มีกิเลส น้อยลงเบาบาง ลงไปโดยลำดับ มีความเมตตากรุณาสูงขึ้น จนเข้าถึง จุดหมายปลายทาง คือ มีปัญญาสมบูรณ์ มีกิเลสหมด ไปอย่างสิ้นเชิง และมีความกรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้ง หลายไม่เลือกหน้า ชื่อว่า เป็นการเข้าถึงซึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น คุณสมบัติของพระอริยสงฆ์โดยนัยหนึ่ง ท่าน จึงอธิบาย

สุปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติดีที่สมบูรณ์นั้น คือพระโสดาบัน

อุชุปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติตรงที่สมบูรณ์ คือพระสกทาคามี

ญายปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติเพื่อบริหารธรรมที่สมบูรณ์ คือพระอนาคามี

สามิจิปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติสมควรที่สมบูรณ์ คือพระอรหันต์

พระสงฆ์ทรงคุณอดุลย์ค่า

พระรัตนตรัยนั้น พระสงฆ์เป็นรัตนะที่มีความอ่อนไหวต่อศรัทธาของพุทธศาสนิกชนได้ง่าย เพราะท่านเป็นสถาบันบุคคลที่มีความเคลื่อนไหวใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชน การปฏิบัติตนของท่านและทัศนคติของสังคมที่มีต่อพระสงฆ์เป็นจุดอ่อนไหวทั้งด้านเสริมสร้างศรัทธาปสาทะ และทำลายศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมมนุษยชาตินั้นมีเรื่องแปลกแต่จริงอยู่ประการหนึ่งคือ

- หากมีใครทำชั่วทำผิด จะพยายามดึงคนอื่นที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น มาตำหนิด่าว่าซ้ำเติมลงไปด้วย

- หากมีคนทำความดี ถ้าเขาจะขอมรับและยกย่องว่า ใครทำ คนนั้นเท่านั้นที่ได้รับการยกย่อง คนที่เกี่ยวข้องมักจะไม่ได้รับการยกย่องในระดับเดียวกัน

การปฏิบัติตนของพระสงฆ์ก็เป็นเช่นนั้น คือหากท่านทำความดีคนจะให้การเคารพ นับถือศรัทธาเฉพาะตัวท่าน จนท่านอยู่ในฐานะ “วีรชนเอกชน” แต่หากท่านรูปใดทำความผิด พึงทราบที่ท่านรูปนั้นกำลังลากสถาบันสงฆ์ให้พลอยแปดเปื้อนตามท่านไปด้วยแล้ว

พุทธศาสนิกชนที่ดีนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้แสดงออกทางกาย วาจาใจต่อพระสงฆ์ด้วยเมตตาจนพร้อมที่จะต้อนรับ และบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควรแก่ฐานะ การมาทำความรู้จักกับพระสงฆ์ คุณของพระสงฆ์ตามหลักที่ทรงแสดงไว้ในที่นั้นๆ จึงเป็นความจำเป็นที่จะขาดเสียมิได้

ดังนั้น บทนี้จึงขอนำท่านผู้สนใจศึกษา มารู้จักกับพระสงฆ์ในแง่ของความเป็นจริง ตามลำดับดังต่อไปนี้

คุณของพระสงฆ์ ๓ ประการ

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ สมมติสงฆ์และอริยสงฆ์

สมมติสงฆ์ คือสงฆ์ที่ผ่านการบรรพชาอุปสมบทมาอย่างถูกต้อง ตามขั้นตอนของพระวินัยซึ่งท่านได้นิยามความหมายไว้ว่า บุคคลใดที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันยกขึ้นเป็นภิกษุโดยชอบด้วยญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา อันไม่กำเริบ คนนั้นชื่อว่าเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

ท่านที่เป็นสมมติสงฆ์เหล่านั้น จะต้องศึกษาและประพฤติปฏิบัติภารกิจที่เป็นหลักๆ อยู่ ๓ ประการ คือ ศึกษาพระสัทธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจนเกิดความรู้ความเข้าใจในพระสัทธรรมนั้น ขั้นตอนของการศึกษาก็คือขั้นตอนของพหุสัจจะ ได้แก่ การเรียนรู้ทางประสาทสัมผัส การจำได้ ท่องได้ นำมาใคร่ครวญ พินิจพิจารณา ประพฤติปฏิบัติไปตามหลักของพระสัทธรรมเหล่านั้น ข้อใดทรงแสดงไว้อย่างไร ก็ประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น

เมื่อได้ผ่านการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติมาแล้ว โดย
โครงสร้างหลักของพระอริยสงฆ์นั้น เมื่อท่านสำเร็จภารกิจส่วนตัวแล้ว
พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายจะทำประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่
มวลมนุษยชาติ ตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ ตอนที่ทรงส่ง
พระอรหันต์ ๖๐ รูปไปประกาศพระพุทธศาสนาทรงตรัสสั่งว่า

“อุกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราพ้นแล้วจากบ่วง
ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอ
ทั้งหลายก็เหมือนกัน ขอให้เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่
ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย

จงแสดงธรรมะอันงามในเบื้องต้น งามในท่าม
กลาง งามในที่สุดให้สมบูรณ์ด้วยอรรถคือเนื้อหา และ
พยัญชนะคือตัวอักษร สะท้อนเนื้อหาเหล่านั้น

คนที่กิเลสน้อยเบาบางนั้นมีอยู่ แต่ถ้าไม่ได้ฟัง
ธรรมก็จะเสื่อมจากธรรม”

เนื่องจากในคราวนั้นพระมีจำนวนน้อยก็ให้แยกย้ายกัน
ไปทิศละรูป พระองค์เองก็เสด็จไปที่อุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดง
ธรรมเช่นเดียวกัน พระพุทธดำรัสในคราวนั้นจึงมีลักษณะเหมือน
ธรรมนุญ ในกาปฏิบัติภารกิจของพระสงฆ์ ผู้เป็นสาวกของพระผู้มี
พระภาคเจ้า

พระสงฆ์จึงมีคุณต่อพุทธศาสนิกชน ๒ สถานะคือ

๑. เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักของพระสังฆคุณใน ๔ ข้อแรก คือปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมคвр หรือเป็นการปฏิบัติเพื่อลดละราคะ โทสะ โมหะ ให้เจือจางเบาบางลงไป แต่ว่าจุดที่สมบูรณ์ของการประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระสังฆคุณทั้ง ๔ ข้อนั้น ท่านแสดงว่า

ผู้ปฏิบัติดีที่สมบูรณ์ คือ พระโสดาบัน

ผู้ปฏิบัติตรงที่สมบูรณ์ คือ พระสกทาคามี

ผู้ปฏิบัติเป็นธรรมที่สมบูรณ์ คือ พระอนาคามี

ผู้ปฏิบัติสมคврที่สมบูรณ์ คือ พระอรหันต์

แต่พระสมมติสงฆ์และพระอริยสงฆ์ ก็อยู่ในฐานะที่เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่การทำบุญ เป็นผู้ควรแก่การกระทำอัญชลี คือ ประนมมือไหว้ และจะทำให้เกิดบุญ เกิดกุศล เกิดสิริมงคล แก่บุคคลผู้กระทำเช่นนั้น ตามหลักของมงคลสูตร ในข้อที่ทรงแสดงว่า การพบเห็นสมณะ ความมีสัมมาคารวะ การประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เป็นอุดมมงคล เพราะอยู่ในฐานะเป็นบุญเขต คือเขตแห่งบุญอย่างยอดเยี่ยม ไม่มีเขตบุญอื่นยิ่งไปกว่า

งานด้านเผยแผร์ ที่จุดประทับใจแห่งปัญญาและศรัทธาให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของพุทธศาสนิกชน เป็นการทำงานด้วยมุ่งอนุเคราะห์ต่อบุคคลทั้งหลายตามหน้าที่ของท่านที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องทิศ ๖

๒. พันจิตที่สำคัญก็คืออนุเคราะห์ต่อชาวบ้านด้วยจิตใจ
หึงดงาม ไม่ได้มุ่งถึงสิ่งที่ตัวเองจะได้ แต่มุ่งไปถึงธรรมะที่ตนจะให้
และวิธีการในการให้ โดยผู้รับได้รับประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
จากการศึกษาและการปฏิบัติธรรมเหล่านั้น คุณของพระสงฆ์จึง
เน้นไปที่การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่เราเรียกว่า สุปฏิบัตินโน ขอเพียง
แต่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเท่านั้นก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้
ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่การทำบุญ เป็นผู้ควรแก่การทำ
อัญชลีประณมมือไหว้ และเป็นเนื่อนานุญของโลกไม่มีเนื่อนานุญ
อื่นยิ่งไปกว่าดังกล่าว

การวะ ๒

การวะ ก็คือการให้ความเคารพ ให้ความสำคัญ เกิดขึ้น
จากจิตใจที่ยอมรับนับถือ ศรัทธาต่อสิ่งนั้นๆ แล้วแสดงความเคารพ
การวะ ซึ่งการวะทั้ง ๒ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
อานิสงส์ไว้ว่าเป็นข้อปฏิบัติดีที่ทำให้บุคคลใกล้พระนิพพานเข้าไปคือ

๑. สตะอุครุ มีความเคารพหนักแน่นในพระศาสดา

การแสดงออกของความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงออกจากจิต
ที่มีศรัทธาในพระพุทธคุณ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกาย หรือพูด
ทางวาจา หรือแม้จะคิดด้วยใจ กระทำ พูด คิด ด้วยความเคารพ
เป็นการให้ความสำคัญแก่พระพุทธเจ้า

การเกี่ยวข้องกับสถานที่ เช่น สังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบล หรือ
สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น โบสถ์ วิหาร ลาน พระเจดีย์
สถานที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมา พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น

นิเทศธรรม

เมื่อเข้าไปสู่สถานที่นั้นควรแสดงความเคารพ ถ้าสวมรองเท้าก็ถอดรองเท้า ถ้ากางร่มก็ลดร่ม ถ้าสวมหมวกก็ถอดหมวก อิริยาบถที่เคลื่อนไหวอยู่ในขณะนั้นต้องสร้างความรู้สึกว่า ตนใช้อิริยาบถต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะต้องเคลื่อนไหวไปอย่างมีความเคารพหนักแน่นต่อพระพุทธองค์ไม่นำเรื่องพระพุทธเจ้ามาพูดล้อเล่น ยามจะพูดจาอะไรต้องแสดงออกซึ่งความเคารพต่อพระพุทธเจ้า

๒. ธมฺมครุ มีความเคารพหนักแน่นในพระธรรม

พระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในการศึกษา ก็ศึกษาอย่างมีความเคารพ ในการพินิจพิจารณาก็มีความเคารพ ในหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ เมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติก็มีความเคารพในกฎเกณฑ์เหล่านั้น ธรรมะข้อใดที่ทรงสอนให้ทำอย่างไรก็ทำอย่างนั้น

เมื่อพูด เมื่อแสดงธรรมะก็พูดหรือแสดงด้วยความเคารพ ในธรรม หลักฐานในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร พระคัมภีร์อาจารย์ พระโบราณจารย์แสดงไว้อย่างไรก็ปฏิบัติไปตามนั้น แม้ตำราคัมภีร์ที่จารึกพระธรรมก็หยิบวางไว้ในที่เหมาะสม เมื่อหยิบมาอ่านก็แสดงความเคารพไม่ใช่ทำอย่างอ่านหนังสือทั่วไป ไม่นั่งทับ ไม่นอนทับ ไม่เดินข้าม อักษรที่จารึกพระธรรม มีความสำคัญต่อพระธรรมก็คือพระพุทธเจ้า ให้ความเคารพนับถือยำเกรง เวลากล่าวเวลาแสดงธรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องนั้นๆ ว่าอย่างไร ก็กล่าวก็แสดงไปตามนั้น และพร้อมที่จะยืนหยัดตามข้อความที่มีอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ไม่มีการอธิบายอะไรให้เป็นปฏิกฤษ

ต่อพระสัทธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ดีแล้ว อย่างเช่นเรื่อง
มัจฉาทิฎฐิ์ทั้ง ๑๐ ประการ ทั้ๆ ที่เรื่องเหล่านั้นมีอยู่แท้ๆ แต่คน
เป็นอันมากปฏิเสธว่าไม่มีข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ความว่า

เรื่องทั้ง ๑๐ นั้นมีอยู่แท้ๆ แต่คนมีความเห็นว่าไม่มี
ความเห็นก็เป็นมัจฉาทิฎฐิ์ เมื่อคิดว่าไม่มี ความคิดก็เป็น
มัจฉาสังกัปปะ เมื่อพูดว่าไม่มี คำพูดก็เป็นมัจฉาวาจา
ไปบอกกล่าวชี้แจงแสดงให้บุคคลอื่นทราบว่ามี เป็น
การบอกกล่าวชี้แจงแสดงในทางที่ผิด มีวาทะเป็น
ปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายในโลกจะประสบ
บาปกรรมเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีความเคารพหนักแน่นในพระธรรมจะ
ต้องเคารพธรรม เทอดทูนทุกชั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับพระธรรม

๓. สงฺฆเ จ ติพฺพการโว มีความเคารพแก่กล้าใน
พระสงฆ์

พระสงฆ์ คือสมมติสงฆ์ หรือพระอริยสงฆ์ก็ตาม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งสมมติสงฆ์ ซึ่งบุคคลต้องเกี่ยวข้องอยู่มากนั้น พื้นฐาน
สำคัญที่ทรงแสดงไว้ในทิส ๖ คือ การมอ่งท่านด้วยเมตตา เวลาจะ
กระทำจะพูดด้วยหรือคิดถึงท่าน ก็ให้คิดทำพูดด้วยเมตตาพร้อมที่
จะแสดงสัมมาคารวะ ในการเกี่ยวข้องพูดจาสนทนากับท่าน เดิน
สวนกับท่าน ตลอดถึงกล่าวถึงท่านด้วยเมตตาจิต

การกล่าวถึงพระสงฆ์ในทำนองที่ขาดความเคารพคารวะ
บางรูปท่านอาจจะเป็นพระอริยบุคคล ซึ่งอาจจะกลายเป็นอริยุปวาท
หรือการกล่าวจ้วงจาบพระอริยะะ แม้ท่านจะไม่ใช่พระอริยบุคคล

ก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลในธรรม เป็นครูฐานีบุคคลของพุทธบริษัท
ทั้งหลาย จึงควรให้การยอมรับนับถือศรัทธาเคารพในพระสงฆ์

แม้จะมีบางท่านประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมไม่ควร ก็อาศัย
ขันติ เมตตา ให้อภัย รอคอย และพร้อมที่จะมองในแง่ของกรรม
ไม่จำเป็นที่จะต้องอาศัยความบกพร่องของท่านมาเป็นเครื่องมือใน
การกระทำความชั่วของเรา หรือเครื่องมือในการหยุดกระทำความดี
ของเรา แต่จะใช้ทุกอย่างเกี่ยวกับพระสงฆ์ให้เป็นประโยชน์ในการ
ละชั่วประพฤติดี จึงจะเป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เพราะ
กฎแห่งกรรมในทางพระพุทธศาสนาในแง่ของความเป็นจริงแล้ว

**ใครทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้อง
เป็นผู้รับผลของกรรมนั้น**

แต่ในความเป็นสถาบัน คำว่า พระสงฆ์นั้นเป็นรูปของ
สถาบันบุคคล เป็นคณะบุคคลที่มีจุดสูงสุดอยู่ที่พระสังฆรัตนะ
บุคคลจึงต้องให้ความเคารพ เมื่อแสดงออกแล้วก็เป็นที่วิงมคค
เป็นอุดมมงคลดังกล่าว

**๔. ลิกขาย ตีพุพการโว มีความเคารพแก่กล้าใน
ไตรสิกขา**

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การแสดงความเคารพ
ต่อศีล สมาธิ ปัญญา ก็คือ การศึกษา การวินิจฉัยพิจารณา การ
ประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อมีความขัดแย้ง
มีข้อที่ถกเถียง มีความเคลือบแคลงสงสัยก็นำไปเทียบเคียงกัน
หลักของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้
เพราะฉะนั้นการเคารพในศีล สมาธิ ปัญญา ก็คือการดำเนินตนเอง

ไปตามครรลองของศีล สมาธิ ปัญญา มีปัญญาเป็นธงนำไปข้างหน้า
ใช้ศีลควบคุมกาย วาจา ของตน ให้ใจดำรงมั่นอยู่ในหลักของสมาธิ
มีปัญญาเป็นประทีปส่องทางของการดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติ
ตนให้ผสมกลมกลืนกับคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์
ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ ปัญญา บริสุทธิ์ และกรุณานั่นเอง

๕. **อပ္ปมาตกรุ ภิกขุ ผู้เห็นภัย มีความเคารพหนัก
แน่นในความไม่ประมาท**

ความไม่ประมาทก็คือการดำรงชีวิตโดยไม่ปราศจากสติ มี
สติในการทำ ในการพูด ในการคิด ทำตนเป็นคนไม่ประมาทในวัย
ในชีวิต ในความไม่มีโรค ไม่ประมาทในการละอกุศล เจริญกุศลทั้ง
ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่ประมาทในการละความเห็นผิดมา
ทำความเห็นของตนให้ถูกต้อง อาศัยสติเป็นเครื่องระลึกรู้อารมณ์
ทั้งหลายที่ผ่านเข้ามา ระวังใจของตนไม่ให้กำหนัด ชัดเคือง ลุ่มหลง
มัวเมาในอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ชัดเคือง ลุ่มหลง
มัวเมา ถึงกับการไม่ประมาทในการปฏิบัติภารกิจของตนและ
บุคคลอื่นด้วยความไม่ประมาท

๖. **ปฏิสนุถารการโว มีความเคารพในการปฏิสังขาร
ปฏิสังขาร คือการต้อนรับ การปราศรัย ท่านแบ่งออก
เป็น ๒ ฝ่าย คือ**

อามิสสปฏิสังขาร คือ ปฏิสังขารด้วยวัตถุสิ่งของเครื่อง
อุปโภค เครื่องบริโภค

ธรรมปฏิสังขาร ปฏิสังขารโดยธรรม หมายถึงการดูให้
เหมาะสมแก่สถานะของบุคคลผู้นั้น คนใดมีความสนใจพอใจที่

จะศึกษาธรรม สอบถามปัญหาธรรมและอยู่ในสถานะที่จะสดับ
ตรับฟังธรรมะได้ ก็ให้โอกาสบอกกล่าวชี้แจงแนะนำข้อธรรมะให้
บุคคลเหล่านั้นเกิดความเข้าใจตามสมควรแก่กาล เทศะ บุคคล
และกรณีนั้นๆ

ธรรมะทั้ง ๖ ประการนี้เป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน
ประเด็นสำคัญอยู่ที่ความเคารพหนักแน่นในพระพุทธเจ้า ถ้า
เริ่มต้นตรงนี้ได้

พระธรรมก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

พระสงฆ์เล่าก็คือ หมู่ชนที่ศึกษาและปฏิบัติตามคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้า

ไตรสิกขาและอัปปมาทการปฏิสังถารก็เป็นกรปฏิบัติตาม
พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ด้วยเหตุเพียงการเคารพหนักแน่นในพระพุทธเจ้าเท่านั้น
จะทำให้ธรรมะ ๕ ประการซึ่งยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นที่เกิดแล้วจะ
เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น เหตุนั้นจึงเป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องอบรมกระทำ
ให้มาก และกระทำไปอย่างต่อเนื่อง

ปารีสุทธิศีล ๔

ตามปกติเมื่อพูดถึงศีลของพระภิกษุ มักจะพูดถึงศีล
๒๒๗ ที่มีในพระปาฏิโมกข์ และศีลที่มานอกพระปาฏิโมกข์เป็น
อันมาก แต่เมื่อกกล่าวถึงภาคของการปฏิบัติแล้ว ศีลของพระ
โดยสรุปก็มีอยู่เพียง ๔ ข้อเท่านั้น เรียกว่า ปารีสุทธิศีล ๔ คือ

๑. ปาฏิโมกขสังวร สำรวมในสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์และนอกพระปาฏิโมกข์ โดยการงดเว้นไม่ละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไว้ ซึ่งเรียกว่า พระพุทธบัญญัติและอภิธมาจาร ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ การสำรวมในพระปาฏิโมกข์จึงมี ๒ อย่าง ได้แก่ ไม่กระทำในสิ่งที่ทรงห้าม และทำตามสิ่งที่ทรงอนุญาตเอาไว้ ให้ความสำคัญแก่สิกขาบทเหล่านั้น มีความรู้สึกว่าเป็นบาป แม้เพียงเล็กน้อยก็ไม่กระทำ ไม่มีความพอใจยินดีต่อบาปที่สะสมมากขึ้น เพราะเมื่อสะสมบาปมากขึ้นจะนำความทุกข์มาให้ ข้อนี้ใช้ศรัทธาเป็นหลัก

๒. อินทริยสังวร สำรวมระวังในอินทริย์ทั้ง ๖ เวลาตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อน อ่อนแข็ง และใจตรึกนึกถึงอารมณ์ ไม่ไปกำหนดอารมณ์เหล่านั้นด้วยความกำหนัด ด้วยความซัดเคือง ด้วยความลุ่มหลง ด้วยความมัวเมา พยายามทำความรู้สึกทั่ว รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เท่านั้น ไม่นำมาปรุงคิด คิดปรุงมากเกินไป สามารถทำให้สงบท่ามกลางอารมณ์ทั้งหลาย อย่างน้อยก็ควบคุมความคิดเอาไว้ไม่ให้ลุอำนาจแก่อารมณ์ อย่าให้ถึงกับโลกอยากได้ของๆ บุคคลอื่น พยายามปกป้องร้ายบุคคลอื่น ที่สำคัญคือไม่มีความเห็นออกจากครรลองแห่งธรรม ข้อนี้ใช้ สติ-ความระลึกได้เป็นหลัก

๓. อาชีวปาริสุทธิ การเลี้ยงชีพในทางที่บริสุทธิ์ สำหรับพระนั้นการเที่ยวภิกขาจารบิณฑบาต ถือว่าเป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิต หรือนักบวช เป็นการได้ปัจจัยลาภมาในทางที่บริสุทธิ์พิเศษ

เพราะฉะนั้นการขอต่อคนที่ไม่ควรขอก็ดี การขอเกินความจำเป็นก็ดี การแสวงหาที่ไม่เหมาะไม่ควร เช่น เสกน้ำมันต์ ฟนน้ำหมาก ให้ หวยเบอร์ จำหน่ายวัตถุมงคลต่างๆ ลงทุนไม่มากแต่เอากำไรมากๆ ตลอดถึงการรับใช้สกุลที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยเพื่อผลประโยชน์คือลาภ สักการะ ชื่อเสียง ความคุ้นเคยที่ตนจะได้จากสกุลเหล่านั้น และ การไม่เลียงชีพด้วยอำนาจของตณหา โลกะ ซึ่งบางครั้งอาจจะ กลายเป็นเสแสร้ง มารยา ใช้อวด ชื่อว่าเป็นการทำอาชีพของตน ให้ไม่บริสุทธิ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า อริยสาวกใน พระศาสนานี้ละการเลียงชีพในทางที่ผิด แล้วมาดำรง ชีวิตในทางที่ถูก

ประเด็นสำคัญก็อยู่ที่ไม่แสวง หรือรับ หรือครอบครองปัจจัย ๔ ด้วยตัณหามากเกินไป แม้จะมีตัณหาอยู่ แต่ต้องควบคุมตัณหา ทั้งในการแสวงหาในขั้นของการครอบครอง และในขั้นของการ บริโภคใช้สอย ให้พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช คือยาแก้ไข้ ไม่บริโภคด้วยตัณหา ชื่อนี้อาศัยวิริยะ-ความเพียรเป็นหลัก

๔. ปัจจัยปัจเจกขณะ ในการพิจารณาปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ โดยมองไปที่เจตนารมณ์ วัตถุประสงค์ในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เหล่านั้น ให้สำเร็จ ประโยชน์ตามที่เราต้องการ ได้รับจากปัจจัย ๔ เช่น เครื่องนุ่งห่ม สำเร็จประโยชน์ในการปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิด ป้องกันหนาว ร้อน ลม แดด เหลือบยุง สัตว์เลื้อยคลานต่างๆ ทำให้ตนอยู่ในฐานะ สุขภาพเรียบร้อย ไม่รุ่มร่ามรุงรัง ส่วนผ้าจะประณีตหรือไม่ประณีต

ราคาถูกราคาแพงไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ในการบริโภคอาหาร
วัตถุประสงค์ก็คือขจัดความหิวเก่าป้องกันความหิวใหม่ ให้ร่างกาย
มีเรี่ยวแรงสามารถปฏิบัติภารกิจงานอันเป็นหน้าที่ของตนได้
ไม่บริโภคด้วยตัณหาได้ชื่อว่าสำเร็จประโยชน์แล้ว

การพิจารณาปัจจัย ๔ ทั้งในช่วงของการรับช่วงของการ
บริโภค และหลังจากบริโภคใช้สอยไปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า
อริยวงศ์คือ วงศ์ของพระอริยะ หมายความว่า พระอริยเจ้าทั้ง
หลายท่านพิจารณาปัจจัย ๔ ผู้สืบวงศ์พระอริยะจึงต้องพิจารณา
ปัจจัย ๔ โดยไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ อย่างตณหากลุ่มรั้มใจมาก
เกินไป ข้อนี้ใช้ปัญญาเป็นหลัก

องค์แห่งภิกษุ ๕ ประการ

คุณสมบัติของบุคคลแต่ละคนนั้น ถูกกำหนดไว้เป็นเงื่อนไข
ที่จะให้บุคคลเหล่านั้นประพฤติปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติได้ระดับหนึ่งได้
ชื่อว่า เหมาะควรแก่ฐานะของบุคคลเหล่านั้นแล้ว เพราะฉะนั้นองค์
ของภิกษุ ซึ่งในพระบาลีไม่ได้เรียกว่าภิกษุใหม่ แต่หมายถึงผู้ที่บวช
เข้ามาในพระพุทธศาสนา จะพรรษามากหรือพรรษาน้อยก็ตาม จะ
ต้องมีคุณสมบัติเป็นเครื่องแสดงสถานะของตนให้ทราบว่าเป็นภิกษุ
หรือมีความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นภิกษุของตัวเอง เพศภิกษุนั้น
สงฆ์เป็นผู้ประทานให้ เกิดมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า แต่
การรักษาความเป็นภิกษุนั้น เป็นเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นจะต้องรักษา
ด้วยตัวเอง มีความรับผิดชอบในตนเองด้วยปฏิบัติตามคุณธรรม
๕ ประการ คือ

๑. ปาฏิโมกขสังวร สำรวมระวังในพระปาฏิโมกข์ เว้น
ข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเป็น
ผู้มีความละเอียด มีความกลัวบาป มีความรังเกียจบาป ตั้งใจศึกษา
ประพฤติปฏิบัติในสิกขาบทแม้เพียงเล็กน้อย การเกี่ยวข้องกับ
คบหาสมาคมกับบุคคล และการเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆ มีความ
ระมัดระวังตามควรแก่สถานะของความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

๒. อินทรีย์สังวร สำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายครอบงำใจ โดยอาศัย
ปัญญาพิจารณา รู้เท่าทันถึงความจริงของอารมณ์เหล่านั้น แล้วใช้
ประโยชน์จากอารมณ์เหล่านั้น สร้างความสงบให้เกิดขึ้นแก่จิตใจ
ของตน

๓. ความไม่เป็นคนเอิกเกริกเฮฮา การพูดจาสนุกสนาน
เป็นกิริยาอาการแบบคฤหัสถ์ ผู้เป็นภิกษุ ชื่อว่า เป็นผู้เห็นภัยใน
สังสารวัฏ

ปัจจุบันคนเรียกว่า พระ ที่แปลว่า ผู้ประเสริฐ การแสดง
กิริยาอาการที่เอิกเกริกเฮฮาสนุกสนานรื่นเริงแบบคฤหัสถ์นั้น ถือว่า
เป็นกิริยาแบบเด็กๆ ในความเป็นภิกษุลักษณะเช่นนี้ บางทีทรงใช้
คำว่า ความเป็นบ้าในหมู่ภิกษุ รวมตลอดถึงการพูดตลก
ไปกहाแบบชาวบ้าน หรือแบบนักเลง นักจ้อวอดทั้งหลาย แม้จะมี
การเทศน์ การแสดงธรรมะก็ไม่ควรใช้ถ้อยคำลักษณะนั้น ซึ่งเป็น
อาการสำราญเพื่อเจ้า แต่ให้พูดถึงแต่สิ่งที่เป็นอรรถ เป็นธรรม
เป็นประโยชน์

๔. ยินดีในเสนาสนะอันสงัด คือสถานที่ที่อยู่อาศัย จะเป็นกุฏิที่อยู่อาศัย หรือห้องที่อยู่อาศัยของตน ตลอดถึงร่มไม้ โคนไม้ ถ้ำ เงื้อมเขา ทุ่งนา ชายทะเล ป่าต่างๆ เป็นต้น เพื่อให้เกิดกายวิเวก มีความสงัดกายขึ้น เป็นการสร้างเงื่อนไขปัจจัยให้จิตใจโน้มหน้าว เข้าหาความสงบ ทั้งเป็นการช่วยให้การรักษาศีล การสำรวมระวัง อินทรีย์ มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะไม่ค่อยมีอารมณ์มากระทบ กระตุ้นใจให้เกิดอาการอ่อนไหวไปตามอำนาจของอารมณ์เหล่านั้น

๕. สัมมาทิฏฐิ คือปัญญาเห็นชอบนั้นเป็นหัวใจของ ความเป็นพุทธศาสนิก เพราะการเคารพนับถือพระพุทธศาสนานั้น เริ่มด้วยจากความเห็นที่เป็นสัมมาทิฏฐิ และจบลงด้วยความสมบูรณ์ แห่งสัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิจึงมีเหตุเกิดอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. *ปรโตโมสะ* เสียงจากผู้อื่น มีการกระตุ้นเตือนหรือ ชักจูง ชี้แจง แนะนำอบรมสั่งสอน ตนเองก็ได้ยินได้ฟังการอบรม สั่งสอน การสนทนา การแลกเปลี่ยนความคิดความเห็น การซักถาม สอบถาม หรือว่าการบอกกล่าวชี้แนะจากท่านที่เป็นสัมมาทิฏฐิที่เป็นกัลยาณมิตรต่อตน และประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส

๒. *โยนิโสมนสิการ* มีการใช้ความคิดถูกวิธี คือคิดเป็น ท่านใช้คำว่ากระทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคาย มองสิ่งทั้งหลาย เป็นขบวนการ สามารถเชื่อมโยงเหตุผลเข้าหากันได้ เห็นเหตุมอง ไปสู่ผลที่ยังไม่เกิดขึ้นมาได้ จนเกิดความเข้าใจสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสรรเสริญเรื่องของโยนิโสมนสิการ คือการกระทำไว้ในใจ ด้วยอุบายอันแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิด สัมมาทิฏฐิไว้ในที่ต่างๆ เป็นอันมากกว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตฉันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการแก่ภิกษุฉันนั้น เราไม่แลเห็นองค์ประกอบใดอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะมากกว่า โยนิโสมนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ ๘

เราไม่แลเห็นธรรมอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการนี้เลย เราไม่แลเห็นธรรมอื่นแม้สักข้อหนึ่งซึ่งจะเป็นเหตุให้ความสงสัย ที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะถูกขจัดเสียได้เหมือนโยนิโสมนสิการนี้เลย”

โยนิโสมนสิการย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งพระสัทธรรม เพราะฉะนั้น ความเป็นสัมมาทิฏฐิที่เรียกว่า ทิฏฐิสัมปันนะ คือความถึงพร้อมแห่งทิฏฐิ ความสมบูรณ์แห่งทิฏฐิ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับโยนิโสมนสิการ

สัมมาทิฏฐิที่พึงประสงค์ คือการเห็นคล้อยตามหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้ ปฏิปทาของพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย องค์ธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความเห็นชอบในกฎของกรรม ความเป็นชอบตามความจริงที่เป็นอย่างไร ก็เห็นชอบตามนั้น เช่น ชีวิตเกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องมีแก่เจ็บตายก็เห็นชอบกัน

ตามนั้น เห็นชอบตัวเหตุว่าเมื่อเหตุเป็นเช่นนั้นผลก็จะเกิดขึ้นเช่นนี้ เห็นชอบในตัวผลว่า ผลเหล่านี้จากเหตุอย่างนี้ เห็นชอบจากการ ใช้ปัญญาพินิจพิจารณา เช่น ทรงสอนให้พิจารณาว่าเราจะต้อง พลาดพรากจากของรัก ของชอบใจทั้งหลายทั้งปวงไป เมื่อมีการ พลาดพรากสูญเสียบังเกิดขึ้น ปัญญาที่เห็นชอบก็รู้เท่าทันตาม ความเป็นจริงว่า คนเราซึ่งจะต้องพลาดพรากจากของรักของชอบใจ เป็นธรรมดา ได้มีการพลาดพรากไปแล้ว ไม่มีความคิดเห็นอันเป็น การซ้ำเติมตัวเองให้เดือดร้อนเพิ่มขึ้นจากสิ่งที่ได้สูญเสียไปแล้ว

ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ

บรรพชิต คือ **นักบวช** หรือผู้ที่บวชเข้ามาในพระพุทธ ศาสนา เป็นการเปลี่ยนแปลงสถานะของตนเองอย่างรวดเร็ว ใน ระยะเวลาสั้นๆ จากคนซึ่งเมื่อก่อนอาจจะเคยรักษาศีลเพียง ๕ ข้อ ก็ไม่ค่อยได้ กลายเป็นบุคคลที่จะต้องรักษาศีลถึง ๒๒๗ หรือ จตุปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นการปรับใจตัวเองให้สามารถ รักษาภิกษุภาวะ คือความเป็นภิกษุหรือสมณภาวะ

การรักษาความเป็นสมณะเอาไว้เป็นความจำเป็นส่วน ใหญ่ นั้นเป็นเรื่องที่ทรงสอนให้นักบวชทุกรูปพิจารณาแล้วปรับ ตัวเองให้เหมาะให้ควรแก่ฐานะของภิกษุหรือของสมณะว่า

๑. บรรพชิตที่ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า บัดนี้เรามี เพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว อาการกิริยาใดๆ ของสมณะเรา ต้องทำอาการกิริยานั้นๆ

การเคลื่อนไหวอิริยาบถทั้งหลายของพระกับของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ก็เหมือนกัน แต่จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด ความเป็นพระนั้น ท่านกำหนดเอาไว้ด้วยหลักของพระวินัย ในการยืน การเดิน การนั่ง การนอน การพูด หรือการใช้อิริยาบถต่างๆ ในที่ต่างๆ ไป ยึดถือหลักที่เรียกว่า สมณสาธูป คือหลักของเสขียวัตร เป็นคุณสมบัติของผู้ดีหรือคนดี ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกำหนดเป็น มาตรฐานความประพฤติของพระเอาไว้

๒. บรรพชิตควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า การเลี้ยงชีวิตของเราเนื่องด้วยบุคคลอื่นเราควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย

ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ความเป็นผู้บำรุงง่ายนั้น เป็นการปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

ธรรมใดเป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงง่ายไม่เป็นไป เพื่อความเป็นผู้เลี้ยงยาก นั้นเป็นธรรม นั้นเป็นวินัย นั้นเป็นคำสอนของพระศาสดา

เมื่อเป็นผู้เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย โดยอาศัยการพิจารณา ปัจจัย ๔ ตามนัยที่กล่าวแล้ว ไม่เลือกอาหาร สามารถที่จะยัง อุตภาพให้เป็นไปได้ด้วยอาหารที่หยาบก็ได้ กลางก็ได้ หรือประณีต ก็ได้ แม้แต่จีวรเครื่องนุ่งห่ม ยาแก้ไข้ ถ้าสามารถตอบสนอง ความต้องการได้ ก็ทำใจให้พอใจยินดี ในปัจจัย ๔ เหล่านั้น

๓. บรรพชิตควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า อาการกาย วาจาอย่างอื่นที่เราจะต้องทำให้ดีขึ้นไปกว่านี้ยังมีอยู่อีก ไม่ใช่แต่เพียงเท่านั้น

การปฏิบัติฝึกพัฒนาตนเอง トラบโดที่ยังไม่เป็น พระอเสชะ คือยังไม่เป็นพระอรหันต์ การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข ปฏิบัติ พัฒนาพฤติกรรมของบุคคลก็จำเป็นจะต้องมีอยู่รำไป อย่างรู้สึกว่ารำแล้ว ดีแล้ว ประเสริฐแล้ว เพราะแม้แต่ความคิด อย่างนี้ก็ผิดแล้ว เป็นอาการของอหังการ ซึ่งนั่นก็คือกิเลส แต่จะ ต้องสำนึกว่า ยังมีความดีที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้น ไม่ได้พอใจยินดี อยู่เฉพาะตอนใดตอนหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องที่จะต้องก้าวหน้าต่อไป

๔. บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า ตัวเราเองดีเทียบ เราเองโดยศีลได้หรือไม่

บทบัญญัติในพระปาฏิโมกข์ นอกพระปาฏิโมกข์ก็ดี หรือ แม้แต่ที่มีในจตุปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ ก็ดี เมื่อประพฤติปฏิบัติแล้ว จะต้องมีการตรวจสอบตัวเอง เห็นส่วนใดที่ยังเป็นอาบัติยังล่อง ละเมิดอยู่ ก็ดำเนินดีเทียบตนเอง แล้วปรับปรุงแก้ไขไปเรื่อยๆ แต่ ข้อสำคัญให้มองเห็นโทษ โดยความเป็นโทษประจักษ์ชัดแล้ว พยายามปรับปรุงตนเอง อาศัยหลักการเตือนตนด้วยตน พิจารณา ตนด้วยตน ตรวจสอบตนด้วยตน แล้วตัดสินตนด้วยตน ตามที่ กล่าวไว้เป็นคำกลอนว่า

ตนเตือนตนของตนให้พ้นผิด ตนเตือนจิตตนได้ใครจะเหมือน
ตนเตือนตนไม่ได้ใครจะเตือน อย่าแซ่เขื่อนเตือนตนให้พ้นภัย

เพราะฉะนั้น การตรวจสอบพิจารณาให้เห็นความผิดเป็น ความผิดแล้วปรับปรุงแก้ไข อย่างการที่ท่านวางหลักในการแสดง อาบัติเอาไว้ ภิกษุเมื่อล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ข้อใดข้อหนึ่ง จะไปสารภาพกับภิกษุรูปอื่นว่า ตนเองต้องอาบัติข้อนั้นๆ มีข้อนั้นๆ ซึ่งท่านจะถามว่า ท่านเห็นว่าเป็นอาบัติหรือเปล่า ก็ตอบว่า

นิเทศธรรม

“ครับ ผมเห็นว่าเป็นอาบัติ”

อันเป็นการละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ไม่ได้ทำตามข้อ
ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ภิกษุที่รับแสดงอาบัติ ก็บอกว่า ไม่
เป็นไรครับ ขอให้ท่านตั้งใจสำรวมระวังต่อไป ก็รับคำว่า

“ครับ ครับ ผมจะตั้งใจสำรวมระวังต่อไป”

เพราะฉะนั้นรูปแบบเหล่านี้มาจากการมองเห็นความผิด
เป็นความผิด และพยายามที่จะแก้ไขสำรวมระวังต่อไป จนกว่า
จะเข้าถึงความสมบูรณ์เป็นพระอเสชะ

**๕. บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า ผู้รู้ใคร่ครวญ
แล้วติเตียนเราโดยศีลได้หรือไม่**

ตามปกติแล้วคนเรานั้นมักจะรักตนเอง หลงตนเอง จนถึง
เข้าข้างตนเอง การมองให้เห็นโทษความบกพร่องของตนเองได้
อย่างชัดเจนนั้น เป็นคุณสมบัติของท่านที่เป็นบัณฑิต เพราะทรง
แสดงไว้ว่า “**บัณฑิตมีการเพ่งโทษตนเองเป็นลักษณะ**”

แต่เอาเข้าจริงแล้วในโลกเรานี้มีคนที่เป็นบัณฑิตน้อย โดย
เฉพาะบัณฑิตระดับที่สามารถพิจารณาตนด้วยตน ตรวจสอบตน
ด้วยตน ตัดสินตนด้วยตน วิสัยของคนทั่วไปจึงตกอยู่ในกฎที่ว่า

“โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย โทษของตนเห็นได้ยาก”

ดังนั้น การตรวจสอบโทษของตนบางครั้งตนเองอาจจะ
มองไม่เห็นโทษ จึงสอนให้มองไปที่ความเห็นของคนประเภทที่
เรียกว่า วิญญูชน ดูว่า ท่านที่เป็นวิญญูชนใคร่ครวญแล้วติเตียน
เราโดยศีลได้หรือไม่ เพราะคนที่เป็นบัณฑิตหรือวิญญูชนนั้น
ท่านจะต้องใคร่ครวญพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว

“ตำหนิคนที่ควรตำหนิเมื่อเห็นว่า คนๆ นั้นมีการกระทำที่ควรแก่การตำหนิ”

คำว่า ตำหนิของวิญญูชนจึงเป็นสิ่งที่ควรแก่การรับฟัง นำมาปรับปรุงแก้ไขการประพฤติปฏิบัติของตน หากวิญญูชนตำหนิว่า เรามีความบกพร่องในด้านศีล เราควรพิจารณาปรับปรุง เพราะคำตำหนิของวิญญูชนนั้น เกิดมาจากการใช้ปัญญาอย่างมีความบริสุทธิ์ใจ และเมตตากรุณาต่อคนที่ท่านตำหนิ ที่เรียกกันว่า **ดีเพื่อก่อ**

๖. บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งนั้น

ข้อนี้ทรงสอนให้บุคคลได้เตรียมกายเตรียมใจ ยอมรับความจริงที่จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน และจะต้องเกิดแก่ชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ ตามปกติแล้วคนมักมุ่งหวังให้สิ่งที่ตนรักใคร่ชอบใจเป็นอย่างนั้นตามที่ตนชอบ แต่ความปรารถนาของคนเรานั้นหาเป็นไปตามที่ต้องการเสมอไปไม่ เพราะอันที่จริงแล้วคนสัตว์สิ่งของล้วนเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเสื่อมสลายไปตามเหตุปัจจัยของเขา เช่น ญาติพี่น้อง สามีภรรยา เป็นต้น ในแง่ของความจริงที่แท้จริงแล้วต่างคนต่างเกิดมาจากกรรมของตน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยกรรมของตน และที่แน่นอน คือเขาต้องจากไปตามกรรมของตน

ทำให้การพลัดพรากที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตไม่อาจกำหนดตายตัวลงไปได้ว่าอะไร ใครจะไปก่อนไปหลัง คนมาก่อนอาจไปก่อนหรืออาจไปหลัง คนมาทีหลังอาจจะไปก่อนหรือไปทีหลัง แม้คนที่มาพร้อมกันก็ยังคงต้องพลัดพรากจากกัน

แต่เพราะการไม่ได้เตรียมกายเตรียมใจยอมรับความจริง เหล่านี้เอาไว้เป็นหลักใจ เมื่อสิ่งที่เราต้องการให้พลัดพรากจากไป ไม่ยอมพลัดพรากจากไปใจเราจะมีความทุกข์ เมื่อคนสัตว์ที่เราไม่ต้องการให้เขาอยู่กลับต้องพลัดพรากจากไป ความเศร้าโศกเสียใจ ก็จะเกิดขึ้นครอบงำใจ ทั้งที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ทั้งคนสัตว์ สิ่งของที่เรารักและเราซิง ล้วนต้องพลัดพรากจากกันไปด้วยกันทั้งนั้น อย่างช้าที่สุดก็จากกันที่ความตาย แต่ส่วนมากจะพลัดพรากกันไป โดยลำดับ เมื่อทำใจได้แบบนี้ ความรู้สึก ยินดี ยินร้าย ในยามที่ต้องเกี่ยวข้องกับ ครอบครอง พลัดพราก คนสัตว์สิ่งของที่ตนรักหรือซิง ก็จะไม่ครอบงำใจจนเกินไป แต่กลับช่วยให้มีปัญญารู้เท่าทันตาม ความจริงของสิ่งเหล่านั้น ช่วยให้ลดละบรรเทาความยินดียินร้ายใน คน สัตว์ สิ่งของลงไปได้ จนถึงไม่มีความยินดียินร้ายในที่สุด

๗. บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เราเป็นผู้มี กรรมเป็นของของตน ทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว

การนำเรื่องเหล่านี้มาพิจารณานั้น หลักที่ทรงตอกย้ำอยู่เสมอคือ ให้พิจารณาว่า คนเรามีกรรมเป็นของๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตามจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เพื่อให้เกิดสำนึกรับผิดชอบในตัวเอง ในการกระทำ ในคำพูด และในเรื่องที่ตนคิด ถ้าไม่ต้องการความทุกข์ความเดือดร้อนก็อย่าทำความชั่วซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน และถ้าหากว่าทำไปแล้วก็ต้องรับผิดชอบในผลที่บังเกิดขึ้น

เรื่องนี้จึงต้องอาศัยความรู้ความเห็นในทางที่ชอบ พร้อมที่จะประกอบตนให้อยู่ในครรลองแห่งกุศลธรรมได้

๘. บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

พระพุทธศาสนานั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ขณิกวาที** คือกล่าวเรื่องของขณะ

เนื่องจากชีวิตของบุคคลเรา ที่ประสบความสุขความเจริญนั้นเป็นเรื่องของขณะ แม้ประสบความทุกข์ ประสบอุบัติเหตุก็เป็นเรื่องของแต่ละขณะ คนเราอาจจะขับรถไปได้ตั้ง ๑๐๐-๒๐๐ กิโลเมตร แต่เกิดขาดสติเพียงแค่ชั่ววูบเดียวเท่านั้นก็เกิดอุบัติเหตุขึ้นมาได้ แสดงว่า ชีวิตเป็นเรื่องของขณะที่มาต่อกัน เพราะฉะนั้นกาลเวลาเป็นสิ่งที่เราได้จากธรรมชาติอย่างยุติธรรม

พระพุทธเจ้าจึงทรงตอกย้ำตักเตือนไว้ว่า

“พวกเธอทั้งหลายอย่าได้ปล่อยกาลเวลาให้ผ่านพ้นไป เพราะคนที่ปล่อยกาลเวลาให้ผ่านพ้นไป จะต้องเศร้าโศกเสียใจในกาลภายหลัง ความเพียรพยายามก็ควรรีบเร่งกระทำเสียในวันนี้ ใครจะรู้ได้ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้ก็ได้”

เมื่อกุศลเจตนาบังเกิดขึ้นต้องการจะทำความดี ก็ควรรีบเร่งกระทำทำความดีเสียเร็วพลัน เพราะถ้าไม่อย่างนั้นแล้วจิตใจ จะถูกครอบงำด้วยอำนาจกิเลสแล้วจะทำความดีไม่ได้ ซึ่งจะต้องเสียใจในกาลภายหลัง เพราะฉะนั้น บทพิจารณาข้อนี้จึงตอกย้ำให้ความสำคัญแก่เวลา ให้ถามตัวเองอยู่เสมอว่า

นิเทศธรรม

เราเป็นใคร? มีหน้าที่อย่างไร? และทำหน้าที่เหล่านั้นแล้วหรือยัง? มีความถูกต้องสมบูรณ์แล้วหรือยัง? อะไรควรกระทำต่อไป? และอะไรที่ยังไม่ได้ทำ? เป็นต้น

๘. บรรพชิตควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรายินดีในสิ่งที่สังคมหรือไม่

เป็นการกระตุ้นเตือนจิตใจตนเองให้สำนึกที่จะแสวงหาสถานที่วิเวกและอารมณฺ์ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำจิตใจของตนเองให้สงบเป็นสมาธิ เพื่อสงบกายวาจาของตนเองเป็นพื้นฐานไว้

๑๐. บรรพชิตควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า คุณพิเศษของเรามีอยู่หรือไม่ ที่จะทำให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขินในเมื่อเพื่อนบรรพชิตถามในกาลภายหลัง

ข้อนี้ก็คือ การตรวจสอบตัวเอง พิจารณาตัวเอง จนถึงกับดักเตือนตนเอง แต่ในข้อที่ ๑๐ นั้น เนื่องจากมีวินัยบัญญัติไว้ว่า ภิกษุอดุตตรिमนุษยธรรมที่ไม่มีในตน ต้องอาบัติปราราชิก ถ้าบอกลุตตรिमนุษยธรรมที่มีในตนแก่อนุปลัมบัน คือคนที่ไม่ได้บวชจะต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงแก้ว่าเวลาเพื่อนถามเมื่อเรานอนบนเตียงกำลังจะตาย เพื่อนจะให้สติบอกกรรมฐานสอบถาม ถ้าเรามีคุณสมบัติพิเศษอยู่ภายในใจ ก็เกิดปิติปราโมทย์สามารถตายอย่างสงบ ถ้าไม่มีคุณสมบัติพิเศษภายในใจก็จะรู้สึกเก้อเขิน จะเกิดมานะอุตสาหะที่จะทำให้มีคุณสมบัติบังเกิดขึ้นก่อนที่จะดับจิตไปอย่างปฏิปทาพระอรหันต์ทั้งหลายในโลกเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้นคุณสมบัติทั้ง ๑๐ ประการ เมื่อกล่าว โดยสรุปแล้วก็คือ การใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องมอง ตนเอง และธรรมาปฏิบัติที่ตนเองจะต้องประพฤติปฏิบัติ ให้เหมาะสมถูกต้อง เพื่อจะคงความเป็นสมณภาวะเอาไว้ตามรอยของพระอรหันต์ทั้งหลายในโลกนี้

องค์แห่งธรรมกถิก ๕ ประการ

ธรรมกถิก คือ ผู้กล่าวธรรม ทำหน้าที่เหมือนราชทูต อ่านราชสาส์นของพระราชา

ผู้กล่าวธรรม ผู้เทศน์ปาฐกถาบรรยายธรรมะนั้น จะต้องตระหนักในประเด็นนี้ที่เป็นหน้าที่ของพระธรรมกถิก ซึ่งต้องมีคุณสมบัติสามารถแสดงออกซึ่งพระคุณ ๓ ประการของพระพุทธเจ้า คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ เป็นการโดยเสด็จรอยยุคลบาทของพระพุทธเจ้า คือ

๑. แสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดกัณฑ์ให้ขาดความ การแสดงธรรมนั้นลำดับความเป็นอย่างไรก็แสดงไปตามนั้น เป็นการชี้แจงอรรถาธิบาย จากง่ายไปหายาก จากใกล้ไปหาไกล จากต้นไปหาลึก จากหยาบไปหาละเอียด จากรูปธรรมไปหานามธรรม จากสิ่งที่เขารู้แล้วไปหาสิ่งที่เขาไม่รู้ โดยพูดให้จับถ่วง กระบวนความที่ยกขึ้นมาในแต่ละเรื่อง

๒. อ่างเหตุผลชี้แจงแนะนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ มีเรื่องเป็นอันมากที่จะต้องยกตัวอย่าง อุปมาอุปไมย เทียบเคียง

มีนิทานมาเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่บุคคลเหล่านั้น
ผู้กล่าวธรรมจะต้องตั้งปัญหาว่า

จะแสดงอะไร ? จะแสดงแก่ใคร? แสดงอย่างไร?
เมื่อแสดงไปแล้วเขาจะได้รับประโยชน์อะไร?

ฉะนั้น อุปกรณ์ที่ใช้เป็นสื่อในการสั่งสอนจึงต้องมีความ
หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับพื้นฐานของผู้ฟัง การอาศัยสิ่งที่
เขาค้นเคยนำมาใช้เป็นตัวอย่าง มาเป็นอุปมาอุปไมย มาเป็น
เครื่องมือในการเทียบเคียงจึงมีความจำเป็นในการแสดงธรรม

**๓. ตั้งจิตเมตตา ปรรณนาที่จะให้เกิดประโยชน์
แก่ผู้ฟัง**

นี่คือการทำงานตามโครงสร้างหลักที่กล่าวไว้แล้ว คือ
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็น
อันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย การแสดง
ธรรมจึงต้องงามทั้งตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย ผู้ฟังมี
พื้นฐานที่จะรับรู้ได้โดยวิธีใดก็ใช้วิธีการเหล่านั้นอธิบาย เหมือน
การสอนหนังสือเด็กซึ่งมีพื้นฐานวุฒิภาวะแตกต่างกัน ครูต้องมี
วิธีการยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แม้จะพูดเรื่องเดียวกัน แต่วิธี
การใช้สื่อในการพูดให้เกิดความเข้าใจนั้น จะใช้แตกต่างกัน ตาม
พื้นฐานที่เธอสามารถจะรับรู้ได้ โดยมุ่งประโยชน์ต่อผู้ฟังเป็น ที่ตั้ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับการยกย่องว่า ทรงแสดงธรรมเหมือน
หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง
ส่องประทีปในที่มืดเพื่อให้อันมืดมิดให้เห็นแสงสว่าง

เพราะพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมด้วยการตรวจสอบ
พื้นเพจิตอัธยาศัยของผู้ฟังมาก่อน ดูว่าเขามีภูมิหลังอย่างไร มี
อะไรเป็นพื้นฐานวาสนาบารมี และแสดงธรรมอะไร แสดงอย่างไร
แสดงไปแล้วเขาจะได้รับผลอะไร มีการศึกษาข้อมูลประเมินผล
และสรุปผลไว้เสร็จ ก่อนที่จะทรงแสดงธรรม ปราภฏการณ
มหัศจรรย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้นที่จริง
แล้วสำหรับพระองค์ไม่ใช่เป็นเรื่องอัศจรรย์ แต่เป็นเรื่องปกติ
ธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่จะต้องเป็นเช่นนั้น เพราะ
พระองค์ทรงมีหลักการในการแสดงธรรมอยู่ ๔ ประการใหญ่ๆ คือ

สันตัสสนา แสดงเรื่องนั้นอย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง ซึ่ง
ผู้รับฟังสามารถรู้สามารถเข้าใจได้

สมาทปนา มีการเชิญชวนชักชวนให้เห็นตาม คล้อยตาม
และติดตามเรื่องเหล่านั้นไปด้วยความสนใจ

สมุตเตชนา ปลุกเร้าให้เกิดความอาภาวัญ เชื่อมั่นใน
ตนเอง มีความพร้อมที่จะศึกษาและประพฤติปฏิบัติตาม

สัมปหังสนา ผู้ฟังรู้สึกเพลิดเพลิน บันเทิงใจ ปลื้มใน
การแสดงธรรมะทุกครั้งของพระพุทธเจ้า

ในตอนท้ายแห่งพระสูตรจะจบลงด้วยคำว่า

**“ภิกษุทั้งหลายมีความเพลิดเพลิน ชื่นชมยินดี
ในธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า”**

เพราะฉะนั้น การตั้งจิตเมตตาปรารถนาที่จะให้เกิด
ประโยชน์แก่ผู้ฟัง จึงต้องโดยเสด็จการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า
โดยหลักความจริงยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

หลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ๔ วิธี คือ

๑. เอกังสพยากรณ์ ทรงแสดงไปโดยนัยเดียว เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเกิดเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ จะไม่มีทางเป็นอย่างอื่นไปได้ทำนองเดียวกับการพูดถึงไฟว่าร้อนและมีแสงสว่าง แสงสว่างและความร้อนมีอาจที่จะแยกจากไฟได้ เมื่อพูดถึงไฟก็ต้องมีความร้อน เหมือนเมื่อพูดถึงเกลือก็ต้องมีความเค็ม พูดโดยนัยเดียวยืนยันเป็นอย่างนั้นตลอดไป

๒. วิภังชพยากรณ์ มีการจำแนกแบ่งแยกชี้ประเด็น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจน เช่น ถามว่าเมล็ดพืชเมล็ดนี้ปลุกงอกหรือไม่ ในแง่ของความเป็นจริงไม่สามารถตอบได้ทันที เพราะต้องดูเงื่อนไขของความเป็นเมล็ดพืชเหล่านั้นก่อนว่า แห้งกรอบแล้วหรือยัง หน่อถูกทำลายแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่แห้งกรอบ หน่อยังไม่ถูกทำลาย เมื่อเมล็ดพืชเหล่านั้นได้อุณหภูมิต่างเหมาะสมก็งอกได้ จึงจะชี้แจงว่างอกได้ แต่ถ้าหากว่าองค์ประกอบ ๓ ประการนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มี เมล็ดพืชนั้นก็ปลุกให้งอกไม่ได้ อย่างที่คนพูดกันว่า คนเราตายแล้วไปไหน? ปัญหาที่ต้องวินิจฉัยจำแนกก็คือว่าใครตาย คนตายนั้นยังมีกิเลสอยู่หรือไม่ ถ้ามีกิเลสก็ต้องไปตามกรรมของเขา ถ้าไม่มีกิเลสก็ไม่มีการเกิดเพราะไม่มีตัวที่จะทำให้เกิด เนื่องจากเหตุให้เกิดได้ถูกทำลายไปแล้ว ทำนองเมล็ดพืชได้แห้งกรอบแล้ว แม้จะได้อุณหภูมิต่างเหมาะสมอย่างไร ก็งอกขึ้นมาไม่ได้

๓. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ ตอบด้วยการย้อนถาม เป็นการถามความคิดของเขา แล้วเอาความคิดของเขานั้นเองถาม

นิเทศธรรม

ย้อนกลับไปหาเขา เมื่อถามไปโดยลำดับก็จะออกมาเป็นคำตอบ ส่วนมากจะใช้กับคนที่หัวดีถือดี ให้ความสำคัญแก่ตัวเอง เข้าใจว่าตัวเองเป็นนักปราชญ์

๔. รูปนียะ นิ่งไว้ไม่ตอบ เพราะพูดไปก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร คล้ายๆ กับเด็กเล็กๆ มาถามสูตรทางเคมี จะอธิบายอย่างไร ก็อธิบายไม่ได้ ต้องรอให้เจริญเติบโตเสียก่อน ปัญหาบางอย่าง เป็นปัญหาที่ต้องใช้ระบบกระบวนการในการชี้แจง แต่เมื่อฐานความเข้าใจเกี่ยวกับระบบหรือขบวนการนั้นยังไม่มียู่ภายในใจบุคคลเหล่านั้น ชื่นพูดไปก็เสียเวลาเปล่าจึงทิ้งไว้ก่อนไม่ตอบ

๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ

เพราะเป็นการทำงานเพื่อบุคคลอื่น ผู้แสดงธรรมะนั้น หรือ พระสงฆ์เป็นการอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ด้วยพื้นฐานของเมตตา กรุณา ในฐานะของผู้ให้ ในฐานะของผู้อนุเคราะห์ ต่อชาวโลก เพราะฉะนั้นใครแสดงธรรมโดยมุ่งลาภ มุ่งสักการะ ชื่อว่าเป็นการ ขโมยธรรมะของพระพุทธเจ้าไปขาย ซึ่งธรรมกถึกที่ดีไม่ควรจะ ประพฤติกระทำ การที่ชาวบ้านเขาสักการะบูชาธรรมะนั้นเป็นเรื่อง ของเขา มีหรือไม่มี การทำงานของผู้สอนธรรมะก็ต้องมีจิตใจ สม่ำเสมอ

๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและคนอื่น

ตามปกติแล้วการแสดงธรรมะเป็นการสะท้อนกุศลและ อกุศล ซึ่งแต่ละข้อมีอยู่ภายในพฤติกรรมของคน เช่น พูดถึงโทษ ของสุรา ก็พูดถึงตัวโทษของสุราไม่ต้องไปพูดถึงผู้ดื่มสุราหรือคน ดื่มสุราซึ่งนั่งอยู่ที่นั่น แต่ว่าโทษของสุรานั้นก็คงเกิดขึ้นแก่ผู้ดื่มสุรา

ทุกๆ คน ขอเพียงแต่ผู้พูดไม่เจาะจงจะด่าว่ากระทบกระทั่งคนอื่น
เท่านั้นเป็นจุดเน้นที่สำคัญ

ฟังสังเกตว่า คุณสมบัติของพระธรรมกถึก ๕ ประการ
เป็นการสะท้อน ปัญญาความบริสุทธิ์และความเมตตากรุณา
ให้ปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น เพราะท่านเหล่านี้ต้องทำงาน
โดยเสด็จรอยยุคลบาทของพระพุทธเจ้า ถ้าหากว่าคุณธรรม
มีไม่มากพออาจจะกลายเป็นผู้ขายธรรมะของพระพุทธเจ้า
ไปก็ได้

ธรรมชาติวิทยา

ที่นำมาสู่ความเป็นชีวิต

ชีวิตคืออะไร? เป็นปัญหาที่มีคนจำนวนมากพยายามแสวงหาคำตอบกันมานานแล้ว

เรื่องนี้เมื่อมองจากหลักของพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่าชีวิตเป็นกระบวนการของธรรมชาติ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แรกดับไปด้วยเหตุปัจจัยที่สรุปรวมเป็นรูปและนาม ในความเป็นรูปนั้นเองย่อมเสมอเหมือนกันกับของสรรพสัตว์และสรรพสิ่ง เป็นการรวมตัวกันอย่างได้สัดส่วนของธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ซึ่งธรรมดาของธาตุทั้งปวงนี้เป็นกระบวนการของเหตุปัจจัย ที่ล้วนตกอยู่ในกฎของธรรมชาติที่เป็นธรรมดา

ดังนั้น ในบทนี้จะนำผู้ศึกษาไปรู้จักกับรูปขันธ์ อันเป็นที่ประชุมของธาตุ อายตนะ เป็นต้น ตามที่ปรากฏในหนังสือนวโกวาท โดยนำมาเรียงลำดับเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อเนื่องถึงกันแห่งสิ่งที่ตกอยู่ใน สามัญญลักษณะ หรือไตรลักษณ์ดังต่อไปนี้

เรื่องของชีวิตนั้น เป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อน บุคคลทั้งหลายเพียรพยายามหาคำตอบ เรื่องความเป็นมาของชีวิต และความเป็นไปของชีวิตมานานแสนนาน แต่ละฝ่ายก็ได้แสดงถึง

ความรู้เรื่องชีวิตตามพื้นฐานระดับสติปัญญาของแต่ละคน ซึ่งมีความแตกต่างกันในส่วนรายละเอียด แม้แต่ความคิดดั้งเดิมในศาสนาพราหมณ์ที่มีความเชื่อว่า กำเนิดของชีวิตนั้นเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ ๒ ประการคือ

๑. **ปรมาตมัน** มีลักษณะคล้ายๆ กับเป็นกลุ่มวิญญาณสากล มีความรู้สึกนึกคิด รักได้ ชังได้ ชอบได้ มีความโกรธ ความเกลียดได้

๒. **ประกฤต** เป็นพวกวัตถุธรรม

เดิมทีเดียวสิ่งทั้ง ๒ นี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกัน เมื่อต่อมาโคจรมาพบกัน ปรมาตมันซึ่งมีความรู้สึกนึกคิดก็เกิดพอใจยินดีใน ประกฤต ปรมาตมันจึงแยกตัวเองออกมาสิ่งสู่อยู่ในประกฤต ก็กลายเป็นสรรพชีวิตทั้งหลาย ความคิดสายนี้ แม้ในกาลต่อมาจะมีความเปลี่ยนแปลงในศาสนาพราหมณ์เอง หรือเปลี่ยนแปลงจากความคิดด้านศาสนาต่างๆ และแม้วิทยาการต่างๆ แต่ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่าศาสนาแต่ละศาสนามีความรู้เรื่องชีวิตที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ กลุ่มของรูปกับนาม แม้ความคิดที่เกี่ยวกับปรมาตมันกับประกฤต เมื่อกลายเป็นชีวิตก็แยกออกได้เป็นสิ่งที่ป็นรูปกับสิ่งที่ป็นนาม ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จอุบัติขึ้น ได้ทรงแสดงเรื่องชีวิตไว้เป็นอันมาก บางเรื่องก็มีการแสดงไว้โดยละเอียดพิสดารเกี่ยวกับจิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งแต่ละอย่างนั้นก็ป็นกระบวนการของชีวิต เพียงแต่แสดงในรายละเอียดของชีวิตเท่านั้นเอง

โดยนัยหนึ่งชีวิตก็คือกายกับจิตกายก็คือส่วนที่เป็นรูปธรรม จิตก็คือนามที่เป็นนามธรรม ซึ่งท่านแยกออกไปเป็นขั้นทั้ง ๕

ประการ เรียกว่า รูปขันธ์ คือกองแห่งรูป เวทนาขันธ์ คือกองแห่งเวทนา
สัญญาขันธ์ คือกองแห่งสัญญา สังขารขันธ์ คือกองแห่งสังขาร
วิญญาณขันธ์ คือกองแห่งวิญญาณ

จะอย่างไรก็ตาม ขันธ์ทั้ง ๕ นี้ เมื่อแยกเป็น ๒ ประเภท
ก็ได้เป็นรูปกับนาม คือ ส่วนรูปก็คงเป็นรูป

ส่วนนาม ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งก็ได้
แก่จิต สรุปรวมแล้วก็คือ กายกับจิต นั่นเอง

ส่วนรูป ได้แก่ สิ่งที่ต้องเสื่อมสลายไปเพราะเหตุปัจจัย
สิ่งนั้นเรียกว่า รูป ดังนั้น รูปขันธ์ กองแห่งรูปก็คือองค์ประกอบของ
ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ที่มาผสมประชุมกัน แต่โดยทั่วไปแล้ว
ท่านจะแยกออกเป็น มหาภูตรูปทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ท่าน
จำแนกแสดงให้เข้าใจง่าย ๆ ดังนี้

ลักษณะใดที่มีความแข็งแกร่งซึ่งปรากฏอยู่ในกายนี้ เช่น
ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ
พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อากาโรใหม่ อากาโรเก่า จนถึง
มันสมอง เหล่านี้สรุปรวมว่าเป็นปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน ซึ่งมีอยู่
ทั้งที่เป็นภายในและนอก ภายในก็คือมีภายในร่างกายของบุคคล
แต่ละคน และภายนอกคือนอกร่างของบุคคลแต่ละคน

ลักษณะใดที่ไหลเอิบอาบซึมซับไปมาได้ เช่น น้ำลาย
น้ำเหลือง น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำตา เพลวมัน เป็นต้น เรียกว่า อาโปธาตุ
คือธาตุน้ำ

ลักษณะใดที่พัดผันไปมาได้ ซึ่งมีอยู่ในกายนี้ ได้แก่
ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมหายใจ

ลมพัดไปตามตัว เรียกว่า วาโยธาตุ คือธาตุลม ธาตุลมนี้ก็ เป็นเช่นเดียวกัน คือมีทั้งส่วนภายในและส่วนภายนอกชีวิตของบุคคลแต่ละคน

ลักษณะใดที่มีลักษณะอบอุ่น ทำกายให้ทรุดโทรม ทำกายให้กระวนกระวาย เผาอาหารให้ย่อย เรียกว่า เตโชธาตุ คือธาตุไฟ

ในองค์ประกอบของดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศนี้เอง ทำให้กลายเป็นอุปทนายรูป คือรูปอาศัย ที่ปรากฏอยู่ในร่างกายของบุคคลแต่ละคน ได้แก่ประสาทรูป ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ในขณะที่เดียวกันบุคคลแต่ละคนก็เป็นโคจรรูปของบุคคลอื่น หรือเป็นอายตนะภายนอกของบุคคลอื่น อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่ในรายละเอียดท่านไม่นับโผฏฐัพพะ เพราะว่าเป็นอาการของดิน ไฟ ลม

ในขณะที่เดียวกัน รูปของชีวิตทั้งหลายนั้นก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นเพศผู้หญิง เพศผู้ชาย เรียกว่า ภาวะความเป็นผู้หญิง ภาวะความเป็นผู้ชาย

ภายในชีวิตของบุคคลก็ประกอบด้วยทหัยวัตถุ คือตัวหัวใจ ประกอบด้วยชีวิตินทรีย์ อินทรีย์คือชีวิต ได้แก่ สิ่งที่รักษาความเป็นรูปเอาไว้ เช่น ชีวิตของบุคคลแต่ละคนเจริญเติบโตขึ้นมาได้ก็ด้วยอาหารต่างๆ

เมื่อมองจากรายละเอียดจะเห็นว่า ร่างกายของบุคคลแต่ละคนก็มีอากาศธาตุ คือมีช่องว่างอยู่ แม้ระหว่างเซลล์ทั้งหลายทำให้ร่างกายของบุคคลที่ยังมีใจครองอยู่ สามารถจะเคลื่อนไหวได้ทั้งทางกาย เคลื่อนไหวได้ทางวาจา และสามารถที่จะมีความเบา

ความอ่อน และความพอเหมาะพอควรแก่การงานต่างๆ รูปทั้ง
หลายนั้น ไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม จะประกอบด้วยลักษณะ
๔ อย่างคือ

อุปัจจยะ ความเติบโตขึ้นได้

สันตติ การเกิดที่สืบเนื่องกันไป

ชรรตา ความทรุดโทรม

อนิจจตา ความเสื่อมสลายไปไม่ยั่งยืน

นี้เป็นอาการของชีวิตบุคคลแต่ละคน แต่เป็นการศึกษา ใน
แนวที่ค่อนข้างไปทางละเอียด โดยปกติแล้วจะมองกันในแง่ที่ชีวิตของ
บุคคลแต่ละคนนั้นประกอบด้วยธาตุทั้ง ๖ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ
และวิญญาณ ซึ่งก็รวมลงเป็นกายกับจิตดังได้กล่าวแล้ว

ในความเป็นกายกับจิตนั่นเอง ก็ประกอบด้วยอายตนะ
ภายใน ๖ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ท่านเรียกว่าเป็น
ประสาทรูป คือ เรียก ๕ ข้อแรกว่า ประสาทรูป เป็นตัวประสาทที่
จะรับรู้ซึ่งรูปที่ผ่านมาจากตา เสียงที่ผ่านมาจากหู กลิ่นที่ผ่านมา
ทางจมูก รสที่ผ่านมาจากลิ้น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ที่มากระทบ
ทางกาย และอารมณ์ที่มากระทบกับใจ

แต่ในรายละเอียดแล้ว ท่านไม่ได้มุ่งหมายเอาเฉพาะ
ดวงตาหรือว่าจมูก แต่ท่านหมายเอาตัวประสาทตาที่เป็นเหตุให้
เห็นรูป ประสาทหูที่เป็นเหตุให้ได้ยินเสียง ประสาทจมูกที่เป็นเหตุ
ให้รู้กลิ่น ประสาทลิ้นที่เป็นเหตุให้รู้รส ประสาทกายที่เป็นเหตุให้รู้เย็น
ร้อน อ่อน แข็ง ยืด เหนียว ต่างๆ ตัวบุคคลแต่ละคนนั่นเอง เมื่อ
ถูกบุคคลอื่นมอง ตัวบุคคลที่ถูกมองนั้นก็ป็นอายตนะภายนอก

สำหรับเขา จึงกลายเป็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ
ธรรมารมณสำหรับบุคคลอื่น

เมื่อกล่าวโดยสรุปคือ ชีวิตแต่ละชีวิตนั้น ประกอบ
อายตนะภายใน ๖ ประการ แต่ในขณะที่เดียวกันเมื่อมองจากบุคคล
อื่น เราก็คือเป็นรูป รูปเราก็คือเป็นรูปที่กระทบตากับบุคคลอื่น เสียงของเรา
ก็เป็นเสียงที่ไปกระทบประสาทหูของบุคคลอื่น กลิ่นของเราจะไป
กระทบจมูกของบุคคลอื่น รสของเราจะไปกระทบลิ้นของบุคคลอื่น
กายของเราจะไปกระทบกับกายของบุคคลอื่น เป็นโผฏฐัพพะสำหรับ
บุคคลอื่น และตัวของเราก็คือเป็นธรรมารมณสำหรับบุคคลอื่น เพราะ
ความมีอายตนะภายในนี้เอง จึงก่อให้เกิดเป็นวิญญาณ ๖ ประการ
ขึ้นมา ได้แก่

รู้รูปทางตาเรียกว่า จักขุวิญญาณ

รู้เสียงทางหู เรียกว่า โสตรวิญญาณ

รู้กลิ่นทางจมูกเรียกว่า สนานวิญญาณ

รู้รสทางลิ้นเรียกว่า ชิวหาวิญญาณ

รู้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ทางกายเรียกว่า กายวิญญาณ

รู้อารมณ์ทางใจเรียกว่า มโนวิญญาณ

แต่พึงเข้าใจในความจริงว่า ตา หู จมูก ลิ้น กายนั้น ไม่ได้
รู้ด้วยตัวของเขาเอง เพียงแต่เขามีประสาทสำหรับรับรูป เสียง กลิ่น
รส โผฏฐัพพะ ที่มากระทบ แล้วก็ส่งเข้าไปสู่จิต จิตจะทำหน้าที่รู้
ดังนั้น งานหลักของจิตจึงมีหน้าที่อยู่ ๔ ประการ คือ

๑. รับอารมณ์ อารมณ์ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส
เรียกว่า วิญญาณ ตามชื่อของประสาทที่ทำหน้าที่รับสัมผัสนั้นๆ

คือ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน
กายวิญญาน และมโนวิญญาน

๒. จำอารมณ์ คือ เมื่อสิ่งเหล่านั้นผ่านมาแล้วจะมี
ลักษณะเหมือนกันน้ำที่ตกมาจากที่สูง และจะไหลลงสู่ที่ลุ่มชั้นใด
อารมณ์ที่ผ่านมาจากประสาททั้ง ๕ ก็จะไปตกอยู่ที่จิตนั้นคือจิต
จะทำหน้าที่เก็บหรือจำอารมณ์เหล่านั้นเอาไว้ เพราะฉะนั้น จิตจึง
แปลว่าธรรมชาติที่เก็บหรือสะสมอารมณ์เอาไว้ การจะเก็บดี สะสม
ดีหรือไม่ดีนั้น ก็อยู่ที่สิ่งซึ่งผ่านมาจากประสาทสัมผัสว่าดีหรือไม่ดี
และจิตจะเก็บสิ่งเหล่านั้นเอาไว้ตามสถานะของเขาที่เรียกว่าความจำ
ในแง่ของขันธ์ ๕ ก็คือ สัญญา สิ่งทีบุคคลจำนั้นก็คือ จำสิ่งที่เป็นรูป
จำสิ่งที่เป็นเสียง จำสิ่งที่เป็นกลิ่น จำสิ่งที่เป็นรส จำสิ่งที่เป็น ร้อน
อ่อน แข็ง และจำสิ่งที่เป็นอารมณ์ที่เรียกว่า ธรรมารมณ์

๓. คิดอารมณ์ คือ จิตที่จำอารมณ์ต่างๆ ใว้ นั่นเอง เมื่อ
ถึงคราวหนึ่งจิตจะทำหน้าที่คิด เพราะฉะนั้น จิตจึงแปลว่าธรรมชาติ
ที่คิดอารมณ์

การจะคิดได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจิตได้เก็บไว้มากหรือ
น้อยที่เรียกว่า ประสพการณ์ หมายถึง มีสิ่งต่างๆ ที่ผ่านมาจาก
ประสาทสัมผัสมาก จิตของบุคคลก็จะเก็บไว้มาก เมื่อเก็บไว้มาก
ก็จะคิดได้มาก แต่บุคคลจะคิดได้เฉพาะสิ่งที่ตนจำได้เท่านั้น
บุคคลจะไม่สามารถคิดนอกจากประสพการณ์ของตัวเองได้ แม้
บางครั้งคนจะพยายามคิดนอกจากประสพการณ์ของตัวเอง แต่
สิ่งนั้นก็เพียงจินตนาการ ซึ่งอาจอาศัยโครงสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
เป็นเครื่องมือในการสร้างจินตนาการเหล่านั้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ ราชสีห์ในวรรณกรรมไทย และสิงโตในวรรณคดีของจีน ประเทศทั้งสองนี้นับถือพระพุทธศาสนา วรรณคดีในพระพุทธศาสนานั้น ได้พูดถึงราชสีห์ไว้ในลักษณะต่างๆ เป็นอันมาก ได้จำแนกแสดงไว้หลายประเภทด้วยกัน แต่ว่าจริงๆ แล้ว จิตรกรก็ดี ปฏิมากรก็ดี ทั้งของจีนและของไทย ไม่เคยเห็น ราชสีห์หรือสิงโต เมื่อจำเป็นจะต้องปั้นหรือเขียนราชสีห์หรือสิงโต ขึ้นมาให้ได้ ท่านเหล่านั้นก็ต้องอาศัยจินตนาการและโครงสร้างแห่ง จินตนาการนั้น ก็ได้จากประสบการณ์ที่ท่านเหล่านั้นคุ้นเคยมาก เก็บสะสมไว้มาก นั่นก็คือ สุนัข จะเห็นได้ว่าราชสีห์ของไทย ถ้าเรา แกะลวดลายออกจะพบโครงสร้างจริงๆ ของเจ้าราชสีห์ก็คือสุนัข พันธุ์ไทยนั่นเอง ส่วนสิงโตของจีนก็คือสุนัขพันธุ์ปักกิ่งนั่นเอง แต่ ได้มีการขยายสัดส่วนให้ใหญ่โตขึ้น โดยอาศัยจินตนาการเข้า ประสมประสานกับประสบการณ์ของตัวเองซึ่งไม่ใช่ตัวจริง

ในกาลต่อมา แม้เราจะพบเห็นแล้วว่า สิงโตจริงๆ รูปร่าง ของมันเป็นอย่างไร หากมีใครขึ้นไปเขียนหรือปั้นสิงโตให้ผิดไป จากที่ได้ทรงจำกันมา ก็จะถูกปฏิเสธจากบุคคลทั้งหลายว่า ไม่ใช่ ราชสีห์ หรือสิงโต แสดงให้เห็นว่า จิตของบุคคลไม่อาจคิดนอก ประสบการณ์ของตัวเองได้

๔. รู้อารมณ์ คือจิตที่ทำหน้าที่รู้อารมณ์ และความรู้นี้ ก็มีอยู่ ๓ ระดับ คือ

(๑) **รู้ระดับสัญญา** ซึ่งถือว่ารู้ในแง่ของรูปแบบเท่าที่ ตัวเองทรงจำเอาไว้ อุปมาเหมือนเด็กรู้จักเหรียญบาท แต่ยังไม่รู้ รายละเอียดมากนักในเรื่องของเหรียญบาท

(๒) **รู้ระดับวิญญาน** คือ ความรู้ที่แจ่มแจ้งชัดเจนมากยิ่งขึ้น อุปมาเหมือนความรู้ของผู้ใหญ่ที่รู้จักเหรีญบาท ซึ่งจะมี ความรู้ความเข้าใจลึกซึ้งในรายละเอียดของเหรีญบาทมากกว่า ความรู้ของเด็ก

(๓) **รู้ระดับปัญญา** คือ รู้อย่างกว้างขวางและเจาะลึก อุปมาเหมือนความรู้เรื่องเหรีญบาทของอธิบดีกรมธนารักษ์ ซึ่ง จะมีความเข้าใจเรื่องเหรีญบาทนั้นอย่างถ่องแท้ทุกแง่ทุกมุม

ข้อที่พึงสังเกตก็คือ การวินิจฉัยตัดสินอารมณ์ที่ผ่าน มาทางประสาทสัมผัสของเรา บุคคลจะอาศัยความจำเป็นตัวกำหนด อารมณ์ เช่น เราจำไว้ในฐานะที่เราชอบ ถ้าเจออีกก็ชอบอีก จำไว้ ในฐานะที่ไม่ชอบ ถ้าเจออีกก็ไม่ชอบอีก จำไว้ในฐานะเฉยๆ ถ้า เจออีกก็เฉยๆ นอกจากนี้จะมีเหตุปัจจัยก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ขึ้นมา คนที่เราไม่ชอบอาจจะกลายเป็นชอบได้ คนที่เรา เคยชอบอาจจะกลายเป็นไม่ชอบได้ และคนที่เราเฉยๆ อาจจะกลายเป็นชอบหรือไม่ชอบก็ได้ ถ้าเหตุปัจจัย คือตัวของบุคคลนั้นมี ความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ให้เกิดความชอบหรือความไม่ชอบ

พวกอายตนะภายใน หรืออายตนะภายนอก ที่ก่อให้เกิด เป็นวิญญานนั้น จะเห็นได้ว่า วิญญานเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่ใช่เกิดขึ้นได้ลอยๆ เช่น จักขุวิญญาน คือ ความรู้ทางตาจะ เกิดขึ้นมาได้ จะต้องอาศัยปัจจัยเข้ามาประกอบอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

๑. มีรูปซึ่งอยู่ในวิสัยที่จะเห็นได้
๒. มีแสงสว่างซึ่งสามารถเห็นรูปได้

๓. จักขุประสาทของเราไม่พิการ

๔. มีความสนใจในรูปเหล่านั้น

จักขุวิญญาณจะเกิดขึ้นได้เพราะเหตุ ๔ ประการนี้เท่านั้น ถ้าองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ ข้อใดข้อหนึ่งบกพร่องไป การเห็นรูปก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ จักขุวิญญาณในกรณีนี้ก็มีไม่ได้ แม้แต่ โสตวิญญาณ ความรู้ทางหูก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ จะต้องมีความคลื่อนเสียง คลื่นเสียงนั้นจะต้องมากกระทบโสตประสาท โสตประสาทเราจะต้องไม่พิการ และมีความใส่ใจที่จะฟัง

องค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้มีอยู่ การรู้เสียงก็จะบังเกิดขึ้นได้ แม้วิญญาณข้ออื่นๆ ก็อาศัยองค์ประกอบอย่างน้อย ๔ ประการดังที่กล่าวแล้วเหมือนกัน

อาศัยอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ และ วิญญาณ ๖ ก่อให้เกิดเป็นสัมผัสคือการกระทบ สัมผัสจึงมีอยู่ ๖ ประการ ท่านเรียกว่า

จักขุสัมผัส การกระทบทางตา

โสตสัมผัส การกระทบทางหู

ฆานสัมผัส การกระทบทางจมูก

ชีวหาสัมผัส การกระทบทางลิ้น

กายสัมผัส การกระทบทางกาย

มโนสัมผัส การกระทบทางใจ

เพราะอาศัยการสัมผัสคือการกระทบนั่นเองก็ก่อให้เกิดเป็น เวทนา ซึ่งเป็นงานของจิตอีกประการหนึ่งคือ เวทนาขันธ์

เวทนา แปลว่า ความรู้สึกอารมณ์เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ท่านเรียกเต็มๆ ว่า ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะการสัมผัสทางหูเป็นปัจจัย ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะการสัมผัสทางจมูกเป็นปัจจัย ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะการสัมผัสทางลิ้นเป็นปัจจัย ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะการสัมผัสทางกายเป็นปัจจัย ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะการสัมผัสทางใจเป็นปัจจัย รวมเรียกว่า เป็นเวทนา

ฟังสังเกตว่า เวลาเราเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็งนั้น ถ้าเป็นการพบเห็นครั้งแรกจะเริ่มที่ไม่รู้จักก่อน คือไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร จากนั้นก็จะกลายเป็นความเคลือบแคลงสงสัย ต้องการจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร และเมื่อรู้แล้วก็จะเกิดเป็นความชอบ ความชัง หรือเฉยๆ ต่อจากนั้น จิตก็จะทำหน้าที่เก็บไว้ และถ้าหากว่าได้เห็นรูป ได้ฟังเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ในครั้งต่อไป ก็จะกลายเป็นความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ตามสมควรแก่ความรู้สึกต่ออารมณ์ เหล่านั้นที่เก็บไว้ภายในใจ

ดังนั้น เมื่อมองทั้งกระบวนการของประสาทสัมผัสที่ประกอบด้วยอายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณสัมผัส และเวทนาแล้ว จะเห็นว่าในบางครั้งเราเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง อาจมีความรู้สึกกว่ารู้จักบ้าง ไม่รู้จักบ้าง คลับคล้ายคลับคลาบ้าง

ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

บอกได้ว่า รูปที่เรารู้จัก ได้แก่ ได้เคยผ่านพบมาแล้วและ
ก็จำไว้ รูปที่ไม่รู้จักนั้น อาจเคยผ่านพบมา แต่ลืมไปแล้ว หรือไม่
เคยผ่านพบมา ส่วนที่คล้ายคล้ายคลบลานั้นแสดงว่าเคยผ่านมา
แต่ความจำไม่แน่นอน หรือไม่มากพอต่อการที่จะวินิจฉัยตัดสินว่า
เป็นรูปอะไรกันแน่ จึงเกิดอาการคล้ายคล้ายคลบลานี้ แต่เมื่อ
กลายเป็นเวทนาก็จะมีความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข
ตามลักษณะของอารมณ์ที่สัมผัสในขณะนั้นๆ และการกำหนด
อารมณ์ของบุคคลในขณะนั้นๆ ด้วย

ขั้นที่ ๕ ประการต่อไปคือสังขาร ได้แก่ สิ่งที่เป็นกุศล
อกุศลหรือกลางๆ ได้แก่ สิ่งที่เป็นความดี ความชั่ว และไม่ดี ไม่ชั่ว
ด้วยตัวของมันเอง ซึ่งจะนำมาพูดในรายละเอียดสำหรับเรื่องนี้
โดยเฉพาะในอันดับต่อไป

ตกลงว่า ชีวิตของบุคคลที่ประกอบด้วยกายกับจิต หรือ
ขั้นที่ทั้ง ๕ นั้นได้ชื่อว่า เป็นสังขารที่มีใจครอง หรือแม้แต่ไม่มีใจ
ครองก็ตาม ธรรมดาสังขารทั้งหลายนั้นจะตกอยู่ในกฎของพระไตร
ลักษณ์ คือ สามัญญลักษณะ ๓ ได้แก่ ลักษณะที่เหมือนๆ กันของ
สัตว์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า พระพุทธองค์จะเกิดขึ้น
หรือไม่ก็ตาม การที่สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง
สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตานั้น
เป็นอยู่ตามธรรมดาของมัน เป็นกฎของธรรมชาติ จะ
ต้องอยู่ใน เงื่อนไขเหล่านี้ พระองค์เพียงแต่นำมาเปิดเผย
ชี้แจงแสดงให้ทราบเท่านั้น

ลักษณะที่กำหนดว่า สังขารทั้งหลาย หรือขันธทั้ง ๕ เป็นของไม่เที่ยงนั้น ท่านให้นิยามความหมายไว้ว่าอย่างไร ?

๑. เพราะสังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วแตกสลายไป

๒. ในขณะที่ดำรงอยู่เป็นการดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง คือ เปลี่ยนแปลงด้วยตัวของตัวเองบ้าง เปลี่ยนแปลงด้วยเหตุปัจจัยภายนอกบ้าง

๓. มีความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ตั้งแต่ถือปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา ก็มีความเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ แม้ชีวิตในแต่ละวัน หรือทุกขณะของชีวิต ก็จะมีเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ตัวอย่างที่ดูได้ง่ายก็คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เราจะพบว่า เมื่อเรามองดูที่อาการของสุข ของทุกข์ หรือของกลาง หรือความจำ หรือกุศล อุกุศล ที่เกิดขึ้นปรุงแต่งจิต และความรับรู้อารมณ์ทางประสาทสัมผัสนั้น จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ

๔. ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เรียกว่า เที่ยงแท้แน่นอน ความเชื่อถือในศาสนา ประเภทที่เรียกว่า เทวนิยมทั้งหลาย จะมีความเข้าใจว่า พรมาตมัน หรือ พรหมันเป็นสิ่งสูงสุด คงที่ ไม่แปรผัน ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีสิ้นสุดนั้น ในแง่ของความแท้จริง สภาวะเช่นนั้นไม่มี

ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง โดยรับสั่งให้หลักการปฏิบัติไว้ว่า

“เมื่อใดบุคคลคลมาเห็นสังขารทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมจะหน่ายในทุกข์นั้นคือทางแห่งความหมดจด”

ปัญหามีว่า ทำไมคนจึงมองไม่เห็นความไม่เที่ยง?

เพราะว่าสิ่งทั้งหลายนั้นมีการเกิดสืบเนื่องกันมาเหมือน
กระแสน้ำที่ไหลไปไม่คงที่ หรือกระแสไฟฟ้าที่สว่างหรือชีวิตของเรา
ที่มีการเกิดดับ ก็ล้วนแต่อาศัยปัจจัยที่สืบเนื่องกันมา จนทำให้เรา
มองไม่เห็น ซึ่งเป็นอาการของอุปาทายรูปที่เรียกว่า สันตติ คือเกิด
สืบเนื่องกันไป เป็นตัวบังความจริงข้อนี้เอาไว้

สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์อย่างไร?

สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ท่านนิยามความหมายไว้ ๔ ข้อ คือ

๑. สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดขึ้นมา
โดยลำพัง เช่น การเห็นรูปด้วยตา ก็เกิดมาจากปัจจัย หากขาด
ปัจจัยสักอย่างเดียว การเห็นรูปก็เกิดขึ้นไม่ได้ และสิ่งทั้งหลายก็มี
ลักษณะอย่างเดียวกัน คือไม่ได้เกิดขึ้นเองตามลำพัง แม้แต่
ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ฝนตก แดดออก น้ำท่วม แผ่นดินไหว
เป็นต้น ก็ยังมีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น

๒. ไม่คงอยู่ในสภาพเดิม ไม่ว่าจะอะไรก็ตามที่เกิดขึ้นแล้ว
ย่อมมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อย่างที่ชีวิตของ
บุคคลได้เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ภูเขา ต้นไม้ บ้านเรือน แม้แต่
อาหารที่เรารับประทานเข้าไปก็มีความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่

๓. มีอาการแผดเผาออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งจาก
ภายในตัวมันเองบ้าง จากภายนอกบ้าง

๔. มีความเร่าร้อนเกิดขึ้นมาทั้งกายและจิต

ดังนั้น ชันธทั้ง ๕ ท่านจึงเรียกว่ากองแห่งทุกข์ คือที่รวม
แห่งทุกข์ ทรงแสดงไว้เป็นหลักสำหรับแนวประพฤติปฏิบัติว่า

**เมื่อใดบุคคลมาเห็นสังขารทั้งหลายว่าเป็นทุกข์
เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์นี้เป็นทางแห่งความหมดจด**

ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาอย่างไร?

พึงสังเกตว่าในที่นี้ ทรงใช้คำว่า ธรรม เพราะความเป็นอนัตตานั้นครอบคลุมทั้งสิ่งที่เป็นสังขาร คือมีปัจจัยปรุงแต่ง และวิสังขาร คือไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ซึ่งได้แก่พระนิพพาน นิพพานนั้นเป็นอนัตตา โดยท่านได้ให้ความหมายไว้ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นอนัตตาเพราะ

๑. ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของบุคคลทั้งหลาย บุคคลไม่อาจจะตั้งความหวังได้ว่า จงเป็นอย่างนี้ อย่าเป็นอย่างนั้น สิ่งทั้งหลายก็ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยของเขา ไม่มีใครบงการสั่งการให้ เป็นไปตามที่ตนต้องการได้ในทุกกรณี

๒. ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เป็นอัตตา ตัวตน เทียงแท้ แน่นอน ตามความเชื่อถือในศาสนาเทวนิยมดังกล่าว

๓. ไม่มีใครเป็นเจ้าของอะไรที่แท้จริง แม้ในความเป็นเราก็ไม่ได้เป็นจริงๆ ความเป็นสามีภริยา ความเป็นข้าราชการในชั้นยศตำแหน่งต่างๆ ที่มีการสมมติกำหนดหมายกันนั้น ไม่มีใครเป็นได้อย่างแท้จริง ที่แท้เป็นเพียงการสมมติขึ้น ซึ่งในพระพุทธศาสนายอมรับทั้งสองด้าน

ในด้านสมมติ เมื่อใครถูกกำหนดให้มีหน้าที่ภารกิจความรับผิดชอบอย่างไร ก็จะมีคำสอนให้ประพฤติปฏิบัติไปตามหน้าที่อย่างนั้น แต่ว่าโดยความจริงโดยแท้จริงแล้ว ไม่มีใครเป็นเจ้าของ

อะไรสักอย่างเดียว แม้แต่ร่างกายอันเป็นที่รักหวงแหน ก็ต้องทอดทิ้งไป

๔. เมื่อแยกย่อยออกไปแล้ว ก็ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นเรา เป็นเขา แต่อย่างใด ว่างจากเรา และว่างจากสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเราดังนั้นจึงทรงแสดงไว้เป็นสูตรของการรู้ความจริงว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาไว้ว่า

“เมื่อใดบุคคลมาเห็นว่าธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความหมดทุกข์”

ทำไมคนจึงไม่เห็นทุกข์?

ก็เพราะว่าในชีวิตประจำวัน มีการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ อยู่เสมอ นั่งนานไม่สบาย ก็ไปยืนเสีย หรือว่าไปนอนเสีย เป็นต้น

ทำไมคนจึงไม่เห็นอนัตตา?

เพราะสิ่งทั้งหลายนั้นจะมีการเกาะกลุ่มกัน โดยอาศัยองค์ประกอบของ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ที่เกาะกลุ่มกันเป็นรูปเป็นร่าง เป็นสัดเป็นส่วน จึงเป็นการหลงเข้าใจผิดว่า นั้นเป็นตัวตนที่แท้จริง ดังนั้น ความเห็นในเรื่องขั้นนี้ทั้ง ๕ จึงมีความวิปลาสคลาดเคลื่อนจากความจริง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า

“เป็นความเห็นที่วิปลาส นั่นคือ การกำหนดหมายความคิดหรือความเห็นว่า สิ่งที่ไม่สวยงามว่าเป็นสิ่งที่สวยงาม สิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่มีความสุข และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนว่าเป็นตัวตน”

เหตุนี้เอง บุคคลหรือสัตว์ทั้งหลาย จึงตกอยู่ภายใต้กระแสของตัณหา มีการไขว่คว้าปรารถนา เพื่อได้ เพื่อมี เพื่อเป็นในสิ่ง

ทั้งหลาย และเมื่อได้เป็นอะไรก็เข้าใจว่าตนเป็นอย่างนั้นจริงๆ จน
ถือว่า เป็นตัวเป็นตนซึ่งมีลักษณะเที่ยงแท้ไม่แปรผันดังกล่าว ปัญหา
ที่เกี่ยวกับชีวิตและร่างกายจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ ดังนั้น บางครั้ง
พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงว่า เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การที่จิตไปยึด
มั่นถือมั่นในขันธทั้ง ๕ ว่าเป็นของเราบ้าง เป็นเราบ้าง เป็นตัวตน
ของเราบ้าง นั่นคือ เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์

สรุปว่า ธรรมชาติวิทยาที่นำไปสู่ปัญหาของชีวิตนั้น ได้แก่
กลุ่มของทุกข์สังขในอริยสังขทั้ง ๔ นั่นเอง ฐานะของธรรมะกลุ่มนี้
เป็น ปริยญาตัพพธรรม คือธรรมที่บุคคลจะต้องกำหนดรู้ตาม
สภาพความเป็นจริงของเขา แต่ความจริงที่เกี่ยวกับชีวิตเป็นอย่างไร
ต้องยอมรับความจริงที่แท้จริงเท่านั้น และเพื่อเป็นการเพิ่มพูน
ความรู้ความเข้าใจในสภาวะธรรมชาติธรรมดาของชีวิต ที่ตกอยู่ใน
กฎของไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นเรื่อง
อภินหปัจจเวกขณะ คือข้อที่บุคคลจะต้องนำมาพิจารณา
บ่อยๆ พิจารณาเรื่อยๆ พิจารณาอยู่เสมอว่า

**“เรามีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความ
เจ็บไข้ไปได้**

**เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตาย
ไปได้”**

จากช่วงที่เกิดจนถึงช่วงที่ตายนั้น บุคคลจะต้องประสบ
ปัญหาหลักอยู่ ๒ ประการ จึงทรงตอกย้ำให้พิจารณาอยู่เสมอ
เช่นเดียวกันว่า

“เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งหลายทั้งปวงไป”

ฟังสังเกตว่า เราเกิดมาในโลกนี้จากจุดเพียงเล็กๆ เท่านั้น ในส่วนของรูปขันธ์ และค้อยๆ มีการเจริญเติบโตขึ้นมา ผ่านกาลเวลาโดยลำดับ จนคลอดออกมาจากครรภ์ของมารดา และในที่สุด สิ่งทั้งหลายที่เราไม่มีก็เริ่มมีขึ้นไปโดยลำดับ แต่สิ่งเหล่านั้นก็ต้องพลัดพรากจากเราไปโดยลำดับเช่นเดียวกัน แม้ในตัวของผู้มีชีวิตเด็กก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ก่อให้เกิดความพลัดพรากจากภัยของความเป็นทารกน้อยๆ สู่วัยที่โตขึ้นมาโดยลำดับ ทั้งบุคคลอันเป็นที่รักของอันเป็นที่รัก และแม้บุคคลอันเป็นที่ชัง และของที่เราไม่ชอบ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของเราในช่วงใดช่วงหนึ่ง แล้วในที่สุดก็ต้องพลัดพรากจากกันไปและทรงสอนให้บุคคลพิจารณาว่า

“เรามีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”

ความจริงทั้ง ๕ ประการนี้ โดยเฉพาะ เกิด แก่ ตาย นั้น เรียกว่าเป็นสภาวะธรรม คือ มีอยู่ เป็นอยู่ ตามธรรมชาติธรรมดา สิ่งมีชีวิต จะเรียกว่า เกิด แก่ ตาย สิ่งไม่มีชีวิตท่านเรียกว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลได้พิจารณาถึงความจริงเหล่านี้บ่อยๆ ว่า ธรรมชาติมันเป็นเป็นอย่างนี้ สภาวะมันเป็นเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้

เราเห็นความแก่ ความเจ็บ ความตาย เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น ก็น้อมระลึกเข้ามาหาตนว่า ธรรมชาติมันเป็นอย่างนี้ สภาวะมันเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้ แม้เราเองก็ต้องเป็นอย่างนั้นในวันใดวันหนึ่ง

ในยามที่ประสบกับความพลัดพรากสูญเสีย อาจเป็นที่ตั้งของความทุกข์ก็ได้ เป็นที่ตั้งของความทุกข์ก็ได้ เพราะว่าคนที่เราไม่ชอบพลัดพรากไป เราก็เกิดความสุข แต่ถ้าสิ่งที่เรารักคนที่เรารักพลัดพรากไปจากเรา เราก็เกิดความทุกข์ แต่ท่านก็ให้มองในแง่ของธรรมดาว่า เป็นธรรมดาอย่างหนึ่งของชีวิต เพื่อจะช่วยให้บุคคลได้ อาศัยกรรม คือการกระทำของตนเอง เป็นตัวกำหนดบทบาทชีวิตของตนเอง ซึ่งความแก่ที่เป็นธรรมดานั้นเรามีอาจจะแก้ไขได้ แต่อาศัยกรรมคือการกระทำความดีของบุคคล เราพร้อมที่จะทำตนให้แก้ด้วยทานด้วยศีล ด้วยภาวนา ซึ่งเป็นความแก่ที่ประกอบด้วย สาระแก่นสาร เสริมค่าของชีวิต ซึ่งจะต้องพลัดพรากและจะต้องตาย ให้เป็นชีวิต ที่ดีขึ้น และบุคคลจะได้หลักหนักกรรม คือการกระทำใน ส่วนที่เป็นความชั่ว เพื่อให้ชีวิตของบุคคลไม่ต้องแก่เปล่า ไม่ ประสบความ เจ็บป่วยด้วยการถูกทอดทิ้ง ไม่ได้ได้รับความเอาใจใส่ จากบุคคลทั้งหลายเป็นชีวิตที่มีอยู่สักแต่ว่ามีลมหายใจ เมื่อตายไป จะทิ้งตราบาปไว้ในโลก

ฉะนั้น ท่านจึงสอนธรรมะทั้งในกลุ่มของกุศลธรรมและอกุศลธรรมซึ่งจะกล่าวต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจริงของชีวิตที่ประกอบด้วย ขันธทั้ง ๕ อายตนะ ทั้งภายใน ๖ ภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ และมีองค์ประกอบ ส่วนที่เป็นรูป ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และในส่วนที่เป็นนาม นามขันธ ๔ ช่วยให้

นิเทศธรรม

บุคคลเข้าใจถึงความจริงว่าด้วยของไม่เที่ยง มีความเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ในอนัตตลักขณสูตร ทรงแสดงไว้โดยสรุปว่า

“ขั้นทั้ง ๕ นั้นเป็นอนัตตา ถ้าขั้นนั้นจะเป็น อัตตา คือเป็นตัวเป็นตนอย่างแท้จริงแล้วขั้น ๕ ก็จะ ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ สัตว์ทั้งหลายจะสามารถตั้ง ความหวังไว้ว่าขอขั้น ๕ ของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะขั้น ๕ เป็นอนัตตา คือเป็นไปเพื่ออาพาธ ได้แก่เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย สัตว์ทั้งหลายจึงไม่อาจตั้งความหวังว่า ขอให้ขั้น ๕ ของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด ขอขั้น ๕ ของเราอย่าได้เป็น อย่างนั้นเลย”

พระองค์ได้รับสั่งสอบถามท่านปัญจวัคคีย์ สรุปใจความได้ ว่า “อุกรภิกษุทั้งหลาย เธอมีความเห็นในเรื่องนี้เป็น อย่างไร? ขั้นทั้ง ๕ เป็นของเที่ยงหรือไม่เที่ยง?”

ท่านปัญจวัคคีย์ได้กราบทูลว่า

“เป็นของไม่เที่ยงพระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือสุขเล่า?”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เป็นการควรไหมที่จะไป ยึดถือว่าสิ่งนั้นเป็นของเรา สิ่งนั้นเป็นเราสิ่งนั้นเป็นตัว เป็นตนของเรา?”

“ไม่เป็นการสมควรเลยพระพุทธเจ้าข้า”

จากนั้นทรงแสดงโดยสรุปว่า

“อูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล ชั้น ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีตกัฏฐิ อนาคตกัฏฐิ ปัจจุบันกัฏฐิ ภายบกัฏฐิ ละเอียดกัฏฐิ เลวกัฏฐิ ประณีตกัฏฐิ อยู่ไกลกัฏฐิ อยู่ไกลกัฏฐิ ชั้นทั้ง ๕ นั้นก็สักแต่ว่าเป็นชั้น ๕ ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อันเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงแล้วอย่างนี้”

แล้วได้ทรงสรุปผลซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตแก่ผู้ซึ่งรู้เห็นชั้น ๕ ตามความเป็นจริงไว้ว่า

“อูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เมื่อพิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เมื่อเธอเบื่อหน่ายก็จะคลายความกำหนัด เพราะคลายความกำหนัด จิตก็จะหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นก็จะเกิดญาณ คือรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว ดังนี้ จากนั้นก็จะเกิดญาณ ผุดขึ้นภายในใจว่า ชาติคือความเกิดของเราสิ้นแล้ว พรหมจรรย์เราได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำเราได้ทำเสร็จแล้วกิจอื่นในทำนองเดียวกันจะไม่มีอีกต่อไป”

หมายความว่า ท่านที่เข้าถึงความจริงของชั้น ๕ โดยวิธีนี้ ก็จะเป็นอริยบุคคลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือพระอรหันต์ และจากการเป็นพระอรหันต์นั่นเอง ทำให้ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความพลัดพราก ซึ่งคงเกิดขึ้นตราบเท่าที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ชีวิตร่างกายท่านยังไม่จบ แต่ว่าการกระทำของท่านไม่

เป็นกรรม คือไม่เป็นบุญ ไม่เป็นบาป เป็นเพียงกิริยาเท่านั้นเอง
เมื่อนิพพานไปแล้ว ก็เป็นการหลุดพ้นจากกิเลส จากสังสารวัฏ
หรือจากกรรมอย่างแท้จริง

ฉะนั้น ธรรมเนียมปฏิบัติในกลุ่มนี้ เมื่อเป็นทุกข์สักก็ต้องเข้าใจ
ถึงสภาวะของเข่าว่า มีการเกิดขึ้นโดยปัจจัยปรุงแต่ง มีการเบียดเบียน
มีความเร่าร้อน และดำรงอยู่ท่ามกลางความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
จึงได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ สิ่งใดได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็ต้องไม่เที่ยงด้วย
แต่สิ่งไม่เที่ยงเป็นทุกข์ก็ต้องเป็นอนัตตาไปด้วย

ดังนั้น กลุ่มของสิ่งที่ประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ
จะมีวิญญานหรือไม่มีวิญญานก็ตามที่ท่านเรียกว่า **สังขาริมะ**
และ**อสังขาริมะ** มีใจครองหรือไม่มีใจครองก็ตาม สิ่งนั้นย่อมตกอยู่
ในกฎของพระไตรลักษณ์

ต่อเมื่อใดบุคคลเห็นความจริงตามพระไตรลักษณ์ว่า
สังขารและธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง สังขารทั้งหลาย
ทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นย่อมหน่าย
ในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความหมดจด คือเป็นทางของพระนิพพาน

ธรรมเนียมปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้น เริ่มต้นจากการ
ศึกษาพิจารณา จากการกำหนดรู้ความจริงแห่งขั้นที่ทั้ง ๕ อันเป็น
กลุ่มของทุกข์ ซึ่งเป็นตัวปัญหาของชีวิต จะช่วยให้จิตของบุคคล
ได้ปล่อยวางความยึดมั่น ถือมั่นในขั้นที่ทั้ง ๕ ให้ประสบผลสูงสุด
ในทางพระพุทธศาสนาได้ ตามกำลังความสามารถแห่งตน

แม้ว่าจะมองจากจุดนี้ ผู้ศึกษาจะได้เห็นว่า ก็เป็นอริยสัง
คครบสมบูรณ์ในจุดเดียวกันคือ

ชั้นทั้ง ๕ ที่ยกมาพิจารณานั้นเป็นทุกขสังข ปัญญาที่
สอดส่องพินิจพิจารณาเป็นมรรคสังข ความรู้ทุกขสังขที่เกิดขึ้นนั้น
เป็นกลุ่มของนิโรธสังข จึงทำหน้าที่ขจัดตัณหาที่มีอยู่ในชั้นทั้ง
หลายให้บรรเทาเบาบางลงไป จนถึงขั้นหมดสิ้นไปในที่สุดแสดงว่า
สมุทัยสังขก็สงบไป

ดังนั้น ธรรมทั้งหลาย จึงสามารถสรุปรวมลงที่อริยสังขทั้ง
๔ ประการ แม้แต่การปฏิบัติภารกิจในชีวิตประจำวันของบุคคล
ก็อยู่ในกระบวนการของอริยสังข ๔ เช่น

ความหิวเป็นทุกขสังข เหตุให้หิวเป็นสมุทัยสังข การกิน
อาหารเป็นมรรคสังข ความอิมเป็นนิโรธสังข,

ไม่สบายเป็นทุกขสังข เหตุให้ไม่สบายเป็นสมุทัยสังข การ
กินยา การฉีดยาเป็นมรรคสังข ความสบายเป็นนิโรธสังข,

รู้สึกเหนียวตัวเป็นทุกขสังข เหตุให้เหนียวตัวเป็นสมุทัยสังข
การอาบน้ำเป็นมรรคสังข ความสบายเป็นอาการของนิโรธสังข ดังนี้
เป็นต้น

โลกธรรม ๘ ประการ

คำว่า **โลกธรรม** แปลว่า ธรรมที่มีอยู่ เป็นอยู่ และเป็นไป
ในโลก ธรรมตาของโลก และสัตว์โลกเป็นไปตามโลกธรรม ในขณะที่
ที่โลกธรรมก็เป็นไปตามสัตว์โลก ในความเป็นจริงแล้วเป็นอาการ
ทางจิตของคนในโลก ที่มากไปด้วยความรัก ความชัง หรือความ
ยินดียินร้าย อันเป็นอาการของจิตที่กอบปรด้วยความโลภ ความโกรธ
ความหลง นั่นเอง สิ่งเหล่านั้นจึงแบ่งออกเป็น

อนิฏฐารมณ คืออารมณ์ที่คนไม่ชอบ ไม่ต้องการ ไม่พอใจ ไม่อยากได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็น เป็นการสะท้อนจากจิตที่ไม่ยินดี ไม่พอใจ นั่นคือ

การเสื่อมลาภ คือการสูญเสียผลประโยชน์ที่ตนอยากได้ อยากมี อยากเป็น

เสื่อมยศ คือความเสื่อมจากอิสริยยศ เกียรติยศ บริวารยศ ที่ทุกคนต้องการได้ แต่กลับเสื่อมไป หรือไม่ได้ ทำให้คนรู้สึกว่าคุณสูญเสีย จึงมีความไม่พอใจ ไม่ยินดี มีความเศร้าโศก เป็นต้น

นิินทา การได้รับการตำหนิ นิินทา คำว่า จากคนอื่น จริงบ้างไม่จริงบ้าง การนิินทาเป็นการกล่าวถึง พูดถึงในทางไม่ดี แม้ตนจะทำไม่ดีจริง แต่ก็ไม่พอใจที่คนพูดถึงความไม่ดีของตน

ทุกข์ ตามปกติแล้วจะเน้นไปที่ทุกขเวทนา คือความรู้ สึก ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ไม่ว่าจะมาจากเหตุภายนอกหรือเหตุภายในก็ตาม คนจะมีความรู้สึกไม่พอใจ ไม่ต้องการ

จะเห็นว่าโลกธรรมส่วนนี้ เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ใครๆ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะทุกอย่างเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันบ้าง การทำของเราเองบ้าง คนอื่นที่ไม่มีความเป็นมิตรสร้างขึ้นโดยมุ่งความทุกข์ อันตรายต่อเราบ้าง

อิฏฐารมณ คืออารมณ์ที่ต้องการ ปรรารถนา พอใจ ใจจะกำหนดว่า สิ่งนี้น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ นั่นคือ

การได้ลาภ คือได้สิ่งที่ต้องการได้ ต้องการมี ต้องการเป็น อันเป็นการตอบสนองของความต้องการของคนเหล่านั้น เขากำหนดว่าสิ่งนี้น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ใจเขาจะเกิดความยินดี

ยศ คือการได้รับยกย่องแต่งตั้ง มอบหมายให้มีอิสริยยศ ฐานันดรศักดิ์ มีอำนาจ หน้าที่ ตำแหน่ง เป็นทางมาแห่งเกียรติยศ บริวารยศ อำนาจ ตลอดถึงลาภ สักการะ ชื่อเสียงต่างๆ เพราะในความเป็นจริงแล้ว ยศ เป็นทางมาแห่งอำนาจ ในขณะที่ **อำนาจ เป็นใหญ่ในโลก** คนจึงชอบ ลาภ ยศ อันเป็นทางมาแห่งผลประโยชน์ ในรูปแบบต่างๆ อีกมาก

สรรเสริญ การยกย่องสรรเสริญจากคนอื่น ตามปกติแล้วมักจะมาจากความดีของคนเหล่านั้น แต่ในความเป็นสังคมแล้ว จากความเป็นเราเป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา มีความรัก ความซึ้ง มีอคติ ความลำเอียง ลาภ ยศ สรรเสริญเป็นอันมาก ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มผลประโยชน์สร้างให้ เกิดจากการโฆษณาชวนเชื่อ การปลุกเสก การจ้างวาน งานของมือปืนรับจ้างทั้งหลาย เป็นต้น สามารถเป็น ทางมาแต่ลาภ ยศ สรรเสริญได้ทั้งนั้น ในทางตรงกันข้ามคือ ทุกอย่างเกิดมาด้วยความดีที่คนเหล่านั้นทำเอง จนเป็นที่ยอมรับนับถือ ยกย่องจากจากคนดีในโลกนี้ก็ไ้เช่นเดียวกัน

สุข คือความสบายกาย สบายใจ มีความโปร่งเบาเกิดขึ้นภายในใจ เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการลดลงของกิเลส ความชั่ว และการเพิ่มขึ้นของความดี จนบางครั้งเพื่เน้นย้ำให้ชัดเจนขึ้น ท่านจึงเรียกรวมกันว่า **สุขโสมนัส** เพื่อต้องการบ่งบอกว่า ความสุขนี้เป็นผลจากความดีที่ตนประพฤติปฏิบัติแล้วได้สัมผัสด้วยจิตตนเอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็นอานิสงส์ของธรรม

ที่ประพาศิตีแล้ว คนที่ประพาศิตธรรมเป็นปกติยอมไม่
บังเกิดในทศคติ

คนฉลาดควรมีทำทืออย่างไรต่อโลกธรรม?

ในความเป็นจริงแล้ว สรรพชีวิตในโลกนี้ยอมประสบกับโลก
ธรรม ทั้งฝ่ายที่ตนต้องการและไม่ต้องการ เพราะโลกธรรมเป็น
กระบวนการของเหตุปัจจัย ที่คนเกิดขึ้นจากตนเองก็ได้ คนอื่นก็ได้
ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติก็ได้ แสดงว่าพระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า
และสามัญชนในโลกนี้ ล้วนต้องประสบกับโลกธรรมด้วยกัน
แต่ความสำคัญของพระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า คือปัญญาที่รู้เท่านั้น
ความจริงของสิ่งเหล่านั้น ปัญญาได้เกิดขึ้นสัมพันธ์กับการเกิดขึ้น
ของโลกธรรมทั้ง ๘ ประการ นั่นคือปัญญาเกิดขึ้นว่า

โลกธรรมเหล่านี้ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่โลกธรรมเหล่านี้
เกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปร
ปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ในความรู้สึกของท่านจึงไม่ฟูขึ้น
หรือฟูปลง ตามความเปลี่ยนแปลงของโลกธรรมเหล่านั้น สามารถ
ใช้ประโยชน์จากมันเมื่อเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป แต่ปุณชนกลับทำตาม
ท่านไม่ได้ไปทุกกรณี ทำได้บ้างเพียงบางกรณี ใจของคนทั่วไปจึงขึ้นๆ
ลงๆ ไปตามกระแสของโลกธรรม มากบ้างน้อยบ้าง ตามกำลังแห่ง
สติปัญญาของคนเหล่านั้นที่มีความยิ่งหย่อนแตกต่างกัน

ดังนั้น จึงควรตระหนักว่า ในความเป็นจริงแล้ว ทุก
อย่างเป็นเพียงอารมณ์ ความสุขที่เกิดขึ้นจากสุจริตธรรมเท่านั้น ที่
สามารถพัฒนาจิตและติดตามตนไปได้ในสังสารวัฏ เพราะสุจริต
ธรรมที่คนประพาศิตีแล้ว จะทำหน้าที่ยกระดับจิตคนเข้าสู่กระแส

ของกุศลธรรม นำให้พูดดี ทำดี คิดดี ที่สามารถสร้างความสุขให้ยัง
ยืนมากขึ้น เพราะบุญเท่านั้นที่เป็นสมบัติติดตัวและติดตามคนไป
ในสังสารวัฏได้ อย่างคำกลอนที่ว่า

ยศและลาภหาบไปไม่ได้แน่

มีเพียงแต่ต้นทุนบุญกุศล

ทรัพย์สมบัติทิ้งไว้ให้ปวงชน

แม้ร่างตนเขายังเอาไปเผาไฟ

เมื่อเจ้ามามีอะไรมาด้วยเจ้า

เจ้าจะเอาแต่สุขสนุกไหน

เจ้ามามีมือเปล่าเจ้าจะเอาอะไร

เจ้าก็ไปมือเปล่าเหมือนเจ้ามา

อกุศลธรรม

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยสรุป คือ อริยสัจ ๔ หรือธรรม จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม คือ อกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศล ให้ผลเป็นความสุขแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม

อกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศล ให้ผลเป็นทุกข์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม

อัพยากตธรรม ธรรมที่เป็นกลางๆ อาจใช้ไปได้ทั้งในทางดีและทางชั่ว

การศึกษาในชั้นนี้ จะนำผู้อ่านไปรู้จักกับธรรมประเภทอกุศล ที่อำนวยการผลเป็นความทุกข์ทั้งชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด แต่จะนำมาเฉพาะกลุ่มอกุศลธรรม ที่ปรากฏในหนังสือนวโกวาท ยกเว้นนิยตมิจฉาทิฎฐิ เพราะเห็นว่า เป็นกิเลสที่แสดงออกหยาบที่สุด มีผลทำลายล้างมากที่สุด และคนมักตกอยู่ภายใต้ความเห็นแว่นนี้ได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่มีความเห็นเป็นวัตถุนิยมจัด

ต่อแต่นี้ไป ขอท่านผู้สนใจได้ศึกษาพิจารณาแล้วพยายามลดละอกุศลธรรม ตามลำดับความหยาบ กลาง ละเอียดของอกุศลธรรมตามลำดับไป เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติในการหลีกเลี่ยงความทุกข์จากอกุศลธรรมนั้น

ความหมายของคำว่าอกุศลธรรมคืออะไร?

คำว่า อกุศล แปลว่า บาป ความชั่ว ความไม่ฉลาด หรือชั่ว หรือว่ากรรมชั่ว

ดังนั้น คำว่า อกุศลธรรม ก็คือธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมฝ่ายอกุศลธรรมที่ชั่วหรือธรรมฝ่ายชั่ว หรือธรรมที่ทำให้บุคคลผู้มีจิตประกอบด้วยธรรมเหล่านั้นให้เป็นคนชั่ว

บรรดาอกุศลธรรมทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแสดงออกไปโดยวิจิตรพิสดาร และในขณะเดียวกันก็ได้แสดงฐานะเป็นรากเหง้าของบาปของอกุศลเหล่านั้นไว้ว่า

รากใหญ่จริงๆ อยู่ที่ อวิชชา ที่แปลว่า ความไม่รู้หรือความไม่รู้จริง เมื่อกล่าวโดยสรุปได้แก่ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริงนั่นเอง และจากอวิชชาคือความไม่รู้นี้เอง ก็ทำให้แตกเป็นอกุศลมูลคือ รากเหง้าของอกุศล หรือต้นเหตุของอกุศล หรือต้นเหตุของความชั่ว เมื่อจำแนกโดยสรุปมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. โลภะ ความโลภ ได้แก่ อาการของจิตที่อยากได้ อยากมี อยากเป็น ในสิ่งที่ตนยังไม่ได้ ยังไม่มี ยังไม่เป็น จนต้องมีการดิ้นรนไขว่คว้า ประารถนาแสวงหาเพื่อได้สิ่งเหล่านั้นมาครอบครอง อาการของกิเลสประเภทนี้ มีทั้งหยาบ ทั้งกลาง ทั้งละเอียด

ในชั้นหยาบจะเป็นความโลภที่รุนแรง ให้ออยากได้ อยากมี อยากเป็นอะไรแล้ว แม้จะต้องทำบาปทำอกุศล เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนอยากได้ อยากมี อยากเป็น ผู้คนเหล่านั้นก็พร้อมที่จะกระทำ ถ้าความรู้สึก อยากได้ อยากมี อยากเป็น ไม่ค่อยรุนแรงนัก บุคคลก็สามารถควบคุมความอยากเหล่านั้นไว้ได้ ในบางโอกาสทำให้การ

แสวงหาเพื่อมี เพื่อเป็นของบุคคลทั้งหลาย มีความ เป็นสุจริตบ้าง เป็นทุจริตบ้างตามระดับความโลภที่บังเกิดขึ้น

ความโลภบางระดับมีอาการที่ละเอียดลงไป บางครั้งไม่ปรากฏแก่สายตาของบุคคลอื่น แต่เป็นความรู้สึกที่มีอยู่ภายในใจ ในเมื่อเขาได้ เขามี เขาเป็น ตามที่เขาต้องการแล้ว ก็จะมีความรู้สึก ทนุถนอม หวงแหน รักษา ป้องกันอารักขาสิ่งเหล่านั้นไว้ เมื่อใคร มาล้วงละเมิดสิ่งที่เขารัก หวงแหน จะมีการต่อสู้ป้องกัน โดยวิธีการ ต่างๆ ถ้าความโลภยังเป็นไปอย่างรุนแรงอยู่ภายในจิต เขาพร้อมที่ สละชีวิตเพื่อรักษาสิ่งที่รัก ที่หวงแหนเอาไว้

เนื่องจากสิ่งทั้งหลายตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ดังกล่าว ไว้แล้วในตอนต้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่บุคคลได้ บุคคลมี บุคคลเป็น และถือครองอยู่ เมื่อถึงโอกาสหนึ่งเหตุปัจจัยมีความเปลี่ยนแปลง ก็จะมีการแก่ มีการเสื่อมสลาย มีการแตกทำลาย มีการล้มตายไป ตามสมควรแก่ฐานะ แต่ความโลภที่อยู่ภายในใจนั้นยังไม่ได้สะวาง ออกไป ก็จะรู้สึกเสียดาย เศร้าโศก เสียใจ เพราะการพลัดพราก สูญเสียเหล่านั้น

๒. โทสะ เป็นอาการประทุษร้าย ไม่ต้องการได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ในสิ่งที่ตนไม่ต้องการได้ ไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น หากจำเป็นต้องได้ ต้องมี ต้องเป็น ก็จะมีรู้สึกต่อต้าน ขัดขวาง ปฏิเสธ จนถึงอาจจะทำลายสิ่งเหล่านั้นก็ได้ ในเมื่อไม่ อาจจะทำอันตรายได้ ก็จะรู้สึกอึดอัด ขัดข้อง คับแค้นใจ เป็นทุกข์ เพราะต้องอยู่ร่วมกับบุคคลซึ่งตนไม่ชอบหรือได้สิ่งที่ตนไม่ต้องการได้ เมื่อสิ่งของต่างๆ ที่บุคคลไม่พอใจเสื่อมสลายเปลี่ยนแปลงไป ก็จะเกิด

ความเป็นสุข ชื่นชม ยินดี ต่อความแตกทำลายความเสื่อมเสียของ
สิ่งเหล่านั้น

ดังนั้น กิเลสสายโลภะจะทำให้จิตารู้สึกพอใจ ยินดีใน
อารมณ์ทั้งหลาย จะมีการกำหนดหมายว่าสิ่งที่ได้เห็นด้วยตา
ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย นำใคร
นำปรารถนา นำพอใจ แต่ในสายของโทสะ จะมีการกำหนดหมายว่า
สิ่งที่เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้อง
ด้วยกายว่า ไม่นำใคร ไม่นำปรารถนา ไม่นำพอใจ

๓. โมหะ ความหลง ซึ่งเป็นอาการของอวิชชานั่นเอง
ที่หลงรุนแรงก็ไมรู้เหตุผลอะไร ที่ลดหย่อนลงมากก็จะรู้บ้างไม่รู้บ้าง
จนมีอาการฟุ้งซ่านซัดส่ายของจิต ความเคลือบแคลงสงสัยในสิ่ง
ต่างๆ จนไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ ดี ชั่ว กุศล
อกุศล เหตุแห่งความสุข เหตุแห่งความทุกข์ เป็นต้น

จากอาการของกิเลส ๓ กองนี้เอง ที่มีความหยาบ ปานกลาง
และละเอียดแตกต่างกัน จึงมีการบัญญัติเรียกชื่อกิเลสเหล่านั้น
ตามอาการของกิเลสเหล่านั้นไว้ในระดับต่างๆ เมื่อว่าโดยลักษณะ
ของกิเลสทั้ง ๓ กอง ท่านแสดงไว้ว่า

กิเลสกลุ่มโลภะนั้นมีโทษน้อย เพราะมีอาการรักทะนุถนอม
ป้องกันรักษา สิ่งที่ตนรักใคร่พอใจ แต่เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจ
แล้วจะให้จางไป คลายไป บรรเทาไปนั้น เป็นไปได้ยาก

กิเลสจำพวกโทสะ มีโทษมาก เมื่อโทสะบังเกิดขึ้นครอบงำ
ใจจะมีความรุนแรงสูง บุคคลอาจจะทำอะไรรุนแรงลงไปก็ได้ แต่
เมื่อจะลด ก็ลดในเวลารวดเร็ว

กิเลสประเภทโมหะ มีโทษมากด้วย และคลายได้ช้าด้วย เพราะเป็นต้นเค้าเป็นรากเหง้าของกิเลสที่แท้จริง อาการของกิเลสประเภทโมหะ จึงมีความรุนแรง แต่ธรรมที่ปรากฏแพร่หลาย อันเป็นอาการของโมหะที่ชัดเจน ก็คือความเห็นที่เป็นนิยตมิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิดที่ดิ่งลงไป ปักใจ ผังใจลงไปเช่นนั้น ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง แม้จะมีการชี้แจงแสดงอรรถาธิบายจากบุคคลคนอื่น แต่ถ้าความเห็นถึงจุดนี้แล้วยากที่จะคลายได้ จนถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ผู้มีความเห็นเช่นนี้เป็นวิญญูชาลุ คือหลักตอของวิญญูจะ ตราบใดความเห็นเช่นนี้ยังไม่สงบระงับลงไป ตราบนั้น จะไม่สามารถสัมผัสผลสูงสุดจากการประพฤติปฏิบัติได้

นิยตมิจฉาทิฏฐิ ๓ ประการ คือ

๑. อภิกิริยติฏฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำได้แก่ การปฏิเสธ กุศล และอกุศลที่บุคคลกระทำว่าไม่เป็นการกระทำ คือไม่เป็นบุญ ไม่เป็นบาป ส่วนมากเวลาต้องการชี้แจงกับบุคคลอื่น คนกลุ่มนี้ จะไปยกตัวอย่างว่า บุญบาปนั้นไม่มี ถ้าบุญบาปมีแล้วเวลาฟ้าผ่า ต้นไม้ ฟ้าก็ต้องบาป หรือเวลาฝนตกรดต้นไม้ ฝนก็ต้องได้บุญ เป็นต้น ซึ่งคนละเรื่องกัน

๒. อเหตุกติฏฐิ ความเห็นว่าผลทั้งหลายหาเหตุไม่ได้ ได้แก่ การปฏิเสธเหตุอันก่อให้เกิดผลซึ่งตนสัมผัสในขณะนั้น อาจ จะออกมาในด้านดีก็ตาม ด้านไม่ดีก็ตาม จะปฏิเสธว่าไม่ได้เกิดมาจากเหตุ หรือเกิดมาลอยๆ หรือเกิดด้วยความบังเอิญ เป็นต้น

๓. นัตถิกทิวฐิ ปฏิเสธความมีอยู่ของสิ่งทั้งหลายว่าไม่มี ซึ่งเป็นความเห็นที่เป็นมิจฉาทิวฐิ เมื่อพูดออกไปก็เป็นมิจฉาวาจา เมื่อเขาไปชี้แจงแสดงให้บุคคลอื่นฟังก็เชื่อว่าเป็นการชี้แจงในทางที่ผิด มีถ้อยคำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก นั่นคือความเห็นที่เป็นมิจฉาทิวฐิ ๑๐ ประการ ได้แก่ การเห็นว่า

๑. การให้ทาน ไม่มีผล

๒. การบูชา ไม่มีผล

๓. พิธีกรรมต่างๆ ไม่มีผล

๔. พ่อ ไม่มีคุณ

๕. แม่ ไม่มีคุณ

๖. โลกนี้ ไม่มี

๗. โลกหน้า ไม่มี

๘. การกระทำทั้งดีทั้งชั่ว ไม่มี

๙. ท่านผู้รู้ดี รู้ชอบด้วยตนเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ ตามด้วย ไม่มี

๑๐. ผู้ที่ยังมีกิเลสตายแล้วเกิดอีก ไม่มี

ความเห็นในลักษณะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอุปมาไว้ว่า “เป็นเหมือนกับผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมคนไม่สามารถจะใช้ประโยชน์ให้ใช้ได้ ไม่ว่าในฤดูใดก็ตาม เพราะใช้ในฤดูร้อนจะร้อนจัด ในฤดูฝนจะอู่มน้ำ ในฤดูหนาวจะหนาวจัด ทั้งกลิ่นก็เหม็น”

ความเห็นทั้ง ๓ ประการนี้ จึงเกิดขึ้นจากโมหะซึ่งปิดบังปัญญาจักษุ์ได้อย่างมาก

อนันตริยกรรม ๕

เป็นอาการของกิเลส คือ โลภะ โมหะ โทสะ นั่นเอง ที่มีความรุนแรงและแสดงออกมาทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทรงใช้คำว่า อนันตริยกรรม ได้แก่กรรมหนักซึ่งจะต้องให้ผลก่อนกรรมเหล่านี้ หรือไม่มีกรรมอื่นคั่นในระหว่าง มีอยู่ ๕ ประเภท คือ ฆ่าบิดา ๑ ฆ่ามารดา ๑ ฆ่าพระอรหันต์ ๑ ทำร้ายพระพุทธเจ้า ๑ และทำสังฆเภท ๑ แต่ในอภิฐานะ ๒ คือฐานะที่หนัก ๒ ประการ ได้ทรงเพิ่มอัญญสัจตฤเทศ คือการเข้ารีตศาสนาอื่น ทั้งๆที่ยังเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอยู่ว่า เป็นอภิฐานะคือฐานะที่หนัก แต่เนื่องจากเป็นกรรมหนักเฉพาะผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุเท่านั้น ท่านจึงไม่ได้จัดเข้าไว้ในกลุ่มของอนันตริยกรรม เพราะกลุ่มของอนันตริยกรรม เกิดขึ้นด้วยอกุศล ในจิตที่มีโลภะ โทสะ โมหะ มากเป็นพิเศษ จนถึงมีการฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า และทำสังฆเภท จะพบว่า การกระทำทั้งหมดนั้นมีโมหะเป็นฐานใหญ่ แต่อาจจะทำไปโดยโลภะหรือโทสะก็ได้ ตามสมควรแก่กรณีของบุคคลนั้นๆ

ทำไมท่านจึงถือว่าเป็นอนันตริยกรรม คือกรรมหนัก?

เพราะการกำหนดความรุนแรงของกรรมนั้น ท่านจะอาศัยองค์ประกอบ ๓ ประการคือ

๑. วัตถุ ได้แก่ สิ่งที่คุณคนกระทำ ในกรณีนี้ก็คือผู้ที่บุคคลเหล่านั้นประทุษร้าย ท่านมีคุณมากหรือมีคุณน้อย มารดาบิดา สำหรับบุตรธิดาแล้วมีคุณมากที่สุด เพราะว่าเป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดาพระอรหันต์และพระพุทธเจ้านั้นเป็นผู้อนุเคราะห์ต่อชาวโลก และมีความสมบูรณ์ด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์ และความกรุณาต่อ

นิเทศธรรม

ชาวโลก ส่วนสูงนั้นเป็นหมู่คณะของผู้ประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เพราะฉะนั้น จึงเป็นวัตถุใหญ่ เพราะมีคุณมาก

๒. เจตนา คือ ความจงใจที่จะกระทำ ประกอบด้วย ความโลภ ความโกรธ ความหลง แรงหรือไม่ ในกรณีนี้ถ้าความรู้สึก โลภ-โกรธ-หลง ปกติธรรมดาจะไม่สามารถฆ่ามารดา บิดา เป็นต้น ได้เพราะฉะนั้น เจตนาที่เป็นเหตุให้ทำอนันตริยกรรม จึงเป็นเจตนา ที่ประกอบด้วยอกุศลที่รุนแรงมากๆ

๓. วายามะ ความพยายาม จะพยายามด้วย กาย หรือ วาจาก็ตาม จะต้องใช้ความพยายามมาก ฉะนั้น วัตถุที่มีคุณมาก เจตนาประกอบด้วยความโลภ โกรธ หลงอันรุนแรง และใช้ความ พยายามในการฆ่ามาก ท่านจัดว่าเป็นอนันตริยกรรม

อนันตริยกรรม ๕ จัดเป็นกรรมหนัก ใครทำแล้วไม่มี โอกาสบังเกิดในสุคติ และบรรลุมรรคผลได้ชื่อว่า ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน หลายนภหลายชาติกว่าจะหมดกรรม

ส่วนอกุศลกรรม คือความโลภ โกรธ หลง ซึ่งมีความ รุนแรงลดลงมาจากอนันตริยกรรมคือ

อกุศลกรรมบท ๑๐

คำว่า อกุศลกรรมบท แปลว่า ทางแห่งความชั่ว หรือ ทางดำเนินของคนโง่ ทางแห่งการกระทำที่เป็นบาป หรือกรรมชั่ว อันเป็นเหตุนำคนไปสู่ทุกข์ เป็นข้อห้ามที่พระพุทธเจ้าทรงนำ มา แสดงมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับศีลธรรมจรรยา ซึ่ง

จะต้องเริ่มต้นจาก การงดเว้นไม่ประพฤติตนบนเส้นทางของ อกุศลกรรมบถ ทั้งปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นแก่ชาวโลกทุกยุคทุก สมัยไม่มีอื่นไปจากอกุศลกรรมบถ เมื่อสืบสาวไปถึงเหตุที่เกิด การกระทำ คำพูด และความคิด อันนำไปสู่การกระทำผิด พูดผิด ล้วนมาจากความคิดที่เป็นอกุศลของจิตเป็นประการสำคัญ ควร ทำความเข้าใจโทษ ลักษณะ อาการของอกุศลกรรมบถในแง่มุมต่างๆ ให้ชัดเจนเป็นพิเศษ เพราะในทางปฏิบัติที่จัดเป็นอกุศลกรรมบถนั้น ทรงจำแนกแสดงไว้โดยพิสดารจาก ๑๐ เป็น ๔๐ พร้อมด้วยเงื่อนไข ที่กำหนดว่า ผิด อกุศลกรรมบถหรือไม่ได้ด้วย โดยเริ่มต้นใน กรรมบถวิภาค รับสั่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พร้อมด้วยธรรม ๔๐ ประการ เธอเก็บฝังตั้งไว้คือ ถังสมซึ่งพัดดูอันตนนำมา แล้วอย่างไร ก็จะตั้งอยู่ในนิรยบายอย่างนั้น”

ทรงแบ่งการกระทำที่ถือว่าเป็นอกุศลกรรมบถข้อละ ๔ ระดับคือ

๑. ปาณาติปาตี โหติ การทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย ด้วยการกระทำด้วยตนเอง กล่าวยกย่องการทำปาณาติบาต ใช้ให้คนอื่นกระทำ เป็นผู้มึใจยินดีในปาณาติบาต

ปาณาติบาตมีองค์ ๕ คือ “สัตว์มีชีวิตจริง, ตนรู้ว่าสัตว์ นั้นมีชีวิตจริง, มีความคิดที่จะฆ่า, ทำความพยายามที่จะฆ่า, สัตว์นั้นตายด้วยความพยายามนั้น” เมื่อครบองค์ ๕ นี้ชื่อว่าเป็น ปาณาติบาต

๒. อทินนาทายี โหติ เจตนาถื่อเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย การถื่อเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ด้วยตนเอง ใช้คนอื่นให้ถื่อเอา กล่าวยกย่องการลักขโมยของคนอื่น มีเจตนาดีในการถื่อเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้

การถื่อเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้มีองค์ ๕ คือ “ทรัพย์นั้นเจ้าของเขาหวงแหน, ผู้ลักรู้ว่าทรัพย์นั้นเจ้าของเขาหวงแหน, มีจิตคิดจะลัก, ทำความพยายามลัก, ได้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น” เมื่อครบองค์ ๕ เช่นนี้ การกระทำนั้นชื่อว่าเป็นการถื่อ เอาถื่อสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้

๓. กาเมสุ มิจฉาจารี โหติ ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ด้วย “ประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง ชักชวนคนอื่นให้ประพฤติผิดเช่นนั้น กล่าวยกย่องสรรเสริญการประพฤติผิดในกาม มีความพอใจยินดีในการประพฤติผิดในกาม”

กาเมสุมิจฉาจารย์องค์ ๔ คือ “วัตถุไม่ควรล่วงเกิน มีจิตคิดจะเสพ ทำการเสพ จิตยินดีเมื่ออวยยะสัมพันธ์กัน”

การกระทำที่ครบด้วยองค์ ๔ นี้ชื่อว่าเป็น กาเมสุมิจฉาจาร

๔. มุสาวาทิ โหติ การพูดมุสา คำว่า มุสาวาท นั้นหมายถึงการพูดเรื่องที่ไม่จริงตามประสาทสัมผัสของตน โดยอำความหรือเสริมความจากเรื่องที่ตนประสบมามุสาวาทเกิดจาก “การพูดปิด ด้วยตนเอง ยกย่องสรรเสริญคุณของมุสาวาท การบอกให้คนอื่นพูดปิด มีความพอใจยินดีในการพูดปิด ” การพูดที่จัดเป็นมุสาวาทนั้น ท่านแสดงองค์ประกอบไว้ ๔ ประการ คือ

“เรื่องนั้นเป็นเรื่องไม่จริง ตนรู้ว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องไม่จริง จิตคิดจะกล่าวเรื่องนั้น แล้วกล่าวออกไป คนฟังรู้เรื่องที่กล่าวนั้น”

เมื่อครบองค์ ๕ ประการได้ชื่อว่าเป็นมุสาวาท

๕. ปิสุณาวาโจ โหติ การพูดวาจาเสื่อมเสีย คือการยุบส่งเสริมให้คนแตกแยกกัน จำแนกเป็นการ “พูดคำเสื่อมเสียด้วยตนเอง แนะนำให้คนอื่นพูดคำเสื่อมเสีย กล่าวยกย่องสรรเสริญคนที่พูดเสื่อมเสีย มีความพอใจยินดีในถ้อยคำเสื่อมเสีย ”

คำกล่าวเสื่อมเสียจึงประกอบ ด้วยองค์ ๔ คือ

“คนที่ตนต้องการจะยุบให้แตกแยกกันนั้นมีตัวตนอยู่จริง มีความคิดที่มุ่งความพินาศความแตกแยกของคนที่ตนจะพูดเพื่อให้เกิดความแตกแยก มุ่งหวังให้ตนเป็นที่รักของคนที่ตนเสื่อมเสีย พยายามพูดเพื่อให้เกิดความแตกแยก” คนฟังทราบข้อความนั้น

๖. ผรุสย วาโจ โหติ การกล่าววาจาหยาบ คือการพูดที่ต้องการให้เกิดความเสียหายแก่คนอื่น มีลักษณะเป็น ๔ ระดับ คือ พูดคำหยาบเหล่านั้นด้วยตนเอง ชักชวนให้คนอื่นพูดคำหยาบ กล่าวยกย่องสรรเสริญคนที่พูดคำหยาบ มีความพอใจยินดีในคำหยาบคายร้ายกาจต่างๆ

คำที่จัดว่าหยาบนั้นประกอบด้วยองค์ ๓ คือ “คนที่ตนต้องการจะด่านั้นมีตัวตนอยู่จริงๆ จิตมีความโกรธต่อคนที่ตนจะพูด พูดคำด่าออกไป” การพูดที่ประกอบด้วยลักษณะองค์ประกอบเช่นนี้ชื่อว่าเป็นคำหยาบ

๗. สัมผัสปลาปี โหติ การกล่าวคำเพื่อเจ้าเหล่าไหล
บางครั้งเรียกว่า ส่ำราก เพื่อเจ้า แบ่งเป็น ๔ ระดับ คือ พุด
เพื่อเจ้าด้วยตนเอง สอนให้คนอื่นพุดเพื่อเจ้า กล่าวยกย่อง
สรรเสริญคนพุดเพื่อเจ้า มีความพอใจยินดีต่อคำเพื่อเจ้า ประกอบ
ด้วยองค์ ๒ คือ

“เรื่องนั้นเป็นเรื่องไร้สาระประโยชน์จริง นำเรื่องนั้นมา
พุดให้คนอื่นฟัง” เมื่อประกอบด้วยองค์ ๒ นี้ คำพุดเช่นนั้นจัดว่า
เป็น คำเพื่อเจ้า

๘. อภิขณา ความเพ่งเล็งโลภอยากได้ของๆ คนอื่น
มีลักษณะเป็น ๔ ประการ คือ

“จิตตนประกอบด้วยความโลภในของของของคนอื่นด้วย
ตนเอง ชักชวนปลุกเร้าให้คนอื่นเกิดความโลภในของของของคนอื่น
กล่าวยกย่องสรรเสริญการละโมภในทรัพย์สินของคนอื่น มี
ความพอใจยินดีที่ได้ติดเช่นนั้น”

ความเพ่งเล็งโลภอยากได้ของคนอื่นจึงมีองค์เพียง ๒
ประการ คือ ทรัพย์สินนั้น เป็นของของของคนอื่น มีจิตโลภ น้อมมาเพื่อ
เป็นของของตน เป็นระดับมโนทุจริต เป็นความคิดที่ประกอบด้วย
ความโลภจัด จนถึงคิดอยากได้ของของคนอื่นมาเพื่อเป็นของของตน

๙. พยาบาท ความคิดอาฆาตพยาบาทต่อคนอื่น มี
ลักษณะ ๔ ประการเช่นกัน คือ มีจิตประกอบด้วยความพยาบาท
ด้วยตนเอง ปลุกเร้าเชิญชวนให้คนอื่นมีความพยาบาทตามตน
กล่าวยกย่องสรรเสริญ ความดีของพยาบาท มีความพอใจ
ยินดีในความคิดอาฆาตพยาบาท

ความพยาบาทเป็นมโนทุจริตเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงมีองค์
เพียง ๒ ประการ คือ “คน สัตว์ที่ตนคิดพยาบาทนั้นมีตัวตนอยู่
จริงๆ นึกคิด มุ่งให้เกิดความพินาศแห่งคนนั้น”

เมื่อครบองค์ทั้ง ๒ ประการ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นพยาบาทอัน
เป็นมโนทุจริต

๑๐. **มิจฉาทิฏฐิ** ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม
แสดงออกมาใน ๔ ลักษณะ คือ ตนเองมีความเห็นผิด ชักชวน
คนอื่นให้มีความเห็นผิดตามไป กล่าวยกย่องสรรเสริญความเห็นผิด
มีความพอใจยินดีในมิจฉาทิฏฐินั้น ความเห็นผิด นั้นมีองค์ ๒
เหมือนกันคือ เรื่องนั้นเป็นเรื่องไม่ตรงกับความเป็นจริง ตนเอง
มีความเห็นที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงนั้น

การกระทำทั้งทางกาย วาจา ใจทั้ง ๑๐ ประการนี้ จัด เป็น
ทุจริตตามทวารที่ทำความผิด จึงเรียกว่า กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ มโน
ทุจริต ๓ คำว่า ทุจริต แปลว่า ประพฤติชั่ว ประพฤติยาก สำหรับ
คนดีทั้งหลาย ใครก็ตามประพฤติแล้วจะมีผลกระทบต่อกตนเอง
และคนอื่นในทางสร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนให้ ทั้งในขณะ
นั้นๆ และในกาลต่อๆ ไป เพราะแต่ละอย่างเป็นอกุศลกรรม เมื่อ
เป็นอกุศลกรรมย่อมอำนวยผลเป็นทุกข์ทั้งในชาตินี้และชาติต่อๆ ไป

ในกรณีที่ต้องเรียกว่า เป็นกรรมกิเลสนั้น นำเอาเฉพาะ
อกุศล ๔ ข้อแรกมาเรียกว่า เป็นกรรมกิเลสคือ “**การฆ่าสัตว์
การลักทรัพย์ การประพฤตินิโคตติในกาม และการพุดเท็จ**”
เพราะการกระทำทั้ง ๔ ประการนี้ เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของกิเลส
ซึ่งมีความเศร้าหมองด้วยตัวของกิเลสเอง เมื่อแสดงออกทางกาย

ทางวาจา ย่อมทำให้สิ่งที่ทำไปตามแรงผลักดันของกิเลสนั้นให้มีความเศร้าหมองตามไปด้วย ข้อที่ควรสังเกต คือการกระทำทั้ง ๔ ประการนี้เป็นบาปสากลทั่วไปแก่คนทุกคนในโลกนี้ ปัญหามีได้ อยู่ที่ท่านนับถือศาสนาอะไร? แต่จะอยู่ที่ท่านประพฤติอย่างไร? การกระทำทั้ง ๔ ประการนี้จึงเป็นโลกวัชชะ คือเป็นโทษทางโลก หรือเป็นโทษทั่วทั้งโลกนี้ เพราะเป็นบาปสากลดังกล่าว แต่เมื่อกกล่าวโดยเนื้อหาสาระการอธิบายเป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้แล้ว ในอกุศลกรรมบท

อกุศลกรรมบททั้ง ๑๐ ประการนี้ มีโทษมากหรือน้อย ท่านกำหนดที่ วัตถุ คือ คน สัตว์ สิ่งนั้นมีคุณมากหรือน้อย, เจตนา คือความจงใจ ทำ พุศฺ คิด มีความรุนแรงมากน้อยแค่ไหน, วายาโม ความพยายามมากหรือน้อย

จากประเด็นที่กำหนดไว้เป็น ๓ ประเด็นนี้ จะเป็นตัวกำหนดกรรม ผลกรรม ให้มีความมากน้อยแตกต่างกันออกไป

อนึ่ง ในหนังสือนวโกวาทนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส องค์ผู้รวบรวมเรียบเรียงได้นำเอา พุจฺริต ๓ และกรรมกิเลส ๔ มาเรียบเรียงไว้ด้วย ซึ่งในแง่ของความ เป็นองค์ธรรมแล้ว อกุศลกรรมบท ๑๐ ประการที่กล่าวมาแล้วนั้นเอง เมื่อนำมาแยกตามอาการที่ทำความกรรม สามารถจำแนกออกไปเป็น

กายกรรม ๓ คือการฆ่าสัตว์ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ การประพฤตินิโคตนา

วจีกรรม ๔ คือ การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล

มโนกรรม ๓ โลกอยากได้ของๆ บุคคลอื่น
พยายามปองร้ายคนอื่น เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

อกุศลกรรมทั้งหมดที่มีชื่อเรียกแตกต่างกัน ตามความ
เข้มข้นของกิเลส คือความโลภ โกรธ หลงทั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงจำแนกแสดงโทษของกิเลสเหล่านี้ไว้ในที่ต่างๆ เป็นอันมาก
เช่น “ความโลภ โกรธ หลง ให้ความฉิบหายเกิดขึ้น ทำให้
กำเริบ ภัยเกิดขึ้นภายในจิตสันดาน สัตว์ผู้นั้นหารู้จักภัย
ไม่ สัตว์อันความโลภอยากได้ ยื้อแย่งจิตไป อันความโกรธ
ประทุษร้ายใจ อันความหลงครอบงำไม่รู้จักสิ่งต้องการ
ส่วนตัวและของคนอื่น ไม่เห็นธรรมความดีความชอบมี
ลัทธา สติ หิริ โอตตปปะ เป็นต้น ความโลภ โกรธ หลง
ครอบงำใจคนเมื่อไร ความมีดมนย่อมนปรากฏ เมื่อนั้น”

“ภิกษุทั้งหลาย รากะ โทสะ โมหะ เป็นเครื่อง
หม่นหมองใจอยู่ในระหว่าง เป็นข้ำศึกใจอยู่ในระหว่าง
เป็นผู้มิใช่มิตรใจอยู่ในระหว่าง เป็นผู้ประหารใจอยู่ใน
ระหว่าง” เป็นต้น

ซึ่งสรรพกิเลสทั้งหลาย ที่แสดงอาการออกมาทางกาย
วาจา ใจนั้น ทรงสรุปด้วยพระโอวาทปาฏิโมกข์สั้นๆ ว่า

“สพฺพปาปสฺส อภรณํ การไม่ทำบาปทั้งปวง”

เพราะการทำ พุศฺ คิด ไปตามแรงผลักดันของกิเลสล้วนเป็น
บาปทั้งนั้น จะมาก หรือน้อยพึงดูที่วัตถุ เจตนา ความพยายามดัง
กล่าวแล้ว

อกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้ ที่ออกมาทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ และทางใจ ๓ ที่จริงแล้วเป็นอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งมีความหลงเป็นฐานเจืออยู่ทุกกรณี ใน เวลาฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้นนั้น อาจจะทำไปด้วยความโลภก็ได้ หรือความโกรธก็ได้ ทำไมจึงถือว่าเป็นอกุศลกรรมบถ หรือเป็นฐาน แห่งความชั่ว ก็เพราะว่า ใครก็ตามที่กระทำ พุศฺ หรือแม้แต่คิด ในลักษณะนั้น ก็จะนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเอง ลักษณะการ กระทำ คำพูด และความคิด ที่กำหนดว่าเป็นอกุศลนั้นก็คือ เมื่อ ทำไปแล้ว พุศฺไปแล้ว คิดไปแล้ว จะเป็นการเบียดเบียนตนเองให้เดือด ร้อน เบียดเบียนคนอื่นให้เดือดร้อน หรือเบียดเบียนทั้งตนเองและ บุคคลอื่นๆ ให้เดือดร้อน หรือเบียดเบียนเฉพาะตนเอง การกระทำ ในลักษณะนั้นชื่อว่า เป็นอกุศล

ในเรื่องของการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป การถือเอา สิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ และการประพฤตินิดในกามนั้น ส่วน ใหญ่จะเป็นการกระทำซึ่งเกิดขึ้นด้วยโลภะบ้าง หรือราคะบ้าง แต่ ก็มีโมหะเจืออยู่ภายในจิตใจ โดยไม่ได้มองว่าชีวิต ทรัพย์สิน หรือ คู่ครองของใคร ใครก็รัก ใครก็หวง การประทุษร้ายต่อร่างกาย ทรัพย์สิน หรือคู่ครองของบุคคลอื่น จึงเป็นการสร้างเวรสร้างภัย ให้เกิดขึ้นแก่ตน มีผลเป็นความทุกข์ทั้งในปัจจุบัน และภายภาคหน้า แต่ที่ว่าเพราะความเป็นผู้ไม่ฉลาด ถึงทางแห่งความเสื่อมที่จะนำ ความทุกข์มาสู่ตนเองอย่างต่อเนื่อง และยาวนานนั่นเอง เป็นเหตุ ให้บุคคลได้มีการกระทำออกมาในลักษณะนั้น

การพูดเท็จนั้นอาจจะเกิดขึ้นด้วยโลภะหรือโทสะก็ได้ แต่ก็มีโมหะเจืออยู่ ซึ่งเมื่อพูดไปแล้วเป็นการทำลายประโยชน์ของตนเอง และทำลายประโยชน์ของบุคคลอื่น และเป็นการทำลายความดีของตนเอง

วาจาเสื่อมเสียคือ ยุยงให้คนที่สามัคคีกันให้แตกแยก คนที่มีเค้าว่าจะแตกแยกให้แตกแยกเร็วขึ้น มากขึ้น คนที่ยังไม่สามัคคีกันไม่ให้สามัคคีกันมากยิ่งขึ้น แสดงว่าจิตของผู้พูดเช่นนั้น ทำไปด้วยความโลภบ้าง ความคิดเบียดเบียนบ้าง ความโกรธบ้าง ต่อบุคคลเหล่านั้น การกล่าวคำหยาบส่วนใหญ่มักจะพูดไปด้วยอำนาจของความโลภ ความโกรธ การพูดเพื่อเจ้อ เป็นอาการของความโลภหลงอย่างชัดแจ้ง

ส่วนมโนทุจริต ๓ ประการคือ

โลภ ออยากได้ของของบุคคลอื่น ซึ่งหมายความว่า ออยากได้ ออยากมี ออยากเป็น ในสิ่งที่คนอื่นได้ คนอื่นมี คนอื่นเป็นอยู่ แต่เป็นเรื่องของความคิด เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว จะทำตนเองให้เดือดร้อน ความเดือดร้อนก็เกิดขึ้นสุขใจ ใจก็จะถูกบังคับให้สลายไป ด้วยความออยากได้ ออยากมี ออยากเป็น ในอารมณ์ทั้งหลาย แม้จะไม่กระทบกระเทือนต่อร่างกาย ทรัพย์สิน คู่ครองของใคร แต่บุคคลซึ่งมีใจประกอบด้วยความละโมภ ในลักษณะนั้นจะประสบความเดือดร้อนด้วยตนเอง เพราะกิเลสประเภทความโลภนั้นเหมือนกับไฟ ซึ่งมีลักษณะร้อน ดังนั้น ความโลภเกิดขึ้นภายในใจ ความมีติดบอดด้วยเหตุผลและสติปัญญา ก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นภายในใจอย่าง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า

ความโลภเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย

พยาบาท ได้แก่ การผูกใจเจ็บต่ออาการกระทำของคนของสัตว์ แม้เหตุการณ์จะผ่านไปแล้ว แต่ความรู้สึกอาฆาตพยาบาทนั้นยังมีอยู่ ฉะนั้นความคิดอาฆาตพยาบาท จึงเป็นการประทุษร้ายใจตนเอง จะคิดรุนแรงมากหรือน้อยก็ตาม บุคคลเหล่านั้นจะรับผลเป็นความเดือดร้อนด้วยใจของตนเอง ความคิดของเขาจึงเป็นศัตรูต่อเขา

มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เป็นอาการของโมหะที่กลุ่มมรุมใจ ทำให้บุคคลหลงทางในการดำเนินชีวิต ภายวจา จะต้องทำผิด พุดผิดตามความเห็นผิดไปด้วย มิจฉาทิฏฐิ จึงมีโทษมากดังกล่าวแล้ว

อาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง ในระดับที่รองลงมา ก็คือสิ่งที่ท่านเรียกว่า ภัย

ภัยหรืออันตรายของภิกษุ สามเณร ผู้บวชใหม่ ๔ ประการ คือ

๑. **ภัยคือคลีน** ได้แก่ ความเป็นผู้มีจิตใจอ่อนไหวด้วยอำนาจของความโกรธ แม้จะมีใครว่ากล่าวตักเตือนแนะนำด้วยความปรารถนาดี ไม่สามารถที่จะอดกลั้นอดทนต่อถ้อยคำในลักษณะนั้นได้ ใจของบุคคลที่มีลักษณะนี้เป็นอาการของความโกรธ ซึ่งเกิดขึ้นกลุ่มมรุมจิตอย่างรุนแรง จนถึงแสดงอาการออกมาในระดับที่สังเกตได้เห็นได้

๒. **ภัยคือจระเข้** ได้แก่ ความเป็นผู้เห็นแก่ปากท้อง ทนความอดอยากหิวโหยไม่ได้ เรียกได้ว่าเป็นคนตามใจปากของตัวเอง อันเป็นอาการของความโลภ ที่มีความหลงใหลรั้งอยู่อย่างมาก

บางครั้งอาจจะตายเพราะกินก็มีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย เพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องสอดส่องพิจารณา เนื่องจากความอยากกินมีกำลังสูง จึงขาดการใคร่ครวญ ทำนองจะเข้ที่ตายเพราะถูกเหยื่อล่อ หรือว่าปลาตายเพราะหลงเหยื่อ เป็นต้น

๓. **ภัยคือน้ำวน** ได้แก่จิตที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสประเภทราคะ ซึ่งอันที่จริงก็คืออำนาจของกิเลสกลุ่มความโลภนั่นเอง ได้แก่สภาพจิตที่มีความกำหนัด เพลิดเพลิน ยินดี พอใจ ติดใจ สยบอยู่ในอายตนะภายนอกด้วยใจที่ถูกปรุงด้วยอำนาจของราคะ เป็นเหตุให้กำหนัด หมายถึง รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสน่าจับต้อง แล้วไปยึดถือในสิ่งเหล่านั้นตามความรู้สึกของตน ในการยึดถือนั้นก็อาจถือเป็นคน เป็นชิ้น เป็นอัน เป็นเล่ม เป็นต้น หรืออาจแยกยึดถือ โดยมีการกำหนดว่าส่วนนั้นสวย ส่วนนี้สวย และจิตใจของบุคคลก็จะมีความกระสันต์อยากอยู่ในอารมณ์เหล่านั้นอย่างที่ทรงแสดงลักษณะของตณหาไว้ว่า

**“ก่อให้เกิด ความมี ความเป็น ที่สืบเนื่องกันไป
ใจจะมีความกำหนัด เพลิดเพลินยินดีในอารมณ์เหล่านั้น
และจะมีความเพลิดเพลินยิ่งๆ ขึ้นไป”**

๔. **ภัยคือปลาจลมาร้าย** ได้แก่ ความรักในเพศตรงกันข้ามด้วยแรงผลักดันของราคะ คือความกำหนัดในทางเพศซึ่งบางครั้งได้กลายเป็นนักเลงหญิง เป็นต้น ซึ่งข้อนี้บางอย่างก็เป็นอาการของความโลภ ความหลง อาการสับสนทางจิตใจ ในลักษณะนี้ทรงแสดงไว้ว่า “ความรักเกิดจากรักก็มี ความรักเกิดจากโกรธก็มี ความโกรธเกิดจากรักก็มี ความโกรธเกิดจากรักก็มี”

แต่ส่วนใหญ่แล้ว อาการที่ปรากฏก็คือ ความโลภ ความโกรธ ซึ่งมี
ความหลงแฝงเร้น อยู่ทุกกรณีไป

อบายมุข ปากทางแห่งทางเสียม

อบายมุข เป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากอกุศลธรรม ส่วนใหญ่ จะ
เป็นอาการของความโลภ กับ ความหลง ที่เกิดขึ้นภายในใจของคน
มีความโลภอยากได้ จนขาดเหตุผลที่จะพิจารณาให้เห็นโทษของ
การกระทำเช่นนั้น บางเรื่องดูแล้วเป็นลักษณะของต้นหนามมีด
คือแต่ละข้อนั้นขอเพียงได้หยุดคิด แยกแยะให้เห็นคุณโทษของการ
เว้นอบายมุข และการตกเป็นทาสของอบายมุข ตามความเป็นจริง
เท่านั้น คนเหล่านั้นย่อมสามารถที่จะงดเว้นจากอบายมุขได้ทั้งนั้น
เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว อบายมุขเป็นทางเสียมที่มีมา
ก่อนแล้ว โทษของอบายมุขมีการเผยแพร่กันมาทุกยุคทุกสมัย แต่
เพราะความโลภจัดจนทำให้ปริมาณของโมหะมีความเข้มข้นมาก
มากจนปิดบังเหตุผลสติปัญญาของตน จนปัญญาไม่มากพอที่
จะคุ้มครองตน รักษาตน

ในทางพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูป
ของวินัยของผู้ครองเรือน พร้อมกับทรงชี้โทษของอบายมุขแต่ละข้อ
ไว้อย่างชัดเจน ขอเพียงหยุดคิดเล็กน้อยเท่านั้น จะสามารถมอง
เห็นโทษได้อย่างชัดเจน เฉพาะในหนังสือนวโกวาทนี้ทรงนำมาจาก
พระไตรปิฎก ๒ แห่ง แห่งหนึ่ง ๔ เรื่อง อีกแห่งหนึ่ง ๖ เรื่อง แต่ในที่
นี้จะนำมาเรียงรวมกัน เมื่อรวมกันแล้วจะมีเพียง ๗ ข้อ เพราะซ้ำกัน
๓ ข้อ คือ

๑. **ความเป็นนักเลงหญิง** หมายถึงการเป็นคนมักมาก ในกาม มีความต้องการทางเพศมากจนขาดการควบคุม ทำตนเป็นคนเจ้าชู้ยุ่งเกี่ยวกับภรรยาชายอื่นบ้าง หญิงโสเภณีบ้าง จนถึงประกอบอาชีพการมทางเพศบ้าง ความเป็นนักเลงหญิงนั้น พึงเห็นโทษตามที่ทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ

๑. **ชื่อว่าไม่รักตัว** เพราะการกระทำเช่นนั้น นอกจากจะเป็นทางให้เกิดโรคภัยอันตรายจากโรค จากคนที่มีความขัดแย้งกัน ในเรื่องเพศ ยิ่งในปัจจุบันมีโรคเอดส์ที่มีคนวิตกกังวลมาก ท่านบอก ว่าสาเหตุหลักก็มาจากความสำส่อนทางเพศ

๒. **ชื่อว่าไม่รักลูกเมีย** เพราะเวลา ทรัพย์ ความรัก ความอบอุ่น ส่วนหนึ่งได้ถูกแบ่งไปให้กับหญิงอื่น ทั้งอาจจะนำโรคมาสู่ ภรรยาของตนได้

๓. **ไม่เป็นที่ไว้วางใจของคนทั้งหลาย** ทั้งนี้เพราะนักเลงหญิงไม่ค่อยสนใจว่าลูกเขาเมียใคร ทำให้พ่อแม่ สามี แฟนของหญิงทั้งหลายไม่ไว้วางใจคนประเภทนี้

๔. **ก่อการทะเลาะวิวาท** อาจจะเป็นเพราะแย่งผู้หญิงกัน เพราะความขัดแย้งกัน เพราะหญิงเป็นเหตุ แม้แต่การทะเลาะกับผู้หญิงนั้นๆ เอง

๕. **นำความฉิบหายมาให้** ความฉิบหายที่เห็นได้ชัด คือ ความฉิบหายจากทรัพย์ สุขภาพพลานามัย โรค ภัย อันตราย การสร้างศัตรู ตลอดถึงฐานะ ตำแหน่งที่ควรจะได้ และได้แล้ว ก็อาจจะเสื่อมไป เพราะนำตนเอง เงิน เวลา ไปปรนเปรอผู้หญิง

๒. ความเป็นนักเลงดื่มสุรา มีโทษ ๖ ประการ คือ

๑. เสียทรัพย์ เพราะเป็นเรื่องที่ตนต้องซื้อหา จับจ่ายสุรา มาด้วยราคาแพงๆ โดยไม่คุ้มค่า

๒. ก่อการทะเลาะวิวาท ซึ่งเป็นธรรมดาของคนที่ดื่มสุรา ในขณะที่ดื่มไป คึกกันไปนั้น เริ่มจะคุยไม่รู้เรื่องมากยิ่งขึ้น ถึงจุดหนึ่งแม้เพื่อนฝูงกันก็พร้อมที่จะทะเลาะกัน บางคราวอาจจะสร้างเรื่องขึ้นด้วยตนเอง ในลักษณะที่เรียกว่า เมาสุราอาละวาด คือเพราะเมาสุราจึงได้อาละวาด

๓. เป็นเหตุให้เกิดโรค ซึ่งการเกิดโรคเพราะสุราเป็นเหตุนั้น พบเห็นกันได้ในที่ต่างๆ ไป มีการชี้แจงกันมาตลอด แต่คนเป็นอันมากยังไม่มีความพร้อมที่จะยุติการแสวงหาโรคเหล่านี้มาใส่ตนเอง

๔. ต้องดิเตียน การตกเป็นทาสสิ่งเสพติด อาการที่แสดงออกมาในขณะที่เมาสุรา ล้วนเป็นกิริยาอาการที่ไม่สบายตา สบายหู สบายใจ ของคนทั้งหลาย ดังนั้น คนเหล่านี้จึงมักได้รับการตำหนิ จากคนดี

๕. ไม่รู้จักละอาย อันเป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างสากล สำหรับคนเมา เพราะขาดสติความยับยั้งชั่งใจในการแสดงออก ทั้งการพูดและการกระทำ เรื่องที่ในยามปกติไม่ทำกัน แต่พอเมาแล้วก็พูดได้ทำได้ จนคนรู้เห็นความจริงข้อนี้ ต้องตั้งหลักให้สำนึก สำหรับคนไม่เมาว่า “อย่าถือคนบ้า อย่าว่าคนเมา”

๖. ทอนกำลังปัญญา เนื่องจากสติกับปัญญาเป็นธรรมะร่วมกัน เมื่อคนขาดสติเพราะการดื่มสุรา ปัญญาย่อมนลดน้อยลงไป เหตุผลที่จะใช้ในขณะนั้นๆ ก็ไม่ค่อยมี จนถึงไม่มีเหตุผลอะไรเลย

หากเมามากจนขาดสติสัมปชัญญะ ที่สำคัญคือการบั่นทอน
ปัญญา นั้น แม้ในยามที่ไม่เมา แต่เพราะพิษสุราที่เรื้อรัง สติปัญญา
ของเขาก็ย่อมถดถอยลงไปตามลำดับ

๓. ความเป็นนักเลงเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ คือ

๑. ชื่อว่าไม่รักษาตัว
๒. ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
๓. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
๔. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย
๕. มักถูกใส่ความ
๖. ได้รับความลำบากมาก

โทษทั้ง ๖ ประการนี้เป็นโทษที่เห็นได้ชัดมาก เพราะว่า
คนเราเมื่อลงจากเรือนไปแล้ว ความสะดวกสบายที่เคยมีภายใน
บ้านก็หมดไป แม้การใช้อิริยาบถก็ขาดความคล่องตัว ความเดือดร้อน
ย่อมเกิดแก่ตน บุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติซึ่งอยู่ที่บ้านก็ถูก
ทอดทิ้ง ละเลย ยังทำลายทรัพย์สมบัติที่ต้องใช้จ่ายให้สิ้นเปลืองไป
เป็นธรรมดา จึงชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์ทั้งเคลื่อนที่ได้และไม่ได้ การ
ไปมาของคนเที่ยวกลางคืน ไม่เป็นเวลา ไม่เป็นที่เป็นทาง คนอื่น
อาจจะวางในพฤติกรรม บางครั้งอาจถูกกล่าวหาเพราะไปเกี่ยวข้องกับ
เหตุการณ์ที่ผิดกฎหมายเข้า ชาวคราวที่แสดงให้เห็นถึงความเสื่อม
เพราะเที่ยวกลางคืนเป็นเหตุ มีให้ได้ยิน ได้ฟัง จนถึงพบเห็นกัน
อยู่เสมอ แต่ยังมีกรยั่วยวนชวนเชิญให้คนตกหลุมบ่ออบายมุข
ข้อนี้อยู่เป็นอันมากโดยเฉพาะคือเมืองใหญ่ๆ

๔. การเที่ยวดูการเล่น มีโทษตามวัตถุที่ไปดู ๖ ประการ คือ มีการรำ ขับร้อง ดัดสีตีเป่า ขับเสภา เพลงเกิดเหิงที่ไหนก็ไปที่นั่น

กล่าวโดยสรุปคือ มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับความสนุกสนานบันเทิง บำเรอกามคุณกันที่ไหน ก็ดิ้นรนไปในที่นั้นๆ กิจกรรมที่เกี่ยวกับความบันเทิงมีความเป็นธุรกิจ ที่ต้องมีการลงทุนหาลูกค้า การโฆษณาเชิญชวนล่อลวงด้วยผลประโยชน์ต่างๆ จึงเกิดขึ้นจากวัตถุสาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จะมีการตกแต่งประดับประดากันเป็นพิเศษ คนที่ดำเนินกิจกรรมเหล่านี้จึงร่ำรวยกันมาก จนกล่าวกันว่าเมื่อคิดรายได้ต่อหัวต่อคนต่อปีแล้ว ดาราภาพยนตร์ฮอลลีวู้ดมีรายได้มากที่สุด ถ้าจะถามว่าเงินเหล่านั้นมาจากไหน? ก็ตอบได้ว่ามาจากคนที่ตกหลุมบ่ออบายมุขที่เกี่ยวกับกิจกรรมบันเทิงนั่นเอง

๕. เล่นการพนัน มีโทษ ๖ คือ

๑. เมื่อชนะย่อมก่อเวร การเล่นการพนันเกิดขึ้นจากความโลภหลง เมื่อสมหวัง ความโลภ ความหลงจะเกิดมากขึ้น เมื่อผิดหวัง ความโกรธ ความเสียใจก็เพิ่มขึ้น ดังนั้น เมื่อเล่นชนะทำให้คนที่แพ้ต้องการจะแก้แค้น เพื่อทวงคืนสิ่งที่ตนต้องสูญเสียไป เป็นการก่อเวรขึ้นโดยไม่มี ความจำเป็นอะไรเลย

๒. เมื่อแพ้ย่อมเสียทรัพย์ที่เสียไป อันที่จริงแล้วก็คืออาการของความโลภหลง ที่ไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการ จะต้องมี ความเสียใจ เกิดความแค้นที่จะทวงคืนอีก ทำให้เกิดเป็นเวรที่จะ หมุนเข้าสู่วงจรของการจองเวร โทษข้อแรกกับข้อนี้ทำให้เป็นนักเลง

นิเทศธรรม

การพนันที่พอชนะก็อยากชนะต่อเพราะความโลภ พอแพ้ก็อยาก
จะเอาคืน ทำให้หมุนเป็นวงกลมที่หาจุดจบไม่ได้ หากปริมาณของ
กิเลสทั้ง ๓ กองนั้นไม่ลดลง จนสามารถใช้เหตุผลในการดำรงชีวิตได้

๓. ทรัพย์ย่อมฉิบหายไป อันที่จริงเรื่องทุกเรื่องที่เราเข้าไป
เกี่ยวข้องมักจะต้องเสียทรัพย์ แต่ในกรณีนี้จะเป็นการเสียที่ไม่คุ้มค่า
จนอาจถึงสิ้นเนื้อประดาตัว ดังที่โบราณท่านเตือนไว้ว่า

ถูกโจรปล้นสิบครั้งยังไม่ใกล้ ถูกไฟไหม้ครั้งเดียวเสียวมหันต์
ถูกไฟไหม้สิบครั้งยังพินทุกัน เสียพินทุหมดตัวหัวจมดิน

๔. ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ ในวงการพนันนั้น มักจะมี การ
หยิบยืมเงินทองของคนอื่น เมื่อตนแพ้พนัน โดยหวังว่าเมื่อ ชนะ
แล้วจะมาเอาคืน แต่โอกาสที่ได้คืนมักมีน้อย ทำให้ไม่อาจ
ใช้หนี้ได้ จนถึงพอกพูนหนี้สิน กลายเป็นคนที่ทำตามที่พูดไม่ได้
จนในที่สุดไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ แม้บางครั้งจะพูดจริงก็ตาม

๕. เป็นที่คูหมิ่นของเพื่อน นักเลงเล่นการพนัน ไม่ค่อยมี
เกียรติและศักดิ์ศรี เพราะแรงผลักดันของความโลภหลงดังกล่าว
แม้จะมีคนเป็นอันมากสามารถตั้งตัวได้ ร่ำรวยจนบางคนเป็น
เศรษฐีทั้งๆ ที่ไม่ต้องอาศัยการพนัน น่าจะเอาอย่างบุคคลเหล่านั้น
แต่กลับคิดรวบหางลัดด้วยการเล่นพนัน ทำให้คนดีไม่ยกย่อง
แม้พวกพ้องเพื่อนฝูงก็รังเกียจดูหมิ่น

๖. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย นักเลงเล่นการพนัน
จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม คนดีทั้งหลายไม่ต้องการจะเกี่ยวข้อง
ยิ่งแต่งงานเป็นสามีภรรยาไปแล้ว ยิ่งไม่มีใครต้องการ แม้แต่งงาน
แล้วฝ่ายหนึ่งถ้าเขาเป็นคนดี อาจจะต้องหย่าขาดจากกัน เพราะ

การเอาชีวิต อนาคตไปฝากกับนักเลงเล่นการพนันนั้น เป็นความเสี่ยงที่คนดีเขาไม่ต้องการเสี่ยง

๖. คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษตามคนที่ตนคบด้วยการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนั้น การคบหาสมาคมกับคนเป็นเรื่องสำคัญมากเพราะจากการคบกันนั่นเอง ทำให้คนเป็นอย่างไรคนที่ตนคบด้วย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ยี่ เว เสวติ ตาทิโส คบคนเช่นใดก็จะเป็นอย่างคนเช่นนั้น คบคนดีก็เป็นคนดี คบคนชั่วก็ต้องกลายเป็นคนชั่วไป

ในมงคลสูตรพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนเริ่มที่การคบหาสมาคม มงคลข้ออื่นจะเกิดได้ หากคนๆ นั้นไม่คบคนพาล แต่คบหาสมาคมกับบัณฑิต ดังนั้นเมื่อใครเริ่มต้นที่การคบคนพาลอัปมงคล นานาประการก็จะติดตามมา ตนเองก็จะถูกคนที่ตนคบนำพาไปสู่ความเสื่อมตามคนที่ตนคบด้วย เฉพาะในที่นี่ทรงยกตัวอย่างโทษที่เกิดจากการคบคนชั่วเป็นมิตรเป็นเหตุให้ถูกนำไปสู่ความเป็นคนชั่ว เช่นเดียวกับคนที่ตนคบด้วย คือ

๑. นำให้เป็นนักเลงการพนัน
๒. นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้
๓. นำให้เป็นนักเลงเหล้า
๔. นำให้เป็นคนลวงเขาด้วยของปลอม
๕. นำให้เป็นคนลวงเขาซึ่งหน้า
๖. นำให้เป็นคนหัวไม้

การถูกคนช่วนำไปในทางใดทางหนึ่งนั้น หากไม่สำนึก กลับตัวมาดำเนินชีวิตในทางที่ถูกที่ควรแล้ว อาจจะเป็นคนชั่วครบทั้ง ๖ ประการหรือมากกว่านั้น ตามสูตรของความชั่วที่ทรงแสดง

ไว้ว่า ความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลให้บังเกิดขึ้นแล้ว ความชั่ว
อย่างอื่นที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น
ความชั่ว คนชั่ว สิ่งที่ไม่ดีจึงทรงสอนให้งดเว้นทั้งหมด เหมือนคน
เดินไปในหนทาง รู้ว่ามีอันตรายขวางอยู่ข้างหน้า จะต้องพยายาม
หลีกเลี่ยงจากหนทางนั้นให้ได้ ถ้ายังหวังมีความปลอดภัย อันตราย
เพื่อตน

๗. เกียจคร้านแล้วไม่ทำงาน มีโทษ ๖ ดังนี้คือ

๑. มักอ้างว่าหนาวนัก แล้วไม่ทำงาน
๒. มักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน
๓. มักอ้างว่าเย็นนัก แล้วไม่ทำงาน
๔. มักอ้างว่ายังเช้ายู่ แล้วไม่ทำงาน
๕. มักอ้างว่าหิวนัก แล้วไม่ทำงาน
๖. มักอ้างว่ากระหายน้ำ แล้วไม่ทำงาน

ตามปกติแล้วคนเราถ้าไม่รักดีแล้ว สามารถอ้างอะไรก็ได้มา
เป็นเครื่องแก้ตัวที่จะไม่ทำงาน แต่จากการไม่ทำงานนั่นเอง
ผลคือ ความเดือดร้อน ความทุกข์ ความยากไร้ ความโง่เขลา
ความไม่สามารถ เป็นต้น เป็นผลที่คนเกียจคร้านจะต้องรับผิดชอบ
ด้วยตนเอง หากไม่พิจารณาให้ละเอียดจะพบว่า คนเกียจคร้าน
เป็นคนรักตน ถนอมตน อาจจะมีจริงในประเด็นนั้น แต่เป็นการรักตน
ถนอมตนในทางผิด เพราะคนเกียจคร้านยอมทำลายประโยชน์ของ
ตนที่แม้จะอยู่ใกล้มือแล้วก็ตามให้หมดไป

ในสังคิตยสูตร ท่านแสดงกุสิดัตถุไว้ถึง ๘ ประการ กล่าว
โดยสรุปคือ เมื่อตนทำงานอยู่หรือทำงานแล้ว กำลังเดินทางอยู่

หรือเดินทางถึงแล้ว กำลังเที่ยวบิณฑบาต เมื่อเที่ยวบิณฑบาตไม่ได้ หรือบิณฑบาตได้บริบูรณ์ เมื่อได้อาหารเล็กน้อย หรือนายใช้ได้ไม่นาน จะนำเอาแต่ละช้อมาอ้าง เพื่อจะได้นอนแล้วก็นอน ซึ่งอาจจะอ้างปวดหัว ปวดท้อง อืดอืด ไม่สบาย มาเป็นข้ออ้าง เพื่อตนจะได้นอนก็ได้ แต่จะอ้างอะไรก็ตาม ชื่อว่าเป็นการกระทำเพื่อความเสื่อมของตน ตนเองเป็นศัตรูของตน ผลดีงามที่เขาต้องการย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้

เรื่องอบายมุข เป็นการสะท้อนความจริงให้ปรากฏว่าเป็นทางแห่งความเสื่อม เคยเสื่อมมาก่อนพระพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้เสื่อมแม้ในสมัยพุทธกาลและในสมัยต่อมา ในสมัยปัจจุบันและแม้ในกาลต่อไป ผู้หวังความเจริญด้วยลาภยศ สรรเสริญ สุข อันเป็นผลรวบยอดที่ทุกชีวิตต้องการ ต้องเว้นทางเสื่อมดังกล่าว มาดำเนินชีวิตในทางเจริญ คือตรงกันข้ามกับอบายมุขดังกล่าว แล้วผลที่น่าปรารถนาก็จะเกิดขึ้นตามสมควรแก่เหตุ

มิตรปฏิรูป ๔

มิตรปฏิรูป เป็นภาพสะท้อนของอกุศลที่เกิดขึ้นภายในจิตคนแล้ว แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา ทางใจ มีความคิดที่ขาดสุจริตใจต่อคนที่ตนคบด้วย ใจกอบปรี่ด้วยความโลภ โกรธ หลง ที่ปรากฏตัวออกมาในรูปของมารยา ใช้อวด แข่งดี เสแสร้ง อันเป็นคุณลักษณะของคนพาล แสดงอาการต่อคนที่ตนคบด้วยในรูปของการเป็นคน

“ปอกลอก ดีแต่พูด หัวประจบ ชักชวนคนที่ตนคบไป ในทางฉิบหาย”

ในที่นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของคนเหล่านั้นไว้
เพื่อเป็นมาตรในการกำหนดตัดสินว่าเขาเป็นมิตรประเภทใด ควร
คบหรือไม่ควรคบ คติไทยเรานำเอาพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในมงคล
สูตรข้อแรกที่ว่า

การไม่คบคนพาล ๑ การคบหาสมาคมกับบัณฑิต ๑ การ
บูชาบุคคลที่ควรบูชา ๑ สามอย่างนี้จัดเป็นอุดมมงคล ซึ่ง
หมายความว่า เมื่อเราพลิกกลับไปอีกด้านหนึ่ง ด้วยการคบพาล
ไม่คบหาสมาคมกับบัณฑิต ไม่ยกย่องบูชาคนที่ควรแก่การยกย่อง
บูชา ชื่อว่า ได้ประพฤติกะทำในสิ่งที่เป็นอัปมงคลแก่ตน ในที่นี้
ทรงแสดงมิตรชั่วไว้ ๔ ประเภท ที่ทุกคนในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม
ไม่อาจอยู่โดยลำพังตนเองได้ มีความจำเป็นจะต้องคบหาสมาคม
กับคนอื่น ประเด็นสำคัญอยู่ที่เขาคบใคร คติไทยจึงสรุปพระพุทธ
ดำรัสดังกล่าวไว้ด้วยข้อความสั้นๆ ว่า

คบพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิตบัณฑิตพาไปหาผล

ซึ่งคนจะต้องตอบตนเองว่า ต้องการมงคลหรืออัปมงคล
ต้องการผิดหรือต้องการผลดี พระพุทธศาสนาได้ชี้เกณฑ์ในการ
กำหนดท่าทีของคนเหล่านั้นไว้เป็นที่สังเกต เพื่อประกอบในการ
ใช้ปัญญาพิจารณา เทียบเคียงโดยรอบคอบ ก่อนที่จะคบหา
สมาคมกับใคร และต้องเข้าใจคำว่า ปาปมิตรหรือมิตรปฏิรูปนั้น
หาได้หมายเจาะจงเฉพาะเพื่อนเท่านั้นไม่ แต่ย่อมหหมายรวมถึง
ภรรยา กับสามี นายกับลูกน้อง ผู้ใหญ่กับผู้้อย รัฐบาลกับประชาชน

สรุปว่าทุกคนที่ต้องเกี่ยวข้องกับในฐานะนั้นๆ ล้วนแต่เป็นการสะท้อนความรู้สึกเป็นมิตร หรือเป็นคนเทียมมิตรให้ปรากฏในขณะนั้นๆ ทุกคนข้องเกี่ยวกับคนดีคนชั่วอยู่ตลอดเวลา แม้แต่ความคิด การกระทำ การพูดของแต่ละคน ก็เคลื่อนไหวด้วยแรงผลักดันของกุศล อกุศล อยู่ทุกขณะ มิตรทั้ง ๔ ประเภทนี้ ท่านสรุปไว้ในหนังสือนวโกวาทว่า

“คน ๔ จำพวกนี้ไม่ใช่มิตร เป็นคนเทียมมิตร ไม่ควรคบ”

พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของมิตรปฏิรูปทั้ง ๔ ประเภทไว้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. มิตรปกอลอกมีลักษณะ ๔ คือ

- คิดเอาแต่ได้ถ่ายเดียว อันเป็นลักษณะของคนที่มาด้วยความโลภ เห็นแก่ตัวจัด แม้แต่กับมิตรตนเอง ก็ยังคิดเอาวัดเอาเปรียบ

- เสียให้น้อย คิดเอาได้มาก เป็นลักษณะของความโลภเห็นแก่ตัวเช่นเดียวกัน บางครั้งแม้ตนจะยอมเสียสละเพื่อเพื่อน แต่เป็นการกระทำในลักษณะอ้อยเหี่ยวของพรานเบ็ดที่สังเคราะห์คนอื่นแบบตกเบ็ด

- เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงยอมทำกิจของเพื่อน แสดงว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว ให้ความสำคัญแก่ตัว การช่วยเหลือเพื่อน หรือช่วยทำงานให้เพื่อนของเขา จึงเป็นการช่วยเหลือตนเองมากกว่าต้องการจะช่วยเพื่อน

- คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตน ดังนั้น การแสดงทั้งหมดของเขาจึงเป็นมารยา เสแสร้ง ใช้อวด โดยเล็งผลประโยชน์ที่ตนจะได้จากเพื่อนตัวเองเป็นหลัก

มิตรประเภทนี้ โคลงโลกนิติสะท้อนไว้ว่า

เพื่อนกินสินทรัพย์แล้ว นายหนี

หาง่ายหลายหมื่นมี	มากได้
เพื่อนตายยอมถ่ายซี-	วาอาตม
หายากฝากผีใช้	ยากแท้จักหา

๒. มิตรดีแต่พูด มีลักษณะ ๔ คือ

- เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย อันเป็นอาการของคนโลก เห็นแก่ตัว ใช้มารยา เจ้าเล่ห์ ด้วยการนำเรื่องที่ผ่านมาไปแล้วมาพูดคุย เพื่อโอ้อวดตนเองให้เพื่อนเกิดความยอมรับ นับถือ เพื่อหลอกลวงได้ง่ายขึ้น

- อ้างเอาเรื่องที่ยังไม่มา ไม่เกิดขึ้น มาปราศรัย เพื่อให้เพื่อนเกิดความมั่นใจ ไว้วางใจ มีความหวังว่าหากมีภัยอันตรายขึ้นมา เพื่อนคนนี้สามารถเป็นที่พึ่งพำนักได้ เป็นอาการโอ้อวด หลอกลวง ด้วยความเห็นแก่ตัว

- สงเคราะห์ด้วยสิ่งทีหาประโยชน์มิได้ การสงเคราะห์ เป็นการทำความดีจิตคิดอนุเคราะห์ ต้องการบรรเทา ความทุกข์ ภัย โรค ที่เกิดขึ้นแก่เพื่อน แต่คนประเภทนี้แม้จะสงเคราะห์ แต่สิ่งที่เขา สงเคราะห์มานั้นไม่เกิดสาระประโยชน์อะไรแก่เพื่อน อันเป็นการ อ้อยเหยื่ออีกลักษณะหนึ่งเท่านั้น

- ออกปากพึ่งพำนักไม่ได้ คนที่เป็นเพื่อนกันนั้น บทพิสูจน์ใจคนที่สำคัญคือ เห็นกันเมื่อใช้ ให้กันเมื่อทุกข์ แต่คน ประเภทนี้แม้เขาจะแสดงว่าเป็นเพื่อน แต่ยามมีภัย อันตราย มีปัญหาจริง ๆ กลับไม่สามารถพึ่งพาอาศัยอะไรได้ ตรงกับคติไทยที่สอนไว้ว่า

แม้มิใช่ญาติมิใช่เชื้อ ถ้ามีความเอื้อเฟื้อ ก็เหมือนเนื้ออาตมา
แม้เป็นญาติเป็นเชื้อ ถ้าไม่มีความเอื้อเฟื้อ ก็เหมือนเนื้อในปาก
นั่นเอง

๓. มิตรหัวประจบ มีลักษณะ ๔ ประการ คือ

- ทำชั่วก็คล้อยตาม แสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัว และ
ต้องการเอาตัวรอด เพราะเพื่อนกันจริงๆ ต้องห้ามหรือกันเพื่อน
จากทำชั่ว ถ้าทำไปแล้วต้องให้สติ ดักเตือน ห้ามปราม แต่การ
คล้อยตามในการทำความชั่ว เหมือนคนเห็นเพื่อนตกเหวแล้วไม่ยอม
ช่วยเหลือ

- ทำดีก็คล้อยตาม โบราณท่านเตือนว่า ให้ยอช้าเมื่อ
เสร็จกิจ ยอมมิตรให้ยอลับหลัง ภรรยาอย่าสรรเสริญ
เพราะการยกย่อง ป้อยอมมากเกินไป ถึงแม้เขาทำความดีก็ทำให้เขา
หลงลืมตัวได้

- ต่อหน้าว่าสรรเสริญ เป็นอาการของคนเสแสร้ง ทั้งๆ ที่
ความเป็นจริงไม่ได้ชื่นชมเพื่อนจริงๆ ที่คติไทยบอกว่า ปากปราศรัย
แต่ใจเชือดคอ, ปากหวานกันเปรี้ยว เป็นต้น

- ลับหลังนินทา แสดงให้เห็นถึงความไม่สุจริต ไม่จริงใจของ
คนประเภทนี้ การอยู่ร่วมหรือไปร่วม ทำกิจกรรมร่วมกันกับคน
อย่างนี้เป็นอันตรายมาก ควรระมัดระวังจงหนัก

๔. มิตรชักชวนในทางฉิบหาย มี ๔ ลักษณะ คือ

- ชักชวนเล่นการพนัน อันเป็นการนำเพื่อนเข้าสู่หุบเหวของ
ความเลื่อม เพราะการเล่นการพนันนั้นมีความชัดเจนว่า เมื่อชนะ
ย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป ทรัพย์ย่อม

ฉิบหาย ไม่มีใครเชื่อถ้อยคำ เป็นที่หมิ่นประมาทของคนทั้งหลาย ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย

- ชักชวนให้เป็นนักเลงดื่มสุรา ซึ่งมีความชัดเจนว่าเพื่อนจะต้องประสบปัญหา เพราะการดื่มสุราเป็นเหตุ คือ เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เกิดโรค ต้องดิเตียน ไม่รู้จักละอาย ทอนกำลังปัญญา

- ชักชวนเที่ยวกลางคืน อันมีโทษประจักษ์ชัด เช่น ชื่อว่าไม่รักตัว ไม่รักครอบครัว ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย มักถูกใส่ความ ได้รับความยากลำบาก

- ชักชวนเที่ยวดูการละเล่นต่างๆ อันเป็นทางแห่งความเสื่อม เพราะต้องเสียเวลา ทรัพย์ สุขภาพ ครอบครัวขาดความอบอุ่น เพราะหัวหน้าครอบครัวไปอยู่ตามแหล่งเร่จรมย์ทั้งหลาย ซึ่งปัจจุบันมีมากจนยากจะจำแนกได้ แต่ทั้งหมดคือทางแห่งความเสื่อม

ในสุขวรรคแห่งพระธรรมบท พระพุทธเจ้ารับสั่งไว้ว่า

แท้จริง บุคคลผู้มีปกติเที่ยวสมคบคนพาล ย่อมเสรำโศกลินกาลนาน เพราะการอยู่ร่วมกับเหล่าคนพาล เป็นเหตุนำทุกข์มาให้ เหมือนการอยู่ร่วมกับศัตรู

มิตรปฏิรูปจึงเป็นเหมือนโรค เพชฌฆาต นายใจร้าย ที่ไม่ควรเข้าไปใกล้

อคติ ๔

อคติ คือความลำเอียง เป็นอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลงอีกนัยหนึ่งแหละ แต่มีลักษณะที่มีความรุนแรงน้อยลง อคติมี ๔ ประการ ได้แก่

๑. จันทรคติ ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน

แม้ว่าบุคคลผู้นั้นจะมีความผิดเป็นที่ประจักษ์แก่ใจของตน แต่ไม่สามารถที่จะใช้เหตุผลได้ เนื่องจากมีความรักความผูกพัน ความเยื่อใย อาลัยในบุคคลเหล่านั้น กลัวคนอื่นเป็นที่รักของตน จะประสบความเดือดร้อน เพราะการกระทำผิดของเขาเอง หรือ กลัวคนอื่นเป็นที่รักของตนที่ไม่มีคุณสมบัติดีพอ จะไม่ได้รับยศ ชั้นตำแหน่ง แต่ว่าต้องการที่จะให้ได้ จึงมีการวินิจฉัยตัดสินชี้ผิด ชี้ถูกไปด้วยอำนาจของความรัก ความผูกพันกันเป็นการส่วนตัว เป็นเหตุให้การแสดงออกของบุคคลขาดยุติธรรม ความเป็นธรรม ความเที่ยงธรรม เพราะไม่ยุติด้วยธรรม แต่ไปยุติด้วยอารมณ์รัก ที่มีความเกี่ยวข้องของผูกพันระหว่างตนกับบุคคลที่ตนตัดสิน

๒. โทสะคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน

แม้บุคคลผู้นั้นจะมีความดีงามอย่างไรก็ตาม แต่เพราะ อคติการไม่ชอบกันเป็นการส่วนตัว จึงปกปิดความดีของเขา หรือ ลดความดีของเขาให้น้อยลง ถึงแม้เขาจะทำชั่วทำผิดเพียงเล็กน้อย ก็จะทำให้ขยายให้มากยิ่งขึ้น เพราะอคติความไม่ชอบเป็นเหตุ

๓. ภยากติ ลำเอียงเพราะความกลัว

อาจกลัวอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากบุคคลนั้น หรือผู้ที่ เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น หรือกลัวผลประโยชน์ของตนจะเสื่อมเสียไป เพราะไปพูดเรื่องจริง หรือไปแสดงเรื่องจริงเข้า อาจกลัวต่อการ ถูกตำหนิทั่วงติงจากบุคคลอื่น เป็นต้น แล้วไม่สามารถที่จะชี้แจง แสดงเหตุผลไปตามความจริงได้

๔. โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลง

ลักษณะที่เราเรียกกันว่า ขุนพลอยพยับ ใครเขาว่าดีก็ดี กับเขาด้วย ใครเขาว่าไม่ดีก็ไม่ดีไปกับเขาด้วย แต่เมื่อมีคำถามว่า ดีอย่างไร ไม่ดีอย่างไร ก็ไม่อาจที่จะตอบคำถามได้

อคติทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเป็นอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นเอง จะแสดงออกมาในรูปของการวินิจฉัย ตัดสินการกระทำของบุคคลอื่น แทนที่จะมองไปที่การกระทำ เนื่องจากใจประกอบไปด้วยอคติข้อใดข้อหนึ่งอยู่ ก็จะมองไปที่ผู้กระทำ ซึ่งธรรมดาบุคคลผู้กระทำนั้นจะต้องมีความรู้สึกรัก รู้สึกชัง รู้สึกกลัว หรือไม่รู้ ไม่เข้าใจในเหตุผลก็ได้ หลักการในการวินิจฉัย ตัดสินคน พระพุทธศาสนาจึงวางเป็นหลักไว้ว่า

“ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ให้ความเคารพนับถือ แก่บุคคลผู้ควรแก่การเคารพนับถือ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรแก่การเคารพนับถือกัน

ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ยกย่องคนที่ควรยกย่อง เมื่อเขามีการกระทำที่ควรยกย่อง

ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงโดยความรอบคอบ แล้วตำหนิคนที่ควรตำหนิ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรตำหนิ”

ถ้าทำได้เช่นนี้ ย่อมสามารถกำจัดอคติทั้ง ๔ ประการ ออกไปได้ เพราะเป็นการมองไปที่สิ่งซึ่งเขากระทำ ซึ่งมีดี มีไม่ดี อยู่ในสิ่งนั้น แทนที่จะมองไปที่ผู้กระทำ ซึ่งบุคคลมีความรัก ความชัง ความกลัว ต่อบุคคลนั้นอยู่

อคติทั้ง ๔ ประการ จึงเป็นอุปสรรคต่อการประสิทธิ์
ประสาทความยุติธรรมที่มีการเรียกร้องต้องการกันอยู่ ซึ่งแท้ที่จริง
แล้วก็คือ อากาரசะท้อนของความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นเอง
แต่ออกมาในรูปของการส่งเสริมสนับสนุนคนที่ไม่ควรแก่การส่งเสริม
สนับสนุน ตำหนิเบียดเบียนคนที่ไม่ควรแก่การตำหนิเบียดเบียน

มละ ๙

มละ คือมละทิน เป็นอาการของความโลภ ความโกรธ ความ
หลง ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ หรือบางกรณีก็ออกมาทางกาย ออกมา
ทางวาจา ท่านจัดไว้เป็นอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า มละ หรือ มละทิน ๙
ประการ

จิตใจของบุคคลใดก็ตามที่มีความรู้สึกในระดับนี้ บังเกิด
ขึ้น จิตใจก็จะขุ่นมัวเศร้าหมองไปตามอาการของความรู้สึกเหล่านั้น

มละทิน ทั้ง ๙ ประการ คือ

๑. ความโกรธ ได้แก่ ความรู้สึกไม่พอใจ ไม่ยินดี ไม่ชอบ
รู้สึกหงุดหงิดรำคาญ ตลอดจนถึงประทุษร้ายและผูกอาฆาต
พยาบาทต่อบุคคล หรือสิ่งที่สร้างความไม่พอใจให้แก่ตน

๒. ลบหลู่บุญคุณท่าน ได้แก่ การปฏิเสธอุปการคุณที่
บุคคลอื่นมีต่อตน หรือมีต่อสังคม ตลอดจนถึงมีต่อประเทศชาติ
เพราะขาดความสำนึกที่ก่อปรด้วยความกตัญญูกตเวที่อันเป็น
คุณลักษณะของคนดี

๓. ริษยา ได้แก่ ความรู้สึกโกรธ ความรู้สึกไม่พอใจ
ไม่ยินดีในความเจริญก้าวหน้าของบุคคลอื่น ในการได้ลาภ ยศ

นิเทศธรรม

สรรเสริญของบุคคลอื่น ซึ่งเป็นอาการของความโลภและความโกรธ ผสมกัน หากจะถามว่า ทำไมจึงมีความรู้สึกเช่นนั้น ก็ตอบได้ว่า เพราะเราอยากได้สิ่งนั้นเสียเอง หรืออยากเป็นอย่างนั้นเสียเอง เมื่อบุคคลอื่นได้ คนอื่นเป็น ก็รู้สึกไม่พอใจจนแสดงอาการริษยา ออกมา และด้วยแรงริษยาตัวเอง เมื่อมีกำลังมากขึ้นก็จะแสดงออกมาทางกายทางวาจาได้ แต่ในที่นี้ท่านเน้นเฉพาะความรู้สึกภายในใจ คือความรู้สึกริษยา อันเป็นอุปสรรคต่อความพลอยชื่นชมยินดี ในความเจริญก้าวหน้าของบุคคลอื่น

๔. ตระหนี่ ได้แก่ อาการของจิต ซึ่งมีความยึดติดในของๆ ตน ไม่ต้องการสละแบ่งปันให้แก่บุคคลอื่น เพราะตนโกรธไม่พอใจบุคคลนั้น หรือความยึดติดในของๆ ตนก็ได้ อาการของความตระหนี่นั้น อาจจะแสดงออกมาในรูปของการตระหนี่ผลประโยชน์ต่างๆ ตระหนี่ที่อยู่ ตระหนี่ตระกูล ตระหนี่พวกพ้อง หรือความดี ตระหนี่ธรรมะ ไม่ยอมเสียสละเอื้อเพื่อเจือจุนแก่บุคคลอื่น

๕. มายา “เป็นอาการเจ้าเล่ห์ เสแสร้ง คือต้องการที่จะได้ผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ความจริงเป็นอย่างหนึ่งแต่แสดงออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่ง โดยใจจริงแล้วไม่ได้มีความสำนึกเห็นคุณค่าของความดีอะไร แต่เพื่อจะได้รับผลประโยชน์จากความดีเหล่านั้น ก็เสแสร้งเป็นคนดี เพราะหวังได้รับการยกย่องหรือได้รับผลประโยชน์จากการเสแสร้งอย่างนั้น จนบางครั้งถึงกับแสดงออกมาให้ปรากฏแก่คนอื่นที่ท่านพูดกันว่า “ปากปราศรัย น้ำใจเชือดคอ, มือถือสาก ปากถือศีล, ปากหวาน ก้นเบรี่ยว, ต่อหน้ามะพลับ ลับหลังตะโก, หน้าไหว้ หลังหลอก” เป็นต้น

๖. มักอวด เกิดจากการปรารถนาอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง มุ่งเชิดชูตนเองให้เหนือกว่าคนอื่น อาจจะทำความรู้ อวดทรัพย์สิน อวดสถานะ อวดลาภ อวดยศ อวดความสุข หวังการยกย่องสรรเสริญที่ตนอยากได้เหนือกว่าบุคคลอื่น

๗. พุดปด เป็นวจีกรรม คือวจีทุจริตนั่นเอง อาจพูดไป ด้วยความโลภก็ได้ ด้วยความโกรธก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วมักจะพูดไปด้วยอำนาจของความโลภ ได้แก่ การพูดให้คลาดเคลื่อนจากสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา โดยขยายเกินจริงบ้าง โดยพูดให้น้อยกว่าจริงบ้าง สิ่งที่ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้ทราบ ไม่ได้รู้มา ก็พูดว่าได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้ เป็นต้น

๘. มีความปรารถนามาก เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ อาจมุ่งมาดปรารถนาที่จะได้ลาภ ยศ ศักดิ์ ชื่อเสียงจากบุคคลอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร ด้วยความรู้สึกที่มักได้ ใคร่ผลประโยชน์ เพื่อตนเอง แสดงสิ่งที่ตนเองไม่มีให้คนอื่นเข้าใจว่ามี แม้ความคิดปรารถนาที่จะได้การยกย่องนับถือจากสิ่งที่ไม่ได้กระทำในลาภ ยศ ชื่อเสียง จากที่คนอื่นเขากระทำ เป็นต้น

๙. มีความเห็นผิด คือความเห็นที่วิปลาสคลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือความเห็นผิดทั้ง ๑๐ ประการ ดังที่กล่าวไว้แล้วในมโนทุจริตนั่นเอง

อาการของความโลภ โกรธ หลง เป็นโทษต่อจิตคือประทุษร้ายจิต เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตแล้วจะทำจิตให้ขุ่นมัวเศร้าหมอง ตามปกติแล้ว ความรู้สึกเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นกลุ่มรวมใจของบุคคลอยู่ตลอดไป ต่อเมื่อได้อาศัยปัจจัยจากภายนอก ซึ่งมีลักษณะยั่วยุยั่ว

ยวน ยั่วเย้า หรือด้วยการตริกลึงของตนเองด้วยความอยากได้ ความพยายามหรือความเบียดเบียน อาการของกิเลสเหล่านี้ก็เกิดขึ้นท่านเรียกว่า อุปกิเลส

อุปกิเลส โทษเครื่องเศร้าหมองของใจ มี ๑๖ ประการ

๑. อภิชณาวิสมโลกะ ความละโมภ ไม่สมน้ำเสมอ คือ ความเพ่งเล็ง โลก อยากได้ อยากได้แบบนี้ อยากได้อย่างนั้น อยากได้อย่างโน้น โดยไม่หยุดหย่อน อยากได้ลวงล้าไป แม้ในทรัพย์สินเงินทองของบุคคลอื่น

๒. โทสะ ความประทุษร้าย หรือความร้ายกาจที่อาจจะแสดงออกมาทางวาจา กิริยา ท่าทาง สายตา หรือว่าการกระทำ ถ้าหากว่าความรู้สึกเหล่านั้นมีความเข้มข้นสูงขึ้น ถึงจุดที่เป็นเหตุให้กระทำเช่นนั้นได้ ก็พร้อมที่จะออกมาทางกายหรือทางวาจา แม้แต่เกิดภายในใจก็สร้างความเฝ้าร้อนกระสับกระส่ายให้เกิดขึ้นภายในใจ

๓. โภคะ ความโกรธ เป็นอาการอย่างอ่อนของโทสะนั่นเอง ลักษณะของความโกรธจะเกิดขึ้นภายในใจ อาจปรากฏ ทางสายตาหรือทางความรู้สึกภายในใจของบุคคล ถ้าถึงคิดมุ่งประทุษร้ายก็เรียกว่า โทสะ

๔. อุปนาหะ ผูกโกรธ เช่น มีการกระทบกระทั่งกัน มีการถกเถียงกัน มีการขัดแย้งกัน ข้อพิพาทเหล่านั้น ควรเลิกกันไป แล้วแต่ก็ยังเก็บความรู้สึกโกรธไม่พอใจ เอาไว้เป็นสนิมใจ ความรู้สึกเหล่านี้ ถ้ามีการสะสมหมักหมมมากเข้าก็จะกลายเป็นความอาฆาต ความพยาบาท แต่ถ้าอยู่ในจุดของความผูกโกรธ ความ

เราร้อน ความขุ่นมัวเศร้าหมอง ก็เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล
นั้น

๕. มัถยะ การลบหลู่บุญคุณท่าน ได้แก่ การปฏิเสธไม่
ยอมรับนับถือบุญคุณของบุคคลอื่น หรือความดีที่บุคคลอื่นกระทำ
ต่อตน และต่อบุคคลอื่น อันเป็นอาการกระด้างทางจิตที่ขาด
พื้นฐานของความกตัญญูทวนเวียนต่อบุพการีบุคคล ที่ทำประโยชน์
แก่ตนเป็นต้น

๖. ปลาสะ ตีเสมอ คือยกตนเทียมท่าน มีความรู้สึกว่า
ตนเสมอกับท่านในด้านวิชาความรู้ รูปร่าง สถานะทางตระกูล ยศ
ชั้น ตำแหน่ง หน้าที่การงาน ความรู้ ความสามารถ เป็นต้น
เป็นอาการกระด้างทางใจ ทำให้ขาดการยอมรับนับถือสถานะของ
บุคคลอื่น

๗. อีสสา วิชา ได้แก่ เห็นบุคคลใดได้ลาภยศ สรรเสริญ
สุข ความเจริญก้าวหน้า ความสำเร็จแล้วทนอยู่ไม่ได้ จะรู้สึกวิชา

๘. มัจฉริยะ ความตระหนี่ ความหวง เกิดขึ้นจากอาการ
ของจิตที่ยึดติดอยู่ในสิ่งนั้น ไม่พร้อมที่จะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลอื่น
เพราะความไม่ชอบบ้าง เพราะความตระหนี่บ้าง

๙. มายา ความมารยา ความเจ้าเล่ห์เสแสร้ง แม้ความจริง
จะเป็นอย่างหนึ่ง แต่แสดงออกมาอีกอย่างหนึ่ง เช่น เป็นคนหยาบช้า
กระด้าง แต่เสแสร้งแสดงตนเป็นคนสงบเสงี่ยม อย่างที่ท่านเล่าเรื่อง
นกยางจำศีล ซึ่งจุดมุ่งหมายแท้จริงแล้วเป็นอย่างหนึ่ง แต่แสดง
ออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่ง เพื่อลวงบุคคลอื่นให้หลงเชื่อ

๑๐. **สาถะยยะ** ความโอ้อวด อวดวิชาความรู้ ฐานะทางสกุล เทือกเถาเหล่ากอของตน สถานที่ที่เป็นอยู่ เครื่องใช้ไม้สอยของตน ยศศักดิ์ ตำแหน่งความเกี่ยวข้องผูกพันกับผู้ยิ่งใหญ่ของตน เป็นต้น เพื่อเชิดชูตนเอง และต้องการคนอื่นให้ยอมรับนับถือสถานะของตน

๑๑. **ถัมภะ** ความหวั่นดี้อกระด้าง ไม่พร้อมที่จะยอมรับนับถือถ้อยคำของบุคคลอื่น แม้จะมีการว่ากล่าวตักเตือนชี้แจงแสดงเหตุผลอย่างไรก็ตาม คนประเภทนี้จะแสดงออกมา ซึ่งความดี้อด้านไม่ยอมรับนับถือ ถัมภะอันที่จริงก็คือเสาะ ซึ่งเมื่อฝังลึกลงไป ในดินแล้ว โอกาสที่จะผลักให้ไปด้านใดด้านหนึ่งทำได้ยาก จิตที่ประกอบด้วยถัมภะ แสดงอาการดี้อด้าน ดี้อตั้ง ดี้อดันออกมา เป็นสภาพจิตที่มีปัญหาต่อตัวเอง เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของตน

๑๒. **สารัมภะ** การแข่งดี เป็นความไม่ยอมรับนับถือความดีของบุคคลอื่น มีความรู้สึกเข้าไปเทียบเคียงว่าตนมีความรู้ความสามารถ ความดีมากกว่าคนอื่น เป็นต้น อันไม่ใช่ลักษณะของการแข่งขันการกระทำความดี

๑๓. **มานะ** ความถือตัว อาจปรารภรูปร่าง ชาติสกุล เผ่าพันธุ์ พวกพ้อง ฐานะทางทรัพย์สิน ยศชั้น ตำแหน่ง วิชาความรู้ เป็นต้น และเกิดความสำคัญมั่นหมายว่า ตนเลิศกว่าเขา เสมอเขา หรือเลวกว่าเขา ตามสมควรแก่ฐานะของตน

๑๔. **อติมานะ** ดูหมิ่นบุคคลอื่น ในด้านรูปร่าง หน้าตา การงาน ฐานะทางทรัพย์สิน และฐานะทางครอบครัว ท้องถิ่น ที่อยู่อาศัย ความรู้ ความสามารถ ฝีมือกิจการงานต่างๆ เป็นต้น

นิเทศธรรม

๑๕. มหะ ความมัวเมา คือตามปกติแล้ว โดยสรุปความมัวเมาคือมัวเมาในรูป เมาในวัย เมาในชีวิต

๑๖. ปมาหะ คือความประมาท เช่น ความประมาทในการที่จะละทิ้งจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ ความประมาทในการที่จะระมัดระวังใจของตนเอง ไม่ให้เกิดกิเลสประเภทใด ประเภทหนึ่งขึ้นมากลุ่มรวมใจ

ลักษณะของอุปกิเลสทั้ง ๑๖ ประการนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งจะมี ความหลงแทรกซ้อนอยู่ทุกจุดอาการที่เด่นเป็นโลภบ้าง เป็นโกรธบ้าง แต่พร้อมที่จะแปรผันไปตามลักษณะของอารมณ์ที่มากกระทบ เช่น อภิชฌาวิสมโลภะก็คื สาเดยยะก็คื สารัมภะก็คื เป็นอาการของโลภะที่เด่นชัด ทวกโทสะ โภระ อุปนาหะ เป็นอาการของโทสะที่ชัดเจน นอกนั้นก็ปะปนกันอยู่ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในแง่ของการศึกษา พระปริยัติสังฆธรรม

บางครั้งท่านจะจำแนกแสดงอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ปรากฏออกมาในระดับต่างๆ มีความเข้มข้นที่แตกต่างกัน จนถึงพูดกันว่ากิเลสพันห้า ตัณหาร้อยแปด ซึ่งเกิดขึ้นจากรากเดียวกันคือ อวิชชา แล้วแตกออกไปเป็นกิ่งใหญ่ ๓ กิ่งคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นเอง

นิวรรณ์ ๕ ประการ

สิ่งที่กัณจิตบุคคลเอาไว้ไม่ให้บรรลุความดีเรียกว่า นิวรรณ์
คงเป็นอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เกิด
ขึ้นกลุ่มรวมใจของบุคคลอยู่นั่นเอง ที่ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
ปริยฎฐานกิเลส คือกิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มรวมใจ ได้แก่

๑. กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในรูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

๒. พยาบาท ความจองล้าง ความอาฆาตพยาบาทต่อ
บุคคลอื่น

๓. ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา
หดหู่ เคลิบเคลิ้ม

๔. อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่าน รำคาญ ชัดสายไป
ของจิต

๕. วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่นั่นใจในสิ่ง
ต่างๆ ซึ่งอันที่จริงแล้วก็คือ กลุ่มของความโลภ ความโกรธ ความหลง
นั่นเอง

แต่ว่าในขั้นนี้ไม่ถึงกับบังคับให้แสดงออกมาทางกาย หรือ
ทางวาจาเท่านั้น เพียงแต่เกิดขึ้นกลุ่มรวมจิตใจของบุคคล ทำใจของ
บุคคลให้เปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของนิวรรณ์แต่ละข้อ เหตุนั้น
ท่านจึงเรียกว่า เป็นเครื่องกัณจิตของบุคคลไว้ไม่ให้บรรลุความดี จะ
เป็นการกัณจิต ทั้งในช่วงที่จะรับความดีเข้าไปสู่จิต ด้วยการแสดง
ความรู้ ความสามารถ และความดีออกมา ให้เป็นที่ปรากฏแก่
บุคคลอื่นไม่ได้เต็มที่

ดังนั้น ยามใดที่ใจประกอบด้วยนิวรรณทั้ง ๕ ประการ
ข้อใดข้อหนึ่งอยู่ ในยามนั้นสภาพจิตของบุคคลจะมีความชุ่มฉ่ำ
เศร้าหมอง เนื่องจากนิวรรณเป็นกิเลสประเภทที่ต้องสงบระงับด้วย
อารมณ์ของสมถกรรมฐาน จึงมีการจำแนกแสดงอธิบายไว้ในที่
ต่างๆ เป็นอันมาก

แต่ในชั้นของการศึกษาพึงสังเกตว่า เป็นการพูดถึงกลุ่ม
กิเลสเหล่านั้น ฉะนั้น เหตุเกิดของนิวรรณในแต่ละข้อก็คือ เหตุเกิด
กิเลสในสายนั้นๆ เช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่าจุดที่เกิดขึ้นกลุ่มมรุมใจ
ท่านเรียกว่านิวรรณเท่านั้นเอง

๑. กามฉันทะ เป็นกิเลสประเภทโลภะ หรือราคะ จิต
จะมีความตรึงนึก หรือเหนียวนึกถึงอารมณ์ที่จิตกำหนดว่า นำใคร
นำปรารถนา นำพอใจ สิ่งที่จิตเก็บไว้ภายในใจอันได้แก่ รูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์นั่นเอง แต่เป็นการเก็บไว้ใน
แง่ของการกำหนดหมายว่า รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย
สัมผัสน่าจับต้อง แม้ในขณะที่อารมณ์เหล่านี้จะไม่ผ่านมาจาก
ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แต่ใจของบุคคลก็อาจเหนียวนึกถึงอารมณ์ที่
ตนเคยประสบมาแล้วในอดีต จึงไขว่คว้าปรารถนาที่จะได้จะมี จะเป็น
ในอนาคตหรืออาจจะกำหนดด้วยความกำหนดเพิลิดเพิลินขึ้นใน
ปัจจุบัน

สภาพจิตที่เหนียวนึกในลักษณะนี้ ท่านจึงอุปมาไว้ว่า
เปรียบเหมือนน้ำที่เจือด้วยสีต่างๆ บุคคลต้องการจะส่องดูใบหน้า
ของตนภายในน้ำนั้นก็เห็นใบหน้าไม่ชัดเจน จิตใจที่ประกอบด้วย
กามฉันทนิวรรณก็มีลักษณะอย่างนั้น เหตุผลหรือสติปัญญาที่
จะใช้ไปก็มีความอ่อนด้อยลง

นิเทศธรรม

ยามใดที่ใจยังถูกรอบงำด้วยความรู้สึกประเภทนี้อยู่ ท่าน
อุปมาไว้ว่า เหมือนบุคคลที่ตกเป็นหนี้เป็นสินคนอื่น จะต้องตาม
ชดใช้กันอยู่รำไป

พึงสังเกตว่าในยามใดก็ตามที่จิตไปกำหนดว่า รูปสวย
เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย น่าสัมผัส น่าจับต้อง ก็จะมี ความ
มุ่งมาดปรารถนาที่จะได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับ
ต้องสิ่งเหล่านั้นอยู่รำไป

นิเวศน์ข้อกามฉันทะนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจอะไร?

เกิดขึ้นจากจิตที่กำหนดอารมณ์ด้วยอำนาจความกำหนัด
คือมองเห็นรูปเป็นเรื่องของความสวยงาม เสียงไพเราะ กลิ่นหอม
รสอร่อย น่าสัมผัส น่าจับต้อง เมื่อจิตกำหนดด้วยความกำหนัด
เช่นนี้ นิเวศน์ประเภทนี้จะเกิดขึ้นกลุ่มรวมใจได้เสมอไป

๒. พยาบาท เป็นสภาพจิตที่เก็บกดอารมณ์ คือ รูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์นั่นเอง แต่กำหนดใน
แนวตรงกันข้ามว่า ไม่น่าใคร่ ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ ไม่
ต้องการได้ ไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น ไม่ต้องการเกี่ยวข้องด้วย
เพียงแต่ว่าในขณะที่นั้น จิตไปเหนียวนึกถึงเรื่องไม่ดีไม่งามต่างๆ
อาจเป็นอดีตก็ได้ อนาคตก็ได้ ปัจจุบันก็ได้

ซึ่งในพระบาลีได้แสดงไว้ในรูปของอาฆาตวัตถุ คือวัตถุ
เป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาตพยาบาท จำแนกไว้เป็น ๘ ประการคือ
อาจจะปรารภเรื่องในอดีตว่า

๑. คนเหล่านี้ได้เคยทำอันตรายต่อเรา
๒. คนเหล่านี้ได้เคยทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา

๓. คนเหล่านี้ได้เคยทำสิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลต่อศัตรูเรา หรืออาจตรึกนึกในปัจจุบันว่า

๔. คนเหล่านี้กำลังทำอันตรายต่อเรา

๕. คนเหล่านี้กำลังทำอันตรายต่อญาติพี่น้องของเรา

๖. คนเหล่านี้กำลังทำสิ่งที่ประโยชน์ต่อศัตรูเรา บางครั้งอาจกำหนดคาดหมายด้วยใจตนเองในอนาคตว่า

๗. ต่อไปคนเหล่านี้จะเป็นอันตรายต่อเรา

๘. ต่อไปคนเหล่านี้จะเป็นอันตรายต่อญาติมิตรของเรา

๙. ต่อไปคนเหล่านี้อาจทำสิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลต่อศัตรูเรา

ท่านอุปมาจิตที่ประกอบไปด้วยความอาฆาตพยาบาท เหมือนกับน้ำที่กำลังเดือดจัด เมื่อคนต้องการจะมองดูเงาหน้าของตนภายในน้ำที่กำลังเดือดจัดมันก็เห็นไม่ชัด

การใช้เหตุผลสติปัญญาตามคุณลักษณะของความเป็นชาวพุทธท่ามกลางจิตที่ประกอบด้วยอาฆาตพยาบาท ก็จะเป็นเช่นนั้น คือจะใช้เหตุผลสติปัญญาไม่ได้เต็มที่ เพราะถูกความอาฆาตพยาบาททกั้ลุ่มรุมใจไว้ ใจที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความอาฆาตพยาบาท จึงเป็นเหมือนคนที่ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนเสียดแทง ความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นจากโรคภัยไข้เจ็บเหล่านั้นจะมากหรือน้อยก็ตาม เขาก็ต้องรับด้วยตัวของเขาเอง ใจที่ประกอบด้วยความอาฆาตพยาบาทก็เป็นเช่นนั้น

ถามว่าความอหามาตพยาบาทนั้นเกิดขึ้นมาจากอะไร?

เหตุรวบยอด เกิดขึ้นมาจากปฏิฆะ การมองเห็นในแง่ไม่ดี มองว่ารูปไม่สวย เสียงไม่ไพเราะ กลิ่นไม่หอม รสไม่อร่อย สัมผัสไม่น่าจับต้อง แล้วจะเกิดความไม่พอใจ ไม่ยินดี ไม่ชอบ โกรธ หงุดหงิด กระทบกระทั่ง ความอหามาตพยาบาทก็สะสมอยู่ภายในใจ ในขั้นนี้ก็ คือใจไปเหนียวหนักเอาของเหล่านั้นขึ้นมาตริกนิก จึงถูกแผดเผาด้วย ไฟพยาบาท

๓. ถีนมิทตะ ความง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา หดหู่ เคลิบเคลิ้ม จืดชืด ซาเย็น เหนื่อยหน่าย ท้อถอย เหงียง ซึ่งก็เป็นอาการของจิตที่มีความเกี่ยวเนื่องอยู่กับกายด้วย

ลักษณะของจิตที่ประกอบด้วยถีนมิทตะ คือความง่วงเหงาหาวนอน ท่านเปรียบเหมือนน้ำที่มีจอกแหนลอยอยู่ข้างบน คนต้องการจะส่งดูเงาหน้าของตนต้องแหวกจอกแหนเหล่านั้น และแหวกไปได้นิดเดียว จอกแหนก็จะคืนกลับมาเหมือนเดิม จิตใจที่เป็นเช่นนี้จึงเหมือนตกเป็นทาสของคนอื่นที่จะถูกเขาบังคับให้อยู่รำไป คนที่ถูกถีนมิทตะครอบงำไว้ก็จะเป็นเช่นนั้น

ถีนมิททนิวรรณ์ เกิดขึ้นด้วยส่วนหนึ่งเป็นธาตุคือจิตสันดานของบุคคลที่ชอบหลับ ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการรับประทานอาหารมากเกินไป หรือสุขภาพกายไม่ดี ล้วนแต่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดความง่วงเหงาหาวนอนได้ แต่ในขณะเดียวกัน การเก็บกดอารมณ์ต่างๆ เอาไว้มากๆ ก็พร้อมที่จะเกิดความเหนื่อยหน่ายท้อถอย หดหู่ เคลิบเคลิ้ม จืดชืด ซาเย็น จนหมดอาลัยตายอยากในชีวิตได้เช่นเดียวกัน

๔. อุทธรณ์จะกุกกุกจะ เป็นอาการฟุ้งซ่านและรำคาญ ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิต ความฟุ้งซ่านนั้นเกิดจากการส่ายไปของจิตที่ไม่มีทิศทางชัดเจน เป็นลักษณะเลือนลอย เหม่อลวย ผันเพื่องไป ด้วยประการต่างๆ พอถึงจุดหนึ่งก็จะเกิดความหงุดหงิดขึ้นมาภายในจิตตัวเอง

อาการของจิตที่เป็นเช่นนี้ เกิดขึ้นมาจากจิตไม่ยอมสงบอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง อาจทำงานอย่างหนึ่ง แต่ใจไปคิดอีกอย่างหนึ่ง ก่อให้เกิดอาการเหม่อลวยขึ้นมาในลักษณะต่างๆ จิตที่เป็นเช่นนี้ ท่านจึงอุปมาเปรียบเหมือนน้ำที่เจือด้วยโคลน น้ำขุ่นถ้าจะส่องดูเงาหน้าของเราให้ชัดเจนก็ดูไม่ได้ ยามใดที่จิตถูกอุทธรณ์จะ กุกกุกจะครอบงำเป็นเหมือนคนที่ติดคุก ติดตะรางจิตใจอาจคิดเลือนลอยไปได้ แต่เอาเข้าจริงแล้ว ก็ทำอะไรไม่ได้เลย อาการของอุทธรณ์จะกุกกุกจะ จึงเป็นการผสมของกิเลสตัวโมหะและโทสะเกิดขึ้นในจิตคนละขณะกัน แต่ก็ต่อเนื่องกันไป

๕. วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ ตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ไม่ได้ ที่แสดงออกมามากก็คือความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้าในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิ ปัญญา ในเรื่องอดีต ตลอดถึงชาติอดีต เรื่องอนาคต ตลอดถึงชาติอนาคต เรื่องในปัจจุบัน ทั้งในอดีตและอนาคต และกฎของเหตุผล คือกฎของปัจจุอาการ หรือกฎของปฏิจจสมุปบาท

ประเด็นสำคัญ จึงอยู่ที่ความเคลือบแคลงสงสัยในพระคุณของพระพุทธเจ้า เพราะถ้าหากว่าขจัดความเคลือบแคลงสงสัยในตรงนี้ได้ ตรงอื่นก็จะคลายไปเอง วิจิกิจฉานี้จึงเป็นอาการของ

ตรงนี้ได้ ตรงอื่นก็จะคลายไปเอง วิจิกิจนิวรรณ์จึงเป็นอาการของ
โมหะที่ชัดแจ้ง ท่านจึงอุปมาวิจิกิจนิวรรณ์ไว้ในรูปแบบต่างๆ เช่น
สภาพจิตจะเป็นเสมือนน้ำที่เดือดด้วยโคลนตมมาก จะส่องดูเงาหน้า
ก็จะไม่ชัดเจน หรือเหมือนคนไปตกอยู่ในถิ่นที่ทุรกันดาร มีหลุมบ่อ
ชวากหนามต่างๆ เป็นอันมาก หรือเดินไปในเส้นทางที่มีสัตว์ร้าย
อาศัยอยู่

ลักษณะของวิจิกิจฉา จึงก่อให้เกิดอาการชะงักงัน ไม่
กล้าพูด ไม่กล้าทำ ไม่กล้าคิด ไม่กล้าประพฤติปฏิบัติ ความสงสัย
เกิดขึ้นขณะใด ขณะนั้นก็ชะงักอยู่อย่างนั้นเอง วิจิกิจฉาเหล่านี้จึง
เกิดขึ้นจากอโยนิโสมนสิการ คือการขาดปัญญาเป็นเครื่องพินิจ
พิจารณา โดยเหตุผลอันแยบคายถูกต้องเหมาะสม บางครั้งท่าน
จึงเรียกว่า เป็นเหมือนสนิมใจ หรือเป็นเหมือนกับเนินดินที่ต้อง
ก้าวขึ้นไปได้ด้วยความยากลำบาก เมื่อจัดเข้ากลุ่มธรรมะในอริยสัจ
๔ ก็ได้แก่กลุ่มของสมุทัยสัจ ที่ทรงจัดไว้ในกลุ่มของปหัตตัพพธรรม
คือธรรมะที่บุคคลจะต้องลดละ สงบ ระวัง จนถึงกับดับในที่สุด

ในโอวาททั้ง ๓ ของพระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ด้วยความ
สั้นๆ ว่า สัพพปาปัสสะ อกรรมัง การไม่ทำบาปทั้งปวง ซึ่งจะเห็น
ได้จากอาการของกิเลส โลก โภจร หลง เหล่านี้ หยาบแรงๆ เช่น
นियตมิจฉาทิฏฐิ ๓ และอนันตริยกรรม ๕ ที่รอลงมาก็คือ พวก
อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และอันตราย ๔ อกติ ๔ มลทิน ๙

การแสดงออกด้วยอำนาจของกิเลสใน ๓ ระดับนี้ คนอื่น
รู้ได้ ล้มผัสได้ในระดับที่เป็นมลทิน ในระดับที่เป็นอุปกิเลส บาง
อย่างคนอื่นรู้ได้ แต่ส่วนใหญ่จะรู้ไม่ได้ ส่วนระดับนิวรรณ์นั้นเป็น
เรื่องที่รู้ด้วยตนเอง แต่ถ้าหากว่าถูกเสียดแทงมากคนอื่นก็อาจรู้ได้

นิเทศธรรม

ดังนั้น จึงเป็นกิเลสประเภทเดียวกัน แต่มีความเข้มข้นแตกต่างกัน
กิเลสเหล่านี้ก็ยังคงมีอยู่ คำสอนในทางศาสนาที่ต้องการไม่ให้
บุคคลกระทำความบาปนั้น จึงสอนในรูปให้บุคคลขัดเกลาจิตใจออกมา
โดยลำดับ คือให้ทำบาปน้อยลงไปโดยลำดับ โดยมีจิตสำนึกเห็นว่า
บาปนั้นเหมือนไฟ เหมือนยาพิษ เหมือนนอสรพิษ จะมากหรือน้อย
ก็เป็นไฟ เป็นยาพิษ เป็นนอสรพิษ พร้อมทั้งจะเป็นอันตรายได้

กิเลสประเภทโลภะหรือราคะนั้น เป็นกิเลสประเภทสร้าง
แต่ถ้ารุนแรงมากก็จะกลายเป็นทำลาย เช่น ออยากได้มาก กำหนด
มาก ก็จะมี ความขัดแย้งกัน ในที่สุดก็จะทำลายล้างกัน ถ้าอยู่ใน
จุดที่ควบคุมได้ก็จะกลายเป็นเศรษฐกิจ เป็นพัฒนาการในด้าน
ต่างๆ แต่ถ้าอยู่ในจุดที่เจือจางเบาบางลงไป ก็จะทำให้บุคคลเสียสละ
สงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน

กิเลสประเภทโทสะ เป็นกิเลสประเภททำลาย ถ้ารุนแรงมาก
ก็จะทำลาย ถ้าอยู่ในระดับกลางก็จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นใน
ตัวเองสูง กระฉับกระเฉงว่องไว แต่บางครั้งก็อาจรุนแรง ส่วนกิเลส
ประเภทที่พอกุมไว้ได้ ก็กลายเป็นคนที่เชื่อมั่นในตัวเอง กล้าคิด
กล้าทำ กล้าพูด กล้าตัดสินใจปัญหาต่างๆ ซึ่งก็เป็นภาวะของผู้นำ
ดังนั้น ตามประวัติศาสตร์ ลักษณะของผู้นำจะมีลักษณะของ
โทสจริต แต่ว่าอยู่ในจุดที่ท่านคุมได้

กิเลสประเภทโมหะนั้น หยาบที่สุด จะมมงายไร้เหตุผลไป
เลย ถ้าอยู่ในระดับกลางก็จะกลายเป็นพวกอนุรักษชนบธรรมนิยม
ประเพณีความเชื่อถือในด้านต่างๆ ที่ไม่ค่อยยุติด้วยเหตุผลบ้าง
ไม่ยุติด้วยเหตุบ้าง ถ้าจางลงไปก็จะกลายเป็นพวกคิลปกรรม

ปฏิมากรรม วิจิตรศิลป์ ประณีตศิลป์ สุนทรียศาสตร์ต่างๆ เป็นต้น
จะมีความเพลิดเพลินยินดีในสิ่งนั้น จนเป็นทั้งอาการของโลกะ
และอาการของโทสะ

เนื่องจากเป็นกิเลสประเภทปหัตตัพพธรรม พระพุทธเจ้า
จึงทรงสอนด้วยคำสั้น ๆ ว่า สพุพปาปสฺส อกรรม การไม่ทำบาป
ทั้งปวง ไม่ว่าจะปวงกายทางวาจา หรือแม้ทางใจก็ตาม แต่
การไม่ทำบาปทั้งปวงนั้นเป็นเป้าหมาย ส่วนการประพฤติปฏิบัติ
ก็ขอให้ทำบาปน้อยลงไปตามลำดับ คือให้เป็นนายของกิเลส
แทนที่จะเป็นทาสของกิเลส ซึ่งก็ช่วยให้บุคคลอยู่ดีมีสุขได้ตาม
สมควร

มาตรวัดความเป็นพระธรรมวินัย

การจะยอมรับว่าอะไรเป็นอะไร มีคุณโทษอย่างไร จำต้องมีมาตรเป็นเครื่องวัดสิ่งนั้นๆ เพื่อเป็นเครื่องยืนยันสถานะคุณโทษของสิ่งนั้น แม้พระพุทธศาสนาหรือพระธรรมวินัย ก็มีมาตรเป็นเครื่องวัดเพื่อบอกให้ทราบว่าอะไรเป็นธรรม เป็นวินัยเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือไม่

พระธรรมวินัยนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ได้ตั้งอยู่ในฐานะของพระศาสดา แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้แก่พระอานนทเถระในท่ามกลางพุทธบริษัท บนพระแท่นที่ปรินิพพานว่า

“อานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย พระธรรมและพระวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”

จากบัดนั้นถึงบัดนี้และแม้ในกาลต่อไป พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ได้ให้ความสำคัญแก่พระธรรมและพระวินัยในฐานะองค์แทนของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาลนั้นเมื่อมี

ปัญหาข้อข้องใจอะไรที่เกี่ยวกับพระธรรมวินัย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา จะเข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงชี้แจงแสดง
ให้ท่านเหล่านั้น เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามพระพุทธดำรัส
ดังนั้น ก่อนที่จะตรัสพระพุทธดำรัสข้างต้นนั้น ได้รับสั่งแก่
พระอานนท์ท่ามกลางสงฆ์ว่า

“อานนท์พวกเธอไม่ควรมีความคิดว่า ปาพจน์คือ
พระธรรมวินัย มีพระศาสดาผู้เป็นเจ้าของล่วงลับไปแล้ว
พระศาสดาของเราทั้งหลายไม่มีแล้ว ข้อนี้เธอทั้งหลาย
ไม่ควรเห็นอย่างนั้น”

จากนั้นจึงตรัสแต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นพระศาสดาแทน
พระองค์ดังกล่าว อันเป็นการแสดงว่า แม้ขณะนี้พระพุทธเจ้าก็ยัง
ดำรงพระชนม์อยู่ในรูปของพระธรรมวินัย ที่สามารถขจัดความ
เคลือบแคลงสงสัยแสดงชี้แจงหลักการประเพณีปฏิบัติ จนสามารถ
สัมผัสในระดับต่างๆ เช่นเดียวกับที่ท่านในอดีตได้เคยสัมผัสมาแล้ว
แม้ข้อนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก่พระสุภัททะ ในขณะที่ยังเป็น
ปริพพาชก ซึ่งได้เข้าไปกราบทูลถามถึงความมีอยู่หรือไม่มีของ
พระอริยบุคคล พระพุทธเจ้าได้รับสั่งตอบเป็นใจความว่า

“สุภัททะ อริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่มีในพระธรรม
วินัยใด แม้สมณะที่ ๑-๔ ก็ไม่มีในพระธรรมวินัยนั้น
อริยมรรคมีองค์ ๘ มีอยู่ในพระธรรมวินัยใด สมณะที่
๑-๔ ย่อมมีอยู่ในพระธรรมวินัยนั้น

สุภัททะ อริยมรรคมีองค์ ๘ มีอยู่ในพระธรรม
วินัยนี้ แม้สมณะที่ ๑-๔ ก็มีอยู่ในพระธรรมวินัยนี้ วาทะ

ของผู้อื่นสูญเสียเปล่าจากสมณะผู้รู้จริง ถ้าภิกษุเหล่านี้พึง
อยู่โดยชอบธรรมแล้ว โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์
ทั้งหลาย”

ปัญหาที่น่าศึกษาเป็นพิเศษคือ คำสอนเช่นไรที่ได้
ชื่อว่าเป็นธรรม เป็นวินัยเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สรุป
เข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้จริง ?

ลักษณะของพระธรรม ๔

ก่อนอื่นควรทำความรู้จักกับพระธรรมที่เมื่อจัดเป็นประเภท
แล้วได้แก่อริยสัจ ๔ ประการ แต่เมื่อก้าวโดยลักษณะแล้วจะมี
เป็น ๔ ประการเช่นกัน นั่นคือ

๑. สวากขาตธรรม เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง
ไว้ดีแล้ว ถูกต้องสมบูรณ์ทั้งโดยเนื้อหาและพยัญชนะที่สะท้อน
เนื้อหาเหล่านั้น ทรงจำแนกออกไปเป็นกุศล อกุศล และกลางๆ
ในสิ่งที่ทรงแสดงไว้อย่างไร ก็คงเป็นอย่างนั้น ไม่เคยเปลี่ยนแปลง
ในทางเนื้อหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม ท่านได้กล่าวยกย่อง
พระธรรมไว้ในบทสรรเสริญพระธรรมคุณว่า

“พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว อัน
ผู้บรรลุปิ๊งเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา ควรเรียกให้มาดู
มาชม มาพิสูจน์ทดสอบได้ ควรน้อมเข้ามาภายในตน และเป็นข้อ
ที่วิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน”

๒. สัลเลขธรรม คือเป็นธรรมเครื่องขัดเกลาจิตใจของ
บุคคล กุศลธรรมเหล่าใดก็ตามที่บังเกิดขึ้นแล้ว จะทำหน้าที่

ขัดเกลากิเลสที่ตรงกันข้ามกับตน ให้เจือจางลงไปจนถึงหมดสิ้นไป
ในที่สุด เช่น ความรู้ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ทำหน้าที่ขัดเกลาคใจ
จากความไม่รู้ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น ภูคลกับ
อกุศลจึงเป็นความจริงของเหรียญ ๒ ด้าน เมื่อด้านหนึ่งปรากฏ
อีกด้านหนึ่งก็จะไม่ปรากฏ หรือเหมือนความมืดกับแสงสว่างที่
ไม่อาจปรากฏร่วมกันในจุดเดียวกัน ในขณะเดียวกัน

๓. นิยยานิกธรรม คือธรรมที่นำผู้ประพฤติปฏิบัติให้
ออกจากอำนาจของกิเลส ทุกข์ ภัย โรค ตลอดถึงความทุกข์ที่
เกิดขึ้นจากการต้องหมუნวนอยู่ในสังสารวัฏเป็นที่สุด กล่าวโดยสรุป
คือนำคนออกจากการถูกแผดเผาด้วยเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์
ในระดับต่างๆ ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติของบุคคล
เหล่านั้น

๔. สันติธรรม เป็นธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติเข้าสู่สันติสุข
อย่างแท้จริงเป็นที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถอำนวยสันติสุข
ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ จากระดับครองตน ครองคน ครองเรือน
ครองงาน ด้วยความสุขความสงบตามสมควรแก่ฐานะนั้น

หลักในการแสดงธรรม ๓

คุณลักษณะของธรรมเหล่านี้โดยเฉพาะคือความสงบ
อันเป็นผลสุดยอดนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ

“เป็นการปฏิบัติ ธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติ
ชอบยิ่งปฏิบัติตามธรรม”

ซึ่งในการแสดงธรรมนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีหลักในการแสดงธรรม ๓ ประการ คือ

๑. ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้ยิ่ง เห็นจริงในธรรมที่เขาควรรู้ควรเห็น และในขณะที่เดียวกันคนเหล่านั้นต้องมีพื้นฐานทางสติปัญญา บารมี ที่ช่วยให้เขาสามารถรู้สามารถเห็นความจริงตามที่ทรงแสดงไว้ด้วย ทำให้การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า มีการจำแนกออกไปตามโครงสร้างของพระไตรปิฎกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

อาณาทศนา เป็นบทบัญญัติทรงแต่งตั้งขึ้น บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานภาพของความเป็นพุทธบริษัทในหมู่นั้นๆ มีบทกำหนดเป็นโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดข้อที่ทรงห้าม และไม่ทำตามข้อที่ทรงประทานพุทธานุญาตไว้

อนุโลมเทศนา หรือโวหารเทศนา เป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงหลากหลายคล้ายตามพื้นเพจริต อธิษาศัย วาสนาบารมีของคนฟัง คนฟังในขณะนั้นๆ สามารถได้รับผลด้วยพระธรรมเทศนา ระดับใด ก็ทรงแสดงในระดับนั้น

ปรมัตถเทศนา เป็นการแสดงความจริงที่แท้จริงขององค์ธรรม ๔ ประเภท คือ

จิต เจตสิกคือกุศล อกุศล และอัพยาภตฺตที่เกิดขึ้นปรุงแต่งจิตของคน ให้เปลี่ยนแปลงตามอำนาจของธรรมเหล่านั้น

รูป คือ สิ่งที่คนสามารถสัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูกลิ้น กาย ทั้งหยาบ กลาง ละเอียด เลว ประณีต ไกล ใกล้

นิพพาน คือผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ที่พัฒนาจิต เข้าถึงความดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ได้อย่างแท้จริง

๒. ทรงแสดงธรรมมีเหตุที่ผู้ฟัง ศึกษา พิจารณา ปฏิบัติแล้วจะเห็นจริงตามที่ทรงแสดงไว้ แม้จะมีการยกย้าย เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม นั่นคือการแสดงเหตุเพื่อให้เกิดผล เป็นปัญญา ความบริสุทธิ์และความเมตตา กรุณาขึ้นภายในจิต ของผู้ฟังเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ในการแสดง จึงได้รับการยกย่องจากผู้ฟังในสมัยนั้นๆ ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดง ธรรมเหมือน

“หงายของที่คว่ำไว้ เปิดของที่ปิดไว้ บอทาง แก่คนที่หลงทาง และส่องประทีปในที่มืด เพื่อให้คน ที่ตาไม่บอดได้เห็นแสงสว่างในสถานที่นั้นๆ ”

๓. ทรงมีคำสอนเป็นอัศจรรย์ คือผู้ประพฤติปฏิบัติ ตาม จะได้รับผลตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ ข้อใดทรง แสดงไว้ว่าเป็นคุณ เป็นโทษอย่างไร เมื่อใครปฏิบัติตามที่ทรงสอน ล่วงละเมิดในข้อที่ทรงสั่งห้ามไว้ เขาจะประสบคุณแห่งกุศลธรรม และโทษจากอกุศลธรรม ตรงตามที่ทรงแสดงไว้

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการแสดงธรรมอย่างไร?

ในฐานะที่ได้รับยกย่องจากบัณฑิตทั้งหลายว่า พระองค์ ทรงเป็นสารีผู้ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารีอื่นจะยิ่งไปกว่า พระองค์ทรงมีวิธีฝึกคนด้วยหลักที่เรียกว่า

นิคมุขเทศนา คือทรงแสดงธรรมกำหนาบให้เกิดความ สำนึกก่อน สำหรับคนที่ยังมีลักษณะกระด้าง ดื้อด้าน ทำนอง

การนำเอาไม้ซุงมาทำเครื่องเรือน จะต้องจัดการให้ไม้นั้นผ่าน
ขั้นตอนมาโดยลำดับ จากนั้นจึงตามด้วยวิธีที่ละเอียด

อนุคมุขเทศนา เป็นการแสดงในลักษณะโอบอุ้มด้วยความ
ความกรุณาต่อบุคคลเหล่านั้น ในกรณีที่ผู้ฟังมีความพร้อม หรือ
มีปัญหาที่จะต้องปลุกปลอบให้เกิดขวัญ กำลังใจ จนมีความพร้อม
ที่จะศึกษา พิจารณา ปฏิบัติ การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าจึง
ออกมาใน ๔ ลักษณะ คือ

สันทัตสนา ทรงแสดงเรื่องนั้นให้เห็นแจ่มแจ้งประจักษ์ตาม
สถานะของธรรมนั้นๆ ไม่ว่าจะ เป็นกุศล อกุศล หรือกลางๆ ก็ตาม
จนผู้ฟังเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงไปตามเรื่องที่ทรงนำมาแสดง

สมาทปนา ทรงเชยชวนชักชวนให้เกิดศรัทธาความ
เชื่อมั่นในธรรม ในพระองค์ และในตัวผู้ฟัง จนเกิดฉันทะ อุตสาหะ
ที่จะประพฤติปฏิบัติ เพื่อสัมผัสผลตามที่ทรงแสดงไว้

สมุตเตชนา ทรงกระตุ้นเร่งเร้า ให้คนที่ขาดความเชื่อมั่น
มีปัญหาตกค้างอยู่ภายในใจ หรือดูหมิ่นตนเองว่าเราไม่รู้ ไม่สามารถ
แม้จะต้องหกล้มหกหลุกไปบ้าง ก็ต้องปลุกให้เกิดความเชื่อมั่นขึ้นมา
จนผู้ฟังมีความอาจหาญพร้อมที่จะศึกษา ปฏิบัติด้วยความ
กระตือรือร้น ไม่ขาดสาย

สัมปหังสนา ให้ความเพลิดเพลิน หรือธรรมปีติแก่ผู้ฟัง
จนไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักเบื่อในการฟัง เมื่อฟังอยู่ก็เพลิดเพลินในธรรม
ดังนั้นตอนท้ายของพระสูตรแต่ละสูตรมักจะจบลงด้วยคำว่า

**“เมื่อพระสูตรนี้ อันพระผู้มีพระภาคตรัสจบลง ภิกษุ
ทั้งหลายเพลิดเพลินชื่นชมในภายิตของพระผู้มีพระภาค”**

อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการตัดสินว่าอะไร
เป็นธรรม อะไรเป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ ข้อนี้
ได้ทรงประทานหลักในการตัดสินพิจารณาเทียบเคียงไว้ ทั้งฝ่าย
พระสูตร และฝ่ายพระวินัย ท่านเรียกว่ามหาปเทศ คือหลักสำหรับ
อ้างฝ่ายพระสูตร ๔ ประการคือ

ในกาลต่อไปนั้นใครก็ตามมาอ้างว่า เรื่องนี้ตนได้ฟังมา
จากสำนักของพระพุทธเจ้า ๑ อ้างพระมหาเถระซึ่งเป็นประมุขสงฆ์
๑ อ้างพระเถระหลายรูปที่เป็นพหูสูตร ทรงธรรมทรงวินัย ทรงมาติกา
๑ อ้างพระเถระเจ้าอาวาส ผู้เป็นพหูสูตร ทรงธรรม ทรงวินัย ๑ ว่า
ตนได้ฟังมาจากแหล่งทั้ง ๔ ดังกล่าว แล้วบอกว่าเป็นธรรม เป็น
วินัย เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา ไม่ควรรับรองในทันทีทันใด
และไม่ควรคัดค้านในทันทีทันใด แต่ควรนำเอาข้อความเหล่านั้น
มาศึกษาพิจารณาเทียบเคียงกับหลักในพระสูตรและพระวินัยดูให้ดี
เสียก่อน ถ้าลงกันสมกันก็ถือว่าถูกต้อง ถ้าไม่ลงกันไม่สมกัน ให้เข้าใจ
ว่า ท่านผู้นั้นทรงจำมาผิด ไม่ควรเชื่อ ไม่ควรถือตาม ไม่ควรปฏิบัติ
ตาม แต่ถ้าหลังจากได้สอบสวนเทียบเคียงแล้ว เห็นว่าลงกันสมกัน
กับข้อที่ทรงแสดงไว้ในพระสูตร พระวินัยพึงสันนิษฐานว่าข้อนี้เป็น
พระพุทธพจน์ เป็นคำที่ท่านผู้นั้นจำมาดีแล้ว

ทรงตอกย้ำไว้ในตอนสุดท้ายว่า

พวกเธอพึงทรงจำมหาปเทศทั้ง ๔ ข้อนี้ไว้ด้วย
อาการอย่างนี้

แม้ในด้านพระวินัย ก็ทรงรู้ว่าจะต้องมีปัญหาเกิดขึ้น
ในการปฏิบัติพระวินัย เพราะเมื่อเวลาล่วงไปสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ

ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดาจึงทรงวางหลักในการพิจารณาเทียบเคียงไว้
โดยใจความคือ

อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นในภายหลัง ถ้าสิ่งนั้นอยู่กลุ่มเดียวกับ
กับข้อที่ทรงอนุญาตไว้ตรงกันข้ามกับข้อที่ห้ามไว้ ให้ถือว่าสิ่งนั้นใช้ได้
เช่น พวกเครื่องดื่มหลายชนิด เข้ากันได้กับพวกน้ำปานะที่ทรง
อนุญาต ไม่อยู่ในประเภทเครื่องดองของเมาที่ทรงห้ามไว้ ถือว่า
พระฉันเครื่องดื่มในเวลาวิกาลได้ ในขณะที่เดียวกันพวกสิ่งเสพติด
ต่างๆ ซึ่งในสมัยนั้นไม่มี แต่อยู่ในกลุ่มของสุราเมรัยที่ทรงห้ามไว้
ให้ถือว่าสิ่งเหล่านั้นห้ามเสพ สูด ดื่มด้วย

จากหลักมหาปเทศนี้ทำให้พระสงฆ์ และอุบาสก อุบาสิกา
นำมาเป็นเครื่องมือในการตัดสินเรื่องที่เกี่ยวข้องศีล กับธรรมะได้
ทุกยุคทุกสมัย

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ประเภทที่เป็นบุคคล
ธรรมนั้น มีหลักสำคัญที่ควรกำหนดคือ เมื่อกุศลธรรมข้อใดก็ตาม
เกิดขึ้น อกุศลธรรมที่ตรงกันข้ามและแม้ใกล้เคียงกันจะลดลง
ตามสัดส่วนแห่งการเพิ่มขึ้นของกุศลธรรมนั้นๆ เช่น

ศรัทธา ความเชื่อเกิดขึ้นระดับหนึ่ง จะทำหน้าที่ขจัด
ความไม่เชื่อได้ เมื่อมีปริมาณเพิ่มขึ้นจะขจัดความเคลือบแคลง
สงสัยไม่แน่ใจได้ เมื่อเกิดขึ้นสูงกว่านั้นจะทำหน้าที่ขจัดกามฉันท
คือความกำหนัดพอใจในกามได้ ทำให้เราพบคุณสมบัติของศรัทธา
ที่ทรงแสดงไว้ในระดับต่างๆ เช่น

ศรัทธาตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์ให้สำเร็จ

ศรัทธาเป็นเพื่อนคู่ใจของคน

ศรัทธารวมไว้ซึ่งเสียบึงคือกุศล

ศรัทธาเป็นทรัพย์อันประเสริฐของคน จนถึง

คนจะข้ามโงมะได้เพราะศรัทธา เป็นต้น

ดังนั้น คำสอนของใครก็ตามที่อ้างว่าเป็นคำสอนของ
พระพุทธเจ้า แต่เมื่อปฏิบัติไปแล้วกิเลสกลับเพิ่มขึ้น ธรรมะกลับ
ลดลง แสดงว่าไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า
ข้อนี้ได้ทรงประทานตัดสินว่าอะไรเป็นพระธรรมวินัย หรือไม่ใช่
พระธรรมวินัย แก่พระนางปชาบดีโคตมีไว้ความว่า

หลักตัดสินพระธรรมวินัย ๘

หลักตัดสินพระธรรมวินัย ๘ คือ ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อ

“ความกำหนด, ความประกอบกับทุกข์, การ
เพิ่มขึ้นของกิเลส, มีความอยากมากขึ้น, ไม่สันโดษคือ
ยินดีตามมีตามได้, ความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ, ความ
เกียจคร้าน, ความเลียงยาก”

พึงรู้ว่าธรรมเหล่านี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนใน
พระพุทธศาสนา

ข้อที่ควรกำหนดต่อไปคือ ลักษณะอาการทั้งหมดนั้น
อันที่จริงแล้ว เป็นลักษณะอาการของ อกุศลธรรม ซึ่งมีการสั่งสอน
ไว้ในพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นข้อที่สอนให้ลด ละ สงบ ระวัง
ดับไปในที่สุด

ดังนั้น กรณีนี้จึงเป็นการพูดในระดับของการปฏิบัติ คือ
เมื่อปฏิบัติธรรมข้อใดก็ตาม ความกำหนดในอารมณ์ทั้งหลายที่ยัง

ไม่เกิดกลับเกิดขึ้น ที่เคยเกิดอยู่แล้วมีความเจริญขึ้นจนปริมาณของกิเลสเพิ่มขึ้น ทำให้ความทุกข์ติดตามมาตามการเพิ่มขึ้นของกิเลส ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น เพิ่มขึ้นจนใจไม่พร้อมที่จะยินดีในสิ่งที่ตนได้มา มีอยู่ จำต้องคลุกคลีกับคน กับเรื่องราวต่างๆ เพื่อการได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการมากขึ้น จนกลายเป็นคนติดสุข เกียจคร้านทำงาน การใช้ความเพียรหย่อนลง มีความถนอมตัวมากขึ้น จนกลายเป็นคนเลี้ยงยาก บำรุงยาก เอาใจยาก สร้างปัญหาทั้งแก่ตนและคนอื่น สิ่งใดเมื่อปฏิบัติแล้วออกมา เช่นนี้แสดงว่าเป็นการปฏิบัตินอกธรรม นอกวินัย นอกคำสอนในพระพุทธศาสนา เพราะอะไร?

เพราะผลจากการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในพระพุทธศาสนา นั้น จะต้องออกมาเป็นความสุข ความสงบ ตามลักษณะของสันติธรรมดังกล่าวข้างต้น

แต่บางครั้งผลจากการปฏิบัติ อาจจะทำให้เกิดกิเลสประเภทข้างเคียง ทำนองเรารักษาโรคแล้ว ปรากฏว่าเกิดโรคแทรกซ้อนที่มีความรุนแรงมากกว่าเก่า การปฏิบัติเช่นนั้นยิ่งนอกธรรม นอกวินัยออกไปอีกชั้นหนึ่ง เช่น

ทรงแสดงไว้ว่า “**ธรรมใดเป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงยาก ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงง่าย นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนในพระพุทธศาสนา**”

พระบางรูปท่านจะถือฉันอาหารมังสวิรัต ในขณะเดียวกันตนเองต้องเที่ยวบิณฑบาตจากชาวบ้าน ซึ่งถวายอาหารตามที่ตนมีอยู่ ย่อมได้ชื่อว่า ทำตนให้เป็นคนเลี้ยงยาก ขัดกับหลักธรรมใน

ทางพระพุทธศาสนา ที่ทรงสอนให้ทำตนเป็นคนเลี้ยงง่าย ถ้าถือ
การฉันมังสวิรัต เพราะเป็นความสบายส่วนตน หรือความพอใจที่
จะฉันเช่นนั้น ไม่ถึงกับไปปิดเบือนพระธรรมวินัยว่า พระพุทธเจ้า
ห้ามมิให้พระฉันอาหารที่ปรุงด้วยปลา เนื้อ หรือยกตนข่มคนอื่น
เพราะการฉันอาหารที่ไม่เหมือนกัน ย่อมเป็นการบริโภคร่วมกัน
จนมีการปรุงสี ปรุงรูป ปรุงกลิ่น ให้เป็นอาหารชนิดที่เป็นปลา เป็น
เนื้อ ได้ชื่อว่าเป็นการฉันด้วยตัณหา อุบาทน ใ้อวด และพร้อม
ที่จะเป็นวจิจุจริต หากไปตำหนิคนอื่นที่กินปลา กินเนื้อ การปฏิบัติ
ตนในลักษณะนี้ จึงเป็นเหมือนกับคนที่ต้องการรักษาโรค ที่อาการ
ไม่รุนแรงนัก แต่พอรักษาแล้วกลับมีโรคแทรกซ้อนถึงปางตาย อะไร
คือประโยชน์ที่ตนได้จากการปฏิบัติตนเช่นนั้น?

ส่วนธรรมเหล่าใดที่เมื่อปฏิบัติไปแล้วมีความโน้ม
ไป เพื่อ

๑. ความคลายกำหนด คือเมื่อปฏิบัติไปแล้ว ความ
กำหนด ความยึดติดในสิ่งที่เป็น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ
ธรรมารมณ์ได้จางไป คลายไปจากจิตใจโดยลำดับ แม้จะมีความ
กำหนดอยู่ แต่ไม่ถึงกับล่วงละเมิดศีลธรรม เพราะความกำหนด
เป็นเหตุ

๒. ความปราศจากทุกข์ คือ เมื่อปฏิบัติธรรมข้อใดก็ตาม
ความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจที่เกิดขึ้นแล้วบรรเทาเบาบางลง
ที่ยังไม่เกิดสามารถป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น จนสามารถสัมผัสความสุข
ในระดับต่างๆ โดยลำดับ จนถึงบรมสุขคือ มรรค ผล นิพพาน เป็น
ที่สุด

๓. ความไม่สะสมกองกิเลส ผลจากการปฏิบัติธรรมนั้น ความโลภ โกรธ หลง ที่มีอยู่ต้องลดลง ที่ยังไม่เกิดสามารถป้องกันไม่ให้เกิดได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่หากลดความรุนแรงของกิเลสลงไป ได้โดยลำดับ มีธรรมคือความเสียสละ ความเมตตา ปัญญา เป็นต้น เพิ่มขึ้น

๔. มีความอยากอันน้อย ความอยากอันเป็นอาการของ ตัณหา คือ สภาพจิตที่ดิ้นรน ทะเยอทะยานอยากในอารมณ์ทั้งหลาย ต้องมีการลด ละ บรรเทา ลง การทำอะไรด้วยอำนาจของตัณหา น้อยลง จนมีความเป็นอิสระจากตัณหาในที่สุด

๕. ความสันโดษ เป็นผลจากการลดกิเลส การสามารถ ควบคุมกิเลสได้แทนที่จะให้กิเลสเป็นนาย แต่สามารถเป็นนาย บังคับใช้กิเลสได้อย่างน้อยบางขณะ บางกรณี ที่ช่วยให้สามารถ มีความยินดีตามมีตามได้ ที่ท่านจำแนกไว้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. ยถาพลสันโดษ ในด้านการแสวงหาปัจจัย ๔ ให้มีความ พอใจยินดีในการใช้กำลังความรู้ ความคิด ความสามารถ กำลังทรัพย์ กำลังคน ของตนในกรอบของความถูกต้องตามกฎหมาย ศีลธรรม และสัมมาชีพ

๒. ยถาลาภสันโดษ เมื่อแสวงหาปัจจัย ๔ ได้มาแล้ว จะ มากหรือน้อย จะหยาบหรือประณีต ดีหรือไม่ ก็สามารถทำใจ ให้รู้สึก ยินดีพอใจที่จะครอบครองบริโภค ใช้สอยปัจจัยเหล่านั้นตามที่ตน ได้มา มีอยู่

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามความเหมาะสมควรแก่ ฐานะของตน ตนเป็นใคร มีฐานะอย่างไร ควรบริโภคใช้สอยอย่างไร

นิเทศธรรม

๑๕๗

จึงจะไม่เป็นการเกินดีเกินควรไป

๖. เพื่อความสงบจากหมู่ การคลุกคลีด้วยหมู่คณะในทางที่จะเพิ่มกิเลส สร้างปัญหา พล่าผลาญเวลาชีวิตของตนไป โดยไม่ได้ประโยชน์ หรือไม่คุ้มค่าของกาลเวลา เป็นการกระทำที่พระพุทธศาสนาไม่สรรเสริญ แต่การประชุมกันอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะในส่วนที่เกี่ยวกับกิจที่ควรทำทั้งหลาย จัดเป็นกิจที่ควรทำความสงบนั้น ท่านเน้นไปที่

กายวิเวก ความสงบกาย การหลีกเลี่ยงจากการคลุกคลี ด้วยการเห็น ด้วยการสนทนา ด้วยการทราบในสิ่งที่จะเพิ่มปัญหาในการดำรงชีวิต จนถึงสงบจากบาปอกุศลที่จะต้องทำทางกาย วาจา

จิตตวิเวก สงัดจิต คือการทำจิตของตนให้สงบจากเรื่องเศร้าหมองใจ คือ นิเวศน์ทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวแล้ว

อุปธิวิเวก สงัดจากกิเลสในระดับที่ตัดขาดไปโดยลำดับ จนถึงความสงบอย่างสิ้นเชิง คือ การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

๗. มีความเพียรพยายาม ผลที่พึงประสงค์ในทางพระพุทธศาสนานั้น ล้วนต้องอาศัยความเพียรพยายามเป็นหลัก นั่นคือความเพียรพยายามในการป้องกันความชั่ว ขจัดความชั่ว เพิ่มพูนความดี และรักษาความดีที่ตนมีอยู่แล้ว ไม่ให้เสื่อมไป โดยมีการทำลายความชั่วให้หมดสิ้น มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยความดีเป็นที่สุด

๘. ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย คือต้องเป็นคนอยู่ง่าย เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย สามารถให้ชีวิตดำรงอยู่ และดำเนินไปด้วยความเรียบง่าย อย่างทรงสอนให้รับประทานอาหารด้วยความสำนึกว่า “รับประทาน เพื่อให้อัตภาพเป็นไป”

นิเทศธรรม

คำสอนที่มีลักษณะทั้ง ๘ ประการนี้ ฟังรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา เป็นหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา นั้น ก็เลสต้องลดลง กุศลธรรมคือความดีต้องเพิ่มพูนขึ้นตามลำดับ เหมือนจุดไฟขึ้นมา นอกจากความสว่างจะเกิดขึ้นแล้ว ความมืด ต้องถูกขจัดไปด้วย จึงได้ชื่อว่าเป็นการจุดไฟ

ธรรมาทาส กระจกธรรม

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่โกฏิกาม ได้มีคนมากกราบทูลถามถึงญาติพี่น้องของตน ที่ตายไปแล้วว่าไปเกิดในที่ใด หลังจากทรงตอบคำถามของคนเหล่านั้นแล้ว ทรงประทานหลักที่เรียกว่าธรรมาทาส คือ กระจกธรรม ที่สามารถส่องดูด้วยตนเองได้ว่า หลังจากตายไปแล้ว ชาติหน้า ตนจะเป็นอย่างไร ได้รับสั่งเป็นใจความว่าใครก็ตามที่มีความศรัทธา เชื่อมมั่นไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าตามนัยแห่งพระพุทธคุณ ๘ บทที่ว่า

“แม้เพราะอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงเป็นผู้รู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารathiผู้ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารathiอื่นจะยิ่งไปกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ทรงเป็นผู้มีโชคและทรงจำแนกแจกจ่ายธรรม”

นิเทศธรรม

มีศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระธรรม ตามนัยแห่งพระธรรมคุณที่ว่า “พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้วเป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดูมาชมได้ ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะรู้ได้เฉพาะตน”

มีความศรัทธา เชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระสังฆคุณ ๙ คือ

“พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม เป็นผู้ปฏิบัติสมควร นี่คือใคร? กูแห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี่คือพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของกัมม์ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรแก่การอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่านั้น”

ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าชอบใจ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญแล้ว อันค้นหาและทริฐิ ไม่ครอบงำแล้ว เป็นไปเพื่อสมาธิ ผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ บางที่ท่านเรียกว่า โสตาปัตติยังคะ คือ คุณสมบัติของพระโสดาบัน ย่อมอยู่ในฐานะที่จะตัดสินตนด้วยตนเองว่า เราหลุดพ้นแล้วจาก อบาย หุคติ วินิบาต นรก อสุรกาย กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน จะต้องบรรลุนิพพานไม่เกิน ๗ ชาติ

พึงสังเกตว่า พระพุทธศาสนาประกอบด้วยพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ

พระปริยัติสังฆธรรม ได้แก่ คำสั่งสอนที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ ให้เกิดความเข้าใจว่าทรงแสดงอะไรไว้อย่างไร จะต้องปฏิบัติอย่างไร?

พระปฏิบัติสังฆธรรม การน้อมนำเอาธรรมที่ได้ศึกษามา ลงมือประพฤติปฏิบัติไปตามประเภทธรรมที่ทรงแสดงเอาไว้ ให้เป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม

พระปฏิเวธสังฆธรรม คือ ผลที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ผลจะเกิดขึ้นตามควรแก่ฐานะนั้นๆ จนสามารถบอกภพชาติของตน หรือการสิ้นภพสิ้นชาติของตนได้ โดยไม่ผิดพลาด

กลุ่มธรรมหมวดนี้ มหาปเทศฝ่ายพระสูตร เป็นการแสดงหลักทางปริยัติ มหาปเทศฝ่ายพระวินัย และลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ประการ เน้นหนักไปในทางศึกษาแล้วนำมาประพฤติปฏิบัติ และงดเว้นไปตามสมควรแก่กรณีของธรรมเหล่านั้น

ธรรมมาทาส เป็นการแสดงให้เห็นถึงปฏิเวธ ที่เมื่อใครก็ตาม ได้ผ่านการศึกษาปฏิบัติมาแล้ว ถึงจุดหนึ่งจะสามารถสัมผัสพระธรรมคุณบทว่า อันผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง และอันวิญญูชนจะรู้ได้เฉพาะตน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ปฏิบัติ โดยใคร เมื่อไร ที่ไหนก็ตาม ผลจะต้องออกมาในลักษณะเดียวกันเสมอ

โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง

โอวาท คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในฐานะพระศาสดา ผู้เอ็นดูต่อชาวโลก ทรงกอบปรีย์ด้วยพระมหากรุณาดุจหวังทะเลหลวง

นิเทศธรรม

ทรงแสดงธรรมไว้เป็นปริยายเป็นอันมาก แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปถึงหลักธรรมที่ต้องปฏิบัติจริงๆ มีเพียง ๓ ประการเท่านั้น ใน ๓ ประการนี้อาจเรียกว่า ไตรสิกขา, อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการสรุปแล้วคือ **กุศลธรรมส่วนที่เป็นเหตุเท่านั้น** ส่วนที่ต้องลงมือประพฤติปฏิบัติจริงๆ นั่นคือ

๑. เว้นจากประพฤติกุจจริต คือการประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ได้แก่ เว้นไปตามหลักของอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือเว้นจากการประทุษร้ายต่อชีวิตคนอื่น สัตว์อื่น งดเว้นจากการประทุษร้าย ต่อทรัพย์สินของคนอื่น งดเว้นการล่วงละเมิดในทางเพศต่อสตรีหรือบุรุษที่มีไซเป็นคู่ครองของตน งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล ใจไม่โลภอยากได้ของของคนอื่น ไม่พยายามปกป้องร้ายใคร มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม สรุปคือ **การไม่ทำบาปทั้งปวง**

๒. ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ได้แก่ การดำเนินชีวิตบนเส้นทางของกุศลกรรมบถ คือทางดำเนินชีวิตด้วยความฉลาดของคนฉลาด ๑๐ ประการ นอกจากงดเว้นตามข้อแรกแล้วยังต้องประพฤติตนเป็นคนมีเมตตา เลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ สวรรวมระวังในเรื่องเพศ พูดคำสัตย์คำจริง, คำประสานสามัคคี กระชับสามัคคี ส่งเสริมสามัคคี, ตามสมควรแก่กรณีของบุคคลที่ตนพูดด้วยพูดจาด้วยเมตตาจิตต่อผู้ฟัง ที่ฟังแล้วสบายใจ, พูดจาข้อความถ้อยคำที่กอบปรด้วยประโยชน์, จิตมากไปด้วยความเสียสละ มีความเมตตา กอบปรด้วยสัมมาทิฐิเป็นหลักใจ สรุปว่า **ทำกุศลคือความดีให้สมบูรณ์**

๓. **ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นหลัก** ด้วยการปฏิบัติพัฒนาจิตไปตามหลักของสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน มีปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงว่า สรรพสิ่งล้วนแต่เป็นเพียงนามธรรมรูปธรรม ไม่มีอะไร ใครเป็นของเรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเราจริง จนจิตเบื่อหน่าย คลายความกำหนัดในอารมณ์โลก อยู่ในโลกอย่างไม่มี ความยึดมั่นถือมั่น ยึดติดกับอะไรๆ อันเป็นคุณลักษณะของผู้รู้ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า เธอทั้งหลายจงมาดูโลกนี้อันตระการ ดูอราชรถ ที่พวกชนเหล่าช้องอยู่ แต่พวกผู้รู้หาช้องอยู่ไม่

สรุปว่า การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วจากสรรพกิเลส สรรพทุกข์ อันเป็นผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า นิพพาน นั้นเอง

ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

ความไม่ประมาทเป็นบทสรุปประการหนึ่งของคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ความไม่ประมาท คือการครองชีวิต การทำ การพูด การคิด อย่างมีสติเข้ากำกับ ไม่มีความเผอเรอ หลงลืม พลังพลาด มีความระมัดระวังที่จะไม่ทำ พูด คิด ในทางทุจริต ทรงสรุปไว้ในที่นี้ ๔ ประการ คือ

๑. **ไม่ประมาทในการละกายทุจริต** คือการประทุษร้ายต่อชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครองของคนอื่น แต่ประพฤติตนอยู่ในสุจริตทางกาย ด้วยการงดเว้นจากการประทุษร้าย ให้ความเคารพต่อสิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครองของคนอื่น

๒. **ไม่ประมาทในการละวจิตุจริต** คือการพูดเท็จ พูด
ส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้าอหิวาไสย แต่เป็นคนดำรงตน
อยู่ในคำสัตย์คำจริง ส่งเสริมสามัคคี กระชับสามัคคี ประสานสามัคคี
มีถ้อยคำไพเราะอ่อนหวานจากฐานจิตที่เมตตาต่อคนฟัง และพูด
ถ้อยคำที่คนฟังได้คำตอบว่า ตนได้ประโยชน์อะไรจากการฟัง

๓. **ไม่ประมาทในการละมโนทุจริต** คือละความโลภ
อยากได้ของของคนอื่น ความพยายามปกป้องร้ายคนอื่น ความเห็น
ผิดจากทำนองคลองธรรม แต่มีจิตที่กอบปรี่ด้วยความไม่โลภอยาก
ได้ของของใครๆ ไม่พยายามปกป้องร้ายใคร มีความเห็นชอบตาม
ทำนองคลองธรรม

๔. **ไม่ประมาทในการละความเห็นผิด** คือเห็นการกระทำ
ไม่เป็นการกระทำ ผลทั้งหลายไม่ได้มาจากเหตุ หรือเห็นว่า กรรม
สังสารวัฏ และพระพุทธเจ้าไม่มี เป็นต้น แต่กลับมีความเห็นเป็น
สัมมาทิฏฐิ คือเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เช่นเห็นว่า การกระทำ
ทุกอย่างมีผล ผลทั้งหลายล้วนมาจากเหตุ และเห็นว่า กรรมมี
สังสารวัฏมี และท่านที่รู้แจ้งโลกนี้แล้วสอนให้บุคคลรู้แจ้งตามมีอยู่
เป็นต้น

สรุปว่า ทรงสอนให้ครองชีวิตอย่างมีสติ สัมปชัญญะ หรือ
ปัญญาเป็นหลัก เพราะความไม่ประมาทก็คือ การครองชีวิต
อย่างมีสติ ปัญญา นั่นเอง

ความไม่ประมาทในที่ ๔ สถานอีกชุดหนึ่ง

ความไม่ประมาทข้อนี้เป็นหลักการปฏิบัติระดับมีสติกำกับ อารมณ์ โดยมีความระมัดระวังจิตด้วยวิธีการต่างๆ อาจจะสามารถ ด้วยสติ ประสาทสัมผัส ขันติ ความเพียร ความรู้ หรือแม้แต่ศีล ในยามที่ตนกระทบกับอารมณ์ที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือ เหนียวนิกร์กรีกนึกรด้วยใจ ด้วยการพยายามมิให้กิเลสที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วลดน้อยถอยลงไป คือ

- พยายามระมัดระวังจิตอย่าให้กำหนดในอารมณ์ที่มีลักษณะยั่วชวนให้รักใคร่ปรารถนา พอใจ แต่ระวังใจไม่ให้ไหลตามอารมณ์เหล่านั้น จนเห็นว่ารูปเป็นต้นเหล่านั้นเป็นเพียงสักแต่ว่ารูป เป็นต้น หรือเห็นก็สักแต่ว่าเห็น เป็นต้น ไม่ปล่อยจิตให้ยินดี เลื่อนไหลไปกับแรงกระตุ้นให้เกิดความใคร่ ความกำหนดเหล่านั้น

- พยายามระมัดระวังจิตอย่าให้ขัดเคือง โกรธ ไม่พอใจ ไม่ยินดี ต่ออารมณ์ที่มากระตุ้น ยั่วยุ ทำทนาย ให้เกิดความโกรธ ความขัดเคือง อันเป็นการบ่อนทำลายสุขภาพจิตของตน หรือหาก คุมไว้ไม่อยู่ อาจจะถูกอกในทางทุจริตทางกาย วาจา หรือแม้แต่เพียง คิดก็ผิดแล้ว

- พยายามระมัดระวังความคิด อย่าลุ่มหลงในอารมณ์ที่มีลักษณะยั่วชวน มอมเมา ให้ขาดเหตุผล สติปัญญาคุ้มครองใจ พึงดูตัวอย่างทศกัณฐ์ลุ่มหลงนางสีดา พระอภัยมณีลุ่มหลงรูปวาด นางละเวง สร้างปัญหาที่ติดตามอีกสารพัด

- พยายามระมัดระวังใจอย่าให้มัวเมา ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ตัวอารมณ์ทั้ง ๖ ข้อ คือ รูป เสียง กลิ่น รส

โกฎฐัพพะ และธรรมารมณฺ์ นั้นเอง แต่สามารถเปลี่ยนแปลงจิต
ของคนได้ เพราะการปรุงแต่งจัดการของกลุ่มผลประโยชน์ และ
ผู้ไม่หวังดีทั้งหลาย ที่สำคัญคือใจเราไปให้ความสำคัญ ยอมสงบ
ด้วยการกำหนดเอาเองว่า สิ่งเหล่านี้น่ากำหนด น่าขัดเคือง น่าลุ่มหลง
น่ามัวเมา เพราะขาดสติ เผอเรอ หลงลืม เลอะเลือนของตนเอง

พระพุทธเจ้า ทรงให้ความสำคัญแก่ความไม่ประมาท
ไว้มาก จนสามารถสรุปว่า **ธรรมทั้งปวงรวมลงที่ความไม่ประมาท**
ความไม่ประมาทจัดเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลาย และความ
ไม่ประมาทกลายเป็นตัวกำหนดคุณค่าชีวิตคน

ตามนัยแห่งพระพุทธานุชาตที่ว่า

ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ความ
ไม่ประมาทเป็นทางแห่งความไม่ตาย คนประมาทแม้มี
ชีวิตอยู่ ก็เป็นเหมือนคนตายแล้ว แต่คนที่ไม่ประมาท
แม้จะตายไปแล้ว ก็เหมือนคนที่ยังมีชีวิตอยู่

ดังนั้น พระพุทธดำรัสครั้งสุดท้ายของพระพุทธองค์ ที่รับสั่ง
ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาลวโนทยาน ของมัลลกะชัตริย์
ณ เมืองกุสินารา ชมพูทวีป จึงทรงสรุปว่า

ดูกร ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏทั้งหลาย เราขอ
เตือนเธอทั้งหลายให้ทราบไว้ สังขารทั้งหลายมี
ความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยัง
ความไม่ประมาทให้สมบูรณ์เถิด

บนพื้นฐาน แห่งความดี

คนดี ในทางพระพุทธศาสนานั้น ทรงจำแนกแสดงไว้หลายระดับ แต่ระดับที่ต้องสมบูรณ์จริงๆ คือ คนดีที่เข้ามาตรฐานของธรรมระดับต่างๆ ความเป็นคนดีจึงเริ่มต้นจากการมีคุณธรรมอันเป็นพื้นฐานแห่งความดีเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะว่า

เมื่อการกระทำชั่วถูกกำหนดด้วยการทำ พูด คิด ในลักษณะที่เบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน ขอบข่ายของคำว่า ความดีที่ทำให้คนเป็นคนดี จึงเริ่มต้นจากการกระทำ พูด คิด ในทางตรงกันข้าม คือ ไม่เบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่นให้เดือดร้อน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกุศลมูล คือ รากเหง้าของกุศล ที่มีรากใหญ่สุดอยู่ที่วิชา คือ ความรู้ ซึ่งท่านเน้นไปที่ความรู้ปริยัติ ๔ คือ ทุภี สมุทัย นิโรธ มรรค และความรู้ในอดีตอนาคตทั้งอดีตและอนาคต กับกฎของปฏิจจสมุปบาท ซึ่งสรุปอีกครั้งหนึ่งคือ ความรู้เหตุผล นั่นเอง

กุศลมูล ๓

คำว่า กุศล หมายถึง บุญ ความดี และความฉลาด
กรรมดี สิ่งที่ดี สภาพที่ทำลายอกุศลที่ตรงกันข้ามกับตน เป็นต้น

รากเหง้าของกุศลเกิดมาจากวิชา คือ ความรู้โดยความ
หมายที่สมบูรณ์ จึงหมายเอาความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ คือ รู้ว่าอะไร
เป็นอะไร? ควรทำอะไร? ทำไปเพื่ออะไร? เมื่อทำไปอย่างนั้นแล้ว
จะได้รับประโยชน์อะไร? ซึ่งมีผลทำให้ท่านรู้กาลทั้ง ๓ พร้อมด้วย
ปฏิจจสมุปบาทดังกล่าว แต่สิ่งที่ท่านเรียกว่า กุศลมูล คือรากเหง้า
ของกุศล นั่นคือวิชาที่แตกกิ่งก้านสาขาออกไปเป็น ๓ ประการ คือ

๑. อโลภะ ความไม่โลภอยากได้

เริ่มจากความไม่โลภอยากได้ของๆ บุคคลอื่น อันเป็นการ
งดเว้นจากการเบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่นให้เดือดร้อน ท่าน
แสดงลักษณะของความไม่โลภไว้ว่า

“มีความไม่ติดข้องในอารมณ์หรือไม่กำหนดยินดีในอารมณ์
เป็นลักษณะ มีความไม่ยึดมั่นแสดงให้เห็นด้วยการไม่ข้องติดใน
อารมณ์ เพราะมีการกระทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคาย”

ความไม่โลภเมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว กุศลธรรมอย่างอื่นที่ยัง ไม่
บังเกิดจะบังเกิดขึ้น ที่บังเกิดขึ้นแล้วจะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น

๒. อโทสะ ความไม่ประทุษร้าย

คือความมีจิตเมตตา มุ่งดีปรารถนาดีต่อคน สัตว์ทั้งหลาย
ท่านแสดงลักษณะของความไม่ประทุษร้ายไว้ว่า

“มีความไม่ประทุษร้าย ไม่พิโรธ ไม่แค้นเคือง ทำหน้าที่ขจัด
ความอาฆาต พยาบาท ความเร่าร้อน มีความเย็นกาย เย็นจิต

ความผ่องใสของจิต เกิดจากการทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคาย เป็นตัวสร้างให้เกิดขึ้น”

เมื่อจิตไม่มีความประทุษร้าย กุศลธรรมในลักษณะเดียวกัน จะเกิดขึ้นติดตามมา เช่น ความรัก ความเมตตา หวังดี ไม่คิดจ้อง ล้างจ้องผลาญใคร การให้อภัย ความอดทน มีวาจาສະສວຍ ตลอดจนการทำให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น ทางกาย วาจา ใจ ก็จะทำให้เกิดขึ้นติดตามมา

อโหสะ คือความไม่ประทุษร้าย จึงเป็นทางเกิดแห่งกุศล ธรรมเหล่าอื่นที่ยังไม่เกิด และทำให้กุศลธรรมที่เกิดแล้วมีความเจริญ งอกงามขึ้นโดยลำดับ

๓. อโมหะ คือความไม่หลง

เป็นอาการของปัญญาในระดับต่างๆ สามารถจำแนก แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นประจักษ์ชัดแจ้งตามความเป็นจริง รู้สิ่ง ที่เป็นบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น ตาม ความเป็นจริง ท่านแสดงสภาวะของความไม่หลงไว้ว่า

“มีการรู้แจ้งสภาวะธรรม กำจัดความมืดมนอนธกาล อัน ปกปิดมิให้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงออกไป ทำให้ขอบข่าย ของอโมหะขยายวงกว้างออกไป เป็นการทำหน้าที่ประกาศความจริง อันเป็นปรมาตมธรรมในที่สุด จนรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ขจัดความหลงออกไป โดยมีสมาธิจิตเป็นเหตุให้เกิดขึ้น”

อโมหะ คือ ปัญญา อันเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธ ศาสนา เหมือนแสงสว่างเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำหน้าที่ขจัดมืดให้หมดไป ตามปริมาณของแสงสว่างที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ เมื่อใจคนประกอบ

ด้วยความไม่หลงแล้ว กุศลธรรมเป็นอันมากจะบังเกิดขึ้นติดตามมา จนถึงปัญญาเครื่องตรัสรู้ธรรม ทำหน้าที่ขจัดอวิชชา ซึ่งเป็นรากเหง้าของอกุศลให้หมดไป อย่างที่รับสั่งถึงการตรัสรู้ของพระองค์ว่า

**วิชาเกิดขึ้น อวิชชาดับไป เหมือนแสงสว่าง
เกิดขึ้นความมืดหายไป**

ฉะนั้นบรรดากุศลธรรมทั้งหลายที่จะกล่าวต่อไปนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากกุศลมูลทั้ง ๓ ประการนี้ หรือจะพูดว่าเป็นการแสดงออกของกุศลมูลทั้ง ๓ ประการ ในลักษณะต่างๆ ก็ได้

กุศลกรรมบถ ๑๐

กรรมอันเป็นเหตุแห่งความดี ความฉลาด ความงาม ความไม่มีโทษ ได้ชื่อว่า กุศลกรรมบถ คือ ทางดำเนินของคนฉลาด ทรงจำแนกไว้ ๑๐ ประการ เป็นองค์ธรรมที่ทรงแสดงมากเป็นพิเศษ แม้ความเป็นมนุษย์ท่านก็กำหนดด้วยความมีกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นหลักในการดำรงชีวิต กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง

หมายรวมถึงการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การทรมานสัตว์ การผจญสัตว์ การทรมรมสัตว์ กักขังหน่วงเหนี่ยวให้หมดอิสระ ในทางปฏิบัติท่านแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ งดเว้นการทำด้วยตนเอง การใช้ให้คนอื่นทำ การแสดงการยกย่อง สรรเสริญคนที่ประทุษร้ายสัตว์ จนมีจิตเมตตาในสรรพสัตว์ หวังความสุขความเจริญแก่คนสัตว์เป็นที่ตั้ง

นิเทศธรรม

๒. อทินนาทานา เวมณี งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่
เจ้าของเขามีได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย

ไม่ว่าทรัพย์สินนั้นจะอยู่ในที่ใดก็ตาม ถ้าเป็นของที่เจ้าของเขา
หวงแหนแล้ว ไม่ล่วงเกินทรัพย์สินนั้น ในทางปฏิบัติท่านแบ่งเป็น
๔ ระดับเช่นกัน คือ ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ด้วยตน
ไม่ใช่คนอื่นให้ถือเอา ไม่ยกย่องสรรเสริญคนที่ทำเช่นนั้น มีจิตสำรวม
ระวังในทรัพย์สินของคนอื่นด้วยหลักสัมมาชีพ คือ การเลี้ยงชีพใน
ทางที่ชอบธรรม จะได้มากหรือน้อย ก็ทำจิตใจยินดีตามที่ได้มาใน
ทางที่ชอบธรรมเท่านั้น

๓. กาเมสุ มิจฉาจารา เวมณี เว้นจากการประพฤตินิยม
ในทางกาม

ได้แก่ การงดเว้นการมีเพศสัมพันธ์กับสตรีหรือบุรุษอื่น
นอกจากสามีภรรยาของตนเอง ในทางปฏิบัติท่านกำหนดไว้เป็น ๔
ระดับเช่นกัน คือไม่ล่วงเกินในภรรยาสามีของคนอื่นด้วยตน ไม่ใช่
ให้คนอื่นทำเช่นนั้น ไม่ยกย่องสรรเสริญคนเจ้าชู้ มีความจงรักภักดี
ในสามี ชื่อดังต่อภรรยา จนมีความสำรวมระวังในกามทั้งหลาย

๔. มุสาวาทา เวมณี งดเว้นจากการพูดคำเท็จ คือ คำ
ไม่จริง อ้ำพราง

โดยพูดเฉพาะคำสัตย์คำจริงด้วยพื้นฐานจิตที่ประกอบด้วย
เมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วย คำจริงนั้นท่านเรียกว่า อริยโฆหาร คือ
พูดไปตามที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มาอย่างไรก็พูดไปอย่างนั้น
หากไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้ทราบ ไม่ได้รู้ก็ปฏิเสธไป โดยไม่พูด
ขยายเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ เรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก ด้วย
อำนาจความรักความซึ้งต่อคนที่ตนพูดถึง นอกจากจะไม่พูดเท็จ
นิเทศธรรม

ด้วยตนเองแล้ว ไม่สนับสนุนให้คนอื่นพูด ไม่ยกย่องสรรเสริญคนพูดเท็จ จนดำรงตนอยู่ในสัจจวาจาอย่างมั่นคง

๕. ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี งดเว้นจากการพูดส่อเสียด

คำส่อเสียด การนำความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น นำความข้างโน้นมาบอกข้างนี้ เพื่อต้องการให้คนสองฝ่ายแตกแยกกัน ทะเลาะกัน เจตนาเป็นเหตุให้พูดเช่นนั้น อาจเกิดจากความโลภ ในผลประโยชน์ที่ตนจะได้จากคนทั้งสองฝ่าย ความโกรธต้องการทำลายคนทั้งสองฝ่ายหรือความเบียดเบียนต้องการดูคนแตกแยกกัน อันเป็นอาการของวิหิงสา ที่มีลักษณะเป็นสัญชาตญาณดิบ ในใจของสัตว์โลก คือ ชอบดูความพินาศเดือดร้อนของคนอื่น สัตว์อื่นในทางปฏิบัตินอกจากจะงดเว้นไม่พูดในลักษณะนั้นแล้ว ไม่ส่งเสริมให้คนอื่นพูด ไม่ยกย่องคนที่พูดเช่นนั้น จนถึงพูดในทางส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับสามัคคีตามฐานะของคนเหล่านั้น ด้วยความรัก ความเมตตา หวังดีต่อคนเหล่านั้นเป็นสำคัญ

๖. ผรุสาย วาจาเย เวรมณี งดเว้นจากพูดคำหยาบ

คำหยาบ คือ คำที่พูดด้วยความโกรธ ความริษยา ความเบียดเบียน มุ่งให้เกิดความพิบัติเสื่อมเสีย ไม่สบายใจแก่คนที่ตนพูดด้วย เช่น คำด่าว่าในลักษณะต่างๆ แต่เรื่องคำหยาบนั้น บางกรณีถ้อยคำอาจจะหยาบ แต่ว่าเจตนาแล้วมุ่งอรรถ มุ่งธรรม มุ่งสั่งสอนเพื่อกระตุ้นเตือนให้คนอื่นที่ตนพูดด้วยเป็นคนดี เช่น มารดา บิดา ครูอาจารย์ กัลยาณมิตร ตำนานี ด่าว่า คนอันเป็นที่รักของตน เมื่อคนเหล่านั้นทำสิ่งที่ไม่เหมาะไม่ควร ท่านไม่จัดเป็นคำหยาบ เพราะ

เป็นคำพูดที่เกิดจากความเมตตา หวังดี บางครั้งพระพุทธเจ้าทรง
แสดงลักษณะวาจาที่ควรพูดไว้ว่า

เรื่องนั้นเป็นเรื่องจริง เป็นธรรม มีประโยชน์ ถูก
กาลเทศะ คนฟังชอบใจ

เรื่องนั้นเป็นเรื่องจริง เป็นธรรม มีประโยชน์ ถูก
กาลเทศะ คนฟังไม่ชอบใจ

ทรงสอนให้รู้กาลที่จะพูดถ้อยคำเช่นนั้น การงดเว้นวาจา
หยาบนั้น นอกจากไม่พูดด้วยตนเองแล้ว ไม่แนะนำให้คนอื่นพูด
ไม่ยกย่องชมเชยคนที่พูดคำหยาบ จนเป็นคนพูดวาจาที่ไพเราะ
อ่อนหวานเป็นปกตินิสัย

๗. สัมผัสปลลาปา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า
เหลวไหล ไร้สาระ

คำเพื่อเจอนั้น คือคำพูดที่ไม่มีเหตุมีผล ไม่เป็นอรรถ เป็น
ธรรม ทั้งคนพูดคนฟังเสียเวลาไปโดยไม่เกิดประโยชน์อะไร บาง
ครั้งท่านเรียกว่า ส่ำรากเพื่อเจ้า และที่น่าสังเกตคือพระพุทธเจ้า
ไม่ทรงใช้คำว่า “วาจา” ในภาษาบาลี แต่คนทั่วไปจะนิยมคำพูด
ในลักษณะนี้มาก จนถึงมีสถิติว่า คนเราแต่ละคนที่เกิดมากกว่าจะตาย
ตามอายุขัย ได้สูญเสียเวลาไปเพราะการพูดเพื่อเจ้าไร้สาระถึง ๗ ปี
จนสังคมมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องไร้สาระกันอย่างกว้างขวางแพร่
หลาย คนดีนั้นนอกจากจะไม่พูดเพื่อเจ้าด้วยตนเอง ยังไม่
สนับสนุนคนอื่นให้พูด ทั้งไม่ยกย่องชมเชยให้ความสำคัญแก่คนที่พูด
ในลักษณะนี้ เมื่อถึงคราวที่ตนจะพูด ก็พูดเฉพาะเรื่องที่มีประโยชน์
แก่ผู้ฟัง ที่ท่านเรียกว่า มีวาจาเป็นสุภาสิต

๘. อนภิชฌา ไม่เพ่งเล็งโลกอยากได้ของเขา

เป็นสภาพของจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ ถึงแม้ว่าจะมีความโลภอยู่ แต่ควบคุมไว้ไม่ถึงกับโลภอยากได้ของๆ คนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร หากต้องการจะได้ทรัพย์สินเงินทอง ลาภ ยศ ก็ใช้ความพยายามแสวงหา เพื่อให้ได้สิ่งนั้นมาในทางที่ชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม จนสามารถพัฒนาจิตของตนให้มีความพร้อมที่จะเสียสละ บริจาค ให้สงเคราะห์คนทั้งหลายด้วยความเมตตา กรุณา มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีต่อคนทั้งหลาย ที่เรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจงาม

๙. อพยายามา ไม่พยายามปกป้องร้ายใคร

แน่นอนในขั้นนี้มีได้หมายความว่า สามารถละความโกรธได้ขาด แต่ว่าแม้จะโกรธ ไม่พอใจ ไม่ยินดี หรือหงุดหงิดไปบ้าง แต่ไม่ถึงกับเก็บเรื่องเหล่านั้นมาเป็นเรื่องที่จะต้องอาฆาต พยาบาท คิดจ้องล้างจ้องผลาญ ทำลายล้างกัน มีความพร้อมที่จะอดทน ให้อภัย รอคอย และพิจารณาเห็นความจริงตามกฎของกรรม จนถึงสามารถมองเห็นความจริงว่า

“เวรย่อมไม่สงบระงับไปเพราะการจองเวร แต่สามารถให้สงบระงับไปได้เพราะการไม่จองเวร แม้คนอื่นจะจองเวรกับตนก็ไม่สนใจที่จะจองเวรตอบ” จนสามารถพัฒนาจิตให้กอปรด้วยเมตตา ในคน สัตว์ทั้งหลาย มีเมตตาเป็นเรื่อใจที่ท่านเรียกว่า “เมตตาวิหารี”

๑๐. สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม
ความเห็นชอบในระดับต่างๆ นั้น ท่านจัดเป็นความเห็นชอบ
ทั้งนั้น แต่ในที่นี้ท่านเน้นไปที่ความเห็นชอบประเภทที่เรียกว่า
นิเทศธรรม

กัมมัฏฐกตาสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาอันเห็นชอบในกฎแห่งกรรม
สังสารวัฏ และการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่เน้นมาเป็นพิเศษ ๑๐
ประการ คือ

๑๐.๑ ความเห็นชอบในเรื่องกรรม ๔ ข้อคือ เห็นว่าการให้
ทานมีผล เห็นว่าการบูชามีผล พิธีกรรมต่างๆ มีผล การต้อนรับ
แขกผู้มาเยือนมีผล ผลแห่งการกระทำทั้งดีและชั่วมี

๑๐.๒ เห็นชอบในส่วนที่เกี่ยวกับสังสารวัฏ & ประการ คือ
มารดามี บิดามี โลกนี้มี โลกหน้ามี สัตว์ยังมีกิเลสอยู่ต้องเกิดอีก

๑๐.๓ เห็นชอบในพระพุทธคุณเป็นต้น ๑ ข้อคือ เห็นว่า
“สมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ รุ้ยิ่งเห็นจริงด้วยตนเองแล้ว
ประกาศให้บุคคลอื่นรู้ตามได้ มีอยู่ในโลก”

จากจุดของความเห็นชอบดังกล่าวนี้เอง เมื่อคนคิดเห็น
เช่นนี้ถือว่า มีความดำริชอบ พุดจาให้คนอื่นเข้าใจ เรียกว่า มี
วาจาชอบ แนะนำสั่งสอนคนอื่นให้เห็นตาม ชื่อว่ามีวาจาสอดคล้อง
กับพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก เป็นการแนะนำในทางที่ชอบ

สัมมาทิฏฐินี้เอง เมื่อมีเพิ่มมากขึ้นจะทำให้เห็นชอบตาม
ความจริงแห่งพระไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ประการ เห็นชอบในเหตุผล
แต่ระดับหลังจากผ่านการใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องในสิ่งนั้น
จนถูกต้องแล้ว

กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้เอง เมื่อนำไปแสดงโดย
นัยอื่น ทรงเรียกว่าเป็นสุจริต คือการทำ พุด คิด ในทางที่ดี ที่งาม
และถ่ายทอดการทำ พุดคิด สำหรับบัณฑิตทั้งหลาย แต่อาจจะเป็น
เรื่องยากสำหรับคนพาลเพราะธรรมดามีอยู่ว่า

“คนดีทำความดีได้ง่าย แต่ทำความชั่วได้ยาก คนชั่ว
ทำความชั่วได้ง่าย แต่กลับทำความดีได้ยาก” เมื่อท่านแยกออกไป
เป็นสุจริต แบ่งไปตามทวารที่เป็นเหตุให้กระทำ พุด คิด คือ

กายสุจริต ๓ คือ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการ
ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
เรียกว่า กายกรรม ๓ คือการกระทำทางกาย ๓

วจีสุจริต ๔ คือ งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูด
คำหยาบคาย ร้ายกาจ และงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล
ไร้สาระ เรียกว่า วจีกรรม ๔ การพูดทางวาจา ๔

มโนสุจริต คือความคิดในทางที่ดีที่งาม ๓ ประการ คือ
ไม่โลภอยากได้ของๆ คนอื่น ไม่พยายามปกป้องร้ายใคร มีความเห็นชอบ
ตามทำนองคลองธรรมเรียกว่า มโนกรรม คือการคิดทางใจ ๓

แม้จะมีชื่อแตกต่างกัน แต่โดยเนื้อหาทางปฏิบัติแล้วเป็น
อย่างเดียวกัน เพียงแต่ท่านจัดออกไปเป็นกลุ่มโดยอาศัยทวาร ที่
เป็นทางให้เกิดกรรมทั้ง ๓ กลุ่มนี้เท่านั้น ทำให้บางครั้งเราพบ
ข้อความว่า กรรมที่บุคคลทำทางกายทวาร วจีทวาร และมโนทวาร
อันเป็นหลากหลายไปด้วยโวหาร ที่จะสื่อให้ผู้ฟังในที่นั้นๆ เข้าใจ
เท่านั้นเอง โดยเนื้อหาและขั้นตอนของการปฏิบัติแล้วเป็นอันเดียวกัน

คุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้จะเรียกว่า สุจริต ๓ หรือ
กุศลกรรมบถก็ตาม ท่านจัดเป็นมนุษยธรรม คือธรรมที่ทำให้คน
เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะคำว่า มนุษย์
นั้นท่านนิยามความหมายไว้ว่า

มนุษย์คือสัตว์โลกที่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่
เป็นประโยชน์

มนุษย์คือสัตว์โลกที่มีจิตใจสูง

ด้านปรัชญาสรุปว่า มนุษย์คือสัตว์โลกที่มีเหตุผล

ดังนั้น กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้พึงสังเกตว่าคุณธรรม
ที่อยู่เบื้องหลังให้เกิดพฤติกรรมเช่นนั้น คือหลักธรรมที่ท่านเรียกว่า
“โยนิโสมนสิการ” คือ การกระทำไว้ในใจอย่างมีเหตุมีผล ด้วยอุบาย
วิธีที่อาศัยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา จำแนกว่าอะไรเป็นทางเสื่อม
อะไรเป็นทางเจริญ จนเกิดเป็นอุบายวิธีที่จะหลีกเลี่ยงทางเสื่อม มา
ดำเนินชีวิตในทางเจริญ โดยมีจุดเริ่มต้นที่การ “งดเว้น ทำ พูด คิด
ในสิ่งที่ เป็นบาป” จนยกระดับจิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของ
คนให้เหนือกว่าสัตว์เดรัจฉาน แม้จะมีความโลภ โกรธ หลง อยู่บ้าง
แต่อาการที่แสดงออกด้วยการงดเว้นจากการฆ่า เป็นต้น นั้นเอง
แสดงว่าเขาสามารถควบคุม ความโลภ ความโกรธ ความหลง
ไว้ได้ ไม่ปรากฏให้เห็น ได้ยินต่อตาหูของคนอื่น การแสวงหาปัจจัย
ในการดำรงชีวิตของเขาจึงไม่ถึงกับ “แย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่
แย่งคู่กันพิศواسแย่งอำนาจกันเป็นใหญ่” เยี่ยงสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย

เพราะมีความเป็นมนุษย์ธรรม คือมีธรรมที่ทำให้คนให้เป็น
มนุษย์นี้เอง เมื่อมนุษย์มีการกระทำ คำพูด และความคิด ดำเนิน
ไปบนเส้นทางแห่งกุศลกรรมบถ อันเป็นหนทางของคนผู้มีปัญญา
ฉลาด จะช่วยให้เขาได้รับผลหรืออานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากความดี
เหล่านั้น ทั้งในปัจจุบันและภพภาคหน้า ตลอดถึงชาติหน้า เช่น

- แม้ตนเองก็ดีเทียบตนเองมิได้
- ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ บัณฑิต พิจารณาแล้ว
ย่อมยกย่องสรรเสริญ
- เกียรติคุณในทางที่ดั่งามเป็นคะแนนชีวิต
จะฟุ้งกระจายไปเป็นที่ชื่นชมของคนดีทั้งหลาย
- สามารถดำรงตนอยู่ในพระลัทธธรรมคือ
ปรียัติ ปฏิบัติ จนถึงปฏิเวธ โดยไม่เสื่อมจากพระ
ลัทธธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศแสดงไว้ดีแล้ว
- ก่อนจะตายก็จะตายอย่างสงบ มีสติ
สัมปชัญญะดี ไม่หลงทำกาลกิริยา
- หลังจากตายไปแล้ว จะบังเกิดในสุคติโลก
สวรรค์

บางครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงแสดงอานิสงส์ของการกระทำ
ความดี ตามหลักของกุศลกรรมบถเหล่านี้ไว้ว่า

“คนที่ทำความดีเอาไว้ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละ
โลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงเขาย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง
เพราะมีความรู้สึกว่าได้ทำความดีไว้แล้ว”

ดังนั้น สุจริตทั้ง ๓ ประการนี้ จึงเป็นองค์ธรรมที่ทรงแสดง
เน้นไว้ในที่ต่างๆ เป็นอันมาก จนบางครั้งด้วยผลของการปฏิบัติ
ตามหลักของกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้ ที่มีความประณีต
แตกต่างกันขึ้นไป ทำให้ภูมิจิต ภูมิธรรมของคน สูงต่ำแตกต่างกัน
ช่วยให้บุคคลเหล่านั้นเลือกภพ ชาติที่ตนจะต้องไปเกิดในชาติต่อไป
ได้จากมนุษย์เรื่อยไปจนถึงเป็นพรหมชั้นสุทธาวาส

นั่นคือ การบรรลุมรรคผลเป็นพระอนาคามีบุคคล
ด้วยเหตุนี้ ความไม่โลภ ไม่ประทุษร้าย ไม่หลง ที่แสดงออก
มาในรูปของกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือ สัจจริต ๓ จึงได้ชื่อว่า เป็นฐาน
แห่งความดี ที่ยังไม่เกิดและที่เกิดขึ้นแล้ว

เพียงเท่านั้น ก็ดีแล้ว

บางครั้งอาจจะเกิดคำถามว่า *คนควรจะมีธรรมเป็นหลัก
ชีวิตมากน้อยแค่ไหน เพียงไร* ข้อนี้หากไม่อยู่ในวิสัยที่จะศึกษา
ปฏิบัติได้มากนัก ขอเพียงแต่มีคุณธรรม ๒ หมวดนี้ได้เท่านั้นก็ดีแล้ว
นั่นคือ ขอให้มียสัปปริสบัญญัติ

สัปปริสบัญญัติ คือ ข้อที่ท่านสัตบุรุษบัญญัติไว้ ๓ ประการ
เนื่องจากรำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาจากแหล่ง
สำคัญๆ ๔ แหล่ง คือ เป็นผลตรงจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
ทรงปฏิวัติคำสอนที่มีอยู่ก่อน ทรงปฏิรูปคำสอนที่มีการเผยแพร่กัน
มาก่อน และทรงรับรองสิ่งที่ถูกต้องดีงามที่ท่านในอดีตกาลได้
แนะนำสั่งสอนกันมาแล้ว คำสอนที่เรียกว่า สัปปริสบัญญัติ จึงเป็น
คำสอนประเภทที่ท่านสัตบุรุษในอดีตได้บัญญัติขึ้น มีการแนะนำ
สั่งสอนสืบทอดกันมาจากอดีต เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ทรงเห็นว่า
เป็นคำสอนที่มักทรงใช้คำว่า เป็นเบื้องต้นของชีวิตประเสริฐ
พระองค์ทรงรับรองว่า เป็นความถูกต้องดีงามในฐานะนั้นๆ
จึงทรงนำมาสั่งสอนแก่พุทธบริษัทต่อไป คือ

สัปปริสบัญญัติ ๓

๑. ทาน การให้ปัน

เป็นการแสดงออกซึ่งความมีอัธยาศัยไมตรี มีน้ำใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความโอบอ้อมอารีต่อคนอื่น ด้วยอาศัยความเมตตากรุณาบ้าง ความเคารพรักบ้าง ความศรัทธาบ้าง แล้วบริจาคทานด้วยการสงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยความรักความเมตตาบ้าง ด้วยความกตัญญูกตเวทิต่าง ด้วยความศรัทธาในความดีงามของผู้รับบ้าง ซึ่งการให้ทานนั้นเป็นการผูกไมตรีจิตต่อกัน ทั้งช่วยให้ได้รับผลแห่งบุญกุศลอันอำนวยผลเป็นความสุข ความเจริญแก่ตน ทั้งในปัจจุบันและกาลภายหน้าด้วย ดังที่ทรงแสดงอานิสงส์ของท่านไว้ใน ทานานิสังสสูตร ว่า

๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของคนหมู่มาก

๒. ลัทธบุรุษผู้สงบยอมคบหาสมาคมกับผู้ให้ทาน

๓. เกียรติคุณอันดีงามของผู้ให้ทานย่อมจรไปในที่ทั้งหลาย

๔. ผู้ให้ทานจะไม่เห็นห่างจากธรรมของลัทธบุรุษ

๕. ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๒. ปัพพัชชา การออกบวชเป็นอุบายวิธีไม่เบียดเบียนกันและกัน

การออกบวชบางครั้งท่านเรียกว่า เนกขัมมะ แปลว่า การออกจากกามเป็นวิถีชีวิตของคนที่ต้องการผลดีงามทั้งในปัจจุบันและกาลภายหน้า จนธรรมนิยมของพรหมณ์ได้แบ่งระยะของชีวิตไว้เป็น ๔ ช่วง คือ

พรหมจารี วัยที่ยังเป็นเด็ก ต้องทำหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนตามสมควรแก่ฐานะของตระกูล

คฤหัสถ์ วัยที่ยังเป็นหนุ่มเป็นสาว จบการศึกษาแล้วครองเรือน มีครอบครัวเป็นหลักเป็นฐาน

วนปรัตถ์ เมื่อครอบครัวมั่นคงดีแล้ว หัวหน้าครอบครัวจะออกจาริกแสวงบุญ ให้อุสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สนทนากับนักบวชหาความเข้าใจในธรรม

สันนยาสี หากพอใจในเพศนักบวช จะมอบทรัพย์สมบัติของตนให้แก่ครอบครัว แล้วออกบวช เป็นนักบวชประเภทต่างๆ ตามความศรัทธาของแต่ละคน

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงจำแนกชีวิตของคนในส่วนที่เกี่ยวกับการออกบวชไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

ไม่ออกทั้งกาย และจิต เป็นชีวิตที่หมกมุ่นอยู่ด้วยความสุขในการครองเรือน

กายออก แต่ใจไม่ออก ได้แก่ พวกนักบวชประเภทต่างๆ ที่ยังมีความกำหนัดรักใคร่ในทางโลก

ใจออก กายไม่ออก หมายถึง ท่านที่ศึกษาปฏิบัติด้วยเพศของชาวบ้านเหมือนนักบวชภายในบ้าน

ออกทั้งกายและจิต หมายถึง ท่านที่ออกบวชแล้วบำเพ็ญเพียร จนทำให้รอดพ้นจากอำนาจของกิเลสในระดับต่างๆ จนถึงหมดกิเลสไปในที่สุด

แม้ว่าการบวชจะมีรูปแบบ มีหลักการวิธีการ เครื่องแต่งกาย ที่หมายรู้กันว่าเป็นนักบวชก็ตาม แต่เมื่อกล่าวโดยเจตนารมณ์แล้ว

การที่ใครก็ตามสามารถดำรงชีวิตด้วยการไม่เบียดเบียนคนอื่น
สัตว์อื่น ด้วยกาย วาจา ใจ คนเหล่านั้น ถือว่าได้เข้าถึงเจตนารมณ์
ของการบวช ที่เน้นไปในการไม่เบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่นเป็น
ประเด็นสำคัญแล้ว

เพราะการไม่เบียดเบียน การสำรวมระวัง การฝึกตน คือ
จุดเน้นของการบวช

๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน การอุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดา
มารดาบิดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงสถานะของท่านไว้
ในตำแหน่งที่สูงสุดของความเป็นมนุษย์ สำหรับผู้ที่เป็นลูกทั้งหลาย
เช่น แสดงว่าเป็นมิตรภายในเรือน เป็นอาจารย์คนแรก เป็นผู้ให้กำเนิด
เป็นพระพรหมของลูก เป็นพระอรหันต์ของลูก เป็นผู้มีใจดี เป็นต้น
การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นธรรมประจำโลก

การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา นอกจากจะเป็นการแสดงออก
ซึ่งความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีของตนแล้ว ยังเป็นการสืบทอด
ธรรมของมนุษยชาติให้ดำรงคงอยู่คู่โลก และเป็นการสร้างแบบแผน
ในการครองชีวิตอย่างมนุษย์ ให้แก่นุชนรุ่นหลังได้ถือตามปฏิบัติ
ตามด้วย แม้ในมงคลชีวิต ซึ่งมีอยู่เพียง ๓๘ ข้อ

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงการอุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดาไว้
ในข้อที่ ๑๑ โดยทรงแสดงว่าเป็นอุดมมงคลของมนุษย์และเทวดา
ทั้งหลาย การบำรุงมารดาบิดา จึงเป็นหน้าที่โดยกำเนิดของลูกทุก
คน พระพุทธศาสนาแสดงลูกไว้ เป็น ๓ ประเภทคือ

อวชาตบุตร ลูกที่เกิดมาล้างผลาญตระกูล ทำตระกูล
ให้ตกต่ำ เสียชื่อเสียง

อนุชาตบุตร บุตรที่เกิดมาแล้ว สามารถสืบต่อรักษา
สิ่งดีงามของตระกูลไว้ได้ไม่ให้เกิดต่ำ

อภิชาตบุตร ลูกที่เกิดมาแล้วเป็นศรี เป็นมิ่งขวัญ
ของครอบครัว ตระกูลวงศ์ สามารถสร้างชื่อเสียงเกียรติภูมิให้เกิดขึ้น
แก่ตระกูลวงศ์ อย่างที่ท่านแสดงไว้ว่า “มีลูกดีเป็นศรีสง่าหน้า
ญาติวงศ์พงศาพลอยส่องใส”

มารดาบิดาทิ้งหลายย่อมต้องการบุตรประเภทดำรงวงศ์
ตระกูล และเชิดชูตระกูล ไม่มีพ่อแม่คนใดที่ต้องการลูกประเภท
ผลาญตระกูล สิ่งเลวร้ายทั้งหลาย ๓ ประการ คือ ไม่มีลูก ลูกตาย
ลูกชั่ว หากให้มารดาบิดาท่านเลือก ท่านจะเลือกเอาการไม่มีลูก
เสียเลยจะดีกว่า แต่ไม่มีใครที่สมควรใจเลือกลูกชั่ว

ดังนั้น ลูกที่ก่อปรด้วยความกตัญญูกตเวที สำนึกคุณของ
พ่อแม่ในฐานะผู้ให้กำเนิดตนมา จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้บังเกิดเกล้า เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้อุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดาของตน
ด้วยการปฏิบัติหน้าที่หลัก ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงตนมาแล้ว ต้องเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยเหลือแบ่งเบา รับใช้การงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนเหมาะสมแก่การจะรับ
ทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านทำกาลกิริยาตายไป ทำบุญอุทิศกุศล
ให้แก่ท่าน

บางครั้งท่านสรุปความปรารถนาของพ่อแม่ต่อลูกไว้ ๓
ประการ คือ

“เมื่อแก่เฒ่าหวังเจ้าเฝ้ารับใช้ เมื่อป่วยไข้หวังเจ้าเฝ้ารักษา
เมื่อยามจะต้องตายวายชีวา หวังลูกช่วยปิดตาเมื่อสิ้นใจ”

การอุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดา จึงเป็นการสร้างสิ่งที่เป็น
อุดมมงคลแก่ชีวิตของตน เป็นการสืบทอดธรรมของสัตบุรุษให้
ดำรงคงอยู่ตลอดไป เป็นการทำตนเองให้เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน
จะได้ถือตามปฏิบัติตาม อันเป็นการช่วยกันหมุนกงล้อแห่ง
สัปปริสบัญญัติ ให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องยาวนาน

อปัณณกปฏิปทา ๓

อปัณณกปฏิปทา คือข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ๓ ประการ ข้อปฏิบัติ
ที่ทรงใช้คำว่า ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดนั้น จะปรากฏในพระสูตรต่างๆ
เป็นอันมาก บางครั้งข้อความตรงกัน บางครั้งไม่ตรงกัน ทั้งนี้ยอม
ขึ้นอยู่กับคนฟังในขณะนั้นๆ ว่า ในขณะที่ยังจับหลักอะไรยังไม่ได้
อย่างน้อยที่สุดอย่าทำให้ผิดในกรณีนั้นๆ

เฉพาะในที่นี้ทรงแสดงหลักการสำคัญ ๓ ประการ ซึ่งใคร
ก็ตามหากปฏิบัติได้ย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด คือ

๑. อินทริยสังวร การสำรวมระวังอินทริย์ คือ ตา หู จมูก
ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้เกิดความยินดีหรือความยินร้ายในยามที่ได้
เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู สูดดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น
ถูกต้องเย็น ร้อน อ่อนแข็งด้วยกาย และตรึกนึกถึงอารมณ์ทั้งหลาย
ด้วยใจ ตามปกติแล้วความชอบและความชังเกิดขึ้นจากการมอง

๒ แนว คือแยกมอง หรือ รวบมอง เช่น การมองคนอาจจะมอง
ทั้งคนแล้ว กำหนดว่าดีหรือไม่ดี จากนั้นจะเกิดความรู้สึกรักชัง
ตามการกำหนดของตน บางคราวเป็นการแยกอาการ อวัยวะ
ส่วนใดส่วนหนึ่งออก กำหนดว่าดีหรือไม่ดี เป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ
ความรักความชังก็จะเกิดขึ้นตามการกำหนดของตนเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ยามใดก็ตามที่กำหนดว่ารูปสวย เสียงไพเราะ
กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสน่าจับต้อง อารมณ์นั้นน่าพอใจความรัก
ความพอใจก็จะบังเกิดขึ้น ถ้ากำหนดว่ารูปไม่สวย เสียงไม่ไพเราะ
กลิ่นไม่หอม รสไม่อร่อย สัมผัสไม่น่าจับต้อง อารมณ์นั้นไม่น่าพอใจ
อารมณ์นั้นไม่ดี ความไม่พอใจไม่ชอบใจก็จะเกิดขึ้น จากนั้นจะมี
การกระทำ การพูดไปตามความรู้สึกของตน หากความรู้สึกรุนแรง
มาก การกระทำ การพูด ก็จะเป็นทุจริตทางกายทางวาจา

โลกที่เราอยู่อาศัยนั้นเป็นโลกของสัมผัส อย่างไรก็ตาม คน
ต้องเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เย็น ร้อนอ่อนแข็ง
ตริกนี้ถึงธรรมารมณ์คือ อารมณ์ที่เกิดกับใจเป็นธรรมดา ประเด็น
ที่เป็นปัญหาจึงเกิดจากการกำหนดหมาย รูป เป็นต้น ด้วยความ
กำหนด ด้วยความขัดเคือง ด้วยความลุ่มหลง และด้วยความ
มัวเมาเป็นสำคัญ

การสำรวจระวางอินทรีย์ทั้ง ๖ จึงมุ่งควบคุม ความคิด เพื่อ
ไม่ให้จิตตกเป็นทาสของอารมณ์มากเกินไป จนถึงกับไม่มีความ
ยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลายในที่สุด

๒. โภชนะมัดตัญญูตา รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
เรื่องอาหารเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า “สัตว์ทั้งปวงจะอยู่ได้ด้วยอาหาร” แต่อาหารที่มากเกินไปและน้อยเกินไป ย่อมสร้างปัญหาให้แก่ชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ว่าจะคนหรือสัตว์ก็ตาม

การบริโภคอาหาร ที่ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามวงศ์ของพระอริยะ จึงต้องอาศัยการพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของการบริโภคอาหาร ด้วยการพิจารณาตามหลักที่ทรงวางไว้ คือ ให้พิจารณาว่า การบริโภคอาหารนี้ ไม่ใช่บริโภคเพื่อเล่น เพื่อความมัวเมา เพื่อแสดงสถานะ เพื่อประเทืองผิว แต่บริโภคด้วยความตั้งใจว่า เพื่อให้ชีวิตนี้ดำรงอยู่ได้ ขจัดความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ให้ร่างกายมีกำลังสามารถปฏิบัติภารกิจของตนได้

เนื่องจากอาหารที่มากเกินไป จะทำให้่วงนอนในตอนบริโภคใหม่ๆ ใจจะมากไปด้วยความกำหนัด เมื่อร่างกายแข็งแรง ถ้าอาหารน้อยไป จะทำให้หงุดหงิดในตอนแรกจนกลายเป็นความโกรธง่าย ที่เราใช้คำว่า “โมโหหิว” อันเป็นอาการของนิรณถึง ๔ ข้อ สำหรับท่านที่ต้องการบำเพ็ญเพียรทางจิต ท่านจึงสอนให้สังเกตอาหารที่จะรับประทาน เมื่อเห็นว่าอีกสัก ๔-๕ คำจะอิ่มแล้ว ให้หยุดการรับประทาน แล้วดื่มน้ำ เพื่อปรับกาย จิตของตนให้มีความพร้อมที่จะบำเพ็ญเพียรทางจิต

๓. ชาคริยานุโยค ประกอบด้วยความเป็นผู้ตื่นตัวอยู่เสมอ ทั้งกลางคืนและกลางวัน เพื่อทำใจของตนให้สงบจากอารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจทั้งหลาย

พึงเข้าใจว่า เรื่องของการใช้ความเพียรตามหลักของ พระพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นความเพียรในทางป้องกันบาป ขจัด บาป สร้างความดี และรักษาความดีเป็นหลักสำคัญ

ในภาคปฏิบัติของท่านที่บำเพ็ญเพียรทางจิต ท่านสอนให้ ใช้ความเพียรในเวลากลางวัน ด้วยความเพียรในอิริยาบถ ยืน เดิน ไม่นอน ในตอนกลางคืนก็บำเพ็ญเพียรทางกายและทางจิต ใน ยามตื่นและในยามสุดท้าย โดยนอนในยามกลาง ท่านแบ่งเวลา สำหรับท่านที่บำเพ็ญเพียรอย่างสูง อย่างกลาง อย่างเพล่าไว้ว่า นอน ๔-๕-๖ ชั่วโมงตามลำดับ

แม้ในการปฏิบัติภารกิจอย่างอื่น ก็อาศัยนัยนี้ ไม่ปล่อยให้ ความม่งว่องครอบงำ พยายามปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างต่อเนื่อง เช่น การทำงาน ท่านแสดงว่าคนที่มีความเพียรทำงานนั้นจะต้อง

- ทำงานอันเป็นหน้าที่ประจำให้สำเร็จ
- ทำงานที่แทรกซ้อนขึ้นมาในระหว่างนั้นให้ สำเร็จ
- ทำงานนั้นเอาจริงเอาจัง ไม่คำนึงถึงความ เหนื่อยยากลำบาก มุ่งความสำเร็จของงานในเวลาอัน รวดเร็ว และมีความเรียบร้อยเป็นสำคัญ

ดังนั้น เมื่อมองจากหลักของการปฏิบัติแล้ว เราจะพบว่า ด้วยคุณธรรมเพียงเท่านั้น คนสามารถครองชีวิตอยู่อย่างปกติสุข จนถึงสัมผัสความสุขยิ่งๆ ขึ้นได้แล้ว

ธรรมยาน

นำสู่ความสุขสวัสดิ์

มนุษย์นับแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดามา ชีวิตแต่ละชีวิตได้ผ่านการต่อสู้ ลองผิดลองถูกมามากนักกว่าจะเดินทางสู่จุดสูงสุดของแต่ละชีวิต เพื่อให้ชีวิตของผู้ใฝ่ดีดำเนินไปได้ มีความสุขความสงบเป็นผล จะได้นำธรรมกลุ่มหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ในรูปของอุปการธรรมที่สำคัญ บนเส้นทางแห่งชีวิตที่จะก้าวไปสู่ความสุขความสวัสดิ์

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา กลุ่มนี้ เปรียบเหมือนยานพาหนะที่สามารถนำพาบุคคล ผู้ต้องการจะไปสู่สถานที่ตนปรารถนาได้ตามต้องการ แต่มีข้อแม้ว่าบุคคลจะต้องปฏิบัติไปตามหลักที่ทรงแสดงไว้ กุศลธรรมส่วนเหตุทั้งปวงจึงมีลักษณะเป็น “มรรค” คือทางดำเนินที่คนต้องเดินไปตามนั้น จึงจะประสพผลตามที่ทรงแสดงไว้ในกรณีนั้นๆ

ธรรมกลุ่มที่ทรงแสดงไว้ในฐานะเป็นเหมือนยานพาหนะคือ

จักร ๔

คำว่า จักร คือ ธรรมอันเป็นประดุจยานพาหนะ ที่สามารถ นำพาบุคคลไปสู่ความเป็นใหญ่ไพศาลด้วยผลดีงามตามที่ตน ต้องการเช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุข อันเป็นโลกธรรมที่ทุก ชีวิตต้องการ จักรทั้ง ๔ ประการนั้นคือ

๑. ปฏิรูปประเทศวาสะ การอยู่ในประเทศที่สมควร

คำว่า ประเทศที่สมควร โดยความหมายที่สมบูรณ์ หมายถึงประเทศสถานที่ซึ่งมีพระรัตนตรัยปรากฏอยู่ อันสามารถ เป็นเหตุปัจจัยให้บุคคลได้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยแล้ว ปฏิบัติ ตนตามหลักธรรมคำสอน ช่วยให้ได้รับผลแห่งการศึกษาปฏิบัติ ไปตามลำดับ แต่เนื่องจากสถานที่เป็นสภาพแวดล้อมที่เป็นเหตุ เป็นปัจจัย สนับสนุนให้คนมีความเจริญก้าวหน้าในฐานะ อาชีพ การงานนั้นๆ ได้ ดังนั้นคำว่า ประเทศอันสมควร จึงหมายถึงประเทศ สถานที่ที่ใกล้ที่ ใกล้ทาง มีการไปมาสะดวก ปลอดภัย สามารถ ศึกษาเล่าเรียนประกอบธุรกิจ งานอาชีพ การศึกษา ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ได้สะดวกสบาย ย่อมได้ชื่อว่าเป็นประเทศ คือสถานที่อัน สมควร หรืออย่างที่พูดกันว่า “มีทำเลดี” นั้นเอง

๒. สัมปรีสุปัสสยะ คบหาสมาคมกับท่านที่เป็นสัตบุรุษคือคนดี

คำว่า สัตบุรุษ หมายถึง คนดีที่มีความสงบทางกาย ทาง วาจา ทางใจ ไม่ทำ พูด คิด ในทางที่เป็นการทุจริต ผิดศีลธรรม ผู้ปรารถนาความสุขความเจริญแก่ตน ควรคบหาสมาคมกับท่านที่ เป็นสัตบุรุษหรือบัณฑิต เพราะนั่นคืออุดมมงคลชีวิตของตน ประการหนึ่ง การคบ หมายถึง การปลุกฝังศรัทธาในท่านสัตบุรุษ

แล้วเข้าไปหาท่าน ฟังคำชี้แจงแนะนำพร่ำสอนของท่าน ขณะฟัง ก็ฟังด้วยความเคารพ เงี่ยหูลงฟัง พิจารณาข้อความที่ตนกำลังฟัง ด้วยความสนใจ ความตั้งใจที่จะยึดถือเอาสิ่งที่เป็นสาระประโยชน์ จากท่าน จนสามารถสร้างหลักร่วมทางความคิด หลักร่วมทาง กิจกรรม หลักร่วมทางผลประโยชน์กับท่าน

๓. อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ

คือ การปฏิบัติตนตามคำสั่งสอน แนะนำ ของท่านสัตว์บุรุษ ทำตนเป็นคนดี ด้วยการมีศรัทธา มีศีล มีความเพียรพยายาม เป็นต้น หมายรวมถึง การปฏิบัติตนเหมาะสมแก่ฐานะ ตำแหน่ง ฐานะ ชาติ สถานะที่ เพศ วัย ความรับผิดชอบของตน เป็นต้น เช่นในฐานะที่เป็นพ่อแม่ของลูก ทำตนอย่างไรเรียกว่าตั้งตนไว้ใน ทางที่ชอบธรรมของผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ตนเป็นลูกตั้งตนต่อพ่อแม่ อย่างไร จึงจะได้ชื่อว่าเป็นลูกที่ดี สรุปว่าสามารถสร้างสำนักถึง ฐานะของตนแล้ว ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่เหตุผล ความเหมาะสม ความควร แก่กาลเทศะ กลุ่มคน บุคคล กฎ กติกา ที่ตน เกี่ยวข้องในขณะนั้นๆ

๔. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้มีบุญอันได้กระทำไว้ในกาลก่อน

คำว่า บุญในกาลก่อนนั้น หมายถึง การเก็บ การสะสม ความดีงามไว้ จากอดีตกาลนานไกล ที่เรียกว่า บารมี คือการเก็บ การสะสมความดี สิ่งที่ดี และแม้การได้รับการฝึกปรือ อบรมมาดี ในกาลก่อนที่ตนจะมาพบท่านสัตว์บุรุษ เพราะผลของความดีในอดีตนั้นเอง จะสร้างลักษณะนิสัย ความโน้มเอียงที่จะกระตุ้นให้มี

ความชื่นชมยินดีในคนดี คือ สัตบุรุษ และได้เกิดในสถานที่ ตระกูล
ที่เอื้อต่อความเจริญก้าวหน้าในด้านนั้นๆ บุญที่ทำไว้ในกาลก่อน
จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ จนกลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดกรรม
๓ ประการแรก คือ การได้เกิดและได้อยู่ในประเทศ สถานที่ที่
เหมาะสม การคบหาสัตบุรุษและการตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ข้อนี้
พึงสังเกตคนที่เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก ที่กลายเป็น
ทัฬหีตักแกง แต่ไม่รู้รสรสชาติของแกง หรืออยู่ในฐานะพูดกันว่า
“ใกล้เกลือกินด่าง” เพราะขาดบุญที่ทำไว้ในกาลก่อนสนับสนุน
นั่นเอง

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้พึงสังเกตว่า การอยู่ในประเทศ
ที่สมควรการทำบุญไว้ในกาลก่อน และการคบหากับท่านสัตบุรุษ
เป็นปัจจัยสนับสนุน ประการที่สำคัญ คือ ความสามารถตั้งตน
ไว้ในทางที่ชอบของบุคคลนั้นๆ ชื่อว่า เป็นหัวใจในการที่จะนำพา
บุคคลผู้นั้นให้ก้าวเดินไปสู่ความสุข ความเจริญ ทั้งในส่วนของ
คติโลกและคติธรรม คำว่า จักร หมายถึง ล้อ คือธรรมทั้ง ๔ ประการ
นี้เป็นเหมือนล้อทั้ง ๔ ที่จะต้องอาศัยกันและกัน และหมุนไป
ด้วยกัน จึงจะสามารถนำบุคคลผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลดีงามดังกล่าวได้

วุดมิ ๔

ธรรมอันเป็นเหตุแห่งความเจริญ หรือเพิ่มพูนให้เกิดความ
เจริญมากยิ่งขึ้น จากที่มีความเจริญระดับหนึ่งมาก่อนแล้ว ทรง
แสดงไว้ในรูปของความเป็นเหตุปัจจัย ที่ต้องอิงอาศัยกัน ประสาน
สัมพันธ์ และสนับสนุนกัน เช่นเดียวกับจักรทั้ง ๔ ดังกล่าว วุดมิธรรม
๔ ประการ คือ

นิเทศธรรม

๑. สัมผัสสังเสวะ คบหาสมาคมกับท่านสัตบุรุษ

คือการร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผลประโยชน์กับ
คนดีดังกล่าวแล้ว

๒. สัทธัมมสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่านด้วยความเคารพ

ฟังอย่างไรเรียกว่าฟังด้วยความเคารพ ข้อนี้ทรงแสดงไว้
ในที่ต่างๆ เหมือนกันว่า บุคคลผู้มีศรัทธาในสัตบุรุษแล้วเข้าไป
หาท่าน เมื่อเข้าไปหาแล้วให้เข้าไปนั่งใกล้ๆ ท่าน เมื่อเข้าไปนั่ง
ใกล้แล้วให้ฟังคำสั่งสอนของท่าน ขณะฟังให้เงี่ยหูลงฟัง คือฟังด้วย
ความตั้งใจ มีใจจดจ่ออยู่กับเสียงที่ท่านเปล่งออกมา พร้อมกับ
กำหนดเนื้อหาสาระจากคำสั่งสอน จนเกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง
ในคำสั่งสอนนั้นๆ ปัจจุบันนี้เราศึกษากันด้วยการอ่านคำสั่งสอนของ
ท่านสัตบุรุษอยู่เป็นอันมาก หากอ่านด้วยความเคารพ คือให้ความสำคัญ
แก่ข้อความที่ตนกำลังอ่าน ใช้วิธีอ่านด้วย

“การใช้ตาดูตัวหนังสือพร้อมด้วยวรรคตอน ปากอ่านออก
เสียงจนตนเองได้ยินชัด ใจกำหนดข้อความที่ตนเห็นอ่านได้ยินไป
ด้วย ย่อมจะช่วยให้เกิดความจำ เพิ่มความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น
กว่าปกติ”

๓. โยนิโสมนสิการ นำเรื่องเหล่านั้นมาพิจารณาด้วย อุบายวิธีอันแยบคาย

ได้แก่การนำเอาคำสั่งสอนที่ฟัง อ่าน มาพิจารณาอย่างสมเหตุ
สมผล จำแนกแยกแยะออกไปให้ชัดเจนว่า อะไรเป็นอะไร ดีหรือชั่ว
ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร มองจากเหตุตั้งไปหาผล โยงจากผล
กลับมาที่เหตุได้ พิจารณาเห็นถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่ตนได้ฟัง

ได้อ่านมา มองเห็นลักษณะคล้ายคลึง ความผูกพัน ความเกี่ยว
เนื่องถึงกัน หรือความเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกัน จน
สามารถเชื่อมโยงเข้ากับกาลทั้ง ๓ คือ อดีต อนาคต ปัจจุบัน ใช้
อดีตเป็นบทเรียน มาประพฤติปฏิบัติตามควรแก่กรณีของสิ่งนั้น ใน
ปัจจุบัน ใช้อดีตปัจจุบันเป็นตัวเชื่อมโยงไปสู่อนาคต มีความคิด
เป็นระบบที่สมเหตุสมผล จนสามารถใช้ประโยชน์จากความดีและ
ความชั่วของคนอื่น ของตนเอง เป็นบทเรียนในการเว้นการประพฤติได้

๔. อัมมานุอัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม

เป็นการกระทำที่ต่อเนื่องมาจากการคบสัตบุรุษ การฟังคำ
สอนของท่านแล้วนำมาคิดอย่างเป็นระบบ มีกฎเกณฑ์ของการคิด
จนสามารถมองเห็นคุณโทษของสิ่งเหล่านั้น แล้วนำธรรมะเหล่านั้น
มาประพฤติปฏิบัติ ซึ่งมักทรงใช้คำว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม จากกลุ่มธรรมที่ได้กล่าวมาแล้ว
จะพบว่า

กลุ่มธรรมที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่
ดับไป ต้องศึกษาพิจารณา ใช้ประโยชน์โดยไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรมาก
เกินไป

กลุ่มของกิเลสประเภทต่างๆ ทรงสอนให้บรรเทา สงบ
ระงับ ดับไปตามกำลังความสามารถ

กลุ่มที่เป็นผลดีงามทั้งหลาย ปลุกฝังความพอใจที่จะได้
รับผลเช่นนั้นอันเป็นความสุขความสงบ

กลุ่มที่เป็นกุศลธรรมส่วนเหตุ นำมาลงมือประพฤติปฏิบัติ
ให้เหมาะสมแก่กลุ่มธรรม องค์ธรรม ทั้งเหมาะสมแก่เหตุผล ฐานะ

ของตน กาลเทศะ ความเหมาะสม ความควร กลุ่มคน บุคคล โดยพยายามตั้งปัญหาแล้วหาคำตอบให้ได้ว่า ปฏิบัติอะไร? ปฏิบัติอย่างไร? ปฏิบัติไปแล้วตนเองและบุคคลอื่นจะได้ประโยชน์อะไร?

ข้อที่ควรตระหนักเป็นพิเศษก็คือ ธรรมะนั้นเปรียบเหมือนยา การปฏิบัติธรรมจึงเป็นเหมือนคนป่วยรับประทานยา จะต้องมีความเข้าใจทั้งประเภทของยา ขนาดการใช้ เวลาที่ใช้ โดยผลจากการรับประทานยาจะต้องออกมาเป็นการหายจากโรค ผลจากการปฏิบัติธรรมจะต้องออกมาเป็นความสุข ความเจริญ การเพิ่มพูนความดีงามในด้านต่างๆ ขึ้นมา อย่างน้อยที่สุดความชั่วต้องลดลง

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้มีลักษณะอิงอาศัยกันและกัน สนับสนุนส่งเสริมกันเช่นเดียวกับจักร ๔

อิทธิบาท ๔

คุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ ซึ่งไม่เหลือวิสัย แต่สิ่งที่ตนประสงค์นั้นจะต้องอยู่ในวิสัย ที่อาจใช้ความเพียรพยายามทำให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จได้ คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่า อิทธิบาท มี ๔ ประการ คือ

๑. จันทะ ความพอใจ รักใคร่ ยินดีในสิ่งนั้น

ใครจะทำอะไรก็ตาม จะต้องมีความพอใจเป็นฐานจิตที่จะให้ดำเนินชีวิตไปบนเส้นทางที่ตนพอใจ ความพอใจจึงมีได้ทั้ง ๔ กลุ่มธรรมดังกล่าวแล้ว คือมีความพอใจที่จะปรับจิตให้รับความจริงพอใจที่จะลด ละ บรรเทาความชั่วประเภทต่างๆ พอใจในผลดีงาม

นิเทศธรรม

ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และพอใจในธรรมอันเป็นเหตุให้ตนสามารถดับกิเลสและความทุกข์ได้ ถ้าขาดความพอใจแล้วอย่างอื่นจะเกิดขึ้นมาไม่ได้ แม้แต่จะรับประทานอาหาร ก็ต้องอาศัยความพอใจในอาหารเป็นจุดเริ่มต้นของการรับประทาน ถ้าเริ่มตรงนี้ไม่ได้ ผลจากอาหารในขั้นตอนอื่นก็เกิดขึ้นไม่ได้

ความพอใจจึงหมายถึงรวมถึงความรัก ความยินดี ความศรัทธา ความเมตตา ความเคารพ ความจงรักภักดี เป็นต้น ซึ่งพร้อมที่จะเป็นจุดเริ่มต้นเป็นแรงผลักดัน เพื่อให้เกิดความเพียรพยายามไปสู่เป้าหมายในเรื่องนั้นๆ

๒. **วิริยะ** ความเพียรพยายามหมั่นประกอบกระทำในสิ่งนั้นๆ

คำว่า **วิริยะ** ได้แก่ ความกล้าหาญ ไม่ครั้นคร้ามขามเกรง ต่ออุปสรรคอันตรายต่างๆ มองเห็นโทษของความเกียจคร้าน มองเห็นอนิสงส์ของความเพียรแล้ว มีความคิดริเริ่ม มีความบากบั่นทำงานด้วยความหมั่นขยัน ไม่ทอดทิ้งภารกิจนั้นๆ เสีย ในระหว่างทำงานที่ตนจะต้องทำงานที่จรมมา ด้วยความเอาจริงเอาจัง มุ่งผลสำเร็จของการทำงานเหล่านั้นเป็นเป้าหมาย ที่ตนจะต้องรับผิดชอบ และดำเนินไปให้ถึง

เมื่อกล่าวโดยขอบข่ายของความเพียร คงอยู่ในโครงสร้างของความเพียรในการป้องกันความชั่ว ละความชั่ว ทำความดี และรักษาความดีเอาไว้ ซึ่งบุคคลจะต้องกระทำทั้งทางกายและทางจิต เพื่อให้ความพอใจของตนมีผลตอบสนองตามที่ได้ตั้งใจไว้

๓. จิตตะ เอาใจฝึกฝนใจในกิจการงานนั้นๆ ไม่ทอดธุระ การเอาใจฝึกฝนใจอย่างจริงจัง ในสิ่งที่ตนได้ปลุกฝัง ความพอใจ และกำลังใช้ความพยายามอยู่ ไม่ทอดทิ้งธุระเหล่านั้น มีความแน่วแน่มั่นคงอยู่กับภารกิจนั้น อันเป็นลักษณะของการ ปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่ของตนด้วยความแน่วแน่ มุ่งมั่น มั่นคง ไม่หวั่นไหว จนกว่าจะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ กำลัง จัด กำลังทำอยู่ในขณะนั้น ๆ

๔. วิมังสา การไตร่ตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น วิมังสา เป็นอาการของปัญญาที่ใช้ในลักษณะใคร่ครวญ พินิจพิจารณา ก่อนที่จะทำ จะพูด ก่อนที่จะปลุกฝังความพอใจ ใน ขณะใช้ความพยายาม และแม้แต่ความแน่วแน่ในกรณียกิจนั้นๆ วิมังสาจึงต้องใช้ทุกขั้นตอน ทุกขณะของการปฏิบัติภารกิจ การ ศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติธรรมทั้งชั้น ศีล สมาธิ และปัญญา

ทุกขั้นตอนของการทำงานไม่ว่าจะเป็นขั้นวางแผน ประเมินผล ลงมือทำ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข ล้วนต้องอาศัย วิมังสาเป็นสำคัญ นั่นคือ

“การดำรงชีวิตอย่างใช้ปัญญาทุกขั้นตอน ของชีวิต จนได้ชื่อว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ นั่นเอง”

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้มีลักษณะหมุนหนุนช่วยกัน อย่าง ต่อเนื่อง โดยมีปัญญาหรือวิมังสาคอยตรวจสอบความยิ่งความ หย่อนของการทำงาน พร้อมทั้งจะปรับปรุงแก้ไขไปตามควรแก่กรณี เมื่อทำได้อย่างนี้ความสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการก็จะบังเกิดขึ้นตาม สมควรแก่เหตุ กรณี ที่ประกอบกระทำเสมอ

ความเป็นพุทธศาสนิกชน ที่พึงประสงค์

ใครจะเป็นอะไรนั้น ตามปกติแล้วมิได้มองกันที่เขาเป็นใคร แต่จุดเน้นมักอยู่ที่เขาเป็นอย่างไร ชื่อของคนในตำแหน่งนั้นๆ จะบ่งบอกสถานะของท่านว่า ท่านควรจะเป็นอย่างไร จึงจะจัดว่าเป็นการเป็นที่เหมาะสมแก่สถานะของตน

ความเป็นพุทธศาสนิกชนก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน การประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชนนั้นทำกันได้ง่าย หรือบางคนแม้ไม่ประกาศก็สามารถเป็นชาวพุทธได้ แต่การเป็นพุทธศาสนิกชนที่พึงประสงค์ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น จำต้องมีคุณธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติตน แสดงออกให้ประจักษ์แก่สายตาการรับรู้การยอมรับของวิญญูชนทั้งหลาย

ซึ่งข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมะไว้กลุ่มหนึ่งที่เป็นคุณธรรม อันจะกลายเป็นคุณสมบัติพัฒนา ใครก็ตามที่ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชน ให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่พึงประสงค์ หากท่านเหล่านั้นประกอบด้วยคุณธรรมต่อไปนี้

ข้อควรคำนึงคือ จักร ๔ วุฒิ ๔ และอิทธิบาท ๔ นี้ ขอ
เพียงมีจุดเริ่มต้นขึ้นเท่านั้น การสนับสนุนกัน ความเข้มข้นของ
ธรรมะจะเพิ่มขึ้นโดยลำดับ โดยมีความเพียรพยายามเป็นแรงขับ
เคลื่อนไปสู่ความสำเร็จในกิจกรรมเหล่านั้น

สัมปรายิกัตถะ

สัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์ในภายภาคหน้า

การดำรงชีวิตของบุคคลเรานั้น นอกจากจะมุ่งผลให้ตนเอง อยู่ดีมีสุข มีความสุขในปัจจุบันแล้ว ยังจะต้องมีหลักประกันในอนาคตภายภาคหน้าด้วย

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเหตุเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ ในทางดีงาม สร้างสิ่งที่มีความเกื้อกูลต่อบุคคลในกาลภายหน้า หมายถึง วันหน้า เดือนหน้า ปีหน้า ตลอดถึงชาติหน้า และชาติ หน้าต่อไป

พระองค์ทรงจำแนกธรรมะไว้ ๔ ข้อ ตรงกับข้อความที่ ทรงแสดงว่า ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย คือ

๑. สัทธาสัมปทา ความเชื่อ หมายถึงเอาความเชื่อในปัญญา เครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ตามนัยะแห่งพระพุทธคุณทั้ง ๙ ประการ สรุปเป็น พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ

๒. สิลสัมปทา เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่ เป็นผู้งดเว้น จากการกระทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่ เจ้าของเขามีได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในทางกาม งดเว้น จากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท ในภาคของการปฏิบัตินั้น ศีลแต่ละข้อจะมีความ ประณีตจนเป็นผู้ประกอบด้วยกัลยาณธรรม คือ ธรรมะฝ่ายดี ๕ ประการ คือ

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข

สัมมาชีพ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบด้วยกฎหมายในศีลธรรม

กามสังวร การสำรวมระวังในเรื่องเพศ ไม่มีการล่วงเกินกันในทางเพศ

สัจจวาจา พูดจาที่เป็นคำสัตย์คำจริง ตามประสาทสัณห์สัจของตนที่ได้เห็น ได้ยิน ได้รู้ ได้ทราบมา

สติ ความระลึกได้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด ขณะทำ ขณะพูด ขณะคิด หลังจากทำ พูด คิดไปแล้ว

- ๓. **จาคสัมปทา** เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยจาคะ คือ ความเสียสละ ได้แก่ การที่บุคคลผู้มีจิตปราศจากมลทินใจ คือ ความตระหนี่ มีน้ำใจ เสียสละ มีฝ่ามือไม่เหือดแห้งจากสิ่งที่ตัวเสียสละ มีความพอใจ ยินดีในการเสียสละ เมื่อมีคนมาขอก็พร้อมที่จะเสียสละให้ ยินดีในการจำแนกแจกจ่ายทาน ทั้งเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ และเป็นการบูชา

๔. **ปัญญาสัมปทา** สมบุรณ์ด้วยปัญญา ในที่นี้เน้นไปที่ปัญญา ซึ่งเห็นความเกิดและความดับของสัตว์ และสังขารทั้งหลาย สามารถลด ละ สงบ บรรเทากิเลสทั้งหลาย จนถึงหลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุด

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ได้ชื่อว่าเป็นสัมปรายิกัตถะ คือ เป็นประโยชน์ในกาลข้างหน้า เป็นสิ่งที่ติดจิตใจบุคคลไป เป็นที่พึ่งพำนักของบุคคล เพราะเป็นบุญที่นำสุขมาให้

บุคคลที่ทำบุญเอาไว้วันนั้น ทรงแสดงว่า ย่อมเป็นผู้บันเทิงในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิง เขา ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง

เพราะมองเห็นว่าตนได้ทำบุญไว้แล้ว ทั้งนี้เพราะบุญนั้นเป็นที่พึง
ของสัตว์ทั้งหลาย ผู้บำเพ็ญบุญทั้งในโลกนี้และในโลกอื่น

ศรัทธา เมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำหน้าที่ขจัดความไม่เชื่อ
ความเคลือบแคลงสงสัย และความโลภให้เจือจางเบาบางลงไป

ศีล จะทำหน้าที่ขจัดความชั่วตามสมควรแก่ข้อนั้นๆ
เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ล้วนเป็นอาการของโลก โกรธ หลง ที่มีอยู่ภายใน
ใจของตนให้เจือจางเบาบางลงไป

จาคะ ความสละ แบ่งปัน ทำหน้าที่ขจัดโลภะ ความตระหนี่
ในของที่ต้องสละ ขจัดโทสะในตัวตนที่เราจะสละแบ่งปันแก่เขา
ขจัดโมหะในเจตนาเป็นเหตุให้คิดสละแบ่งปัน เพราะมองเห็นผลดี
คุณค่าของจาคะ จึงได้สละแบ่งปันออกไป

ปัญญา เหมือนกับแสงสว่าง ความหลง เป็นความมืดมน
เมื่อปัญญาบังเกิดขึ้นแล้วก็จะทำหน้าที่ขจัดความสงสัย ความหลง
ให้หมดไปจากจิตใจโดยลำดับ

ดังนั้น จึงกลายเป็นประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้ในวันหน้า
เดือนหน้า ปีหน้า ตลอดถึงชาติหน้า เป็นสิ่งที่ติดตามบุคคลไป
เหมือนเงาที่ติดตามตัวบุคคลไป

สมบัติของอุบาสก อุบาสิกา ๕ ประการ

คำว่า **อุบาสก อุบาสิกา** นั้น แปลว่า ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย
ผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัย บุคคลเหล่านั้นได้ประกาศตนถึงพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก แม้เพียงการประกาศ
ตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก มี

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อยู่ในใจของตนเอง ก็จะช่วย
ให้บุคคลเหล่านั้นได้รับผลเป็นความสุขในกาลภายภาคหน้าได้

ข้อนี้ ท่านอนาคามีพรหมได้กล่าวเอาไว้ว่า

“ชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้า
ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเถิดชนเหล่านั้นจักไม่ไปสู่อบายเลย
เขาละกายที่เป็นมนุษย์แล้ว จักยังกายที่เป็นเทวดาให้
ปรากฏ”

ความเป็นอุบาสก อุบาสิกานั้น ทรงวางหลักพัฒนาคุณภาพ
ชีวิตของอุบาสก อุบาสิกา ให้มีความใกล้ชิดต่อพระรัตนตรัยมากขึ้น
จนสามารถปฏิบัติตนผสมกลมกลืนกับคุณของพระรัตนตรัย นั่นคือ
การดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีความบริสุทธิ์ใจ และมีความเมตตา
กรุณา เป็นประการสำคัญ

คุณธรรมที่กำหนดเป็นมาตรฐานของความเป็นอุบาสก
อุบาสิกาประเภทที่เรียกว่า รัตนะ คือ เป็นอุบาสกแก้ว อุบาสิกาแก้ว
ทรงแสดงไว้ ๕ ข้อด้วยกัน คือ

๑. ศรัทธา เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศรัทธา คือ ความเชื่อมั่น
ไม่หวั่นไหวในคุณของพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นในกฎของกรรมว่า สัตว์
ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใคร
ทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น
ประเด็นสำคัญก็คือ ต้องเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า
ตถาคตโพธิสัตถา หมายถึง ใจยอมรับนับถือศรัทธา ในพระคุณของ
พระพุทธเจ้า

๒. คีล ความสำรวมระวังรักษากาย วาจา ของตน ให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ ไม่มีการพูด การกระทำที่จะนำความเดือดร้อน มาสู่ตนเองและสู่บุคคลอื่น จุดที่ท้านเน้นมากก็คือ คีลทั้ง ๕ ประการ ที่มีความสงบประณีตขึ้นไปโดยลำดับ จนเป็นอาการทางกาย ทาง วาจาที่ปกติ คือไม่ทำตนเองให้เดือดร้อน ไม่ทำคนอื่นให้เดือดร้อน

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือ เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว พระพุทธศาสนานั้นเป็นกรรมวาที กล่าวถึงความมีอยู่ของกรรม ตามบทที่ทรงสอน ให้บุคคลสวดสาธยายอยู่เสมอเป็นปกติว่า

คนเรานั้นมีกรรมเป็นของๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใคร ทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ในเรื่องกฎของกรรม เหมือนกับการปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่งลงไปแล้ว บุคคลย่อมได้ต้นพืช กิ่งพืช ใบพืช ดอกพืช ผลพืช ชนิดนั้นๆ คนทำกรรมดีก็ย่อมจะได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วก็ย่อมจะ ได้รับผลชั่ว

ความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของบุคคลเรา ในแต่ละขณะนั้น ขึ้นอยู่กับกรรม คือ การกระทำของตน จะดีก็เพราะการกระทำของ ตน จะไม่ดีก็เพราะการกระทำของตน อย่างที่ทรงแสดงว่า

“คนจะเป็นคนเลวก็ไม่ใช่เพราะชาติสกุล เป็นผู้ประเสริฐก็ไม่ใช่เพราะชาติสกุล แต่คนจะเป็นคนดี ก็เพราะการกระทำ เป็นคนเลวก็เพราะการกระทำ ถ้าทำดีเขาก็ดี ทำไม่ดีเขาก็ไม่ดี ความดีหรือความชั่ว จึงเป็นผลที่เกิดจากการกระทำของบุคคลเหล่านั้นเอง”

ส่วนฤกษ์ยามาที่พิธีกรรมต่างๆ นั้น เป็นความเชื่อไม่ยุติ ด้วยเหตุผลและความดี อุบาสก อุบาสิกาที่มีความเชื่อมั่นในกฎของกรรม เชื่อมั่นในผลของกรรม และเชื่อมั่นในการที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตน จะไม่ให้ความสำคัญแก่สิ่งซึ่งชาวโลกเข้าใจกันว่าเป็นมงคล เกี่ยวกับฤกษ์ยามาที่ ผีหลวง หลาวเหล็กต่างๆ เป็นต้น

๔. แสวงหาเขตบุญในพระพุทธศาสนา คำว่า เขตบุญ ก็คือ แหล่งที่เราจะบริจาคทานลงไปที่จะแสดงความเคารพอ่อนน้อม เนื่องจากมีความเคารพศรัทธาในคุณของพระรัตนตรัย อุบาสก อุบาสิกาที่เป็นรัตนะ จึงให้ความสำคัญแก่พระสังฆรัตนะ ในฐานะที่เป็นเนือนาบุญของโลก ไม่มีเนือนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า

เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการจะบริจาคทานในการบำเพ็ญบุญ ก็จะต้องถวายที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แต่ส่วนการให้ทานในรูปของการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้น ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยชาติ ชั้น วรรณะ หรือศาสนาแต่ประการใด เป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๕. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา ได้แก่ เมื่อต้องการจะทำบุญก็ทำบุญในพระพุทธศาสนาตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

ทั้งหมดนั้น จุดที่เน้นเป็นพิเศษ คือ เรื่องของศรัทธา ถ้าหากว่าคนมีศรัทธาเชื่อมั่นในคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ความเป็นผู้มีศีลที่ดี ความเชื่อในกฎของกรรม ไม่เชื่อมงคล ตีนขาวก็ดี การแสวงหาเขตบุญในพระพุทธศาสนา ไม่แสวงหาเขตบุญนอก

พระพุทธศาสนาก็ดี ก็เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลผู้นั้น เพราะวา

ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้วจะทำให้สำเร็จประโยชน์ เนื่องจาก ศรัทธาเป็นตัวรวบรวมไว้ซึ่งเสบียง คือ กุศลความดีต่างๆ ศรัทธา จึงชื่อว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐของบุคคล ที่เรียกว่า เป็นอริยทรัพย์

เมื่อศรัทธาบังเกิดขึ้นภายในใจของบุคคลใดแล้ว กุศลธรรม มีประการต่างๆ ก็พร้อมที่จะเกิดขึ้น ถ้าหากว่าศรัทธานั้นประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องสอดส่องพิจารณา

ดังนั้น ความเป็นอุบาสก อุบาสิกาประเภทรัตนะ จึงเน้นไปที่ความศรัทธาเป็นประการสำคัญ จากศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัยอย่างมั่นคงขึ้นไปโดยลำดับนั้น แม้จะก้าวเลยไปถึง อริยบุคคลระดับโสดาบัน ท่านก็เน้นไปที่ความมีศรัทธา ๔ ประการ คือ

๑. ศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณของพระพุทธเจ้า
๒. ศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณของพระธรรม
๓. ศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณของพระสงฆ์
๔. ศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในไตรสิกขา คือ สីล สมาธิ ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแสดงไว้

ดังนั้นผู้ปรารถนาความเป็นอุบาสก อุบาสิกาชั้นสูง จึงสมควรที่จะเพิ่มพูนศรัทธาให้มั่นคงอยู่ภายในจิตใจของตน ก็จะทำให้ตนให้เป็น อุบาสกรัตนะ อุบาสิการัตนะ ได้

บุญกิริยาวัตถุ

คำว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า วัตถุเป็นที่ตั้งของการบำเพ็ญบุญ คำว่า บุญในส่วนเหตุนั้น หมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยกุศล เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจหรือกระทำไปในทางกายหรือพูดทางวาจาก็ตาม สามารถลด ละ บรรเทากิเลสลงไปได้ ผลที่ออกมาเป็นความสุขความปิติปราโมทย์ การกระทำนั้นเรียกว่า เป็นบุญ

ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับสั่งไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอย่าได้กัลลวบุญเลย เพราะคำว่าบุญ บุญนี้เป็นชื่อของความสุข ดังนี้”

ทางเกิดของบุญนั้น เกิดจากการทำใจยอมรับความจริงตามหลักของอริยสัจ การพยายามลดละกิเลส การพยายามทำให้ได้รับผลของการประพฤติปฏิบัติธรรมะ และการปฏิบัติตามกุศลธรรมทั้งปวงก็ชื่อว่าเป็นบุญด้วยกันทั้งนั้น แต่เมื่อแสดงโดยสรุป พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงบุญไว้เป็น ๓ ข้อ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

การบริจาคทานนั้นเกิดขึ้นด้วยกุศลเจตนาที่มีความมุ่งดีปรารถนาดีต่อบุคคลผู้รับทาน อาจเกิดขึ้นจากความรัก ความเมตตา ความสงสาร ความเคารพ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ที่มีต่อบุคคลที่ตนจะให้ หรือสถานที่ที่ตนจะให้ แล้วบริจาคทาน ซึ่งท่านเรียกว่า ทานวัตถุ คือ สิ่งที่นำมาบริจาค่นั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม

การบริจาคทานที่เป็นบุญพิเศษ ต้องสมบูรณ์ด้วยคุณ ๔ ประการคือ

๑. **วัตถุสัมปทา** ผู้ที่ตนบริจาคให้ นั้น จะต้องเป็นพระ
อริยบุคคลซึ่งสามารถเข้าสมบัติได้ ได้แก่ พระอนาคามีกับพระ
อรหันต์

๒. **ปัจจัยสัมปทา** สิ่งที่ตนนำมาบริจาค่นั้น จะน้อยหรือ
มากก็ตาม จะต้องได้มาในทางที่ชอบธรรมไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีล
ธรรม

๓. **เจตนาสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยเจตนา คือความสุขใจ
ความตั้งใจที่จะให้ ทั้งขณะที่ให้ และหลังจากให้ไปแล้ว ไม่
รู้สึกเสียดายในสิ่งที่ตนให้ ตนบริจาคไป

๔. **คุณาติเรกสัมปทา** พระอริยบุคคลท่านนั้นจะต้อง
ออกจากนิโรธสมบัติใหม่ๆ แล้วบุคคลผู้นั้นได้ให้ท่านแก่ท่านเป็น
คนแรก

ถ้าหากว่าสมบูรณ์ด้วยคุณทั้ง ๔ ประการนี้ การรับผล
อานิสงส์ก็จะได้รับภายในวันนั้น แต่ตามปกติแล้วเป็นเรื่องที่เป็น
ไปได้ยาก เพราะแม้ในสมัยพุทธกาลเองก็มีคนได้รับอานิสงส์ระดับ
นี้ เพียง ๖ ท่านเท่านั้นเอง

ดังนั้น จุดเน้นในปัจจุบันจึงมองไปที่ ผู้ให้กับผู้รับเป็นผู้มี
ศีลมีกัลยาณธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย สิ่งที่น่ามาให้เป็นสิ่งที่ได้มา
ในทางที่ชอบธรรม และสมบูรณ์ด้วยเจตนาทั้ง ๓ ประการ ยิ่งกว่านั้น
ในกรณีการให้ท่าน ท่านจำแนกออกเป็น ๔ ประการ คือการให้ท่าน

- บางอย่างนั้นบริสุทธิ์ฝ่ายผู้ให้ แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายผู้รับ
- บางอย่างบริสุทธิ์ฝ่ายผู้รับ แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายผู้ให้
- บางอย่างก็บริสุทธิ์ทั้งสองฝ่าย

- บางอย่างไม่บริสุทธิ์ทั้งสองฝ่าย

การไปมองคนอื่นเป็นเรื่องยุ่งยาก ดังนั้นการแก้ไขให้ผล
อานิสงส์ของท่านเป็นไปด้วยดี พระพุทธศาสนาเน้นให้บุคคลได้
พิจารณาก่อนจะให้ทาน พยายามทำให้ได้รับผลของการประพฤติ
ปฏิบัติธรรมะ และการปฏิบัติตามกุศลธรรมทั้งปวง ก็เชื่อว่าเป็นบุญ
ด้วยกันทั้งนั้น

ผลของท่านที่บุคคลให้ดีแล้ว ย่อมมีผลอานิสงส์อย่าง
ที่ทรงแสดงไว้ว่า

๑. ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของคนเป็นอันมาก
 ๒. สัตบุรุษคือคนดีย่อมคบหาสมาคมกับบุคคลผู้ให้ทาน
 ๓. บุคคลผู้ให้ทานย่อมมีเกียรติคุณ ความดีงามพุ่งขจรไป
ในสถานที่ต่างๆ
 ๔. เมื่อเข้าไปสมาคมใด ย่อมองอาจกล้าหาญ ไม่ครั่นคร้าม
ขามเกรงในสมาคมนั้น
 ๕. ไม่หลงทำกาลกิริยาตาย คือจะตายอย่างมีสติ
 ๖. เมื่อตายไปแล้วจะบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์
- ดังนั้น การให้ทานจึงเป็นการดี สัตบุรุษทั้งหลายจึงยินดี ใน
การให้ทาน

๒. สีสัมย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ได้แก่ เจตนาวิริติ
งดเว้นตามสิกขาบทต่างๆ คือ ศีลห้า ศีลแปด ศีลอุโบสถ ศีล
๒๒๗ ของพระสงฆ์ ตลอดจนศีล ๓๑๑ ของภิกษุณี มีการประพฤติ
ปฏิบัติจนมีความถูกต้องสมบูรณ์เรียกว่า อริยกันตศีล คือ ศีลที่
พระอริยเจ้าท่านชอบ เป็นศีลซึ่งไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย

เป็นไทแก่ตัว ไม่รักษาด้วยตัณหา มานะ ทิฏฐิ วิญญูชนยกย่อง
สรรเสริญศิลปะของบุคคลผู้นั้น และจิตใจของผู้มีศิลปะจะโน้มโน้มเข้า
หาสมาธิ ผลอันดีของศิลปะจึงจะเกิดขึ้นได้มาก

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา คำว่า
ภาวนานั้น แปลว่า ทำความดีที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ความดีที่ยังไม่เป็น
ให้เป็นขึ้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว นอกจากทานกับศีลก็เป็นภาวนา
ด้วยกันทั้งนั้น เพราะเป็นเรื่องที่เพิ่มพูนความดีที่มีอยู่แล้วให้มาก
ยิ่งขึ้น พยายามรักษาความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป แต่ว่าภาวนา
ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ภาวนาสองประการ คือ สมถภาวนา และ
วิปัสสนาภาวนา

สมถภาวนา ได้แก่ การใช้สติสัมปชัญญะความเพียร
ระลึกรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จุดใดจุดหนึ่ง จนจิตใจของตน สามารถ
สงบระงับนิรณทั้ง ๕ ประการได้ การปฏิบัติเช่นนั้น เรียกว่า
สมถภาวนา

วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณา
สอดส่องมองถึงความจริงของขั้นทั้ง ๕ ประการว่าตกอยู่ในกฎ
ของพระไตรลักษณ์ จนจิตใจเบื่อหน่ายคลายกำหนด สามารถ
ลดละความยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นตัว
ตนเป็นตัวเราลงไป ได้ชื่อว่า วิปัสสนาภาวนา

ธรรมะทั้ง ๓ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติโดยสรุปในพระ พุทธ
ศาสนา ตามปกติแล้วจะสอนชาวบ้านโดยสรุปว่า ทาน ศีล ภาวนา
เวลาสอนพระก็สรุปเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้เป็น
เครื่องมือในการลดละ บรรเทา สงบ ระงับ ดับความโลภ ความโกรธ

ความหลง ซึ่งเป็นรากเหง้าของอกุศล ปริมาณของท่าน ศิล ภาวนา มากขึ้นเท่าไร ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็จะลดลงไปมาก ยิ่งขึ้นเท่านั้น

เมื่อส่วนของสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนามีความ สมบูรณ์ ความโลภ โกรธ หลง ก็จะหมดไปจากจิตใจของบุคคลผู้นั้น

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ ๑๐ ประการ

อันที่จริง เป็นการขยายบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนั้นออกไป คือขยายในส่วนของทาน ศิล ภาวนา บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน รักษา ศิล เจริญภาวนา เป็นผลงานของพระอรรถกถาจารย์ คือ พระ คันธจนาจารย์ ที่ทำหน้าที่รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการนั้น จากข้อ ๑ ถึง ข้อ ๓ คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ศิลมัย บุญสำเร็จด้วยการ รักษา ศิล ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ได้อธิบาย ไว้แล้วในตอนต้น

๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพุดติอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อบุคคลทั้งหลาย การที่ใครก็ตามสามารถแสดงความ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลอื่นได้นั้น ในขณะที่นั้น ชื่อว่าเขาได้ลดละ มานะ ความถือตัว ความกระด้าง การขาดสัมมาคารวะ ให้ออกไป จากจิตใจ พร้อมทั้งจะยอมรับนับถือสถานะของบุคคลเหล่านั้น ทั้ง ในวัยเดียวกัน วัยอ่อนกว่า และเป็นผู้ใหญ่

ตามปกติแล้วการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลอื่น
ที่เป็นผู้ใหญ่หรือผู้เจริญนั้น ท่านกำหนดไว้ที่ผู้เจริญโดยชาติ เช่น
พระราชามหากษัตริย์ ผู้เจริญโดยวัย คือผู้ที่มีอายุมากกว่าตน และ
ผู้ที่มีความเจริญด้วยคุณธรรมความดี เช่น นับบวช นักปราชญ์ ใน
ศาสนาต่างๆ เป็นต้น

โดยหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งแสดงแก่พระมหา
กัสสปเถระนั้น ทรงเน้นให้มีความละเอียด ความยำเกรงต่อภิกษุทั้ง
หลาย ทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นพระบวชใหม่ ทั้งที่เป็นปานกลาง
อย่างแรงกล้า การแสดงความอ่อนน้อมต่อบุคคลทั้งหลายนั้น เป็น
การลดละมานะของตนเอง และเป็นการยอมรับนับถือสถานะของ
บุคคลเหล่านั้นตามที่เขาเป็นอยู่ในขณะนั้นๆ การประพฤติอ่อนน้อม
ถ่อมตน จึงกลายเป็นอุดมมงคลในบรรดามงคลทั้งหลาย ๓๘
ประการ ข้อนี้จัดเป็นศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

๕. เวชยาวัจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือขวนขวาย
ในการงานที่ชอบ การอยู่ร่วมกันของบุคคลนั้น มีกิจการงาน
เป็นอันมากที่ทำโดยลำพังคนเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัย
ซึ่งกันและกัน เป็นลักษณะของน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า ป่าพึ่งเสือเรือ
พึ่งน้ำ ดังนั้น การช่วยเหลือขวนขวายในกิจการงานที่ชอบที่ควรนั้น
แสดงถึงความมีน้ำใจต่อบุคคลเหล่านั้น มีความรักความเมตตา
ความหวังดีต่อบุคคลเหล่านั้น และช่วยเหลือไปโดยกำลังกายก็ดี
กำลังใจ กำลังทรัพย์ กำลังความคิดก็ดี เพื่อให้ภารกิจนั้นๆ สำเร็จ
ลุล่วงไปได้ด้วยดี แม้ภารกิจเหล่านั้นจะเสร็จไปแล้ว แต่ความรัก
ความผูกพันฉันที่มีน้ำใจต่อกัน ก็ยังอยู่ภายในใจของบุคคลทั้ง

สองฝ่าย ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้มีโอกาสต่อไป ท่านจึงเรียกว่าเป็นบุญ ในส่วนของศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล เพราะอำนวยการผล ให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและบุคคลอื่นในขณะนั้นๆ และใน ขณะต่อไป จิตใจของผู้กระทำก็มีความสุขในขณะที่ระลึกถึงสิ่งที่ตน ได้กระทำ

๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ การ แบ่งส่วนบุญที่เกิดขึ้นจากการกระทำบุญของตน เช่น บุคคลได้ให้ ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ได้ฟังธรรมมาแล้วตั้งใจอุทิศส่วนแห่ง ความดีเหล่านั้นที่ตนได้กระทำไปแล้วให้แก่บุคคลอื่น อันเป็นการ ขจัดความตระหนี่ ความดีให้ออกไปจากใจของตน ตนได้รับความ สุขความสงบจากการทำความดี ก็ปรารถนาที่จะให้บุคคลอื่นได้รับ ความสุขความสงบเช่นเดียวกัน

ดังนั้น การให้ส่วนบุญซึ่งในความเป็นจริงแล้ว เป็นเรื่อง ความรู้สึก เป็นนามธรรม แต่ก็ได้ทำหน้าที่ขจัดกิเลส คือความตระหนี่ ความดีให้ออกไปจากใจ จึงเป็นบุญส่วนเหตุในส่วนผลก็คือความ สุขที่ได้มีความรู้สึกที่ดีต่อบุคคลอื่น จนถึงกับอุทิศกุศลคือความดีที่ ตนได้ทำแล้วให้แก่บุคคลอื่น

การกระทำเช่นนี้ ความจริงแล้วเป็นการเพิ่มบุญ ในส่วน ของการให้ความดีสืบต่อจากการให้ทาน การรักษาศีลของตน ซึ่งเป็น เหตุได้ให้ส่วนบุญแก่บุคคลอื่น การให้ส่วนบุญในลักษณะนี้สามารถ ให้ได้แม้กระทั่งผู้ที่มีชีวิตอยู่ และผู้ที่ตายจากไป แม้คตินิยมทั่วไป จะมองไปเป็นผู้ที่ตายไปแล้วก็ตาม แต่เมื่อก้าวโดยภาคปฏิบัติ

แล้วก็สามารถกระทำได้ ทั้งแก่ผู้ที่ตายจากไป และผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น เมื่อได้รับทราบกุศลเจตนาที่เขาอุทิศ ความดีให้ก็จะรู้สึกอนุโมทนาชื่นชมยินดี ข้อนี้จัดเป็นประเภททานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

๗. **ปัตตานุโมทนา บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ** ได้แก่ การที่บุคคลได้ยิน ได้ฟัง หรือทราบการอุทิศส่วนกุศลให้ จากบุคคลอื่นแล้ว แสดงความชื่นชมยินดีอนุโมทนาในการทำ ความดีของบุคคลอื่น การกระทำเช่นนั้น ย่อมอำนวยความสุข ให้แก่บุคคลนั้น

ในกรณีของผู้ที่ตายจากไปแล้วก็จะเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ อริบดี และรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่ดี ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะ ได้รับผลในทำนองเดียวกัน

การอุทิศส่วนกุศลและการอนุโมทนาในส่วนกุศลทั้ง ๒ ประการนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นการเพิ่มบุญ คือ ทวีคุณภาพจิตของตน ให้มีความสงบระงับขึ้นโดยลำดับ จัดเป็นทานมัยบุญ บุญที่สำเร็จ ด้วยการให้ทาน

๘. **ธัมมัสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม** หรือแม้แต่การ อ่าน การศึกษาหนังสือธรรมะ ปัจจุบัน แหล่งรับรู้ธรรมะ ปรากฏมา ในลักษณะต่างๆ สรุปลงแล้วก็เป็นเรื่องของบุญสำเร็จด้วยการฟัง ธรรมทั้งนั้น

การฟังธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ที่บุคคล จะพึงเห็นได้ไว้ ๕ ข้อ

๑. ผู้ฟังจะได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๒. สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัดเจนจะ
เข้าใจถึงนั้นชัดขึ้น

๓. ขจัดความสงสัยเสียได้

๔. ทำความเห็นให้ถูกต้อง

๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

ถ้าหากว่าได้กระทำขึ้นไปยิ่งกว่านั้น ผลบุญก็จะมากเพิ่ม
ขึ้นตามลำดับ ข้อนี้จัดเป็นภาวนามัย

๙. ธีมมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม การ
แสดงธรรมนั้นคือ การพูด การแสดง การกล่าว การสนทนา
แม้แต่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เรื่องธรรมะทางศาสนาที่
เรียกว่า ธรรมสากัจฉา เกิดขึ้นจากกุศลเจตนาของบุคคล ที่มุ่งจะ
ให้ผู้อื่นรู้หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา แสดงว่าจิตใจ
ประกอบด้วยเมตตากรุณาต่อบุคคลผู้นั้น แต่ในขณะที่แสดงตนเอง
ก็จะต้องรอบรู้ในเรื่องที่แสดง ซึ่งก็ได้ขจัดโมหะคือความหลง ใน
เรื่องนั้นๆ ออกไปในขณะนั้นๆ

การให้ธรรมะเป็นทาน คือ การแสดงธรรม ซึ่งทรงยกย่อง
ว่า ชนะการให้ทั้งปวง ตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ว่า

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม์ บุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นของตน
ให้ตรง อันเป็นการตรงตามทำนองคลองธรรม เป็นลักษณะร่วมของ
ทานมัย สีลมัย และภาวนามัย แต่ในความเป็นจริงนั้นความเห็น
ของคนนั้นเกิดขึ้นจากประสาทสัมผัสที่มีการเก็บสะสมไว้ภายในใจ

แล้วก็นำมาคิด แต่เนื่องจากคนมีขีดจำกัดในเรื่องพื้นฐานของสติปัญญา ดังนั้นมาตรฐานกำหนดว่า ความเห็นของตนตรงหรือไม่ ก็ต้องอาศัยมาตรฐานเป็นเครื่องเทียบเคียง คล้ายๆ ต้องการจะขีดเส้นให้ตรง ก็ต้องอาศัยไม้บรรทัดนั่นเอง ดังนั้น ทิฏฐุชุกัมม์ การทำความเห็นของตนให้ตรง ได้แก่ ตรงตามกฎของธรรมชาติ

ประเด็นที่ท่านเน้นมากเป็นพิเศษ คือ ความเห็นชอบ ๑๐ ประการ ได้แก่

มีความเห็นว่า การให้ทาน มีผล

มีความเห็นว่า การบวชครอง มีผล

มีความเห็นว่า การบูชา มีผล

มีความเห็นว่า ผลวิบากกรรมที่สัตว์ทำดี มีอยู่

มีความเห็นว่า โลกนี้มี

มีความเห็นว่า โลกหน้ามี

มีความเห็นว่า มารดามี

มีความเห็นว่า บิดามี

มีความเห็นว่า สัตว์ที่ตายแล้วเกิดอีกมี

มีความเห็นว่า สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วมีอยู่ในโลก

บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็คือ ทาน ศีล ภาวนา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเป็นเครื่องมือในการขจัดกิเลส ได้แก่ ความโลภ โกรธ หลง ช่วยให้บาปเบาลงไป จนถึงกับหมดสิ้นไปในที่สุด

เพราะความเป็นบุญ พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นไว้ว่า ถ้าบุคคลจะกระทำบุญ ให้กระทำบุญนั้นบ่อยๆ พึงทำความพอใจในบุญนั้น เพราะบุญที่บุคคลสั่งสมไว้จะนำความสุขมาให้ เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย ผู้บำเพ็ญบุญทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกอื่น

ศีล ๕ ประการ

ศีลทั้ง ๕ นั้น เป็นหลักปฏิบัติซึ่งถือว่า มีความสำคัญสูงสุด เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขของสังคม เพราะปัญหาในแง่ของสังคมจิตวิทยาที่มีความปรวิตกกังวลอยู่ทุกส่วนของโลก ในปัจจุบันนั้น ถ้าเรามองเกาะกลุ่มของพฤติกรรมที่เป็นพิษเป็นภัยอันตรายต่อสังคม จนบางช่วงบางขณะสร้างความอกสันชวัญแหวนให้เกิดขึ้นแก่บุคคลภายในสังคม ไม่มีอะไรอื่นไปจากคนในสังคมมีการล่วงละเมิดในศีลทั้ง ๕ ประการ

ศีลทั้ง ๕ ประการเป็นหลักธรรมเริ่มต้นทางความคิดของคนที่อยู่ร่วมกันและต้องการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ศีลเกิดขึ้นครั้งแรกสมัยพระเจ้าสมมตราช ซึ่งเป็นอดีตกาลนานไกลมาก การเกิดขึ้นนั้นเป็นการเกิดขึ้นของศีลข้อที่ ๒ คือ อทินนาทาน ก่อนจากนั้นจึงเกิดมีศีลข้อ ๓ คือ กาเมสุมิฉฉาจาร เมื่อมีการกระทำผิดทั้ง ๒ อย่างนี้ ก็มีการโกหกหลอกลวงกัน ไม่ยอมสารภาพความผิด ศีลข้อที่ ๔ ก็เกิดขึ้น เมื่อมีความขัดแย้งรุนแรงมากยิ่งขึ้น ถึงกับมีการฆ่ากัน ศีลข้อที่ ๑ ก็เกิดขึ้น ส่วนศีลข้อที่ ๕ มีลักษณะเป็น

นิเทศธรรม

ตำนาน โดยอุบัติเหตุคนไปพบน้ำซึ่งขังอยู่ตามง่ามไม้ เห็นนกตีมแล้วเมา ก็พยายามตะเกียกตะกายโฉบบินไปได้ เขาก็ทดลองตีมดูเห็นว่าสนุกดี ได้ศึกษาส่วนประกอบของสิ่งเหล่านั้น ทดลองปรุงตีมต่อมา ก็เป็นบทรบัตินิพนธ์ของบ้านเมืองบ้าง ของบัณฑิตบ้าง บางยุคบางสมัยที่โลกเจริญขึ้นในด้านจิตใจ ศิลทั้ง ๕ ก็กลายเป็นธรรมะ เรียกว่า กุสุธรรม คือธรรมะของชนชาวแคว้นกุรุ ในชมพูทวีปได้ประพฤติปฏิบัติกัน

เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธเจ้าทรงนำบทรบัตินิพนธ์เหล่านี้มาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของพุทธบริษัท เริ่มต้นจากอุบาสกอุบาสิกา

แม้แต่ศิลปะอื่นก็จะมีเชื่อมโยงกับชีวิต เรื่องทรัพย์สิน เรื่องคู่ครองผลประโยชน์ต่างๆ อาชญากรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทุกส่วนของโลกนับตั้งแต่โลกมีมนุษย์มา ส่วนใหญ่ก็จะ เป็นอาชญากรรมเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย อาชญากรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทั้งเคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้ อาชญากรรมทางเพศ การนอกใจซึ่งกันและกัน การคบขู้ขี้ชาย การเบียดเบียนข่มเหงสตรีเพศ อาชญากรรมที่เกี่ยวกับการหลอกลวงต้มตุ๋นกันโดยวิธีการต่างๆ ก่อให้เกิดการช้อถูกขายแพง การเอาวัดเอาเปรียบกันโดยวิธีการหลอกลวงอาชญากรรมที่เกี่ยวกับสิ่งเสพติดให้โทษ ซึ่งมีเค้าของความรุนแรงเพิ่มขึ้นโดยลำดับ โทษของสิ่งเสพติดเหล่านั้นได้บั่นทอนทำลายมนุษยชาติไปปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก

เรื่องของศิลปะ ๕ ถือว่า เป็นเรื่องง่ายที่ยากต่อการจะประพฤติปฏิบัติ คนไทยมีความคุ้นเคยกับศิลปะ ๕ จนไม่ค่อยมีการ

ประพจน์ปฏิบัติในศีล ๕ มีลักษณะคล้ายๆ กับเป็นหญ้าปากคอกไป
ในพระบาลีที่ทรงแสดงส่วนใหญ่นั้น จะทรงแสดงถึงสถานะของ
คนดีว่า

อริยสาวกในโลกนี้ เป็นผู้ดเว้นจากปาณาติบาต ไม่พก
ศาสตราวุธเครื่องประหาร มีหิริโหดตปปะ มีความเมตตาเอ็นดู สงสาร
มีจิตอนุเคราะห์ต่อสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้บุคคลได้คิด
ว่าเราเกิดมากับเขาชาติหนึ่ง จะอยู่ในโลกอย่างเป็นคนดีหรืออย่าง
เป็นคนชั่ว ศีล ๕ จึงเป็นแบบมาตรฐานในการดำเนินชีวิตของคนดี
ที่มีจุดเริ่มต้นจากการงดเว้นจากการเบียดเบียนประทุษร้ายต่อชีวิต
ทรัพย์สิน คู่ครองของบุคคลอื่น

หลักการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้นจะสรุปเป็น
ทาน ศีล ภาวนา กัตติ เป็น ศีล สมาธิ ปัญญากัตติ เป็นการปรับเปลี่ยน
พฤติกรรมของมนุษย์ จากระดับที่เป็นมิจฉาญญี คือมองกันเป็นศัตรู
เป็นสัตว์ที่ตัวเองต้องไล่ล่า เป็นพฤติกรรมแบบสัตว์ป่า มีเค้าของ
ความรุนแรงเพราะยื้อแย่งผลประโยชน์กัน คือ ยื้อแย่งกันกิน จนมี
การล้างผลาญทรัพย์สินเงินทองต่างๆ ไปเป็นอันมาก เช่น สงคราม
รามเกียรติ์ทั้งเรื่อง เกิดขึ้นจากการละเมิดศีลข้อที่ ๓ จากนั้นก็นำไป
สู่การผิดศีลครบทั้ง ๕ ข้อ มีชีวิตต่างๆ เป็นอันมากต้องล้มหายตาย
จากไป เพราะเรื่องการแข่งขันกันเพียงคนเดียวเท่านั้น

สงครามที่เกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของโลกที่เป็นมหายุทธ
สงครามทั้ง ๒ ครั้งใหญ่ๆ มีคนตายไปหลายล้าน ถ้าเราวิเคราะห์
ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น จนกลายเป็นสงครามใหญ่ที่ผ่านมาแล้วนั้น
ก็ไม่ได้หนีไปจากการละเมิดศีลทั้ง ๕ ประการ เช่น การละเมิดทาง

ทรัพย์สิน ทางคู่ครอง ทั้งชีวิตร่างกาย การโกหกหลอกลวงโฆษณาชวนเชื่อซึ่งกันและกัน ฝ่ายแพ้ก็น่าต้องดื่มสุราปลอบใจ ฝ่ายชนะก็ดื่มสุราเฉลิมฉลองกันเป็นวงจรอุบาทว์ที่หมุนวนกันอยู่ในสังคมมนุษยชาติ

ดังนั้นศิลปะทั้ง ๕ ประการในยุคต่อมา จึงกำหนดเป็นรูปของการตั้งใจสมาทาน ด้วยการเปล่งวาจาของผู้ประสงค์ต้องการจะรักษาศิลปะ แต่ในทางการปฏิบัติแล้ว บุคคลสามารถที่จะให้ศิลปะบังเกิดขึ้นได้ โดยวิธีงดเว้น ๓ ประการ คือ

๑. สมาทานวิริติ งดเว้นด้วยการตั้งใจสมาทาน ด้วยการอาราธนาศิลปะ การขอศิลปะ มีการให้ศิลปะซึ่งหนักไปทางพิธีกรรมที่ไม่ค่อยได้เน้นไปถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านจิตใจ และด้านพฤติกรรม

๒. สัมปัตตวิริติ งดเว้นด้วยมโนธรรมสำนึกที่มองเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นไม่เหมาะไม่ควรที่ตนจะกระทำ เช่น เห็นทรัพย์ที่ควรจะหยิบเอาได้ ก็เกิดมโนธรรม สำนึกละอายแก่ใจ สะดุ้งกลัวต่อบาป งดเว้นไม่หยิบฉวยเอา

ศิลปะในลักษณะนี้ ดีกว่าศิลปะประเภทแรก เพราะสามารถเอาชนะอารมณ์ชั่ววอนทำลายได้

๓. สมุจเฉทวิริติ งดเว้นอย่างเด็ดขาด ไม่ทำความชั่วนั้นอย่างเด็ดขาด โดยหลักการปฏิบัติจริงๆ คนจะรักษาศิลปะ ๕ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้นั้น จะต้องเป็นพระโสดาบันขึ้นไป แต่นัยยะทางอ้อม คนแต่ละคนสามารถลดละความชั่ว เช่น ไม่ดื่มสุราตลอดชีวิต ไม่ฆ่าสัตว์ตลอดชีวิต ไม่ประพฤติผิดทางประเวณีตลอดชีวิต

ไม่ลักทรัพย์ตลอดชีวิต ไม่โกหกหลอกลวงตลอดชีวิต ได้ชื่อว่าเป็น
สมุจเจตวิริติ คือ การงดเว้นตัดขาดในระดับหนึ่ง

ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือทั้ง ๕ ประการมีอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่า
เบญจธรรม คือ ธรรม ๕ ประการ โดยขั้นตอนของการรักษา ซึ่ง
มีเงื่อนไขที่ควรศึกษาสำเนียงตามลำดับ ดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากปาณาติบาต คือ
การทำชีวิตของสัตว์ให้ตกลงไป

การงดเว้นนั้น รวมถึงงดเว้นจากการทำให้บาดเจ็บ การ
ทรมานทรมาน การนำสัตว์ไปผจญ การเบียดเบียนประทุษร้ายคน
และสัตว์ให้ได้รับความเดือดร้อน อันเกิดขึ้นจากการกระทำของ
ตนเอง หรือใช้ให้บุคคลอื่นกระทำก็ตาม ก็ชื่อว่าเป็นการละเมิดศีล
หรือผิดศีล การจะกำหนดว่า จะผิดศีลหรือไม่ ท่านให้มองที่องค์
ประกอบของการกระทำในแต่ละกรณี คือ ปาณาติบาต มีอยู่ ๕ ข้อ
คือ

๑. สัตว์นั้นมีชีวิต
๒. เรารู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. ตั้งจิตคิดจะฆ่า
๔. ทำความพยายามที่จะฆ่า
๕. สัตว์นั้นตายด้วยความพยายามนั้น

เมื่อครบทั้ง ๕ ข้อ ก็ชื่อว่าศีลขาด แต่ถ้าหากว่าไม่ครบ
เช่น ตั้งใจจะตบยุง ตบลงไปจนยุงบาดเจ็บเกือบตาย เรียกว่าศีลทะลุ
ถ้าตบแต่ผิด ชื่อว่าศีลต่างไป ถ้าเงื้อมมือจะตบแต่หยุดไว้ได้ไม่ตบลง
ไปก็ชื่อว่าศีลพริ้วไป การรักษาศีลจึงต้องไม่ขาดไม่ทะลุ ไม่ต่าง
ไม่พริ้ว

๒. อทินนาทานา เวมณี การงดเว้นจากการถือเอา
สิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการลักขโมย

เป็นเรื่องที่บุคคลเกิดความสำนึก ยอมรับนับถือสิทธิ ทาง
ทรัพย์สินของบุคคลอื่นว่า ทรัพย์สินของเราเราก็ไม่ต้องการให้คนอื่น
อื่นมาล่วงเกินฉันใด ทรัพย์สินของคนอื่นก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน
เขาขอมไม่ต้องการให้ใครมาล่วงเกิน มาเบียดเบียน ลักขโมย
ของเขา มาทำลายล้างผลาญของเขา เขา เพราะฉะนั้น จึงตั้งใจ
สำรวมระวัง งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วย
อาการแห่งขโมย แต่ว่าการละเมิดในส่วนทรัพย์สินของบุคคลอื่น
มีข้อที่ควรสังเกตว่าผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินของบุคคลอื่นนั้น
ทรัพย์สินของเขามีจำนวนเท่าไร ควรจะยอมรับตามที่มีอยู่เป็นอยู่
จริงๆ เพราะฉะนั้นการลดคุณค่าของผลประโยชน์ของเขา ซึ่ง
ปรากฏมาในรูปลักษณะต่างๆ อยู่ในกรอบของการถือเอาสิ่งของที่
เจ้าของเขาไม่ได้ให้เช่นเดียวกัน

อทินนาทาน นั้นท่านกำหนดไว้ว่า

๑. ทรัพย์สินนั้นเจ้าของเขาหวงแหน
๒. เรารู้ว่าทรัพย์สินนั้นเจ้าของเขาหวงแหน
๓. ตั้งจิตคิดจะลัก
๔. ทำความพยายามที่จะลัก
๕. ได้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

เนื่องจากเป็นศีล ๕ การได้ทรัพย์สินเหล่านั้นจะต้องได้มา
ไว้ภายในครอบครองของตน เมื่อครบองค์ทั้ง ๕ ประการ ศีลของ
บุคคลนั้น ก็ถือว่าขาด

การถือเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นที่ถือว่าได้มาโดยชอบธรรม จะต้องเกิดขึ้นจากการให้ การสมยอมพร้อมใจ หรือบางครั้ง แม้จะหยิบฉวยเอา ก็สามารถทำได้ถ้าเจ้าของทรัพย์สิน เคยเห็นกันมา เคยคบกันมา ได้พูดกันไว้ และเมื่อถือเอาไปแล้ว เจ้าของเขารู้เข้า เขาก็พอใจ หากว่าเจ้าของเขารู้ เกิดไม่พอใจก็ต้องใช้คืนให้เขาไป

ทรัพย์สินนั้น เป็นวัตถุทาม เป็นโลกีย์ทรัพย์ ปัญหาที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน จึงเกิดขึ้นได้เป็นอันมาก จะทำให้บุคคลไปล่วงเกินสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่นได้ ด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็คือ การถือเอา การตัดรอน การทำลายสิทธิ คุณค่าของทรัพย์สินที่มีเจ้าของเขาหวงแหน ด้วยการปล้น จี้ การลักขโมย การยักยอก การสับเปลี่ยน การซ่อนของไว้ การนำของผ่านด่าน ซึ่งจะต้องเสียภาษีแล้วไม่เสีย เป็นการทำลายสิทธิประโยชน์ซึ่งรัฐควรจะได้จากค่าภาษี การสมรู้ร่วมคิดกับโจร การปลอมแปลงสินค้ามีค่าน้อยเป็นสินค้ามีค่ามาก การใช้เครื่องใช้เครื่องตวง เครื่องวัด ซึ่งไม่เป็นไปตามความจริง ล้วนแล้วแต่ได้ชื่อว่าเป็น อทินนาทาน คือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ทั้งสิ้น

อทินนาทาน การจะเกิดขึ้นด้วยลักขโมย ด้วยตนเอง ด้วยการสังคนอื่น การยกย่องพวกลักขโมย การพอใจยินดีในของที่ได้มาในทางที่ผิด อยู่ในขอบข่ายอทินนาทานทั้งสิ้น

๓. กาเมสุมิจจาจารา เวมณี ึงดเว้นจากการประพฤตผิดผิด ในทางประเวณี คือ การมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงที่มีคู่ครอง หรือผู้ชายที่มีคู่ครองอยู่แล้ว ได้ชื่อว่าเป็นการทำลายประเวณีการสืบเชื้อสายของบุคคลผู้นั้นให้ดับสน

นิเทศธรรม

เช่น นาย ก. แต่งงานกับ นาง ข. แต่นาง ข. คบชู้ กับ นาย ค. เมื่อลูกเกิดมาแล้วกลายเป็นลูก นาย ก. ทำให้เชื้อสาย ประเวณีของนาย ก. วิปริตออกไปจากเชื้อสายของตน

ในทางปฏิบัตินั้น ท่านมักจะเน้นไปที่ผู้หญิง ซึ่งผู้ชาย ไม่ควรล่วงละเมิด แต่ระดับศีลจะมองไปในแง่ของความเป็นผู้ เป็นหลักสำคัญ แต่ระดับธรรมปฏิบัติแล้ว ท่านได้จำแนกประเภท ของหญิงออกไปเป็น ๒๐ ประเภท

๗ ประเภทแรก ถ้าล่วงเกินไปแล้วก็ไม่ถึงกับเป็น กามเมสุมิจฉาจาร คือ

หญิงที่มารดารักษา

หญิงที่บิดารักษา

หญิงที่บิดามารดา รักษา

หญิงที่พี่น้องชายรักษา

หญิงที่พี่น้องหญิงรักษา

หญิงที่ญาติรักษา

หญิงที่โคตรรักษา

๗ ประเภทนี้ ท่านกล่าวว่า ไม่เป็นกามเมสุมิจฉาจาร แต่ ในแง่ของความเป็นสุภาพชน ก็จะต้องมีความรับผิดชอบในเรื่อง ของธรรมะ

หญิงที่ธรรมรักษา เช่น พวกนักบวช

หญิงที่ผู้ปกครองรักษา เช่น มีคู่หมั้น

หญิงที่กฎหมายห้าม เช่น หญิงในราชสำนัก พวกเจ้าจอม หม่อมห้ามทั้งหลาย

หญิงที่ชายได้มาด้วยทรัพย์ เพื่อเป็นภรรยา
หญิงที่สมัครใจอยู่ร่วมกับชาย
หญิงที่อยู่ร่วมกับชายเพราะได้สมบัติ
หญิงที่อยู่ร่วมโดยได้เครื่องนุ่งห่ม
หญิงที่ผู้ปกครองเต็มใจให้ชายเอามือจุ่มน้ำร่วมกัน
หญิงที่ชายปลงเซริดออกจากศีรษะ
หญิงที่เป็นทั้งทาสีและภรรยา
หญิงที่เป็นทั้งลูกจ้าง ทั้งภรรยา
หญิงที่เป็นเชลยศึก
หญิงที่ชายอยู่ด้วยเพียงช่วยยาม ได้แก่ หญิงโสเภณี
ถ้าชายใดเกี่ยวข้องกับหญิงเหล่านี้ ก็ชื่อว่าเป็น

กาเมสุมิจณาจาร

อนึ่งพึงเข้าใจว่า การล่องละเมิด ถือเป็นกาเมสุมิจณาจาร
ในกามนั้น ท่านกำหนดองค์ของศีลไว้เพียง ๓ ข้อ คือ วัตถุที่ไม่ควร
ล่อง แต่บุคคลมีจิตคิดจะเสพและเสพ จิตยินดีเมื่ออวัยวะสัมผัสกัน
เมื่อพร้อมด้วยองค์ ทั้ง ๓ ประการนี้ ได้ชื่อว่าเป็นกาเมสุมิจณาจาร

คำว่า กาเมสุมิจณาจาร จึงเน้นเฉพาะการล่องละเมิดใน
ส่วนทางเพศ หรือทางประเวณีเท่านั้น

หากล่องเกินในทรัพย์ของบุคคลอื่น ซึ่งถือเป็นของรัก เป็น
ที่ชอบใจของบุคคลอื่น ก็ได้ชื่อว่า เป็นการผิดศีลข้อ อทินนาทาน
ทั้งหมด

๔. มุสาวาทา เวมณี งดเว้นจากการพูดเท็จ

พูดเท็จก็คือ การพูดซึ่งไม่ตรงต่อสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับต้อง ได้รู้มาอย่างไร ไม่ได้พูดไปตามนั้น ลักษณะของคำพูดเท็จ ก็คือ การขยายเรื่องน้อยให้เป็นเรื่องมาก เรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ หรือว่า ทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก ทำเรื่องมากให้เป็นเรื่องน้อย ที่ท่านใช้คำว่า เสริมความ หรืออำความ ก็ได้ชื่อว่า เป็น มุสาวาท ทั้งนั้น

ศีลของมุสาวาทนั้น ท่านกำหนดไว้ด้วย องค์ ก็คือ เรื่องนั้น เป็นเรื่องไม่จริง ตนรู้ว่าเป็นเรื่องไม่จริง ก็ดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน จากความจริง ได้กล่าวข้อความนั้นออกไป คนฟังได้รับทราบข้อความ นั้นแล้วเข้าใจ เมื่อครบองค์ทั้ง ๕ ประการ ก็ชื่อว่าเป็น มุสาวาท

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัญฐานา เวมณี การงดเว้นจาก การดื่มสุราเมรย

มาตรฐานการกำหนดความผิดอย่างต่ำไว้ด้วยเมรย เพราะ ฉะนั้น อะไรก็ตามที่มีแอลกอฮอล์ระดับเมรยขึ้นไป ที่เรียกรวมว่า สิ่งเสพติดให้โทษ ใครสูบ เสพย์ ฉีด ดม ก็ได้ชื่อว่าเป็นการผิดศีลข้อ นี้ เรื่องเสพสุราจึงมีองค์อยู่ ๓ ประการ คือ สิ่งนั้นเป็นเครื่องดอง ของ เมา เรารู้ว่าเป็นเครื่องดองของเมาแล้วก็ดื่มเข้าไป สิ่งเหล่านี้ เป็นที่ ตั้งแห่งความประมาท เพราะตามปกติแล้ว คนจะมีความประมาทอยู่ เป็นอันมาก แม้จะไม่ดื่มสุราก็ตาม เมื่อดื่มสุราเข้า การพูด การทำ ที่ขาดสติก็จะเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ศีลทั้ง ๕ ประการนี้ จึงเรียกว่า เบญจเวรวิริติ คือ เป็น การงดเว้นจากเวร จากภัย จากอันตราย ๕ ประการ ถ้าหากว่า

บุคคลลงตัวจากการเบียดเบียนกัน ทางร่างกาย ทรัพย์สิน คู่ครอง โทกนกลอกลวงบุคคลอื่น ก็เป็นการสร้างเวร สร้างภัย สร้างอันตราย

ธัมมัสสวนานิสงส์

อานิสงส์ของการฟังธรรม การฟังธรรมนั้นเป็นการศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ ท่านถือว่าเป็นทางสร้างสัมมาทิฏฐิ ประการหนึ่ง

สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาที่เห็นชอบนั้น จะเกิดขึ้นโดยเหตุ ๒ ประการ คือ การคิดอย่างมีระบบ มีกฎเกณฑ์ในการคิด มีเงื่อนไข ปัจจัยส่งเสริม สนับสนุน ในเรื่องที่คุณคิด ซึ่งเรียกว่าโยนิโสมนสิการ ได้ยิน ได้ฟังจากบุคคลอื่น อันเป็นการแสดงออกซึ่งความจริง ในเรื่องนั้นๆ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ การเรียนรู้ ในปัจจุบันได้ขยายกว้างออกไปจากการฟัง เป็นการอ่าน และการดู ที่เรียกว่าเรียนรู้ทางประสาทสัมผัส ย่อมช่วยให้บุคคลผู้นั้นได้รับผลอานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการฟัง เป็นต้น

แต่ผลหรืออานิสงส์นั้น เป็นผลต่อเนื่องของกุศลเจตนา ที่บุคคลเหล่านั้นได้แสดงออกในการฟังธรรม จึงรับสั่งไว้ว่า

“บุคคลผู้มีศรัทธาเข้าไปหาสัตบุรุษ เมื่อเข้าไปหาก็นั่งใกล้ฟังธรรม ในขณะที่ฟังธรรมก็เงี่ยหูลง ฟัง กำหนดข้อความและพิจารณาข้อความแห่งธรรมะเหล่านั้น”

เมื่อทำได้เช่นนี้ก็จะประสบผล คือ อานิสงส์ ๕ ประการคือ

๑. ผู้ฟังจะได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ไม่ว่าใครก็ตาม สิ่งที่เราเรานั้น มีอยู่เพียงจำนวนน้อย สิ่งที่เรายังไม่รู้มีอีกมากเหลือเกิน

นิเทศธรรม

เพราะฉะนั้น การฟังในแต่ละครั้ง บางอย่างจะได้ยินได้ฟังเรื่อง
ซึ่งเคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว แต่จะมีจำนวนหนึ่งเป็นเรื่องใหม่ ซึ่ง
ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ก็จะได้ยินได้ฟังในครั้งนั้น

๒. สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด จะเข้าใจสิ่ง
นั้นชัด ในกระบวนการของการศึกษาเรียนรู้ นั้น นอกจากจะฟังแล้ว
ยังต้องผ่านกระบวนการทางจิต คือ การทรงจำเรื่องราวเหล่านั้นเอาไว้
บางเรื่องก็ท่องไว้ได้ นำมาเพ่งพินิจพิจารณาด้วยใจ จนเกิดความรู้
ความเข้าใจ เพราะเรื่องที่เราฟังมาแล้วเป็นอันมาก ที่เป็นเพียงการ
รับรู้ว่ามันเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ แต่ความเข้าใจลึกซึ้งยังไม่
เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อฟัง ฟังซ้ำๆ ซากๆ บ่อยๆ ก็จะมีความรู้
ความเข้าใจ ในสิ่งเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น

๓. บรรเทาความสงสัยลงไปได้ เรื่องที่ได้ฟัง ที่ได้สนทนา
ได้ฟัง แม้จะศึกษาค้นคว้าเทียบเคียงจากตำรับตำราต่างๆ ก็จะขจัด
ความสงสัยในเรื่องนั้นๆ ในกรณีนั้นๆ ออกไปได้

๔. ทำความเห็นของตนให้ถูกต้องได้ เรื่องความเห็น
ถูกต้องตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ซึ่งท่านใช้คำว่า
ทำนองคลองธรรมนั้น เป็นความจำเป็นเพราะว่า สามีญชนทั่วไป
ความคิดจะไม่ได้มาตรฐาน อาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข
ของตนซึ่งไม่เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น การได้ยิน ได้ฟัง จะช่วยปรับความเห็นของตน
ให้ถูกต้องตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ เช่น ความเห็น
ชอบในกฎของกรรม ความรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักพระไตรลักษณ์
 เป็นต้น

๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส ความผ่องใสภายในจิตจะ
เกิดขึ้นจากการฟัง ด้วยความสนใจ ด้วยความตั้งใจดังกล่าวแล้ว
และจะมีความสุข มีความปีติปราโมทย์เิบอิมขึ้นภายในใจ เหล่า
นี้เป็นอนิสงส์ที่ผู้ฟังแต่ละคนจะสัมผัสได้ด้วยใจของตนเอง

บริหารตน

จนอยู่ดีมีความสุข

ความสุขเป็นความต้องการร่วมกันของสรรพชีวิตในโลก คนทุกคนที่เกิดมาจึงมีการไขว่คว้า เพื่อแสวงหาความสุขกันด้วยวิธีการต่างๆ แต่ความสุขนั้นเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการที่คนๆ นั้นสามารถศึกษา ปฏิบัติตนจนสามารถพัฒนาตนเองไปอยู่ในจุดที่เรียกว่า

“ตั้งตนไว้ในทางที่ชอบเป็นสำคัญ”

การตั้งตนไว้ในทางที่ชอบนั้น หมายถึง ชอบด้วยธรรม ยุติด้วยเหตุผล และความดีที่ทำให้ความภาคภูมิใจแก่ตนเอง สร้างความชื่นชมยินดีให้เกิดขึ้นแก่คนที่ได้พบเห็น เพื่อผลที่ต้องการดังกล่าวนั้น พระพุทธศาสนาได้ให้หลักการบริหารตนเอาไว้ เพื่อเป็นหลักให้คนที่มีความใฝ่ดีใช้เป็นหลักในการบริหารตนจนได้รับความสุขได้ดังกล่าว

เคยมีนักการศึกษาชาวต่างประเทศท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า ศาสนาต่างๆ ในโลกนั้น จากหลักคำสอนและการปฏิบัติตน ทำให้ศาสนิกในศาสนานั้นๆ มีฐานะแตกต่างกัน ๓ ประเภท คือ

๑. ศาสนิกบางศาสนามีฐานะเหมือนลูกแมว ชาดการช่วยตัวเอง จะไปไหนก็ต้องให้แม่คาบไป เหมือนศาสนาบางศาสนาที่ศาสนิกมัวแต่อ้อนวอนบวงสรวงขอร้องให้ได้ในสิ่งที่ตนต้องการจากสิ่งที่ตนเคารพนับถือ คลับันดาลประทานความสุขให้แก่ตน โดยตนเองมิได้มีความคิดที่จะช่วยตนเอง

๒. ศาสนิกในศาสนาบางศาสนามีฐานะเหมือนลูกถึงแม้ว่าจะมีการเกาะอิงพ่อแม่อยู่ แต่อย่างน้อยก็ใช้มือเกาะคอแม่ไปในสถานที่ต่างๆ ศาสนิกในศาสนาบางศาสนามีลักษณะอย่างนั้น แม้จะมีการอ้อนวอนขอร้องเทพเจ้าอยู่ด้วย แต่พยายามช่วยตนเองในการดำเนินชีวิตพร้อมกับการขอร้องไปด้วย

๓. ศาสนิกในศาสนาบางศาสนา โดยฐานะทางหลักธรรมแล้ว ศาสนิกจะเป็นเหมือนลูกจระเข้ ลูกเต่า แม่ทำหน้าที่วางไข่กลบไข่ให้แล้ว ลูกจระเข้ ลูกเต่าจะค่อยๆ เติบโตขึ้นมา แล้วทำลายกะเปาะฟองออก ช่วยตนเองจากบัดนั้นไป โดยพ่อแม่ไม่ต้องเลี้ยงดู ท่านบอกว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นนั้น นั่นคือ สอนให้ศาสนิกช่วยตนเอง

องค์พระศาสดาทรงแสดงฐานะของพระองค์อย่างเปิดเผยว่า พระองค์เป็นเพียงผู้บอกทางให้เท่านั้น การประพฤติปฏิบัติเป็นหน้าที่ของศาสนิกจะต้องทำด้วยตนเอง เมื่อปฏิบัติไปแล้วพระองค์ทรงรับรองในสวนเหตุและผลว่า จะเกิดขึ้นแก่คนที่ได้ประกอบเหตุ นั้นๆ เสมอ เมื่อเหตุอยู่ในระดับเดียวกัน ผลก็จะอยู่ในระดับเดียวกัน

พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งการพึ่งตนเอง อย่างที่ทรงเน้นให้ตระหนักว่า

ทรงเน้นให้ตระหนักว่า

“คนเป็นที่พึ่งของคนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่ง
ได้ คนที่ฝึกมาดีแล้ว จะช่วยให้ได้ที่พึ่งซึ่งได้โดยยาก”

ธรรมะกลุ่มนี้จึงเป็นหลักการปฏิบัติ พัฒนาตน จน
สามารถให้ตนเป็นที่พึ่งพำนักของตน และมีความพร้อมที่จะช่วย
เหลือเกื้อกูลแก่คนอื่นได้ในโอกาสต่อไป คือ

นาถกรณธรรม ๑๐

นาถกรณธรรม คือ ธรรมอันเป็นที่พึ่งพำนัก ๑๐ ประการ
ทรงเริ่มต้นพระสูตรใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอยู่อย่างมีที่พึ่ง
อย่าอยู่โดยไม่มีที่พึ่ง เพราะสงสารเธอทั้งหลาย เรา
จึงกล่าวอย่างนี้ คนไม่มีที่พึ่งจะเป็นอยู่ด้วยความ
ลำบาก พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีคนอื่นเป็นที่
พึ่ง จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง”

ซึ่งหมายความว่า การที่ตนจะเป็นที่พึ่งของตนเองได้นั้น จำ
ต้องมีการศึกษาปฏิบัติธรรม จนกลายเป็นคนมีธรรม ความเป็นคน
มีธรรมนั่นเองจะกลายเป็นที่พึ่งพำนักของตนนำความสุขความ
สวัสดิ์มาสู่ตน จนมีความพร้อมที่จะเผื่อแผ่ไปสู่คนอื่น จากจุดย่อย
ไปหาจุดใหญ่ ตามกำลังความสามารถของแต่ละคน ซึ่งไม่เหมือนกัน

นาถกรณธรรม คือ ธรรมที่เป็นที่พึ่ง ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ศีล การสำรวมระวังรักษา กาย วาจา ให้เรียบร้อย

อาการแสดงออกเป็นปกติกาย ปกติวาจา สามารถควบคุมอาการทางกาย วาจาของตนไม่ให้เป็นที่พิษเป็นภัยต่อตนเอง และบุคคลอื่น สมบูรณ์ด้วยมรรยาท และการไปในสถานที่ที่ควรไป จนสามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นอริยกันตศีล คือ ศีลที่พระอริยเจ้าท่านพอใจดังกล่าวแล้ว

๒. พานุสัจจะ มีการศึกษาการสดับรับฟังมามาก

ความเป็นพานุสัจจะนั้น ทรงแสดงเป็นสูตรไว้เหมือนกันในที่ต่างๆ นั่นคือ การศึกษาที่ผ่านกระบวนการของการศึกษา เรียนรู้ในสรรพวิชาต่างๆ ซึ่งตามปกติแล้วการศึกษาของคนเราโดยทั่วๆ ไปแล้วสรุปรวมเป็น ๔ กลุ่ม คือ

“ศึกษามาน้อย และไม่เข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา

ศึกษามาน้อย แต่สามารถเข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา

ศึกษามาก แต่ไม่เข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา

ศึกษามากด้วย ทั้งสามารถเข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา

มาด้วย”

การศึกษาประเภทที่เรียกว่าเป็นพานุสัจจะ จึงมองได้ทั้งแนวลึกตามประเภทที่ ๒ และทั้งกว้างทั้งลึกตามประเภทที่ ๔ ความเป็นพานุสัจจะ จึงต้องผ่านกระบวนการทางการศึกษา ๕ ระดับ คือ

๒.๑ สุตะ มีการศึกษาเรียนรู้ทางประสาทสัมผัสมาสูง หรือมีประสบการณ์มาก

๒.๒ ธตา สามารถทรงจำเนื้อหาวิชา เรื่องราวที่ตนศึกษาไว้ได้มาก

๒.๓ **วจสา** ปริจิตา สามารถท่องหลักการ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ตนศึกษาเล่าเรียนมาไว้มาก

๒.๔ **มนसानุเปกขิตา** นำเรื่องต่างๆ ที่เรียน จำ ท่องได้ มาเพ่งพินิจพิจารณาด้วยอุบายวิธีอันแยบคาย แหลมคม แยกแยะ ออกไปได้ชัดเจนในแง่มุมต่างๆ เห็นความถูก ความผิด เหตุผล เนื้อหาสาระของสิ่งเหล่านั้นได้ชัดเจน

๒.๕ **ทิฏฐิธยา** **สุปฏิวิทธา** ขบเจาะสิ่งนั้นจนเกิดความ เข้าใจ ทั้งโดยรูปแบบและเนื้อหาของสรรพวิชานั้นๆ ทั้งในส่วนกว้าง ส่วนลึก เข้าใจในสิ่งที่ตรงกันข้าม คล้ายคลึง แยกเพี้ยน ตลอดถึง สิ่งที่แตกต่างกันโดยรูปแบบ แต่เป็นอันเดียวกันโดยเนื้อหา เป็นต้น

๓. **กัลยาณมิตรตตา** **คบหาสมาคมกับคนดีเป็นมิตรเป็น สหาย**

การสามารถร่วมกัน ร่วมอยู่ ร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผลประโยชน์กับมิตรที่แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีความรัก ใคร่อย่างจริงใจ มีจิตคิดอุปการะ พร้อมทั้งจะร่วมทุกข์ร่วมสุขกับตน

๔. **โสวจัสสตา** **ความเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย**

เป็นการแสดงความเป็นคนที่มีความพร้อม ที่จะยอมรับ นับถือ เชื่อฟัง คำบอกกล่าวที่แจ่ม แสดงสิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษ จาก ท่านที่มีความรู้สึกเป็นกัลยาณมิตรกับตน มีความยินดีพอใจ ในการฟัง ไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักเต็ม ในการฟังโอวาทคำตักเตือน คำท้วง ตึง คำเหน็ด โดยถือว่าท่านที่กระทำเช่นนั้นต่อตน คือผู้ที่ชี้บอกขุมทรัพย์ ให้ แม้ท่านจะพูด คำเหน็ดอย่างรุนแรง ก็พร้อมที่จะรับฟังด้วยความ เคารพ ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว คน

ที่รักและหวังดีต่อกันเท่านั้น จึงให้การอบรม ชี้แนะ แนะนำ
พร่ำสอน ตลอดจนตอกย้ำในลักษณะจำจี๋จำไชกันอย่างต่อเนื่อง
ด้วยหวังให้เกิดความสุขความเจริญแก่คนที่ตนสั่งสอน แม้การ
ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้ารับสั่งแก่
พระอานนทเถระ ความว่า

“อานนท์ เราจักกระหนาบแล้วกระหนาบอีก
ใครมีสาระก็ตั้งอยู่ได้ ใครไม่มีสาระก็ออกไป”

การฝึกปรืออบรมคน จึงเป็นเหมือนกับการนำดินมาทำ
ภาชนะ การนำเหล็กมาทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ ต้องผ่านขั้นตอน
วิธีการที่มีความหลากหลาย ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย มีความ
พร้อมที่จะรับการฝึกปรืออบรม จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่จะช่วย
ให้บุคคลผู้นั้นได้ที่พึงพำนักของตน

๕. กิงกรณียะสุทกขตา ความเป็นผู้หมั่นขยันในการ
ประกอบกิจการงานที่ควรทำ

เป็นการแปลเอาความรู้ ความคิด คุณธรรม มาแสดงออก
เป็นรูปของความสามารรถ ซึ่งคนที่สามารถนั้นจะต้องฉลาดด้วย
คือคนขยันควรฉลาด คนฉลาดจึงขยัน ทั้งต้องสามารถใช้ความ
ฉลาดของตน ทำการงานอันเป็นภาระหน้าที่ด้วยความสามารถ
ทำงานได้ ทำงานดี ทำงานเป็น จนเรียกว่าเป็นคนเป็นงาน
สามารถทำงานในขั้นสืบต่อรักษา วิริเม พัตมนาสร้างสรคังงาน
เหล่านั้นให้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อย รวดเร็ว ทั้งงานส่วนตน
และงานที่ต้องทำเพื่อส่วนรวม

๖. อัมมกามตา *ความเป็นผู้ใคร่ธรรม*

ความใคร่ธรรมเป็นจุดเริ่มต้นของความเจริญสำหรับบุคคลทั้งหลาย มีเทวดาตนหนึ่งมากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จะรู้ได้อย่างไรว่า คนจะเสื่อมหรือว่าจะเจริญ พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า

คนจะเสื่อมก็รู้ได้ง่าย คนจะเจริญก็รู้ได้ง่าย คือคนใดซึ่งธรรมคนนั้นเป็นผู้เสื่อม ผู้ใดใคร่ธรรมผู้นั้นเป็นผู้เจริญ ความเป็นผู้ใคร่ธรรมนั้นจะต้องแสดงออกในรูปของความเป็นผู้ใคร่เรียน ใคร่รู้ ใคร่ฟัง ใคร่ต่อการปฏิบัติตามพระธรรม และมีความพอใจรักใคร่ยินดีในผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม

๗. วิริยะ *ความเพียรพยายาม*

เป็นหลักธรรมที่เป็นพลังขับเคลื่อนให้คนสามารถทำตนให้เป็นที่ยิ่งของตน ทุกองค์ธรรมที่ทรงแสดงไว้ในนาถกถธรรมนั้น พึงสังเกตว่าล้วนต้องใช้ความเพียรพยายามทั้งนั้น

ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปคือ พยายามป้องกันเหตุแห่งความเสื่อม ละเหตุแห่งความเสื่อม มาเสริมสร้าง รักษา พัฒนาเหตุแห่งความเจริญ เพราะคนจะผ่านพ้นความทุกข์ ความเสื่อมในระดับต่างๆ ได้ด้วยความเพียรพยายาม จึงทรงเน้นให้ใช้ความเพียรพยายามไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ตามที่ตนต้องการ

๘. สันตฎฐิติ *ความยินดีด้วยของที่ได้มามีอยู่ตามความเหมาะสมสมควร*

ความสันโดษ คือ การแสดงออกซึ่งจิตที่สามารถควบคุม
ความโลภไว้ได้ จนทำให้ใจของตนมีความสุขพอใจ ยินดีตามกำลัง
ของตนยินดีในสิ่งที่ตนได้มาครอบครอง และตามความเหมาะ
ความควรแก่ฐานะของตน คือการเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ ด้วย
ความพอใจ พอดี พอประมาณ พอควรนั่นเอง

๙. สติ ความระลึกได้

ความเป็นผู้มีสติ คือ คนที่มีสติรักษาดตน สามารถระลึกได้
ตามระลึก นึกออกถึงสิ่งที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่เกิดขึ้นของตน และคนอื่น
แม้ล่วงเลยมานานแล้วได้ ความเป็นผู้มีสติจึงต้องมีทั้ง ๓ ช่วง คือ
ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิดว่าจะทำพูดคิดอะไร อย่างไร ในขณะที่ทำ
พูด คิด ก็รู้กำลังทำพูดคิดอย่างนั้นๆ หลังจากได้ทำพูดคิดไปแล้ว ก็
นึกออกว่า ได้ทำ ได้พูด ได้คิดไปแล้วเช่นนั้นจริงๆ นั่นคืออาการ
ระลึกได้ ระลึกทัน นึกออก อันเป็นการแสดงว่า เป็นผู้มีสติคุ้มครอง
ตน รักษาตน

๑๐. ปัญญา เป็นผู้มีปัญญาความรอบรู้

ปัญญา ความรอบรู้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา จนได้
ชื่อว่าเป็นศาสนาของผู้รู้ ความมีปัญญาในที่นี้ หมายถึง ปัญญา
รู้เหตุรู้ผล รู้ว่าอะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ เป็นต้น ไปจนถึง
ประกอบด้วยปัญญาที่รู้ความเกิดดับของสรรพสิ่ง ช่วยให้สามารถ
ทำลายเหตุแห่งความเสื่อม มาสร้างเหตุแห่งความเจริญ พัฒนาไป
จนสามารถข้ามแรกทำลายกิเลส ให้ประสบความสุขหลุดพ้นจาก
ความทุกข์ในระดับต่างๆ

ทุกข้อที่ทรงแสดงนั้น จะจบลงด้วยข้อความว่า “คนทั้ง
หลายเมื่อมองเห็นคุณสมบัติอันดีงามของบุคคลนั้นแล้ว

นิเทศธรรม

เห็นว่าเขาเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะสงเคราะห์ด้วยการแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน อันเป็นเหตุให้เขามีความเจริญในกุศลธรรมขึ้นไปโดยลำดับ ไม่มีความเสื่อมเกิดขึ้น นี่คือธรรมที่กระทำที่พึง”

ทรงสรุปว่า

“เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีที่พึงอยู่เถิดอย่าอยู่อย่างไม่มีที่พึงเลย เพราะคนที่อยู่อย่างไม่มีที่พึง จะมีความทุกข์”

เมื่อกล่าวในภาคปฏิบัติจะพบว่า ความเป็นผู้ใคร่ธรรมเป็นจุดเริ่มต้น ทำให้บุคคลแสวงหาภักตยาณมิตร จากการได้ภักตยาณมิตร ทำให้ว่าง่าย สอนง่าย ช่วยให้เพิ่มพูนความเป็นพานุสัจจะ ปัญญา ด้วยความเพียรพยายามของตน ใช้สติปัญญาความเพียรไปในการรักษาศีล การทำงานตามภาระหน้าที่ของตน เป็นผลให้เขาได้ธรรมอันเป็นที่พึง ซึ่งจะช่วยให้ประสบความสุข ความเจริญได้ตลอดไป

ฆราวาสธรรม ๔

การครองเรือนนั้นเป็นธรรมดาของผู้มีชีวิตทั้งหลายแต่เนื่องจากการครองเรือนมีภาระมาก มีกิจมาก คนที่ครองเรือนได้ดีก็มีความสุข หากครองเรือนไม่ดีก็จะมีแต่ความทุกข์ ปัญหาในการครองเรือนจึงต้องแก้ไขกันไม่รู้จักจบไม่รู้จักสิ้น การครองเรือนที่จะกลายเป็นการครองสุข จึงจำต้องมีธรรมเป็นหลักใจในการครองเรือน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๔ ประการ คือ

นิเทศธรรม

๑. **สัจจะ** ความซื่อสัตย์ หมายถึง การมีความซื่อตรง ต่อตนเอง ต่อคนอื่น ภารกิจการทำงาน กฎหมาย การตกลงนัดหมาย จนกลายเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ เพราะการครองเรือนคือการอยู่ ร่วมกันของคน ในรูปของครอบครัว ตระกูลวงศ์ หน้าที่การงาน สังคม ตลอดถึงประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม การแสดงออกซึ่งความ ซื่อสัตย์ต่อกันระหว่างสามีภรรยา เพื่อนกับเพื่อน มารดาบิดากับ บุตรธิดา ด้วยการปฏิบัติธรรม ตามหน้าที่ของตน ที่ทรงแสดงไว้ใน เรื่องทศกถา จนมีความพร้อมที่จะแสดงออกมาซึ่งความซื่อสัตย์แม้ กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น กฎหมาย ศีลธรรม มโนธรรม สัจจาธิษฐาน สัจจปฏิญาณ สัจจวาจา เป็นต้น ย่อมทำให้เป็นคนมีเกียรติอย่าง แท้จริง ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า “คนจะได้เกียรติก็เพราะความสัตย์”

๒. **ทมะ** การฝึกตนและการข่มใจ ทมะ ในที่บางแห่ง หมายถึง การฝึกปรืออบรมตนเอง เช่น การฝึกจิตเป็นความดี จิต ที่ฝึกดีแล้ว นำความสุขมาให้ ในขณะที่เดียวกันยังหมายถึงการรู้จัก ข่มจิต ห้ามจิต จากอารมณ์ที่ทำให้จิตมีความกำหนัด ชัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมา โดยให้บุคคลห้ามจิตจากอารมณ์เช่นนั้น ไม่ทำ พุศ คิด ไปตามแรงผลักดันของความโลภ ความโกรธ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การข่มความคิดในลักษณะนั้น อันเกิดขึ้น จากความตรึกนึกของตนเอง เหมือนการขับรถ ผู้ขับรถจะสามารถ นำรถไปสู่ที่หมายโดยปลอดภัยได้ จะต้องสามารถ หยุด ชะลอ เลี้ยว ถอยหลัง วิ่งเร็ว หลบ ได้ตามสมควรแก่กรณีนั้นๆ การฝึกใจตนเอง จนสามารถห้าม กั้น ข่มจิตของตนจากอารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจ ย่อมช่วยให้ปลอดภัยจากอันตรายได้

๓. **ขันติ ความอดกลั้นอดทน** ขันติ ความอดกลั้น ความอดทน ทนทาน ทนอด อดออม เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญ ระดับอุดมการณ์ และบารมีธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะบนเส้นทางของชีวิตที่มีปัญหาจากภัย อันตราย โรค ทุกข์ และกิเลส ประเภทต่างๆ ตลอดถึงความวิปริตแปรผันของธรรมชาติ พฤติกรรม อันไม่พึงประสงค์ของคน ลัทธิ ลัทธิ ล้วนแต่ต้องอาศัยความอดกลั้น ความอดทนเป็นหลักค้ำครองใจทั้งนั้น เมื่อ ทมะมากคู่กับขันติ

ในลักษณะนี้ ขันติ ความอดทนจึงต้องใช้นักไปทางอันตรายจากภายนอก ซึ่งมาจาก ๔ ทางใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ

๑. **อดกลั้น อดทนต่อความวิปริตแปรผันของธรรมชาติ** ร้อนจัด หนาวจัด แผ่นดินไหว น้ำท่วม วาตภัย เป็นต้น ต้องอดทน ประคองตนไว้ ให้อยู่ได้ท่ามกลางความวิปริตเหล่านั้น

๒. **ความเหนียวยาก ลำบาก ตรากตรำ** ในการปฏิบัติภารกิจงานต่างๆ ซึ่งบางอย่างจะต้องทำงานในลักษณะหลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน ต้องอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้าเหล่านั้นให้ได้ จนกว่าจะประสบความสำเร็จในภารกิจนั้นๆ

๓. **ทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ มลพิษต่างๆ** เพราะนั่นคือธรรมดาของชีวิตที่จะต้องเป็นเช่นนั้น ไม่มีใครจะล่วงพ้นความเป็นเช่นนั้นไปได้ การรักษาพยาบาลป้องกันก็ทำกันไป แต่ยามที่ความทุกข์กำลังเสียดแทงกายอยู่นั้น จำต้องอาศัยความอดกลั้นอดทนเป็นหลัก

๔. **อดทน อดกลั้นต่ออารมณ์ภายนอก** ที่มากระตุ้นเร่งเร้า ให้เกิดความรัก ความชัง ต้องอดทนต่ออารมณ์ที่มากระทบ

อารมณ์ที่มากกระทิงอย่างแรง แม้อารมณ์มากจะทำดอกงำให้เกิดความกำหนัด ชัดเคื่อง ควบคุมใจตนเองเอาไว้ไม่ให้กระเทือนไปตามอารมณ์เหล่านั้น

แต่การปฏิบัติธรรมนั้น จะต้องมึปัญญาเป็นหลักในการพิจารณา สอดส่อง เพราะฉะนั้นในการอดทนก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน จะต้องมองเห็นประโยชน์จากการอดทน และโทษจากการไม่อดทน ให้เห็นก่อน จึงใช้ความอดทน โดยพยายามถามตนเองว่า อดทนเรื่องอะไร? ทำไมจึงต้องอดทน? ถ้าไม่อดทนจะเสียหายอะไรไหม? หรือ อดทนไปเพื่ออะไร? อดทนไปแล้วเราและเขาจะได้ประโยชน์อะไร? เมื่อตอบปัญหาเหล่านี้ได้แล้ว จึงค่อยอดทน

อนึ่ง บางครั้งเราจะพบว่าท่านแปลความอดทนว่า อดออม ทนอด หมายถึงการที่ต้องอดทนต่ออารมณ์ที่มายั่วให้อยาก ซึ่งชีวิตของคนที “อยู่อย่างยาก” นั้นจะประสบปัญหามาก การพยายามอดออม ทนอด ซึ่งเป็นกรพยายามที่จะปฏิบัติตนในลักษณะเป็นนายของความอยาก จะช่วยให้มีความลำบากน้อยลง

๔. จาคะ การเสียสละ แบ่งปัน การครองเรือนนั้นมีคนต้องเกี่ยวข้อง และต้องรับผิดชอบต่อกันและกันมาก ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี เผื่อเผื่อเจือจานกัน จึงมีความจำเป็นตามหลักที่ท่านแสดงไว้ว่า

“ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่ารู้โรย”

การครองเรือนในระดับต่างๆ นั้น ระดับที่ได้มาตรฐานที่จัดว่าเป็นการครองเรือน ครองรัก ครองสุข คือ “คนที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยทางที่ชอบธรรม ไม่ทารุณกตชี ได้มาแล้วก็เลี้ยง

ตนเองให้อิ่มหน้าเป็นสุขด้วย ทั้งแจกจ่ายแบ่งปัน และใช้ทำความดีด้วย แม้ว่าเขายังติด ยังสยบ ยังมัวเมา หมกมุ่น บริโภคโภคะเหล่านั้นโดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระ หลุดพ้นเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ก็ตาม”

แต่ในระดับการครองเรือน ก็ถือได้ว่าประสบความสำเร็จในการแสวงหา บริโภคใช้สอยทรัพย์สมบัติแล้ว ความเสียสละในการครองเรือน คือ การเสียสละแบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้ เพื่อแม่เจ้าจางไปตามกำลังความสามารถ จนถึงมีความพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่

ในทางปฏิบัตินั้น พึงสังเกตว่าชีวิตการครองเรือนทรงเน้นไปที่ “สัจ” ความซื่อสัตย์เป็นหัวใจ คุณธรรมอีก ๓ ข้อเป็นอุปการะ และขยายผลของความซื่อสัตย์ แม้การรักษาสัจจวาจา สัจจปฏิญญา สัจจปฏิญาณ สาบานตน ล้วนแต่เป็นเครื่องยืนยันความซื่อสัตย์ของบุคคลให้ปรากฏเป็นสำคัญ บนเส้นทางของความเป็นคน “ซื่อสัตย์” จำต้องมีการฝึกปรือตนเอง ช่มใจตนได้ มีความอดกลั้นอดทนจนถึงต้องเสียสละความเห็นแก่ตัว และผลประโยชน์ของตัวเอง เพื่อรักษาความสัจไว้ให้คงอยู่

แม้ความดีงามต่างๆ ที่ท่านแสดงไว้ในชีวประวัติของ เปาบุ้นจิ้น ที่คนจีนถือว่าเป็นเทพเจ้าของความซื่อสัตย์ ก็เป็นการขยายผลของความซื่อสัตย์ให้ปรากฏในรูปแบบต่างๆ นั่นเอง

อธิษฐานธรรม ๔

คำว่า อธิษฐานธรรม คือ ธรรมที่บุคคลควรตั้งไว้ภายในใจ ถือได้ว่าเป็นฐาน หรือเป็นหลักของใจ ในพระบาลีที่ทรงแสดงนั้นรับสั่งเป็นคาถาว่า “บุคคลไม่ควรประมาทปัญญาควรตามรักษาสิ่งจะ พึงเพิ่มพูนจากระยะความเสียดละพียงศึกษาหนทางแห่งสันติ”

ดังนั้น อธิษฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรมีเป็นฐาน หรือเป็นหลักของจิต จึงประกอบด้วยธรรม ๔ คือ

๑. ปัญญา ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้

พระพุทธศาสนาจำแนกปัญญาออกไปเป็น ๒ ประเภท คือ **สชาติกปัญญา** ปัญญาที่เป็นผลของกุศลกรรมในอดีตติดตัวบุคคลมาแล้วโดยกำเนิด หากมีมากจะกลายเป็นลักษณะเด่นที่ท่านเรียกว่า “พรสวรรค์” แต่เนื่องจากพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับพรพิเศษในลักษณะนี้ กลับแสดงว่าเป็นเรื่องของบารมีธรรมที่บุคคลเหล่านั้นเก็บสะสมไว้ในจิตสันดานของเขาเอง

โยคปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการประกอบกระทำบำเพ็ญให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้นจากทุนเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้วส่วนหนึ่ง การสร้างขึ้นใหม่อีกส่วนหนึ่ง การพัฒนาปัญญานั้นท่านแสดงไว้ ๓ วิธี คือ

- **สุตมยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเรียนรู้ทางประสาทสัมผัส คือ การได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้สุดดมด้วยจมูก ได้ลิ้มด้วยลิ้น ได้ถูกต้องด้วยกาย คือประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสที่ให้อะไรเป็นอะไรมีคุณมีโทษอย่างไร

นิเทศธรรม

- จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการนำประสบการณ์เหล่านั้นมาคิดด้วยใจ จนเกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจ ตามความเป็นจริงในสิ่งเหล่านั้น จำแนกแยกแยะได้ ทั้งส่วนที่เป็นคุณ เป็นโทษ เป็นบาป เป็นบุญ เป็นทางเสื่อม เป็นทางเจริญ เป็นต้น ตามที่ได้ศึกษาเรียนรู้มา และคิดเห็นว่าเป็นเช่นนั้นจริงๆ

- ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการลงมือประพฤติปฏิบัติ คือ ละเหตุแห่งความเสื่อม บาป โทษ นรก มา ทำเหตุแห่งความเจริญ บุญ คุณ สวรรค์ นิพพาน อย่างน้อยให้มีปัญญาระดับบริหารตนเองได้ หรือคุ้มครองตนเองได้

ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “รู้อะไร ไม่สู้รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี” นั่นเอง

ดังนั้น บุคคลจึงไม่ควรประมาทในการเสริมสร้างปัญญา พัฒนาปัญญา ใช้ปัญญาในการคิด จนกลายเป็นชีวิตที่ได้ดำเนินไปด้วยปัญญา ซึ่งเป็นชีวิตที่ประเสริฐ เพราะปัญญาเป็นประจักษ์แก่วสารพัตนิกของคนที่ทั้งหลาย

๒. **สัจจะ ความจริงใจ** คือ จะประพฤติ กระทำอะไรก็ ประพฤติกระทำให้ได้จริงๆ

- **สัจจะ ความจริงใจ** ในที่นี้เน้นไปที่ “**สัจจาธิษฐานหรือ สัตยาธิษฐาน**” คือความตั้งใจว่า จะทำ จะพูด จะคิด จะประพฤติปฏิบัติสิ่งอะไรก็ตาม ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงแล้ว การอธิษฐานใจด้วยการตั้งสัจจะในลักษณะนี้ มีเป็นอันมากที่ไม่มีคนอื่นเป็นสักขีพยาน

การอธิษฐานใจจึงทำกันได้ง่าย แต่การจะทำประพฤติปฏิบัติให้ได้ตามอธิษฐานนั้น ถ้าจิตใจอ่อนไหว ขาดความจริงใจต่อตนเองแล้ว มักทำไม่ได้

การตั้งสัจจะในลักษณะอธิษฐาน ที่ท่านใช้คำว่า ตั้งสัตยาธิษฐานนั้น ก่อนอื่นต้องผ่านการใช้ปัญญาพิจารณาให้ดีเสียก่อน ไม่ใช่นี้จะอธิษฐานก็อธิษฐานกันทันที เพราะเมื่อทำไปแล้วใครจะรู้เห็นหรือไม่ก็ตาม ต้องมีความรับผิดชอบต่อสัจจาธิษฐานของตน พึงเห็นตัวอย่างพระโพธิสัตว์ทรงตั้งอธิษฐานก่อนการตรัสรู้เพียง ๒ ครั้งเท่านั้น คือขณะเสด็จออกผนวช และก่อนจะตรัสรู้ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ก่อนอธิษฐานทั้งสองครั้ง ทรงใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องมองเห็นผลที่ค่อนข้างจะแน่ชัดมากแล้ว จึงทรงอธิษฐานในลักษณะยอมตาย ความว่า

“แม้เลือดเนื้อในกายของเราจะเหือดแห้งไป ยังเหลือแต่ หนึ่ง เอ็น กระดูกก็ตาม หากไม่ได้บรรลุธรรมแล้ว จะไม่ลุกขึ้นจากอาสนะที่นั่ง”

ดังนั้น ก่อนที่จะตั้งสัจจะอะไรก็ตาม ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้ดีเสียก่อน และเมื่อตั้งใจแล้วจะต้องรักษาสัจจะไว้ให้ได้ แม้ภษิตที่นำมาอ้างกันแพร่หลายว่า

“บุคคลพึงสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะเอาไว้ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตเอาไว้ แต่เมื่อบุคคลได้ระลึกถึงธรรมให้สละทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะแม้กระทั่งชีวิต เพื่อรักษาธรรมเอาไว้”

คำว่า “ธรรม” ในภาษิตนี้ท่านหมายถึงเอาสัจจปฏิญาณ
ที่ตนให้ไว้แก่คนอื่นว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อให้สัจจปฏิญาณ
ไปแล้ว แม้จะทุกข์ทรมานอย่างไรก็ตาม ต้องตามรักษาสัจจะไว้
ให้ได้

๓. จาคะ สละสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความจริงใจ ความตั้งใจ
การอธิษฐานใจ

พึงสังเกตว่า ในชีวิตของคนแต่ละคนนั้น เมื่อตั้งใจจะ
ทำความดีอะไรก็ตาม จะมีความรู้สึกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นคอยกระซิบบใจ
ในทำนองของมิตร มีความรักความหวังดีต่อคนนั้น หากจิตใจ
อ่อนไหวไปตามความรู้สึกนั้น จะต้องทอดทิ้งสัจจะที่ให้ไว้ ตั้งใจไว้
รับคำไว้ อธิษฐานไว้ เป็นต้น

ท่านจึงเรียกความรู้สึกในลักษณะนี้ว่า “ชัปปา คือตัณหา
ผู้กระซิบบใจ” ปัญญาที่สร้างขึ้นมาแล้ว จะต้องตัดสินวินิจฉัยอารมณ์
เหล่านั้นในทันทีว่า หากทำไปตามนั้น ความดีต่างๆ ที่คาดหวังไว้
ตั้งใจไว้ก็จะไม่เกิดขึ้น ความรู้สึกเหล่านี้จึงเป็นมาร ผู้มาเพื่อล้าง
ผลาญทำลายความดีของคน เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์
ในคราวที่เสด็จออกผนวช พระยามารได้มาห้ามไว้ไม่ให้ออกผนวช
โดยบอกว่ารออีก ๗ วัน เท่านั้น เจ้าชายสิทธัตถะจะได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิราช มีอำนาจยิ่งใหญ่ในโลก แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงรู้ว่า
นั่นคือมาร จึงไม่ให้ความสำคัญ แล้วเสด็จออกผนวชจนได้

สมมติว่าเจ้าชายสิทธัตถะเกิดอ่อนไหวไปตามมารเล่า ไซ้
โลกอาจจะมีพระเจ้าจักรพรรดิราช แต่โลกก็ขาดพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้า ซึ่งหมายความว่า พระพุทธศาสนาก็จะไม่เกิดขึ้นใน

โลกนี้ตามไปด้วย จาคะจึงเป็นคุณธรรม ที่ปัญญาจะต้องใช้ไป ในการตัดสินใจอารมณ์ที่เป็นข้าศึกต่อเจตนาธรรมแล้ว สลัดความรู้สึกเหล่านั้นออกไปจากใจ เพื่อให้สามารถดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตนอธิษฐานให้ได้ในที่สุด

จาคะในที่นี้จึงมุ่งไปในทางแก้ปัญหภายในใจของตน

๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ

อุปสมะ หมายถึง การทำใจของตนให้สงบจากสิ่งที่ทำจิตใจให้ขาดความสงบ จนถึงการเจริญกรรมฐานที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ท่านก็เรียกว่า อุปสมานุสสติ

แต่เฉพาะในที่นี้มีความเกี่ยวเนื่องมาจากหลักธรรม ๓ ประการข้างต้น คือ หลังจากได้ใช้ปัญญาพิจารณามองเห็นเหตุผลในเรื่องอะไรแล้ว ตั้งใจลงไปเด็ดเดี่ยวที่จะทำให้ได้ตามนั้น ทั้งก่อนจะทำ ขณะทำ มีความรู้สึกขัดขวาง ขัดแย้ง จนต้องสลัดความรู้สึกเหล่านั้นออกไปด้วยจาคะแล้ว

แต่บนเส้นทางของการทำความดีนั้น อุปสรรค อันตราย มาเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า มาในรูปลักษณะต่างๆ แม้จะได้สลัดความรู้สึกเหล่านั้นไปแล้ว แต่ความขัดแย้งภายในจิตก็อาจจะแวบเข้ามาอยู่เรื่อยๆ เช่น ความรู้สึกที่ถกเถียงกันเองว่า “ดีไม่ดี” “ถูกหรือผิด” “ควรหรือไม่ควร” จะเกิดขึ้นภายในจิต ทำจิตให้แกว่งไปแกว่งมา จนเกิดอาการที่พูดกันว่า “รักพี่เสียดายน้อง” ทำให้จิตแกว่งไปๆ มาๆ ปัญญาต้องเกิดขึ้นพิจารณาอารมณ์เหล่านั้น แล้วจำแนกออกไปให้ชัดเจน จากนั้นก็ทำจิตของตนให้สงบจากอารมณ์ประเภทที่เป็นอุปสรรคต่อความสงบ นั่นคืออารมณ์ประเภทที่หนักไปทางกำหนด

ขัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมา ประมาท จนสามารถรักษาสัจจะของตนไว้ได้
บรรลุจุดหมายปลายทางในที่สุด

อธิษฐานธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ปัญญาเป็นหลักในการ
พิจารณา ก่อนตั้งสัจจะ หรือให้สัจจะ พิจารณาให้เห็นโทษของ
อารมณ์ที่เป็นข้าศึกต่อสัจจะ แล้วสละ หรือสงบจิตจากอารมณ์
เหล่านั้น ปัญญาจึงคงเป็นหลักในการรักษาจิต คุ้มครองจิต จนมี
ความมั่นคงแน่วแน่อยู่ในธรรมทั้ง ๔ ประการนี้

เวสาร์ชชกรณธรรม ๕

เวสาร์ชชกรณธรรม คือ ธรรมที่สร้างสรรค์พัฒนาจิตใจ
ให้มีความกล้าหาญ ไม่ครั่นคร้าม ขามเกรง ไม่ว่าจะป็นใครหรือ
อะไรก็ตาม ตามปกติแล้วความขลาดกลัวนั้นมักจะเกิดจากตนเอง
มีธาตุของความป็นคนขลาดหรือที่พูดกันว่า “เป็นคนขี้ขลาด” โดย
กำเนิด

อีกประการหนึ่งความขลาดเกิดมาจาก ในขณะนั้น ตนเอง
มีปัญหาในด้านความรู้ ความคิด ความประพฤติ ความสามารถ ไม่
กล้าที่จะแสดงออก

ธรรมในที่นี้ทรงแสดงเน้นไปในทางขจัดความขลาดทั้ง ๒
ประเภท เสริมสร้างให้คนที่มีคุณธรรมเหล่านั้น มีความกล้าหาญ
องอาจ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง กล้าทำ กล้าพูด กล้าคิด แม้ใน
สิ่งที่คนอื่นเขาไม่กล้าทำ ไม่กล้าพูด ไม่กล้าคิด ความกล้าหาญจึง
เป็นผล ซึ่งจะเกิดขึ้นแก่ใครก็ตามที่มีคุณธรรมครบ ๕ ประการต่อไปนี้
คือ

นิเทศธรรม

๒๔๘

๑. สัทธา ความเชื่อมั่น หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
ฐานสำคัญของศรัทธา คือ เชื่อในพระพุทฺธคุณ ซึ่งจะนำไปสู่ศรัทธา
๔ ประการ คือ

- กรรมสัทธา เชื่อมั่นในกรรมว่า เจตนาที่เป็นเหตุให้กระทำ
พูด คิดนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง

- วิปากสัทธา เชื่อมั่นในผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำว่า ผล
กับเหตุจะไม่ขัดแย้งกัน ทำนองเดียวกับคนปลูกพืชชนิดใด ย่อมได้
ผลของพืชชนิดนั้น

- กรรมสกตาสัทธา เชื่อการที่คน สัตว์ทั้งหลายมีกรรม
เป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม ตามนัยแห่งอภิณห-
ปัจจเวกขณะ

- ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในปัญญา เครื่องตรัสรู้ของ
พระพุทฺธเจ้าว่า พระองค์ทรงตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบจริง พระธรรม
คำสอนของพระองค์สามารถช่วยให้หลุดพ้นจากความทุกข์แก่ผู้
ปฏิบัติตามได้จริง เป็นต้น

ลักษณะเด่นของคนที่มึศรัทธา ทรงแสดงไว้ ๓ ลักษณะ คือ

“ใครจะพบท่านผู้มีศีล

มีความพอใจชอบใจที่จะฟังธรรมของสัตบุรุษ

สามารถกำจัดความตระหนี่อันเป็นมลทินใจ

ออกไปได้”

เพราะมีความเชื่อมั่นที่มีหลัก มีเกณฑ์ เช่นนี้ ทำให้ท่าน
ผู้นั้นเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ทำให้เกิดความกล้าหาญ ไม่
หวาดกลัวแม้แต่ภัยในอบาย เพราะคนที่มึศรัทธานั้นจะประสบ
อานิสงส์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ

นิเทศธรรม

๒๔๙

“สัตบุรุษ เมื่อจะเข้าไปหา จะสงเคราะห์ จะต้อนรับ จะแสดงธรรมย่อมให้ความสำคัญแก่คนที่มีศรัทธาก่อนคนอื่น ๆ ก่อนจะตายจะไม่หลงตาย และหลังจากตายไปแล้วจะบังเกิดในสุคติ” ท่านจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่กลัวแม้แต่ต่อปรโลก

๒. ศิล ความสำรวมระวังรักษา กาย วาจาให้เรียบร้อย

ศีล คือเจตนาวิริติงดเว้น ไม่กระทำอะไรในทางที่ผิดทาง กาย ทางวาจา มีความสำรวมระวังจนกลายเป็นปกตินิสัย ทำให้ครองชีวิตด้วยความสงบเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ สงบจากเวรภัยอันตราย เพราะตนเองไม่ได้สร้างเหตุให้เกิดเวร ภัย อันตราย ศีลที่บุคคลรักษาดีแล้ว จึงมีความไม่เดือดร้อนใจเป็นผล ทำให้บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ประสบอานิสงค์ ๕ ประการ คือ

๑. ผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมได้ลาภได้โภคทรัพย์มาก
 ๒. เกียรติศัพท์อันดีงามของผู้มีศีลย่อมฟุ้งขจรไป
 ๓. ผู้มีศีลเมื่อเข้าไปในสมาคมใด ย่อมมีความองอาจกล้าหาญ ไม่ครั่นคร้ามขามเกรง
 ๔. ผู้มีศีลย่อมไม่หลงตาย คือจะตายอย่างมีสติ
 ๕. ผู้มีศีลเมื่อตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์
๓. พหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก
พหุสัจจะ การเป็นคนที่มีการศึกษา การสดับตรับฟังมาก จุดเน้นที่ตรงกันคือ

“มีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส มีการเห็นเป็นต้นมา มาก จำเรื่องนั้นๆ ได้ดี สามารถท่องจำหลักสำคัญๆ ไว้ได้มาก ว่า

ได้จนคล่องปาก นำเรื่องเหล่านั้นมาพิจารณา จนเกิดความรู้
แจ่มแจ้งตลอดถึงความจริงในระดับต่างๆ ของสิ่งเหล่านั้น”

๔. วิริยะ มีความเพียรพยายาม

วิริยะ คือ วิริยะ เป็นความกล้าหาญ ไม่หวาดหวั่น
พรันพรึงต่ออุปสรรคอันตรายต่างๆ ไม่ปล่อยให้คำว่า “ไม่รู้ ไม่ได้
ไม่เป็น ไม่เข้าใจ มีอิทธิพลเหนือตน พร้อมทั้งจะชวนชวายเป็นผล
ที่ตนจำนงหวังในกรณีนั้นๆ” เมื่อว่าโดยเนื้อหาแล้ว คือ ความเพียร
ในการป้องกัน บำบัดความชั่ว และเสริมสร้างรักษาความดีนั่นเอง
เนื่องจากความเพียรชอบจัดเป็นสัมมาวายามะ ดังนั้นความเพียร
ที่กระทำไปในกรณีอะไรก็ตาม จะต้องไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป

๕. ปัญญา ความรอบรู้ตามความเป็นจริง

ปัญญา ความรอบรู้ในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้น
จะต้องสามารถขจัดความหลง ความไม่รู้ในระดับต่างๆ ได้ เพราะ
ฉะนั้น เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นทางเสื่อม อะไรเป็นทางแห่งความเจริญ
แล้ว จะต้องมีความสามารถในการหลีกเลี่ยงทางเสื่อม มาดำเนิน
ชีวิตในทางเจริญได้ ที่เรียกว่า “นิปโก” คือมีปัญญารักษาตน
คุ้มครองตน บริหารตน ได้ดังกล่าวแล้ว

คุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้

ช่วยให้คนมีความกล้าหาญได้อย่างไร?

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าคนขลาดนั้นเกิดจากมีนิสัยขี้ขลาดมา
แต่กำเนิด และเกิดจากความโง่เขลา และตนมีปัญหาด้านความ

ประพฤติ คุณธรรม คือ ศรัทธาเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง
ศีลช่วยให้คนมีกาย วาจา สะอาด พานุสัจจะ ปัญญา ทำหน้าที่
ขจัดความโง่เขลาออกไป โดยมีความเพียรพยายามทุกชั้นตอน ใคร
ก็ตามที่มีคุณธรรมเหล่านี้ภายในจิตแล้ว ย่อมมีความองอาจ
กล้าหาญ ทั้งในเรื่องที่ตนจะต้องจัด จะต้องทำ และเรื่องที่จะต้องมี
การพิสูจน์กันว่า มีความสะอาดหรือไม่

ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มธรรมที่เป็นหลักการในการบริหารตน
จนอยู่ดีมีสุขนั้น ปัญญาจะต้องปรากฏอยู่ทุกแห่ง การครองชีวิตที่มี
สุขได้ จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นหลัก องค์ธรรมเหล่าอื่นจะเกิด
ติดตามมาเอง ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสรรเสริญปัญญาไว้เป็น
อันมาก เช่น

“ปัญญา เป็นแสงสว่างในโลก ปัญญาเป็น
รัตนะของนรชน การได้ปัญญาทำให้เกิดความสุข
ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ ปัญญาย่อมปกครอง
บุคคลนั้นไว้ ผู้มีปัญญาอยู่ครองเรือน เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์แก่คนเป็นอันมาก”

ปราชญ์กล่าวว่า “ชีวิตของผู้ที่อยู่ด้วยปัญญาว่า
ประเสริฐสุด”

ปัญญา ย่อมเจริญด้วยประการใด
บุคคลควรตั้งตนไว้ ด้วยประการนั้น

ครองเรือน ครองสุข

ชีวิตของคนในโลกนั้น ส่วนมากแล้ว คือ ผู้ที่ครองเรือน ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ฆราวาสบ้าง คฤหัสถ์บ้าง แม้เราจะนับคนทั้งโลกมาคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ จะพบว่าคนที่เป็ นนักบวชในศาสนาต่างๆ นั้น มีไม่ถึง ๑ เปอร์เซ็นต์ของจำนวน ประชากรโลก ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกจึงเกิดขึ้นจากผู้ ครองเรือนมากกว่านักบวช การครองเรือน ท่านเน้นไปที่ ความสามารถครองเรือนให้เกิดผลเป็น “อยู่ดีมีสุข หรือ อยู่เย็นเป็นสุข” เป็นสำคัญ

แต่จะเป็นอยู่ดีมีสุขหรืออยู่เย็นเป็นสุขก็ตาม ล้วน เป็นผลที่เกิดมาจากความสามารถอยู่ครอบครองเรือนอย่างมี หลักธรรมเป็นแกนใจของแต่ละคน ที่อยู่ครอบครองเรือน ข้อ นี้พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักธรรมของผู้ครองเรือนไว้เป็น อันมาก จะนำมาแสดงไว้ส่วนหนึ่ง ซึ่งแน่นอนหากคน สามารถปฏิบัติได้ สภาพที่เรียกว่า ครองเรือน ครองสุข ก็ จะเกิดขึ้นได้ หากบุคคลนั้นๆ ประกอบด้วยธรรมต่อไปนี้ คือ

สุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่าง

๑. อติสุข สุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ คือ การที่บุคคลรู้สึกเป็นสุขใจ ภูมิใจ เฝ้ามองใจด้วยความรู้สึกที่ว่า ตนมีทรัพย์ที่เกิดขึ้นจากความเพียรพยายามของตน และได้ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นมาในทางที่ชอบธรรม ไม่ว่าจะทรัพย์นั้นจะเป็นสิ่งมีชีวิต หรือไม่มีชีวิตก็ตาม หากให้ความปลื้มใจแก่เขา เขาก็รู้สึกว่าจะได้รับความสุข เพราะมีทรัพย์นั้น

๒. โภคสุข สุขที่เกิดขึ้นจากการบริโภคใช้สอยทรัพย์สมบัติ พระพุทธศาสนาแสดงว่า การบริโภคคนเดียวไม่ได้สุข เพราะฉะนั้นใครก็ตามที่ได้ทรัพย์มาแล้ว นำมาเลี้ยงดูตนเอง ครอบครัว สงเคราะห์ญาติต้อนรับแขก ใช้สอยไปในเรื่องที่เหมาะสมที่ควรแก่ฐานะของตนโดยไม่ขัดข้อง ย่อมได้รับความปลาบปลื้มใจ สุขใจ ภูมิใจ

๓. อนนสุข สุขที่เกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินคนอื่น การเป็นหนี้สิน ท่านแสดงว่าเป็นทุกข์ในโลก แม้ในยุคปัจจุบันจะมีค่านิยมว่าใครที่สามารถกู้เงินธนาคารได้ แสดงว่าเป็นคนมีเครดิตดีก็ตาม แต่เมื่อมองไปถึงความรู้สึกจริงๆ แล้ว คนที่เป็นหนี้ใครอะไรก็ตามหาความสงบใจได้ยาก การที่คนสามารถครองตนโดยไม่ต้องเป็นหนี้สินคนอื่น เพราะมีความขยัน ฉลาดในการหาทรัพย์การบริโภคใช้สอยทรัพย์ ย่อมมีความภูมิใจ สุขใจ ปลาบปลื้มใจ ที่ไม่มองเห็นความบกพร่องของตน ทำให้มั่นใจว่าย่อมไม่มีใครตำหนิ ท้วงติงตน เพราะเป็นหนี้คนอื่น ที่ควรสังเกตคือ ชีวิตของคนที่เป็นหนี้คนอื่นนั้น วันเวลาสำหรับเขาจะรู้สึกรวดเร็วมาก ทำให้ยากที่จะ

มีความสุขใจ แต่การไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินใคร จะช่วยให้ไปร้อง
เบาใจอยู่เสมอ

๔. **อนวัชชสุข** ความสุขที่เกิดจากการประกอบกิจการงาน
ที่ปราศจากโทษ ความสุขในการครองเรือนทั้ง ๔ ประการนี้ ชื่อนี้
ชื่อว่าทำมีความสุขใจ ความเอิบอímใจ ความภูมิใจ ตลอดถึงความ
องอาจกล้าหาญมาให้มากเป็นพิเศษ ใครก็ตามที่มีความรู้สึกว่าการ
การประกอบอาชีพของตนอยู่ในกรอบของกฎหมาย ศีลธรรม เป็น
สัมมาชีพ ยามบริโภคใช้สอย และครอบครองทรัพย์สินสมบัติ แม้จะ
แบ่งปันให้แก่คนอื่นก็จะมีแต่ความสบายใจ สุขใจ ไร้กังวล

เหตุที่ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน?

เพราะเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. **ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว**

ตามธรรมดาของตระกูลที่มั่งคั่งนั้น ต้นตระกูลจะฝ้าพัน
อุปสรรคอันตรายมามาก คนรุ่นลูกได้พบได้เห็นความเดือดร้อน
ในการสร้างตนของพ่อแม่ มักจะไม่ค่อยประมาท แต่เมื่อมาถึงคน
รุ่นหลานเกิดเจริญเติบโตมาท่ามกลางความหรูหราฟุ่มเฟือย
ประกอบกับมีคนมาก สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ มีมาก หากคนภายใน
ครอบครัว ไม่รู้จักเก็บออมถนอมใช้ ของหายไปก็ปล่อยปละละเลย
จนไม่สนใจที่จะตามหา ทำให้ประโยชน์จากสิ่งนั้นน้อยลง ทั้งต้อง
ใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เพราะต้องซื้อหาของใหม่มาใช้

๒. **ไม่บูรณะซ่อมแซมพัสดุที่เก่า**

ตามปกติแล้วเครื่องใช้ต่างๆ นั้น เมื่ออยู่ในวิสัยจะซ่อมแซม
ขึ้นใช้สอยในฐานะเดิมได้ก็ควรที่จะซ่อมแซม หากซ่อมแซมไม่ได้ก็

แปรสภาพสิ่งเหล่านั้นเพื่อใช้ในฐานะอื่น อย่างที่พระอานนทเถระ ยกตัวอย่างการแปรสภาพจักรใหม่ไปตามลำดับ คือ เมื่อได้จักรใหม่ มา ก็ให้ตัวเก่าของตนแก่พระรูปอื่น พระรูปนั้นจะให้จักรเก่าของตน แก่ท่านที่มีจักรเก่ากว่า ใช้จักรที่เก่ากว่าเป็นผ้าปูนอน ใช้ผ้าปูนอน เก่าปูนั่ง ให้ผ้าปูนั่งเก่าลาดเป็นเพดานกุฏิ เอาผ้าเพดานเก่ามาทำ ผ้าดูพื้น เอาผ้าดูพื้นเก่ามาขยำปนกับดินฉาบฝา จะเห็นว่าผ้าเพียง ผืนเดียวสามารถปรับใช้ตามสภาพของผ้านั้นๆ ได้ เป็นการประหยัด และเพิ่มอายุการใช้งานของทรัพย์สินให้มากขึ้น

การไม่ยอมบวญณะซ่อมแซมของเก่าขึ้นใช้ใหม่ หรือปรับใช้ จึงทำให้ต้องใช้จ่ายสิ้นเปลืองไปโดยไม่จำเป็น ชื่อว่าจ่ายในเรื่องที่ ไม่ควรจ่าย

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคทรัพย์สินสมบัติ

การบริโภคใช้สอยทรัพย์สิน เงินทอง เครื่องใช้ต่างๆ นั้น หาก ขาดการรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย ความสิ้นเปลืองจะเพิ่ม ขึ้นโดยไม่จำเป็น การรู้จักประมาณคือความพอเหมาะพอควรจึงให้ สำเร็จประโยชน์ทุกกรณี

การไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย บริโภค จึงเป็นการ ทำลายตนเอง และทำลายทรัพย์สินสมบัติไปโดยไม่คุ้มค่า

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้ทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน

ครอบครัวนั้น หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีบทบาทสำคัญใน การที่จะสร้างสรรค์พัฒนา หรือทำลายครอบครัวของตน ผู้นำ ครอบครัวจะเป็นแม่บ้าน พ่อบ้านก็ตาม หากเป็นคนไม่มีศีล มี ความบกพร่องในด้านความประพฤติ ย่อมสร้างเหตุให้ครอบครัว

เดือดร้อนได้เสมอ เช่น หัวหน้าครอบครัวเป็นนักพนันอย่างเดียว
เท่านั้น ครอบครัวก็หาความสงบได้ยากแล้ว

เหตุทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นทางเสื่อมของตระกูลหรือครอบครัว
ที่แม้จะมั่งคั่งร่ำรวยมาก่อน ท่านยกตัวอย่างบุตรเศรษฐีมีทรัพย์รวม
กัน ๒ ตระกูล ถึง ๑๖๐ โกฏิ แต่เพราะทั้งสองสามีภรรยาเป็นคนทุศีล
ชอบดื่มสุรา คบคนเลวเป็นมิตร ผลาญทรัพย์จำนวนมหาศาลลงได้
เพียงไม่กี่ปี จนกลายเป็นขอทานเมื่ออายุมากขึ้น ประเด็นสำคัญใน
เรื่องนี้จึงอยู่ที่หัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว ที่พร้อมจะให้เกิด
ความเสื่อมหรือความเจริญได้

ทิวฐธัมมิกัตถะ ๔

ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ การครองเรือนครองสุขตามความ
ประสงค์ร่วมกันของทุกคน โดยเฉพาะความสุขของผู้ครองเรือน ๔
ประการที่กล่าวแล้วในตอนต้น เป็นผลมาจากการกระทำให้
สมบูรณ์ในประโยชน์ทั้ง ๔ ประการ และแม้แต่ตระกูลอันมั่งคั่ง
จะตั้งอยู่ได้นาน จนสามารถสืบทอดกันได้หลายชั่วคน หากคนแต่ละ
รุ่นปฏิบัติตามหลักทั้ง ๔ ประการนี้ สมัยโบราณท่านเรียกประโยชน์
ทั้ง ๔ ว่า เป็นหัวใจเศรษฐกิจ ย่อว่า “อุ.อา.กะ.ละ” คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา สมบูรณ์ด้วยความหมั่นขยัน

ความหมั่นขยันที่พึงประสงค์นั้น จะต้องมาจากพื้นฐาน
สำคัญ คือ รู้ว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ลงทุนเท่าไร ได้กำไรเท่าไร,
มีความชำนาญชำนาญในหน้าที่การงานเหล่านั้น, มีที่พึ่งอาศัยด้าน
การเงิน ความรู้ความเข้าใจ กำลัง ความคิด ความรู้

นิเทศธรรม

๒๕๗

ข้อนี้ถ้าพูดในแง่ของเศรษฐศาสตร์คือ “ผลิตรกรรมการผลิต” นั่นเอง แต่เนื่องจากหน้าที่การงานของคนไม่เหมือนกัน ประเด็นสำคัญ คือ ต้องมีความหมั่นขยันอย่างฉลาด สามารถจัด สามารถทำการงานอันเป็นหน้าที่ให้สำเร็จ ในเวลาอันรวดเร็ว ทำงานจนให้สำเร็จทันกาล ซึ่งจะต้องทำงานนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติหน้าที่ราชการ การทำมาค้าขาย การประกอบธุรกิจต่างๆ เป็นต้น

๒. **อารักขสัมปทา สมบูรณ์ด้วยความรักษาทรัพย์สมบัติ**
คนเราแม้จะขยันอย่างไรก็ตาม หากไม่สามารถเก็บรักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้ ก็จะเป็นเหมือนตักน้ำใส่ตุ่มทะลุ เป็นแม่บ้านท่านเรียกว่า “แม่กะเมือกั้นรั้ว” ไม่อาจรักษาฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้มั่นคงได้ ในทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงหลักในการรักษาทรัพย์ไว้ว่า ให้แบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน จากรายได้ที่ตนได้มาแล้ว “ใช้จ่ายในครอบครัว ๑ ส่วน, ใช้ประกอบธุรกิจต่อไป ๒ ส่วน อีกส่วนหนึ่งให้เก็บรักษาไว้เพื่อแก้ปัญหา และเสริมสร้างฐานะทางทรัพย์สินของตนให้มั่นคง” คือ หลักปริโภคกรรมทางเศรษฐศาสตร์ นั่นเอง

๓. **กัลยาณมิตรตตา คบหาสมาคมกับคนดี**
เรื่องของชีวิตนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไรก็ตาม กัลยาณมิตรเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ โดยเฉพาะการครองเรือน สามเณร ภรรยา บุตร ธิดา ต้องมีความรู้สึกเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน การร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผลประโยชน์กับกัลยาณมิตร คือท่านที่ “มีความรักใคร่ แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีจิตคิดอนุเคราะห์, พร้อมทั้งจะร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้” เป็น

ฐานสำคัญในการครองเรือน ครองสุข แม้ปัญหาเรื่องการตลาด ปัญหาเรื่องแรงงาน ที่เรียกว่า **ปริวรรตกรรม วิภาคกรรม** ตามหลักของเศรษฐศาสตร์ ถ้าแต่ละฝ่ายมีความรู้สึกเป็นมิตร กระทำด้วยความ เป็นกัลยาณมิตรต่อกันแล้ว สามารถบรรเทาปัญหาได้ทุกเรื่อง

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ของตน

คือการรู้จักพอใจ พอประมาณ พอควร พอดีในการซื้อหา จับจ่ายใช้สอยบริโภค เช่น จะซื้อหาอะไรสักอย่าง ก็ให้ตั้งปัญหา แล้วแสวงหาคำตอบด้วยตนเองว่า จะซื้ออะไร? ซื้อไปทำไม? มีความจำเป็นมากไหม? ซื้อไปแล้วได้ประโยชน์อะไร? ประโยชน์ที่ได้ นั้น คຸ້ມกับทรัพย์สินที่ต้องจ่ายไปหรือไม่ อย่างที่ท่านแนะไว้ใน สุภาสิตสอนหญิงที่ว่า

“มีน้อยใช้น้อยค่อยบรรจง

อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน

ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ

ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งกวหวาน” นั่นเอง

ข้อนี้เมื่อกล่าวในแง่ของเศรษฐศาสตร์ก็คือ หลักที่ท่าน เรียกว่า “**บริโภคกรรม**” คือการบริโภค คือการซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภคในการดำรงชีวิตนั่นเอง จะพบว่าด้วยหลักของทฤษฎีอัมมิกัตตะ คือประโยชน์ในปัจจุบันทั้ง ๔ ประการนี้ สามารถครอบคลุมหลัก การของวิชาเศรษฐศาสตร์ไว้ได้ แต่ของพระพุทธศาสนาเด่นกว่าใน ข้อที่ทุกกรณีจะต้องได้รับการควบคุมไว้ได้ด้วยคุณธรรม คือ

อุฏฐานสัมปทา หรือ ผลิตกรรม ต้องเป็นการกระทำอย่าง มีสายตากว้างไกล มีปัญญาที่พัฒนาจนชำนาญ และมีที่มาแห่ง การสนับสนุนในด้านต่างๆ ตามฐานอาชีพ

อารักขสัมปทา และ สมชีวิตา คือ หลักบริโภคนิยม
หลักการของความรู้จักประมาณ คือ มัตตัญญุตตา เป็นตัวควบคุม

กัลยาณมิตรตตา หรือ หลักของปรีวรตกรรม และวิภาค
กรรม อันจำต้องอาศัยความมีน้ำใจของความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่ง
กลุ่มผลประโยชน์ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีจิตสำนึกในทางที่เป็นมิตรต่อกัน
โดยแสดงความมีน้ำใจต่อกัน เพราะกลุ่มคนทั้งสองฝ่ายนั้นจะอิง
อาศัยกันจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ ที่เป็นปัญหากันทุกยุคทุก
สมัยเพราะความขาดแคลนน้ำใจของความเป็นมิตรต่อกันนั่นเอง

ประโยชน์แต่การถือเอาโภคทรัพย์

ทรัพย์สมบัติทั้งปวงของคนเรานั้น คนได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของ
คือเป็นนายทรัพย์สมบัติเหล่านั้น ในฐานะของนายจะต้องใช้ทรัพย์
ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น เพราะการครองเรือน
ของคนที่มีปัญญา นั้น ย่อมสามารถทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็น
อันมาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกการหาประโยชน์จาก
ทรัพย์สมบัติเอาไว้ ๕ ประการ คือ

๑. เลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดูครอบครัว คือ มารดาบิดา บุตร
ภรรยา บริวาร พวกพ้องให้ได้รับความสุข การกระทำได้เช่นนี้จะ
ต้องมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการอยู่ดีมีสุขของคนที่เกี่ยวข้องกับตน
ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวและความสุขของตน จนบางคนแสวงหา
ความสุขเพื่อตนจนเกินเหตุ ครอบครัวถูกทอดทิ้งให้ผจญกรรม
ทำให้การครองเรือนมีปัญหา

นิเทศธรรม

๒. เลี้ยงดูเพื่อนฝูงให้ได้รับความสุข เพื่อนที่พึ่งประสงค์คือกัลยาณมิตรดังกล่าวแล้ว แต่ในแง่ของชีวิตจริง บางครั้งเราไม่อาจจะเลือกได้ การแสดงความจริงใจต่อเพื่อนด้วยความมีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามกำลังความสามารถ ผู้อยู่ครอบครองเรือนจะต้องทำตามสมควร แต่ไม่ใช่เลี้ยงดูหาความสุขกับเพื่อน จนครอบครัวเดือดร้อน

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดขึ้นจากเหตุต่างๆ ข้อนี้เองที่เชื่อมโยงมาจากการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ทรงสอนให้เก็บไว้ส่วนหนึ่ง เพื่อสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งด้านโรคภัยไข้เจ็บ ภัยจากธรรมชาติ ขอให้ลองนึกถึงคราวที่เกิดอุทกภัยภัยในส่วนต่างๆ ของประเทศ ตอนแรกจะต้องรอการช่วยเหลือจากบุคคลอื่นกันเป็นส่วนมาก หากแต่ละครอบครัวมีเงินเก็บอยู่ส่วนหนึ่ง สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันที แม้จะประสบภัยธรรมชาติมากขนาดไหนก็ตาม คำว่าสิ้นเนื้อประดาตัวที่พูดกันยามมีภัยธรรมชาติจะไม่เกิดขึ้น เพราะอย่างน้อยก็มีเงินเก็บก้อนนั้นเอง จะช่วยแก้ปัญหาให้

๔. ทำพิธีกรรม ๕ อย่าง คือ

๔.๑ **ญาติพิธี** สงเคราะห์ญาติ ด้วยการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ บุชาความดี ให้เยี่ยม แม้บางครั้งเขาจะไม่คืนให้ก็จำเป็นต้องช่วย เพราะนั่นคือการสร้างสิ่งที่เป็นอุดมมงคลของชีวิต

๔.๒ **อดีตพิธี** การต้อนรับแขก ซึ่งจะต้องต้อนรับให้สมควรแก่ฐานะของแขก ให้มีความพอใจ สบายใจ จากไปแล้ว

ยังคิดถึงความดีงามของเจ้าบ้าน

๔.๓ บุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย
ไปแล้ว ซึ่งการทำในลักษณะนี้ แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูที่
ความเมตตากรุณา ความเคารพรักที่ตนมีต่อท่านผู้จากไป ทั้ง
เป็นการกระทำ ที่เรียกว่า บุญที่สำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญด้วย

๔.๔ ราชพลี ถวายหลวง โดยการเสียภาษีอย่าง
มีความซื่อตรงตามความเป็นจริง รวมถึงการช่วยเหลือรัฐในงาน
อันเป็นสาธารณประโยชน์

๔.๕ เทวดาพลี ทำบุญอุทิศกุศลให้แก่เทวดา คำว่า
เทวดาในที่นี้เป็นเทวดาโดยกำเนิด ที่ท่านเรียกว่า **อุปัติเทพ** เป็น
คำขอของท้าวสักกเทวราช ให้พระเมื่อจะทำบุญอะไร ให้ช่วยอุทิศ
กุศลให้แก่เทวดาบ้าง สำหรับชาวบ้านนั้นเป็นการสอนให้สร้าง
ไมตรีจิตต่อเทวดาทั้งหลาย เมื่อมนุษย์มีไมตรีจิตกับเทวดา เทวดา
ย่อมให้ความรัก ให้การดูแลรักษา ทั้งเป็นการบำเพ็ญบุญประเภท
ปัตติทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ

๕. **บริจาทานแก่สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ** ใน
กรณีของการบำเพ็ญบุญ เพื่อบูชาความดีของท่านเหล่านั้น จะเน้น
ไปที่ท่านผู้ประกอบด้วยพระสังฆคุณ ๔ ข้อแรก คือ “**ปฏิบัติดี
ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร**” เพราะท่าน
เหล่านั้นได้ชื่อว่าเป็นบุญเขตของชาวโลก ทั้งเป็นการทำนุบำรุง
ศาสนาที่ตนเคารพนับถือด้วย

ความปรารถนาที่สมหมายได้ยาก

ความต้องการปรารถนา เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่ต้องการ จะเห็น จะได้ยิน จะทราบ จะรู้ จะครอบครองสิ่งที่ตนรักใคร่ ปรารถนา พอใจ แต่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ความปรารถนาของคน ทุกคนในโลก เมื่อตั้งความปรารถนาเรื่องอะไรก็ตาม ให้แบ่งใจ ไว้ฝ่ายละ ๒๕ เปอร์เซ็นต์ เพราะทุกครั้งทุกเรื่องที่ตั้งความปรารถนา ลงไปนั้น จะออกมาใน ๔ ทาง ทางใดทางหนึ่งคือ

๑. ผิดหวังด้วยประการทั้งปวง ทำนองแหงหนวยจะผิดมากกว่าถูก จนไม่อาจเทียบเคียงกันได้

๒. ได้ตามที่หวังไว้สักครึ่งสักกึ่ง จากที่ตนต้องการ ปรารถนาที่จะได้

๓. ได้ตามที่ตนตั้งความหวังเอาไว้ ที่เรียกว่าสมหวัง

๔. ได้เกินจากที่ตนตั้งความหวังเอาไว้ อย่างที่เราพูดกันว่าโชคสองชั้น

ถ้าคนสามารถเตรียมใจไว้ทุกครั้ง เวลาตั้งความหวังเรื่องอะไรก็ตามไว้เช่นนี้ได้ จะไม่เสียใจจนเกินไปเวลาผิดหวัง จะไม่ดีใจจนเกินไปเมื่อสมหวัง หรือได้เกินที่ตนหวัง เพราะในขณะที่เรา ประสบอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น อีก ๗๕ เปอร์เซ็นต์พร้อมที่จะเกิดขึ้นได้เสมอ จะช่วยให้ไม่ดีใจจนเหลือ เสียใจจนหมดอาลัยตายอยาก ในชีวิต

บรรดาความปรารถนาทั้งหลายนั้น มีความปรารถนา ๔ อย่างที่คนต้องการกันมาก แต่กลับสมหวังกันน้อย นั่นคือ

๑. ขอให้สมบัติจงเกิดแก่เราในทางที่ชอบ การที่จะให้ทรัพย์สินสมบัติเกิดขึ้นแก่ตนในทางที่ชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรมอันดีงามนั้นเกิดขึ้นได้ยาก เพราะบางครั้งอาจจะอ่อนไหว เมื่อถูกล่อลวงด้วยผลประโยชน์ต่างๆ ทั้งเงื่อนไขเป็นอันมากในสังคม มักมีความบกพร่องในด้านศีลธรรม มโนธรรม สำนึก ได้ง่าย

๒. ขอยศจงมีแก่เรากับญาติพวกพ้อง ข้อนี้ยิ่งยากมากขึ้น เพราะยศโดยเฉพาะอิสริยยศมีจำนวนจำกัด แต่คนที่ต้องการมีมาก ดังนั้นความรู้ ความสามารถ ผลงาน จะต้องโดดเด่นจริงๆ จึงจะได้ยศมาในทางที่ชอบธรรมได้ สำหรับบริวารยศนั้น จำต้องมีทรัพย์สิน ยศตำแหน่ง ผลประโยชน์เข้ามาสนับสนุนอีกมาก ยิ่งเกียรติยศด้วยแล้ว คนต้องสามารถพิสูจน์ตนเองว่ามีคุณธรรม ความดี เหมาะสมแก่เกียรติยศ เกียรติยศจริงๆ จึงจะเกิดขึ้นได้

๓. ขอเราจงรักษาอายุให้ยืนนาน การที่ใครสักคนหนึ่งจะมีอายุยืนนั้น จำต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการ คือ ปัจจัยในอดีต คือ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนสัตว์มาก่อน ปัจจุบันจะต้องเป็นคนรู้จักระวังรักษาสุขภาพ พละนามัย ได้อาหาร อากาศ อารมณ์ดี ไม่ประมาททุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก จึงเกิดขึ้นแก่คนได้ยาก

๔. เมื่อสิ้นชีพแล้วขอให้เราได้บังเกิดในสวรรค์ การบังเกิดในสวรรค์นั้น เป็นผลของจิตที่ผ่องแผ้วก่อนตาย จิตจะผ่องแผ้วก่อนตายได้ จะต้องเป็นจิตที่สะสมบุญกุศลความดีไว้มาก คนที่สะสมบุญกุศลไว้มาก จะต้องเป็นคนที่มีความยินดีในธรรม มีความเพียรพยายามทำความดีอย่างต่อเนื่อง จนความดีกลายเป็น

พื้นจิต เป็นคนที่พูดดี ทำดี คิดดี โดยปกติจนสามารถทำจิตให้
ผ่องแผ้วก่อนดับจิตได้ จึงจะบังเกิดในสุคติในโลกสวรรค์ได้ ดังนั้น
พระพุทธเจ้าจึงทรงสรุปไว้ว่า เมื่อจิตผ่องแผ้วย่อมหวังได้ว่าจะ
บังเกิดในสุคติ แต่การทำจิตให้เป็นเช่นนั้นยากมาก การบังเกิดใน
สุคติโลกสวรรค์จึงยากที่จะสมปรารถนาของคนทุกๆ คน

มิจฉาวนิชชา การเลี้ยงชีพในทางที่ผิด

การเลี้ยงชีวิตของคนเรานั้น เกี่ยวข้องกับเงื่อนไข ปัจจัย
บุคคล คตินิยม ความเชื่อถือ อาชีพของตระกูล พื้นฐานด้าน
จิตใจเป็นต้น เป็นปัจจัยสำคัญที่จะให้คนเลี้ยงชีวิตประเภทที่เป็น
“สัมมาชีพ คือการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบได้หรือไม่”

อย่างไรก็ตามคนระดับอุบาสก ที่แปลว่า ผู้ใกล้ชิดพระ
รัตนตรัย ท่านสอนให้งดเว้นการเลี้ยงชีวิตประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่า
“มิจฉาวนิชชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด” เป็นการเบียดเบียน
ตนเองให้ต้องทำบาป และทำอันตรายต่อคนอื่น เพราะอาชีพเหล่านั้น
เป็นอาชีพที่ควรงดเว้นสำหรับคนระดับอุบาสกอุบาสิกา ผู้เป็นพุทธ
บริษัทของพระพุทธเจ้า คือ

๑. การค้าขายเครื่องประหาร ไม่ว่าจะเป็นการประหารคน
สัตว์ตลอดถึงอาวุธสงครามที่ใช้ล้างผลาญเพื่อนมนุษย์คราวละมากๆ
๒. ค้าขายมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย เพื่อความ
เป็นทาส เพื่อการค้าประเวณี แม้แต่เพื่อขูดรีดค่าแรงงานจากคน
เหล่านั้น ตลอดถึงการค้าขายแรงงานทาส ล้วนเป็นข้อที่ควรงดเว้น
ไม่กระทำ

๓. ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับปรุงเป็นอาหาร แม้จะเป็น
อาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่ในแง่ของศีลธรรมแล้ว ท่านสอนมิให้
คนค้าขายสัตว์ชนิดนั้น แม้สัตว์ที่ขายไปจะไม่ถึงกับถูกฆ่า แต่นำไป
ทรมาน ผจญ กักขังไว้เพื่อดูเล่นก็ไม่ควรประพฤติ

๔. ค้าขายน้ำเมา หมายถึงถึงสิ่งเสพติดนานาชนิด ซึ่ง
มีโทษระดับเมรัย เบียร์ขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็สุรา เฮโรอีน ฝิ่น กัญชา
ยาบ้า ยาขยัน เหล้าแห้ง บาบี้ดัล สรุปว่า ไม่ค้าขายสิ่งเสพติดให้
โทษต่างๆ

๕. ค้าขายยาพิษ เป็นเช่นเดียวกับพวกอาวุธ เพราะฆ่าคน
สัตว์โดยส่วนเดียว

ทั้งหมดนี้คนที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา ละอายบาปควรงดเว้น
เพราะมีอาชีพในโลกนี้เป็นอันมากที่บุคคลสามารถประกอบอาชีพ
เพื่อเลี้ยงตนเอง ครอบครัว สงเคราะห์ ญาติ ทำบุญได้ โดยไม่ต้อง
ทำบาป

เพื่อความงามตามหน้าที่

หลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จะเน้นที่ตัวบุคคลแต่ละคนก่อน จากนั้นก็กระจายไปสู่คนที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงกับตนไปตามลำดับ โดยการเน้นให้บุคคลตระหนักถึงภารกิจของตน ที่ต้องทำให้เหมาะสมกับความเกี่ยวข้องระหว่างตนกับบุคคลนั้นๆ โดยการดำเนินชีวิตไปบนเส้นทางแห่งกุศลธรรมระดับหน้าที่

กุศลธรรม ๓

คำว่า กุศลธรรม คือ ความฉลาด ความดี บุญ สิ่งที่ดี หรือกรรมดี กรรมที่เป็นกุศล คือ การกระทำดีที่เกิดขึ้นมาจากกุศลมูล รากเหง้าของความดีทั้งหลาย จึงมาจากกุศลมูล กุศลมูล ได้แก่ รากเหง้าของกุศลทั้ง ๓ รากเหง้าใหญ่ของกุศลธรรม ก็คือ วิชา ได้แก่ ความรู้ที่เป็นเหตุขจัดกิเลสออกไปได้อย่างสิ้นเชิง แดกกิ่งก้านสาขาออกไปเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. **อโลภะ** ความไม่โลภอยากได้ของของบุคคลอื่น
๒. **อโทสะ** ความไม่โกรธ ไม่ประทุษร้าย
๓. **อโมหะ** ความไม่หลง

ทั้งหมดนี้เป็นอาการของกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็น
ส่วนเหตุและเป็นส่วนผล ฉะนั้น โดยหลักของการประพฤติปฏิบัติแล้ว
พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า

**“กุศลธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งที่
บุคคลให้บังเกิดขึ้นแล้ว กุศลธรรมเหล่าอื่นที่ยังไม่บังเกิด
ก็จะบังเกิดขึ้น ที่บังเกิดแล้วก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น เหตุ
นั้นควรกระทำบำเพ็ญให้บังเกิดขึ้น”**

ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยกลุ่มของอริยสัจ กุศลธรรมที่เป็นส่วน
เหตุทั้งหลาย ก็คือกลุ่มของมรรคสัจ ที่ทรงจัดเป็นภาเวตัพพธรรม
คือธรรมะที่บุคคลจะต้องลงมือประพฤติ กระทำ บำเพ็ญให้เกิดขึ้น
ให้มีขึ้น หรือว่าสิ่งที่ต้องทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น โดยพื้นฐานทาง
จิตใจของบุคคลแล้ว กุศลธรรมและอกุศลธรรมมีอยู่มาบ้าง น้อยบ้าง
ตามสมควรแก่พื้นเพเจริตธัญญาศัยของแต่ละบุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน
แต่ทุกคนก็มีธรรมชาติและอรรถมาตุอยู่ภายในแล้ว เพียงแต่ว่า
ปริมาณของธาตุทั้งสองฝ่ายนั้น อย่างไหนจะมากกว่ากันเท่านั้นเอง

กลุ่มของกุศลธรรมทั้งหลาย ที่ทรงแสดงไว้อย่างหยาบ ก็
คือการแสดงออกมาทางกาย ทางวาจา เป็นการสะท้อนจากใจที่มี
ความสำนึกเห็นคุณค่าแห่งกุศลธรรม แต่อาจแบ่งกุศลธรรมได้เป็น
๓ กลุ่มด้วยกัน คือ

กลุ่มที่ ๑ ธรรมะที่เป็นหน้าที่โดยกำเนิด และความ
ยินยอมพร้อมใจกัน

กลุ่มที่ ๒ เป็นเรื่องของคุณธรรม ซึ่งบุคคลประพฤติ
ปฏิบัติแล้วก็จะได้รับผลอย่างที่ทรงแสดงไว้

กลุ่มที่ ๓ กลุ่มของสภาวะธรรม ธรรมะที่เป็นอย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น ธรรมะโดยสภาวะนั้น ก็เหมือนกับไฟร้อน เกลือเค็ม น้ำตาลหวาน รูปแบบของสิ่งเหล่านั้นจะเป็นอย่างไรก็ได้ เราจะเรียกด้วยชื่ออย่างไรก็ได้ แต่โดยเนื้อหาแล้ว ถ้าร้อนภาษาไทยก็เรียกว่า ไฟ ถ้าเย็นภาษาไทยก็เรียกว่า น้ำ ถ้าหวานภาษาไทยก็เรียกว่า น้ำตาล ถ้าเค็มภาษาไทยก็เรียกว่า เกลือ คือจะเหมือนกันโดยสภาวะของธรรมะ

ทิศ ๖

ธรรมะที่เป็นหน้าที่ ซึ่งจำแนกได้เป็นหน้าที่โดยกำเนิด คือเราเกิดมาแล้วจะต้องปฏิบัติอย่างนั้นจึงจะเป็นการดี ถ้าไม่ปฏิบัติก็ได้ชื่อว่า เป็นคนไม่ดีจะมีคนชี้แจง ตำหนิลงโทษสั่งสอน ให้ประพฤติให้กระทำ ถ้าไม่กระทำก็จะถูกตำหนิลงโทษจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเราโดยกำเนิด

๑. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า มารดาบิดา

หน้าที่ของมารดา บิดา กับบุตรธิดา ซึ่งเป็นโดยกำเนิด ใครจะนับถือศาสนาอะไรก็ตาม เมื่อเกิดเป็นพ่อแม่ลูกกันแล้ว ก็จะต้องประพฤติปฏิบัติตามธรรมะเหล่านั้น ถ้าลูกไม่ปฏิบัติ ลูกก็จะเป็นคนอกตัญญู ถ้าพ่อแม่ไม่ปฏิบัติก็จะไม่ใช่เป็นพ่อแม่ที่ดีของลูก แต่ถ้าหากทั้ง ๒ ฝ่าย ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ ก็จะกลายเป็นพ่อแก้ว แม่แก้ว ลูกแก้ว อยู่ร่วมกันโดยปกติสุขภายในบ้านบ้านของบุคคลเหล่านั้นก็จะกลายเป็นสวรรค์วิมาน ซึ่งเปรียบเหมือนการอยู่ร่วมกันของเทพบุตรเทพธิดาอยู่ภายในวิมานเดียวกันด้วยการ

๑. ห้ามปรามไม่ให้ลูกกระทำความชั่ว ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะความชั่วนั้นนำความทุกข์มาให้ ด้วยความรักความหวังดีที่พ่อแม่มีต่อลูก ก็ต้องห้ามปรามไม่ให้ลูกทำความชั่ว เพราะกลัวลูกจะประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน

๒. อบรมแนะนำสั่งสอนให้ประพฤติให้กระทำแต่ความดี ความดีนั้นมีผลเป็นความสุข ความเจริญก้าวหน้า ความเกษม พ่อแม่ปรารถนาจะให้ลูกเป็นเช่นนั้น จึงต้องอบรมสั่งสอนลูกให้ประพฤติปฏิบัติความดี อันมีลักษณะเกื้อกูลต่อตนเอง เกื้อกูลต่อบุคคลอื่นเป็นเบื้องต้น มีผลเป็นความสุขส่วนตัว ครอบครัว ตระกูลวงศ์ ตลอดถึงสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ซึ่งจะเป็นประดุจทรัพย์ซึ่งจ่ายไม่รู้จักหมดสิ้นให้แก่ลูกของตนตามสมควร ตามกำลังความสามารถที่จะให้การศึกษอบรมได้

๔. ตบแต่งให้มีครอบครัวเป็นหลักเป็นฐาน เมื่อลูกเจริญเติบโตอยู่ในฐานะที่จะครองเรือนได้

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในสมัยที่ควรมอบทรัพย์สมบัติให้ ซึ่งในสมัยโบราณ มักจะเน้นไปที่วัตถุ แต่ปัจจุบันสถานการณ์สังคมของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว จึงนิยมมอบในรูปของวิชาความรู้ ซึ่งเกิดขึ้นจากการให้การศึกษอบรม แต่ใครมีกำลังจะมอบเป็นทรัพย์สมบัติ เรือกสวน ไร่ นา ที่ดิน บ้านเรือน ได้ก็จะเป็นการดี

หน้าที่ของบุตรธิดา กับมารดาบิดา

บุตรธิดานั้นท่านได้จำแนกไว้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) อวชาตบุตร ลูกที่ผลาญสกุล

(๒) อนุชาตบุตร ลูกที่รักษาสกุล

(๓) อภิชาตบุตร ลูกที่เชิดชูสกุล

ดังนั้น ลูกที่ดำรงรักษาสกุล หรือเชิดชูวงศ์สกุล ย่อมแสดงออกด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองต่อมารดาบิดา คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ให้มีความสุขกายสบายใจแก่ท่าน แม้เป็นลูกยังเล็กอยู่ในวัยเป็นนักเรียน นักศึกษาอยู่ก็สามารถเลี้ยงดูน้ำใจของท่าน อย่าให้ท่านทุกข์ใจ เสียใจ กลุ้มใจ เพราะการกระทำของเรา

๒. ช่วยเหลือในกิจการงานต่างๆ ของท่าน โดยการปฏิบัติการทำงานตามที่ท่านใช้ให้ทำ การแบ่งเบาภารกิจของท่าน ด้วยการรับงานอันเป็นภาระหนักของท่านไปทำ เป็นต้น

๓. ดำรงวงศ์สกุล สกุลนั้นมีบุคคลเกี่ยวข้องอยู่เป็นอันมาก บุตร ธิดาแห่งสกุลใด เมื่อเกิดมาร่วมวงศ์สกุลกับบุคคลอื่น จะต้องมีความสำนึกรับผิดชอบต่อสกุลวงศ์ ให้ตั้งใจไว้ว่าถ้าตระกูลจะเสื่อมทรามหรือตกต่ำลงไป ก็ต้องไม่ใช่เกิดจากการกระทำของตนเอง นั่นบุตรธิดาที่พึงปรารถนาก็คือ บุตรธิดาที่ดำรงวงศ์สกุลกับบุตรธิดาที่เชิดชูวงศ์สกุลทำสกุลให้สูงขึ้น ดำรงวงศ์สกุลก็คือการรักษาสิ่งที่ตั้งงามต่างๆ ของสกุลเอาไว้ ไม่ให้เสื่อมในยุคในสมัยของตน

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนเหมาะสมแก่การไว้เนื้อเชื่อใจของพ่อแม่ ที่จะรับทรัพย์มรดกสืบต่อวงศ์สกุลให้ได้ ให้

พ่อแม่มีความมั่นใจว่า แม้ท่านจะตายไปแล้ว ฐานะทางสกุลก็คงไม่ตกต่ำ ลูกสามารถรักษาไว้ได้

๕. เมื่อบิดามารดาทำกาลกิณียาจากไป ก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิต่อท่านผู้เป็นมารดาบิดา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นการแสดงออกซึ่งญาติธรรม เป็นการบูชาต่อความดีของมารดาบิดา เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นการสะสมบุญให้เพิ่มพูนขึ้นมาอีกเป็นอันมาก แต่ละคนนั้นมีพ่อแม่ ฉะนั้น หน้าทีเหล่านี้จึงเป็นหน้าที่โดยกำเนิดของทุกชีวิตที่เกิดมาในโลกนี้ ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติก็ได้ชื่อว่า คนอกตัญญูต่อ บพการี

๒. ทักขิณทิส ทิศเบื้องขวา อาจารย์

หน้าที่ของครู อาจารย์กับศิษย์

ที่จริงบุคคลทั้งสองฝ่ายไม่รู้จักกันมาก่อน แต่เมื่อฝ่ายนักเรียนต้องการที่จะเข้าไปศึกษาเล่าเรียน ในสำนักครูบาอาจารย์ และครูบาอาจารย์ก็รับบุคคลเหล่านั้นเข้าเป็นลูกศิษย์ของตน แต่ละฝ่ายจะต้องวางตัวอยู่บนพื้นฐานแห่งคุณธรรมตามสมควรแก่ฐานะ เป็นหน้าที่ของผู้เป็นครูบาอาจารย์ ซึ่งอันที่จริงก็จำลองมาจากพระพุทธคุณ คือจะต้องมีปัญญา ความบริสุทธิ์ และความเมตตาากรุณา ตามสมควรแก่ฐานะ ทรงจำแนกธรรมะที่เป็นหน้าที่ไว้เป็น ๕ ข้อ คือ-

๑. แนะนำดี ได้แก่ เรื่องที่เอามาแนะนำนั้น นำเรื่องดีๆ มาอบรมสั่งสอน ตลอดถึงมีอุบายวิธีในการแนะนำ ที่สามารถสร้างความยอมรับนับถือให้เกิดขึ้น แก่นักเรียนของตนได้

๒. ให้เรียนดี ได้แก่ ให้เรียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดพัฒนาการทางด้านต่างๆ มีความรอบรู้ ชำนิชำนาญในศาสตร์ที่จะต้องใช้ในการดำรงชีวิต พัฒนาการให้เกิดความรู้ที่ดี ความคิดที่ดี ความสามารถที่ดี โดยมีคุณธรรมเป็นหลักในการดำรงชีวิตของนักเรียน นักศึกษา เหล่านั้น

๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิงไม่ปิดบังอำพราง
ข้อนี้เป็นเรื่องของยุคสมัย ในสมัยโบราณนั้น มักเกิดปัญหาลูกศิษย์คิดล้างครูเมื่อตนเองมีความรู้ในระดับเดียวกับครูบาอาจารย์ ดังนั้นครูบาอาจารย์จึงปกปิดวิชาความรู้เอาไว้ส่วนหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะหวงความรู้ หรือเพราะกลัวลูกศิษย์ของตนอาจจะนำวิชาความรู้เหล่านั้นไปสร้างปัญหาขึ้น แล้วไม่มีใครปราบปรามได้ ท่านจะได้ช่วยเหลือปราบปรามในโอกาสต่อไป แต่ครูอาจารย์ที่มีชีวิตวิญญูณของความเป็นครูจริงๆ จะต้องสอนศิษย์ของตนในขั้นนั้นๆ เต็มที่ ตามขอบข่ายของเนื้อหาวิชาที่กำหนดเอาไว้ ไม่ใช่สอนจนเกินขั้น หรือเกินความรู้ของนักเรียน

๔. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง เป็นการเชิดชูความรู้ ความคิด ความสามารถ และคุณธรรมของศิษย์ของตน ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่นๆ เป็นการเสริมสร้างขวัญกำลังใจของศิษย์ให้มี ฉันทะ อุตสาหะ ที่จะปฏิบัติความดีต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นเร่งเร้าให้คนอื่นถือตาม ปฏิบัติตาม เพื่อจะได้รับการยกย่อง เช่นเดียวกันกับศิษย์คนนั้น ซึ่งได้รับการยกย่องไปแล้ว

๕. ทำการป้องกันในทิศทั้งหลาย อย่างโบราณ
ท่านกล่าวว่า “เป็นครูอาจารย์กันวันเดียว ก็เหมือนเป็น
พ่อแม่กันตลอดชีวิต”

ฉะนั้นครูอาจารย์ที่มีวิญญานของครูอาจารย์จึงถือว่าศิษย์
ก็คือศิษย์ แม้จะออกจากสถาบันการศึกษาไปแล้ว ก็พร้อมที่จะ
ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ช่วยเหลือ ป้องกันอันตรายมิให้เกิด
แก่ศิษย์ของตน

นี่ถือว่าเป็นหน้าที่ของครูบาอาจารย์ที่จะต้องทำต่อศิษย์
ของตนตามสมควรแก่ฐานะ

หน้าที่ของศิษย์ควรมีต่อครูบาอาจารย์

ผู้เป็นศิษย์ก็ต้องสำนึกเห็นความดีของครูบาอาจารย์ แล้ว
ปฏิบัติตนต่อท่านด้วยความเชื่อเพื่อ คือ

๑. ลูกขึ้นยืนรับ เป็นการแสดงความเคารพนับถือท่าน

๒. เข้าไปยืนคอยรับใช้ เป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภารกิจ
ของครูบาอาจารย์กับนักเรียน อยู่ด้วยกันอย่างในสมัยโบราณ

๓. เชื่อฟังคำสั่งคำสอนของครูบาอาจารย์ อย่างที่ท่าน
เตือนไว้ว่า

“พ่อแม่ครูผู้การุณพระคุณล้น ทุกๆ คนทราบประจักษ์เป็นสักขี
ท่านพร่ำสอนวอนสั่งด้วยหวังดี ควรเปรมปรีดีปฏิบัติอย่าขัดใจ”

คำสั่งสอนไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม จะต้องคิดว่า ครู
อาจารย์ มุ่งดี ปราบปรามดีต่อตน ศิษย์ที่ดีควรพร้อมที่จะเชื่อฟังคำ
สั่ง คำสอนของท่าน

๔. อุปัญญา คือ ช่วยเหลือบำรุง แบ่งเบาภาระของอาจารย์ ตามสมควรแก่กาลโอกาสที่มาถึง

๕. เรียนศิลปะวิชาโดยความเคารพ โดยเคารพในตัวเอง เคารพในครูบาอาจารย์ เคารพในสถานศึกษา เคารพในตำรับตำราที่จะต้องศึกษาเล่าเรียน บางที่ทรงแสดงลักษณะบุคคลที่มีความสนใจในการศึกษาว่า บุคคลมีศรัทธาเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาที่นั่งใกล้ เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ก็ฟังคำสั่งสอน ในขณะที่ท่านสั่งสอน ก็ตั้งใจฟัง เงี่ยหูคอยฟัง กำหนดข้อความพิจารณาข้อความ มีข้อใดไม่เข้าใจ หรือข้อใจสงสัยก็สอบถาม จนปราศจากความเคลือบแคลงสงสัย

๓. ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังภรรยา

ธรรมะที่เป็นหน้าที่ของท่านที่เป็นสามีภรรยา กัน สามีภรรยาก็เป็นเช่นเดียวกับอาจารย์กับศิษย์คือจากคนที่ไม่เคยเกี่ยวข้องไม่เคยรู้จักกัน มารู้จักกันมาเกี่ยวข้องกัน มีความรักต่อกัน ตกลงปลงใจจะเป็นสามีภรรยา กัน จนถึงเป็นสามีภรรยา กัน แสดงว่าเป็นความสมัครใจของบุคคลทั้งสองฝ่าย แต่ก่อนหน้านั้นไม่จำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่ของสามีภรรยา เพราะไม่ได้เป็นสามีภรรยา กัน แต่เมื่อเป็นแล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ ซึ่งทรงแสดงไว้ว่า สามีจะต้องอนุเคราะห์ภรรยา ด้วย

๑. นับถือยกย่องสถานะของภรรยา ไม่ว่าในด้านรูปร่าง วิชาความรู้ ฝีมือ หน้าที่การงาน ครอบครัวยศสกุลวงศ์ของเธอ

๒. ไม่ดูหมิ่นภรรยาของตนเอง โดยการปรารภรูปร่าง วิชาความรู้ ฝีมือหน้าที่การงาน สกุลวงศ์ของเธอ

๓. ไม่ประพฤติล่วงใจ คือ ไม่ไปเกี่ยวข้องกับเพศกับสตรีอื่น นอกจากภรรยาของตนเอง ที่ท่านใช้คำว่า “สหารสันโดษ” คือ มีเพศสัมพันธ์เฉพาะกับภรรยาของตนเอง

๔. มอบความเป็นใหญ่ให้ ภรรยาท่านเรียกว่า แม่เรือน ฉะนั้น ผู้เป็นสามีจะต้องมอบความเป็นใหญ่ภายในบ้านเรือน ให้แก่ผู้เป็นภรรยาให้ดูแล รับผิดชอบ เอาใจใส่ภายในครอบครัว ภรรยาจะมีความรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ทำงานเต็มตามหน้าที่ของตน

๕. ให้เครื่องแต่งตัวให้ของขวัญให้รางวัลให้ของฝาก เมื่อได้จากไปในที่ไกล ก็จะมีของติดมือมาฝาก แสดงให้เห็นว่า ตนมีความเยื่อใยอาลัยผูกพันต่อภรรยาของตน

ดังนั้น สามีท่านจึงแปลว่า ผู้เป็นใหญ่หรือเป็นนาย ภรรยาจะต้องอนุเคราะห์สามี ด้วย

เมื่อสามีปฏิบัติหน้าที่ของตนดีเช่นนี้แล้ว ทรงสอนให้ภรรยาแสดงคุณธรรมออกมาให้ปรากฏ ๕ ประการ คือ

๑. จัดการงานดี เรือนที่ครองไม่ดี จะนำความทุกข์มาให้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการครองเรือน ครองสุข ก็คือ ภรรยา ฉะนั้น การงานต่างๆ ที่สามีมอบหมายความเป็นใหญ่ไว้ ก็จะต้องจัดการให้ดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี แสดงถึงความมีอัธยาศัยไมตรี เพราะการแต่งงานนั้นไม่ได้แต่งงานเฉพาะ คน ๒ คน แต่เป็นการยอมรับการเกี่ยวข้องกับผูกพันกับครอบครัว ๒ ครอบครัว สกุล ๒ สกุล มีความเกี่ยวข้องเป็นญาติกัน ญาติพี่น้องของฝ่ายสามี และของตน ที่มีความเดือดร้อนก็พร้อมที่จะอนุเคราะห์ สงเคราะห์ช่วยเหลือด้วยความเอื้อเฟื้อตามสมควรแก่ฐานะ

อย่างที่ท่านแสดงไว้ในโอวาท ซึ่งท่านธัญชัยได้สั่งสอนนางวิสาขาไว้ว่า

“จงให้แก่คนที่ให้ อย่าให้แก่คนที่ไม่ให้ จงให้ทั้งแก่คนที่ให้และไม่ให้”

หมายความว่า คนที่หยิบยืมอะไรไปแล้วก็ส่งคืน ถ้าหยิบยืมอีกก็ควรจะให้เขา ใครก็ตามที่หยิบยืมอะไรไปแล้วไม่ยอมส่งคืนมาขอหยิบยืมอีกก็ไม่ควรให้ แต่สำหรับญาติพี่น้องจะส่งคืนหรือไม่ส่งคืนก็ตาม เป็นเรื่องที่จะต้องสงเคราะห์และอนุเคราะห์ ท่านสอนให้ให้เพื่อสงเคราะห์

๓. ไม่ประพฤติกว้างใจสามี ไม่เกี่ยวช่องโดยไปมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่น นอกจากสามีของตนเอง ที่ท่านเรียกว่า **ปติวัตร** คือ มีความจงรักภักดีต่อสามีของตน ให้ความสำคัญแก่สามีเหมือนเทวดาภายในเรือน

๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาไว้ได้ พระพุทธศาสนานั้นสอนให้บุคคลผู้ประกอบกิจการงาน ได้ทรัพย์มาแล้วแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วนคือ-

ส่วนหนึ่งใช้จ่ายภายในครอบครัว

ส่วนหนึ่งเก็บออมเอาไว้

อีกสองส่วนใช้ประกอบกิจการงาน เพื่อเพิ่มพูนทรัพย์สมบัติขึ้น

คำว่า **รักษาทรัพย์** จึงไม่ได้หมายความว่า รักษาไว้ทั้งหมด หรือว่าจ่ายไปทั้งหมด แต่จะต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์สมบัติเหล่านั้น เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาในการครองเรือน

๕. ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง ภารกิจที่ตนจะต้องรับผิดชอบ ในฐานะของแม่ศรีเรือนมีภาระงานต่างๆ อยู่เป็นอันมาก ผู้เป็นภริยาจะต้องมีความหมั่นขยัน อย่างที่โบราณท่านสอนให้รู้จักเรือน ๓ น้ำ ๔ อย่าง ให้มีความบกพร่อง

สามีภริยาที่สมัครใจอยู่ร่วมกันเป็นสามีภริยา และปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน โดยความเอื้อเฟื้อเช่นนี้ ก็ชื่อว่าเป็นการอยู่ร่วมกันของผู้ชายที่เป็นเทพบุตร หญิงที่เป็นเทพธิดา บ้านก็จะเป็นสวรรค์วิมานสำหรับสามีภริยาคุณั้น

๔. อดตรพิษ ทิศเบื้องซ้าย มิตร

คนที่เป็นมิตรกัน ธรรมชาติอันเป็นหน้าที่ของคนที่เป็นมิตรสหาย กับคนที่เป็นมิตรกันนั้น ก็เป็นเช่นเดียวกับอาจารย์กับศิษย์ สามีกับภริยา คือ เริ่มต้นจากการไม่รู้จักกันมาก่อน ต่อมาก็รู้จักกัน เป็นคนที่ถูกอัธยาศัยกัน ตกกลางปลงใจที่จะเป็นเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจกัน จุดที่จะยึดเหนี่ยวน้ำใจของบุคคลทั้งสองฝ่ายไว้นั้น ก็คือ แต่ละฝ่ายจะต้องมีคุณธรรม

ทรงแสดงไว้ว่า กุลบุตรพึงบำรุงมิตรไว้ ๕ ประการคือ

๑. ด้ว้ให้ปัน เป็นการแสดงออก ซึ่งอัธยาศัยไมตรี โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พร้อมทั้งจะอนุเคราะห์ สงเคราะห์ช่วยเหลือเพื่อนของตน เต็มตามกำลังความสามารถที่จะช่วยได้

๒. เจรจาถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน คือ จะพูดจาอะไรกันก็พูดด้วยความรัก ความเมตตา มุ่งดีหวังดีต่อกันซึ่งเรื่องที่พูดนั้นจะต้องเป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องดี มีประโยชน์ ถูกกาลเทศะ เป็นที่พอใจชอบใจของเพื่อน ซึ่งสรุปแล้ว ก็ได้แก่ วชิสุจริต ทั้ง ๔ ประการ

๓. **ประพุดติประโยชน์** จะกระทำก็ตามจะพุดก็ตาม ต้องมองถึงผลกระทบที่จะมีต่อเพื่อนของตนไม่ว่าจะพุดอะไรทำอะไร คิดอะไร ให้มีความระมัดระวัง พุด ทำ คิดไปแล้วเพื่อนของเราจะ ได้ประโยชน์อะไร ถ้าเห็นว่าจะเป็นการหักรานตัดรอนผลประโยชน์ ของเพื่อนถึงดเว้น ไม่ประพุดติ ไม่กระทำ กระทำพุด คิดเฉพาะสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อเพื่อน

๔. **ความเป็นผู้มีตนเสมอ** ไม่ว่าฐานะของเพื่อนจะ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ก็วางตัวให้เหมาะสมแก่ฐานะของ เพื่อน ตามสมควรแก่กาลเทศะที่เกี่ยวข้องกับเพื่อนในขณะนั้นๆ

๕. **ไม่แกลังกล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความจริง** ความเป็นมิตรกันจะยั่งยืนถาวรได้นั้น แต่ฝ่ายจะต้องมีความ จริงใจและจริงจังต่อกัน ดังนั้น การพุดอะไรกับเพื่อนจะต้องพุดสิ่ง ที่เป็นคำสัตย์ คำจริง ตามที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา อย่างไรก็พุดไปอย่างนั้น ไม่ให้น้อยไปหรือไม่ให้มากไป

๕. **เหฏฐิมทิส ทิศเบื้องล่าง ผู้ได้บังคับบัญชา** บุคคลผู้เป็นนายหรือผู้เป็นหัวหน้า ควรปฏิบัติต่อผู้ได้ บังคับบัญชาของตนด้วยสถาน ๕

๑. **จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง** คือ ความรู้ ความสามารถความคิดฝีมือของเขา ให้เขาทำงานที่เขาถนัด สามารถแสดงความสามารถออกมาได้เต็มที่ โดยเขามีความ ภาคภูมิใจ และผลงานนั้นจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เจ้าของงาน

๒. **ด้วยการให้อาหารและรางวัล** คือ ค่าตอบแทน ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินเดือน เป็นโบนัส หรือเป็นของขวัญ

ตามสมควรแก่กาลแก่โอกาส ให้เขารู้สึกว่ามีความคุ้มค่าในการทำงานด้วยกัน

๓. ให้การรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ คือ การให้สวัสดิการในด้านต่างๆ แก่คนผู้เป็นลูกน้องของตน ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ให้การดูแลเอาใจใส่ สงเคราะห์ด้วยคำยา หรือด้วยการเยียมเยียน เป็นต้น

๔. ด้วยการแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน ในกรณีพิเศษ ในโอกาสพิเศษ หรือมีของพิเศษมาก็ให้ของขวัญ ให้รางวัล ให้เป็นสินน้ำใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาของตน

๕. ด้วยการปล่อยในสมัย เปิดโอกาสให้มีเวลาพักผ่อน จากกิจการงาน เช่น โอกาสพิเศษในคราวที่ควรแก่การพักผ่อน อย่างที่ยึดถือประเพณีปฏิบัติกัน

คนที่เป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เป็นคนงาน เป็นพนักงาน เจ้าหน้าที่ เมื่อสมัครใจเข้าไปเกี่ยวข้องกับเจ้าของธุรกิจหน่วยงาน เหล่านั้น เป็นต้น แล้วทรงสอนไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ลูกชิ้นทำงานก่อนนายของตน แม้จะเป็นการทำงานก่อนเวลาไปบ้าง ก็แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อมีไมตรีจิต และมีความตั้งใจในการทำงาน

๒. เลิกงานทีหลังนาย ถ้างานยังไม่เสร็จ แม้เวลาเลิกงานมาถึงแล้ว ก็พร้อมที่จะทำให้เสร็จไป

๓. ถือเอาแต่ของที่นายให้ นี่หมายถึง มีความซื่อตรง ไม่มีการยักย้ายถ่ายเท หรือยกยอกสิ่งที่คุณไม่ควรจะได้ หรือไม่มีสิทธิ์ที่จะได้

๔. **ทำการทำงานให้ดีขึ้น** คือ พัฒนาความรู้ ความสามารถฝีมือของตนให้ดีขึ้น เพื่อความเจริญก้าวหน้าของตน ของการทำงาน

๕. **นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้นๆ** การเป็นนายกับลูกน้อง หรือผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาก็ตาม เป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเป็นกัลยาณมิตรกัน ความรู้สึกของมิตรกับมิตรจึงต้องเป็นความรู้สึกที่ดี การพูดถึงจึงต้องพูดในทางที่ดี ซึ่งออกจะเป็นการขัดกับความรู้สึกของคนทุกๆ ไป เพราะตามปกติแล้ว ลูกน้องมักชอบนินทานาย นักเรียนมักนินทาครู อาจารย์ ลูกวัดมักจะนินทาสมภาร เป็นต้น แต่ละค่อนั้นแสดงให้เห็นถึงการขาดความจริงใจ บริสุทธิ์ใจต่อกัน

ดังนั้น ผู้น้อยที่ดีทุกระดับ จึงควรพูดถึงผู้ใหญ่เหนือตน ด้วยความเคารพ ด้วยการนำคุณความดีของท่านไปยกย่องสรรเสริญ อันเป็นการแสดงถึงความเป็นคนดี ที่มีความสุจริตใจต่อผู้ใหญ่ของตนให้ปรากฏ

๖. **อุปริมทิส ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์**

คำว่า สมณพราหมณ์ นั้น หมายถึง นักบวชในศาสนาต่างๆ ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพนับถือของศาสนิกในศาสนานั้นๆ ในพระพุทธศาสนา หมายถึง พระภิกษุสามเณร ที่ในความเป็นจริงคือญาติพี่น้องของสาธุชนที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา นั่นเอง ความรู้สึกของบุคคลทั้งสองกลุ่มคือ นักบวช กับศาสนิกที่เป็นชาวบ้าน จึงควรวางอยู่เป็นพื้นฐานของความเป็นกัลยาณมิตร เช่นเดียวกัน ชาวบ้านควรจะมีความรู้สึก การกระทำต่อนักบวช ๕ ประการ ดังนี้คือ

๑. **ทำอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา** คือ จะทำอะไรก็ตามที่เกี่ยวกับนักบวช ให้ทำด้วยความรู้สึกเมตตา หวังดีต่อท่าน จะทำอะไรทำไปเพื่อใคร เมื่อทำไปแล้ว นักบวชท่านนั้นจะได้รับประโยชน์อะไร อาจจะเป็นการช่วยเหลือในกิจการงานต่างๆ ของวัดของพระพุทธศาสนา เป็นการทำความด้วยเจตนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่พระ วัด พระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญ

๒. **พูดอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา** การพูดกันด้วยความรู้สึกที่ประกอบด้วยเมตตานั้น หมายถึง การพูดกับท่านต่อหน้า หรือพูดถึงท่านลับหลังกับคนอื่น ควรพูดถึงและพูดกับท่านด้วยเมตตา หวังให้เกิดประโยชน์ต่อท่าน ไม่พูดให้เกิดความเสื่อมเสีย อันเป็นการใส่ร้ายท่าน แม้ว่าท่านจะทำความผิด ก็ต้องพูดกับท่านด้วยเมตตาจิต ให้ท่านเลิกละการกระทำที่ไม่ชอบไม่ควรนั้น แม้แต่จะกล่าวโทษท่านด้วยอาบัติ ก็ทำด้วยเมตตา หวังให้ท่านทำตนให้บริสุทธิ์จากอาบัติ ไม่ใช่พูดไปเพราะต้องการความมั่นในอารมณ์ของตน ไม่คิดถึงผลเสียหายที่จะตกแก่พระภิกษุสามเณรท่านอื่นๆ และพระพุทธศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓. **คิดอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา** ความคิดของตนเป็นตัวกำหนดการกระทำ และการพูดดังกล่าว เพราะฉะนั้นเมื่อคิดถึงนักบวชหรือสมณพราหมณ์ ต้องคิดในแง่ของความเป็นจริง ไม่เล็งผลเลิศมากนัก เมื่อคิดถึงท่านด้วยความเมตตา หวังที่จะเห็นท่านไม่มีเวรไม่มีภัย ไม่ถูกเบียดเบียนประทุษร้าย จะช่วยให้การกระทำพูดกับท่านหรือพูดถึงท่าน เป็นการทำความด้วยเมตตาตามไปด้วย

๔. เป็นผู้มิได้ปิดประตู คือมิได้ห้ามมิให้เข้าบ้าน เรือน นักบวชกับชาวบ้านนั้น โดยพื้นฐานแล้วเป็นศาสนิกในศาสนาเดียวกัน นับถือพระรัตนตรัยด้วยกัน ความรู้สึกเป็นมิตรต่อกัน จึงมีความจำเป็นเมื่อท่านมาเยี่ยมเยียนติดต่อรูระ ตลอดจนมาบิณฑบาต พร้อมทั้งจะให้การต้อนรับด้วยความเต็มใจ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าของบ้านกับแขก และ นักบวชกับอุบาสกอุบาสิกา

๕. ให้อามิสทาน คือ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร ด้วยปัจจัย ๔ ตามกำลังความสามารถของตนที่จะทำได้ ตามหลักแล้วพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาถึงกำลังทรัพย์ และกำลังศรัทธาของตนในการบริจาคทาน เพราะการทำบุญนั้นผลต้องออกมาเป็นความสุข ถ้าทำไปแล้วออกมาเป็นความทุกข์ ไม่ควรทำ การใคร่ครวญพิจารณาให้ดีแล้วให้ จึงเป็นการกระทำที่พระสุคตเจ้าทรงสรรเสริญ

ธรรมะ คือ หน้าที่เหล่านี้ เกิดขึ้นจากการต้องเกี่ยวข้องกัน ในฐานะเป็นศาสนิกในศาสนาเดียวกันเป็นสำคัญ แม้จะมีการจำแนกออกไปเป็น ๕ ข้อก็ตาม ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับ นับถือศรัทธา ที่พุทธศาสนิกชนมีต่อพระภิกษุสามเณร เป็นแรงผลักดันให้เกิดการกระทำทั้ง ๕ ประการดังกล่าว

สมณพราหมณ์หรือพระภิกษุสามเณร พึงอนุเคราะห์แก่ชาวบ้านด้วยสถาน ๖ คือ

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่วหน้าที่หลักของพระภิกษุสามเณร คือ ศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัยด้วยตนเอง แล้วนำเอาพระธรรม

คำสอนของพระพุทธเจ้าไปบอกกล่าวชี้แจง ให้ชาวบ้านทราบ อะไร เป็นความชั่ว มีผลเป็นความทุกข์ก็ชี้แจง แนะนำ ห้ามปราม เพื่อให้เขาไม่ทำความชั่ว นั่นคือ “ชี้ทางบรรเทาทุกข์” ให้แก่เขา นั้นเอง

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ความดีเป็นผลจากการประพฤติ ปฏิบัติตามหลักศีลธรรม คุณธรรม มีผลเป็นความสุข พระภิกษุ สามเณรมีหน้าที่ในการบอกกล่าว ชี้แจงแสดงผลของความดี เพื่อให้ เขาได้ประพฤติปฏิบัติธรรม อันจะนำความสุข ความเจริญมาสู่ตัวเขา และคนที่เกี่ยวข้อง ตามหลักที่ว่า “ชี้สุขเกษมศานต์”

๓. สงเคราะห์ชาวบ้านด้วยน้ำใจอันงดงาม ตามปกติ แล้วการสงเคราะห์จะทำได้ ๒ ทาง คือ สงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ และสงเคราะห์ด้วยธรรม หมายถึง การสั่งสอนแนะนำ และปฏิบัติ ธรรมต่อกัน ชาวบ้านสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร จะเน้นไปทาง วัตถุสิ่งของและการปฏิบัติตนด้วยเมตตา

สำหรับพระภิกษุสามเณรเนื่องจากท่านมีหน้าที่ศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม การสงเคราะห์จึงเน้นไปที่การสอนธรรม ปฏิบัติธรรม ต่อชาวบ้าน ที่สำคัญคือต้องเป็นการทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่ง สงเคราะห์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ อันมีลักษณะเกื้อกูลและอำนวยความสะดวก ให้แก่ชาวบ้าน ไม่เป็นการกระทำในลักษณะต้องการผล ตอบแทน อันเป็นเหมือนการขายธรรมะของพระพุทธเจ้า

หลักการสงเคราะห์จึงเป็นไปตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า
“เธอทั้งหลายจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก

เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

การทำงานในลักษณะนี้ ต้องอาศัยความเมตตากรุณาที่มี
ความบริสุทธิ์ใจต่อตนเองและคนที่ตนสงเคราะห์เป็นฐานสำคัญ
ด้วยการพยายามตั้งปัญหาและหาคำตอบว่า เราจะสงเคราะห์ใคร
สงเคราะห์ด้วยอะไร สงเคราะห์โดยวิธีใด สงเคราะห์ไปแล้วเขาจะ
ได้รับประโยชน์อะไรเป็นสำคัญ

๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ตามธรรมดาการฟัง การ
ศึกษา การสนทนานั้นมีบางเรื่องและผู้ฟังเคยฟังมาแล้ว แต่ต้อง
พยายามพัฒนาความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้ฟัง ด้วยการให้เขาได้ฟัง
เรื่องที่ฟังแล้วเขาได้รับประโยชน์ และเรื่องนั้นเขายังไม่เคยได้ยิน
ได้ฟังมาก่อน

๕. สิ่งใดที่ฟังแล้วแต่เขายังไม่เข้าใจชัด พยายาม
อธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจชัด ในการอธิบายนั้น อาจจะต้องมีตัวอย่าง
อุปมาอุปไมยหลักวิชาเข้ามาช่วยในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ
ตามแนวทางของการสอนของพระธรรมกถึก ที่ว่าตั้งจิตเมตตา
ปรารถนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังนั่นเอง

๖. บอกทางสวรรค์ให้ คำว่าทางสวรรค์ในแง่ของความ
เป็นจริงแล้ว คือผลจากการละความชั่ว ประพฤติความดี ทำให้
บุคคลนั้นตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ดังนั้นผลจากการ
ละความชั่ว และประพฤติความดีข้อสุดท้าย จึงทรงสรุปลงว่า
“หลังจากตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

การสอนธรรมะจึงมุ่งประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ที่เขา
จะได้ในปัจจุบัน ด้วยการได้สร้างเหตุ เพื่อให้เกิดผล เป็นความสุข
ความเจริญในชาติปัจจุบัน ประโยชน์ในชาติหน้าที่ท่านเรียกว่า
สวรรค์สมบัติ และประโยชน์สูงสุด คือ นิพพานสมบัติ การบอก
ทางสวรรค์ให้ โดยเนื้อหานี้หมายถึงการแสดงทางที่จะให้เขา
สัมผัสสมมุขสัมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัตินั่นเอง

การทำหน้าที่เหล่านี้พึงสังเกตว่า โดยเหตุแล้วเป็นการ
กระทำด้วยปัญญา มีความบริสุทธิ์ใจ และความเมตตากรุณาเป็น
ฐานสำคัญ อันเป็นการแสดงว่าทุกขั้นตอนของการละบาป บำเพ็ญ
บุญ คือ การพัฒนาปัญญาจนจิตบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับ สามารถ
ครองตนอยู่ในโลกด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์ เกี่ยวข้องกับคนอื่น
สัตว์อื่นด้วยความรัก เมตตากรุณาตามกำลังความสามารถที่จะ
กระทำได้ จนกว่าจะถึงจุดสมบุรณ์

สร้างมิตรสัมพันธ์อันญาติ

คำที่ว่า “คนเราเกิดมาแล้วจะอยู่ตามลำพังไม่ได้ จำต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน” นั้น เป็นความจริง ที่คงเป็นความจริงอยู่อย่างนั้น

ในหลักพระพุทธศาสนาเอง พระพุทธเจ้าทรงเน้นเรื่องของ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันไว้เป็นอันมาก แม้แต่มงคลชีวิต ๓๘ ข้อ ที่เริ่มต้นด้วย คำว่า อย่าคบพาล ให้คบบัณฑิต นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ทุกคนไม่อาจขาดคนที่ เป็นมิตรเป็นสหาย กันได้ แต่ข้อที่ควรตระหนัก คืออย่าคบเพื่อนที่เป็นพาล ให้คบหา สماعคมกับคนที่เป็นคนดีหรือบัณฑิต ความเป็นมิตรความเป็น สหายกันนั้นเนื่องจากคน แต่ละคนเริ่มต้นจากการไม่รู้จักกันมาก่อน การที่คนสองฝ่ายจะก้าวไปสู่ความเป็นมิตรเป็นสหายกันได้นั้น จำ ต้องอาศัยคนแต่ละฝ่ายมีการยอมรับนับถือสถานะของกันและกัน และใช้ความพยายามปฏิบัติตนด้วยความรู้สึกรักและหวังดีต่อกัน

เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า กัลยาณมิตรเป็น ตัวพรหมจรรย์ ทำให้มีหลักธรรมเป็นอันมาก ที่สามารถช่วยให้คน ที่เริ่มต้นจากการไม่รู้จักกันกลายเป็นมิตรกัน คุณธรรมเหล่านี้จึง เป็นเครื่องมือในการสร้าง รักษา พัฒนาความเป็นมิตรให้ดำรงอยู่ และสืบต่อกันไปตลอดกาลยาวนาน ขอผู้สนใจได้โปรดศึกษา

พิจารณาหลักธรรม ที่ทำให้เกิดการสร้างมิตรสัมพันธ์ฉันญาติได้ ไม่ว่าจะในกาลใดๆ ก็ตาม

คนที่เกิดมาในโลกนั้น ไม่มีใครอยู่ได้โดยลำพังตนเอง จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความผูกพันฉันญาติมิตร เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของคนทั้งหลาย ความเป็นญาตินั้นท่านแสดงไว้ ๒ ทาง คือ ความเป็นญาติ เพราะเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด และความเกี่ยวข้องกัน เพราะอาศัยความสนิทสนมคุ้นเคย เพราะคนทั้งสองฝ่ายมีความรู้สึกเป็นมิตรต่อกัน ญาติประเภทนี้บางคนอาจจะดีกว่าญาติประเภทแรกก็มี แต่พระพุทธศาสนาแสดงเป็นภาพรวมว่า “ความคุ้นเคยเป็นยอดแห่งญาติ”

คำว่า ญาติ หมายถึง คนที่รู้จักกันจากสองทางดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็ญาติในทางใดก็ตาม ความมีน้ำใจต่อกัน มีความโอบอ้อมอารีกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ย่อมเป็นทั้งการสร้างญาติ รักษาญาติ ผู้กระชับความสัมพันธ์ฉันญาติไว้ ให้ดำรงอยู่ตลอดไป

ดังที่โบราณท่านกล่าวไว้ว่า

“แม้เป็นญาติเป็นเชื้อ ถ้าไม่มีความเอื้อเฟื้อ
ก็เหมือนเนื้อในป่า

แม้มิใช่ญาติมิใช่เชื้อ ถ้ามีความเอื้อเฟื้อ
ก็เหมือนเนื้ออาตมา”

นั่นเอง

มิตรแท้ ๔

การสร้าง การรักษา การผูกกระชับความเป็นญาติเอาไว้ จึงเป็นผลของการแสดงออก ซึ่งความมีคุณธรรมที่เป็นลักษณะ “มิตรจิตมิตรใจ” ต่อกัน ข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงคุณธรรมไว้เป็นอันมาก เช่น

กัลยาณมิตร คือมิตรแท้ ๔ จำพวก ได้แก่

๑. มิตรมีอุปการะ มีลักษณะที่สามารถสังเกตได้ ๔ ประการ คือ

- ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ยามมีภัยอันตรายเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้
- เมื่อถูกระจำเป็นต้องใช้สอยทรัพย์ ช่วยออกทรัพย์ให้เกิน

กว่าที่ออกปากขอร้อง

สังคมเรานั้นเมื่อมีการกระทำอย่างไร ก็จะมีการกระทำตอบออกมาในลักษณะอย่างนั้น เพราะเป็นเรื่องของกิริยาปฏิบัติกิริยา ในกรณีของการอุปการะนั้น สำหรับเพื่อนประเภทนี้จะไม่สนใจถึงสิ่งที่ตนจะได้รับจากเพื่อน แต่จะมองถึงสิ่งที่ตนจะให้แก่เพื่อน เป็นสำคัญ ยามใดที่เพื่อนประมาทในชีวิต เรื่องทรัพย์สินคุ้มครองมีความพร้อมที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองชีวิต ทรัพย์ คุ้มครองของเพื่อนไม่ให้เป็นอันตราย คราวใดที่อันตรายเกิดขึ้นแล้วสามารถเป็นที่พึ่งพำนักของเพื่อนได้ แม้จะต้องจ่ายเงินทองเพื่อช่วยเหลือก็พร้อมที่จะให้ เกินกว่าที่เพื่อนออกปากขอ เพราะความเป็นคนมีน้ำใจพร้อมที่จะอุปการะเพื่อนด้วยความรัก ความหวังดีอย่างจริงใจ

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ มีลักษณะที่ควรกำหนด ๔ ประการคือ

- ขยายความลับของตนแก่เพื่อน
- ปกปิดความลับของเพื่อนไว้ไม่ให้แพร่งพรายออกไปสู่

คนภายนอก

- ไม่ละทิ้งยามประสบความพิบัติอันตราย
- แม้ชีวิตก็อาจจะสละแทนเพื่อนได้

คุณสมบัติของเพื่อนประเภทนี้ แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ บริสุทธิ์ใจ จริงใจต่อเพื่อน เป็นเพื่อนชนิดที่ฝากผีฝากไข้กันได้ พร้อมที่จะแสดงให้เพื่อนประจักษ์แก่ใจว่า เป็นเพื่อนชนิดที่เรียกว่า “เห็นกันเมื่อ ไข้ให้กันเมื่อทุกข์” การบอกความลับของตน แสดงถึงการไว้วางใจเพื่อน การปกปิดความลับของเพื่อน แสดงถึงความบริสุทธิ์ไว้วางใจกันได้ การไม่ทอดทิ้งกัน การเสี่ยงภัย เสี่ยงชีวิต ร่วมกันนั้น เป็นการพิสูจน์ถึงความรักเพื่อน ความจริงใจต่อเพื่อนให้ปรากฏอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๓. มิตรแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีลักษณะ ๔ คือ

- ห้ามปรามมิให้เพื่อนทำชั่ว
- แนะนำให้เพื่อนตั้งอยู่ในความดีงาม
- ให้ได้ฟังสิ่งที่เพื่อนยังไม่เคยได้ฟัง
- บอกทางสวรรค์ทางแห่งความสุขให้แก่เพื่อน

กัลยาณมิตรชุดนี้ แสดงถึงความรักเพื่อนของตน เหมือน อาจารย์รักศิษย์ พ่อแม่รักลูก พระเมตตาต่อชาวบ้าน จึงทำไปด้วยความรัก ความผูกพัน ปกป้องคุ้มครอง สร้างสรรค์พัฒนา

เพื่อน โดยมุ่งไปในที่สิ่งที่เป็นประโยชน์ อันมีลักษณะเกื้อกูลและ
อำนวยความสะดวกให้แก่เพื่อนของตน ดังนั้นพ่อแม่ครูอาจารย์ นักบวช
ที่มีคุณธรรมเหล่านี้ จึงเป็นกัลยาณมิตรของลูก ศิษย์และศาสนิก
เพราะแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคนอันเป็นที่รัก เมตตาของตน

๔. มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะที่ควรกำหนด ๔ ประการ
คือ

- ทุกข์ ทุกข์ด้วย
- สุข สุขด้วย
- ได้เถียงคนที่ติเตียนเพื่อน
- รับรองคนที่สรรเสริญเพื่อน

เพื่อนแท้ประเภทนี้ แสดงให้เห็นถึงความรัก ความจริงใจ
จนพร้อมที่จะร่วมทุกข์สุขกันตามปกติแล้ว จะหนักไปในทางร่วมทุกข์
การปกป้องเพื่อนนั้น เนื่องจากการกระทำด้วยความรัก จึง
เลือกปกป้องเฉพาะในกรณีของการดำเนินคดีในเรื่องที่ไม่จริง
และเกินจริง ไม่ใช่ปกป้องไปทุกเรื่อง จนไม่รู้ว่าจะอะไรผิดอะไรถูก
ควรไม่ควร เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว แม้ตนเองก็อาจจะ
ทำความผิด ซึ่งต้องพร้อมที่จะยอมรับการดำเนินคดีจากท่านผู้มีใจเป็น
ธรรมทั้งหลาย การรับรองความดีของเพื่อน ยามมีคนยกย่อง
สรรเสริญก็ลักษณะเดียวกัน ต้องเป็นคำสรรเสริญตามความเป็นจริง
ไม่ใช่ไปยอมรับแม้ความสรรเสริญที่เกินจริง ซึ่งอาจจะทำให้เพื่อน
เป็นคนประมาทได้

พระอานนทเถระเคยกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ท่านมีความ
เห็นว่า กัลยาณมิตร นั้น จัดว่าเป็นกึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ทีเดียว แต่

พระพุทธเจ้ากลับรับสั่งว่า **ไม่ใช่กิจของพรหมจรรย์หรอก แต่เป็น**
ตัวของพรหมจรรย์ทีเดียว ทรงยกย่องสรรเสริญกัลยาณมิตร คือ
ความเป็นมิตรที่ดีงามไว้เป็นอันมาก เช่น

“**ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมี**
แสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพพนิมิตฉันใด ความ
เป็นกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตแห่งการ
เกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ ๘ แก่ภิกษุฉันนั้น

ความมีกัลยาณมิตรเท่ากับเป็นพรหมจรรย์
ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้
ได้ คือจักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘
ประการ”

“**เพราะอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์**
ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ก็พ้นจากความเกิด ผู้มี
ความแก่เป็นธรรมดา ก็พ้นจากความแก่ ผู้มีความ
ตายเป็นธรรมดา ก็พ้นจากความตาย ผู้มีความโศก
ความรำไรรำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับ
แค้นใจ ก็พ้นจากทุกข์เหล่านั้น

เราไม่เห็นเครื่องประกอบภายนอกอื่น แม้สัก
อย่างเดียวที่มีประโยชน์มากสำหรับผู้ยังต้องศึกษา
เหมือนความมีกัลยาณมิตร ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร ย่อม
กำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้บังเกิดขึ้นได้

ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์
ยิ่งใหญ่ เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญแห่งพระ
สัตถธรรม” เป็นต้น

ดังนั้น มิตรทั้ง ๔ ประการ จึงสรุปรวมเป็นกัลยาณมิตร คือ ทำกิจทุกอย่างต่อมิตรของตน และตนเอง ด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์ใจ ความรัก ความเมตตากรุณาต่อตนและมิตรอย่างต่อเนื่องยาวนานนั่นเอง

สังคหวัตถุ ๔

หลักการอยู่ร่วมกันฉันมิตรนั้น ทรงแสดงธรรมอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งทรงอุปมาว่าเป็นเหมือนรถที่จะนำคนไปสู่จุดหมายปลายทาง ร่วมกันได้ ต่อมาเมื่อมีความคิดในทางโลกตะวันตกเข้ามา ธรรมกลุ่มนี้ได้มีชื่อเรียกไปตามเนื้อหาวิชาเหล่านั้นหลายชื่อ เช่น

พุทธวิธีชนะมิตร เพราะสามารถสร้างความรักความผูกพันฉันมิตรให้เกิดขึ้น และเพิ่มคุณค่าของกัลยาณมิตร เข้ามาได้โดยอัตโนมัติ

ศิลป์ในการครองรัก ถือได้ว่าการครองเรือนของใครก็ตาม หรือแม้แต่ครองความรักกันฉันมิตรไว้ให้ยืนนาน จำต้องมีการปฏิบัติตามหลักของสังคหวัตถุทั้ง ๔ ประการ

หลักมนุษยสัมพันธ์ เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถสร้างความรัก ความผูกพันฉันมนุษยชาติด้วยกัน เพราะยอมรับนับถือสถานะของความเป็นมนุษย์ของกันและกันแล้ว แสดงความมีไมตรีจิตต่อกัน ด้วยการปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๔ ประการนี้

เมตตา มหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาด เป็นการแสดงผลานิสงส์ของการปฏิบัติตน ตามหลักของสังคหวัตถุว่าสามารถสร้างความต้องการร่วมกันของคนที่มีความเชื่อ

นิเทศธรรม

ในคุณไสยทั้งหลายว่า ด้วยอำนาจแห่งธรรมทั้ง ๔ ประการนี้
ท่านสามารถทำตนให้ประสพกับ “เมตตามหานิยม
คงกระพันชาตรี แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งหลาย
ทั้งปวงได้ โดยไม่จำเป็นต้องพกพาพระเครื่องแต่
ประการใด ขอเพียงแต่พกพาพระธรรมทั้ง ๔ ติดกาย
วาจา ใจของตนไว้เท่านั้น”

สังคหวัตถุ ทั้ง ๔ ประการ คือ

๑. ทาน การให้ การให้ นั้นเกิดจากสาเหตุหลายประการ
เช่น ความมีอัธยาศัยไมตรี ความรัก ความสงสาร ความเมตตา
ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ความเคารพ ศรัทธา จงรักภักดี
ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปจะเป็นการให้เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ และ
การให้เพื่อบูชาคุณธรรมความดีของท่านที่ตนให้ จะเป็นการให้
โดยวิธีใดก็ตามล้วนเป็นการสะท้อนธรรมจากจิต เป็นพฤติกรรม
ที่สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น ซึ่งจะได้รับ การตอบ
สนองในรูปของ “มิตรจิตต่อติดกับมิตรใจ” และการสร้างสม
บุญ คือ ความสุขที่สามารถสัมผัสได้ตลอดกาลนาน จึงเป็นการทำ
กิริยาเพื่อได้รับปฏิภิกิริยาในทางเดียวกัน ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ให้ท่านท่านจักให้ ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง นอบไหว
รักท่านท่านจักครอง ความรัก เรานา
สามสิ่งนี้เว้นไว้ แต่ผู้ทรชน

การให้เพื่อสงเคราะห์ บูชา อนุเคราะห์ ดังกล่าวนั้น สำหรับ
ระดับของสังคหวัตถุ เจตนาในการให้คงอยู่ในขอบข่ายที่ทรงแสดง
ไว้ในทานสูตรความว่า

“คนบางคนให้ทานเพราะกลัว
บางคนให้เพราะนึกว่า เขาเคยให้แก่เรามาก่อน
บางคนให้เพราะคิดว่า เขาจักให้ตอบแทนเราใน
โอกาสต่อไป

บางคนให้เพราะนึกว่า การให้ทานเป็นการดี
แล้วให้

บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เราหุงหากินได้ คน
เหล่านั้นหุงหากินไม่ได้ จึงให้

บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เกียรติคุณอันดีงาม
ของเราย่อมพุ่งขจรไป

บางคนให้ทานเพื่อประดับประดาใจ”

ไม่ว่าจะให้ด้วยเจตนาอันใดก็ตาม ย่อมได้ชื่อว่าเป็น
สังฆวัตถุ สามารถสร้างความรู้สึกรักผูกพันฉันมิตรให้เกิดขึ้นได้ตาม
สมควรแก่เจตนา การกระทำของบุคคลเสมอ

๒. ปิยวาจา การเจรจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน
เรื่องของวาจานั้น ฟังสังเกตว่าในแง่ของธรรมชาติร่างกายก็น่าคิด
ในแง่ของธรรมก็น่าศึกษา ในแง่ของชีวิตประจำวันยิ่งน่าสนใจ
เพราะแต่ละเหตุ แต่ละกรณีนั้น ท่านได้ให้ความสำคัญแก่วาจาไว้มาก
เช่น ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ว่าด้วยการทำความดีทางกาย วาจาใจ
ท่านแสดงเรื่องของวาจาไว้ถึง ๔ ข้อ ในขณะที่ใจมีเพียง ๓ ข้อเท่านั้น
คติไทยเราเองได้ให้ความสำคัญแก่วาจาไว้มาก เช่น

- ปากเป็นเอก เลขเป็นโท
หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา

เป็นมนุษย์สุดนิยมเพียงลมปาก
จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
หากพูดดีมีคนเขาเมตตา
จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ
ปากเป็นเอกเหมือนเสกมนต์ให้คนเชื่อ
ฉลาดเหลือวาจาปรีชาฉาน
จะกล่าวถ้อยร้อยคำไม่รำคาญ
เป็นรากฐานเทอดตนพันลำเค็ญ
ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
มีคนรักสรรถ้อยอร้อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา
อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก
แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
ถึงเจ็บอื่นหมื่นแสนก็แคลนคลาย
เจ็บจนตายก็เพราะเหน็บให้เจ็บใจ
สักว่าหวานอื่นมีหมื่นแสน
ไม่เหมือนมั่นพจมานที่หวานหอม
กลืนประเทียบเปรียบดวงพวงพยอม
อาจจะน้อมจิตโน้มด้วยโลมลม
แม้ล้อลามหยามหยาบไม่ปลาบปลื้ม
จุดดีมบรเพ็ดต้องเซ็ดขม
ผู้ดีไพร่ไม่ประกอบชอบอารมณ์
ใครฟังลมเมินหน้าระอาเอย เป็นต้น
นิเทศธรรม

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยสรุปก็เป็นเรื่องของ “กาย วาจา ใจ” พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า คนแต่ละคนเกิดมามี “มุขสัตติ” คือ หอกติดปากมาทุกคน ปัญหาว่าเขาจะใช้หอกนั้นไปทางไหนเท่านั้นเอง เนื่องจากมนุษย์เรานั้น เป็นสัตว์โลกที่ยากต่อการทำความเข้าใจอย่างที่โคลงโลกนิติกล่าวไว้ว่า

มหาสมุทรสุดลึกสิ้น	คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นั้น ไชริ	ยากแท้หยั่งถึง

เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มากด้วยมารยา แข่งดี ใ้อวด มานะ เสแสร้ง เป็นต้น การพูดที่เป็นปियวาจาจึงต้องออกมาจากจิตที่ประกอบด้วยความรัก ความเมตตา ต่อผู้ที่ตนพูดด้วย วาจาเปล่งออกมาอย่างไร ใจต้องคิดอย่างนั้นด้วย คือ วาจาต้องเป็นเช่นเดียวกับใจ ใจเป็นเช่นเดียวกับวาจา หรือพูดอย่างที่คุณคิด คิดอย่างที่พูด และตัวความคิดนั้นเองจะต้องมีเมตตาเป็นหลักจิต เพื่อให้การพูดและแม้การกระทำก่อปรด้วยเมตตา ก่อนจะพูดจึงต้องคิดว่า จะพูดอะไร? พูดกับใคร? พูดไปทำไม? พูดไปแล้วเขาจะได้รับประโยชน์อะไรบ้าง? ประเภทของถ้อยคำที่พูดด้วยความรักจึงต้อง

๑. เป็นความจริง ตามประสาทสัมผัสของตน คือ พูดตามที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา เมื่อเห็นว่ามีประโยชน์แก่ผู้ฟังก็พูดเรื่องนั้นให้ฟัง

๒. เป็นคำสร้างสามัคคี เรื่องที่นำมาพูดจะต้องมีลักษณะประสานสามัคคีส่งเสริมสามัคคีและกระชับสามัคคี ตามสมควรแก่ฐานะของบุคคล

นิเทศธรรม

๓. เป็นถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ฟังแล้วสบายหู สบายใจ สุขใจ ปลื้มใจ เพราะได้ฟังถ้อยคำที่สะท้อนจากใจอันกอบปรัก ด้วยความรัก ความเมตตาจากผู้พูด

๔. เป็นคำที่มีสาระประโยชน์ อันเป็นคำพูดที่เกิดจากการ ตั้งคำถามดังกล่าว ดังนั้นการพูดในลักษณะนี้จึงต้องดูว่า เรื่องนั้น เป็นเรื่องจริงไหม? เป็นเรื่องดีไหม? เป็นธรรมไหม? ถึงเวลา ที่ ควรพูดเรื่องนั้นหรือไม่ พูดไปแล้ว เขาสามารถได้รับประโยชน์ อย่างไม่หรือไม่ว่า บางครั้งแม้คนฟังจะไม่ชอบใจ แต่เมื่อเห็นว่าเป็น ประโยชน์ทรงสอนให้รู้กาลที่จะพูดเรื่องนั้น

๓. อัธยาศัย ประพฤติกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์

ในทางปฏิบัติแล้ว การให้ การพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ก็เป็นการทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและคนอื่นอยู่แล้ว ขอบข่าย ของคำว่า อัธยาศัย จึงเริ่มต้นจากการกระทำอะไรก็ตาม ที่สามารถ อำนวยประโยชน์ความสุขให้แก่คนอื่นได้โดยที่สุด แม้แต่การงดเว้น ไม่กระทำในลักษณะเป็นการหักราน ทำลายผลประโยชน์ที่คนอื่น ควรจะได้ หรือได้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นการทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ เมื่อ กล่าวโดยสรุปตามสถานะของคนแต่ละคนแล้ว ขอบข่ายของการ ทำประโยชน์สามารถกระจายออกไป ๓ ทางใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ

- ในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนรอบครัว ตระกูล บ้านเมือง พยายามไม่ทำสิ่งที่เป็นอันตรายต่อต้นสังกัดของตน โดยพยายามทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองครอบครัว วงศ์สกุล

- ในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนสังคม ไม่ทำตนให้ เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม แต่พยายามทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ที่ตนเป็นสมาชิก

- ในฐานะที่ตนเป็น ซึ่งการเป็นของคนแต่ละคนนั้น ไปสัมพันธ์กับชั้น ยศ ตำแหน่ง กาล สถานที่ กรณี เป็นต้น ซึ่งต้องปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณ ภารกิจหน้าที่ กาล สถานที่นั้นๆ ตามสมควรแก่จุดที่ตนเข้าไปสัมพันธ์อยู่ในขณะนั้นๆ

๔. สมานัตตตา การวางตนได้ดี เหมาะสม ไม่ถือตัว

สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย วางตนเสมอในคนทั้งหลาย เป็นคุณลักษณะของกัลยาณมิตรประเภท “ร่วมทุกข์ร่วมสุข” คือ วางตนเสมอกับคนทั้งหลาย แม้ว่าสถานการณ์บางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ยังมีความมั่นคงตลอดถึงวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน กาล สถานที่ กลุ่มคน บุคคล เหตุผล ที่เราใช้กันอยู่คำหนึ่งว่า “สมควรแก่ฐานะานุรูป” เป็นการนำตนเข้าไปประสานโดยมีพื้นฐานอยู่ที่การยอมรับ นับถือ สถานะของกันและกัน แล้วปฏิบัติให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณี ดังกล่าว

หลักสังคหวัตถุทั้ง ๔ ประการนี้ ฐานสำคัญคือการอยู่ร่วมกันด้วยความรักความเมตตา หวังดีต่อกัน ทานปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา เป็นการพิสูจน์ทดสอบความมีเมตตา ความรักกันและกันเป็นสำคัญ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

ประการหนึ่ง ซึ่งขาด พระศาสนา ทั่วโลกาเกิดทุกข์ถึงยุคเข็ญ
ครั้งจะกลับ ดับร้อน ผ่อนให้เย็น ก็ต้องเป็น ไมตรี ปราณี้กัน

พระพุทธศาสนสุภาษิตจึงกล่าวว่

โถโก ปตฺถมภิกขา เมตตา
เมตตาเป็นธรรมค้ำจุน โลก

ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย ๔

ความมุ่งหวัง ความปรารถนาของคนนั้น ทุกคนต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ หรือพูดในโครงสร้างของโลกธรรมคือ คนต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข แต่ในความเป็นจริงแล้วคนกลับได้สิ่งนั้นๆ ตามที่ตนมุ่งหมายไว้ไม่เหมือนกัน และเป็นเช่นนี้ทุกระดับของความประสงค์ มุ่งหมาย

ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร?

เพราะว่าสิ่งที่ตนมุ่งหมายนั้นเป็นผล จะเกิดขึ้นมากก็ต้องสร้างเหตุจนอยู่ในระดับที่จะเกิดผลตามที่ตนต้องการ ผลนั้นจึงจะเกิดขึ้น ตามสูตรหลักที่ว่า “**ธรรมทั้งปวงเกิดแต่เหตุ**” และการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เป็นการทรงแสดงธรรมมีเหตุ ที่ผู้ฟังศึกษาตาม คิดตาม ปฏิบัติตาม แล้วจะเห็นจริง ได้รับผลจริงตามนั้น เหตุให้บุคคลสมหมายทรงแสดงไว้ ๔ ประการคือ

๑. สัทธาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยศรัทธาความเชื่อ คือ ความพร้อมที่จะน้อมใจเชื่อในพระพุทธคุณ กล่าวโดยสรุป ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ จนมีความเชื่อมั่นในเหตุผลของธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความพร้อมที่จะทำ พูด คิด อย่างมีเหตุมีผล ช่วยให้ตนมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความพร้อมที่จะทำ พูด คิด อย่างมีเหตุมีผล ช่วยให้ตนมีความเชื่อมั่นในเหตุที่จะต้องกระทำ และผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ

๒. สीलสัมปทา สมบูรณ์ด้วยศีลคือ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เนื่องจากเป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่ท่าน

นิเทศธรรม

อนาถบิณฑิกเศรษฐี ศิลในที่นี้จึงเน้นไปที่ศิลปะทั้ง ๕ ประการ ที่มีการศึกษาปฏิบัติจนมีความสงบประณีตขึ้นไปโดยลำดับ ซึ่งในขั้นตอนของการปฏิบัตินั้น ในญาณกถาพุทธทศ ท่านจำแนกออกไปเป็น ๒ ระดับคือ

๑. ศิลที่มีที่สุด คือ คนบางคนรักษาศิล แต่อาจจะละเมิดศิลปะ เพราะ ลาก ยศ ญาติ มิตร อวัยวะ ชีวิต เช่นเห็นว่า ถ้าไม่ยอมละเมิดศิลปะแล้ว ผลประโยชน์ส่วนนั้นตนจะไม่ได้ จึงยอมล่วงละเมิดศิลปะ เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์เหล่านั้น นั่นคือยังมีความเห็นแก่ตน และสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยตนมากกว่าศิลปะ

๒. ศิลไม่มีที่สุด คนบางคนเมื่อรักษาศิลแล้ว ไม่มีแม้แต่ความคิดจะล่วงละเมิดศิลปะ ไม่ว่าจะมีการล่อด้วยลาภ ยศ หรือข่มขู่ด้วยญาติ มิตร การทำลายอวัยวะ ชีวิต เป็นต้น ความสมบูรณ์ด้วยศิลปะ ๕ ประการนี้ ต้องพยายามให้มีความประณีตขึ้นไป จนถึงเป็นศิลปะไม่มีที่สุด

๓. จาคสัมปทา สมบูรณ์ด้วยจาคะความเสียสละ เป็นพื้นฐานของจิตที่ปราศจากความตระหนี่ มีน้ำใจเสียสละ และเสียสละอย่างต่อเนื่อง เพราะมีความพอใจยินดีในการเสียสละ อยู่ในฐานะที่ควรแก่การขอของผู้ยากไร้ ยินดีในการจำแนกทาน พร้อมทั้งจะเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ที่มากกว่าดีกว่า มีจิตใจอ่อนไหวต่อความทุกข์ ความขาดแคลนของคนอื่น มีความเป็นคนมีอัธยาศัยโอบอ้อมอารีต่อคนทั้งหลายอยู่เสมอ

๔. ปัญญาสัมปทา ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา ปัญญาในที่นี้เน้นไปที่ปัญญาซึ่งสามารถ บรรเทา ขจัด ความโลภอยากได้

ความพยายาม ความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ และความเคลือบแคลงสงสัย ให้บรรเทาเบาบางลงไป เพราะปัญญาพิจารณาเห็นโทษของเครื่องเศร้าหมองใจเหล่านี้ เนื่องจากมีปัญญามาก มีปัญญาหนาแน่นมองเห็นทางที่ควรไม่ควร แยกชัดระหว่างบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์แล้วมีอุบายวิธีที่จะประพฤติกะทำสิ่งที่เหมาะที่ควร งดเว้นในสิ่งที่ไม่เหมาะไม่ควรทั้งหลาย

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ พึงสังเกตว่า หลักอันเป็นหัวใจก็คือ ปัญญา นั่นเอง แม้การน้อมใจเชื่อการรักษาศีล การเสียสละ ก็ทำไปด้วยปัญญาพิจารณาเห็นคุณประโยชน์ขององค์ธรรมเหล่านั้น แล้วปลุกฝังศรัทธารักษาศีล เสียสละ โดยมีปัญญาเข้ากำกับทุกขั้นตอน ทำให้เป็นการดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญาสามารถศึกษาหาทางสร้างสรรค์พัฒนาให้ประสบความสำเร็จในภารกิจต่างๆ ได้ หากไม่เกินวิสัยจนเกินไป

เพื่อความเป็นสมาชิก ที่ดีของสังคม

สังคมที่มีคนอยู่ร่วมกันจากจุดย่อยที่สุด คือ คนสองคน และขยายออกไปตามปริมาณการเพิ่มขึ้นของคนในสังคมนั้นๆ มนุษย์เรานั้นเป็นสัตว์สังคมในขณะที่เดียวกันก็มีสัญชาตญาณฝูง คือ อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ และต้องการผู้นำ จนถึงเชื่อผู้นำ การอยู่ร่วมกันของบุคคลภายในสังคมจะมากหรือน้อยก็ตาม จุดหมายร่วมกัน คือ การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขภายในสังคม

แต่เนื่องจากเรื่องของคนนั้นเป็นเรื่องร้อยความคิด ร้อยจิตใจ อย่างที่พูดกันว่า ร้อยพ่อ พันแม่ การอยู่ร่วมกันอย่างปกติจึงเป็นเรื่องของใจที่ไขว่คว้า แต่ยากที่ประสบผลอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว การอยู่ร่วมกันภายในสังคมนั้น เป็นเหมือนการนำกระดานมาปูพื้น หากแต่ละแผ่นได้ปรับตัวเองมาเรียบร้อย สวยงาม จะปูกันก็แผ่นก็ก่อให้เกิดเป็นความสวยงามขึ้นมาได้ แต่ถ้าแต่ละแผ่นไม่ได้มีการปรับตัวเองมา แม้เพียงแผ่นสองแผ่นก็ไม่อาจปูแล้วให้เกิดความสวยงามได้

ลักษณะการอยู่ร่วมกันของบุคคลภายในสังคม ก็เป็นเช่นเดียวกัน หากคนแต่ละคนไม่ทำตนให้มีปัญหา สามารถปรับปรุงตนเองให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้ การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขภายในสังคม ก็จะเกิดขึ้นได้ไม่ยากเย็น หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

เฉพาะในที่นี้จะได้นำหลักธรรมที่ทรงแสดงเพื่อให้บุคคลปรับปรุงตนเอง ให้เป็นสมาชิกที่ไม่มีปัญหาจนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และหลักการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขของคนในสังคมเพื่อเป็นแนวในการศึกษาพิจารณา ประพฤติปฏิบัติ ของท่านผู้ปรารถนาที่จะทำตนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ตามลำดับต่อไปนี้ คือ

อริยทรัพย์ ๗

คำว่า อริยทรัพย์ แปลว่า ทรัพย์อันประเสริฐ หรือทรัพย์ของพระอริยะ

พระพุทธศาสนาแสดงทรัพย์ไว้ ๒ ระดับ ระดับหนึ่งเป็นเรื่องของการอยู่ดี มีสุข ในชีวิตปัจจุบันอาศัยการประกอบอาชีพ ในทางที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม และดำเนินชีวิตไปตามหลักของทิวรรุทธ์มิกัตถะทั้ง ๔ ประการ ก็จะสามารถสร้างความสุขของผู้ครองเรือนให้บังเกิดขึ้นได้แล้ว แต่เนื่องจากวัตถุสิ่งของต่างๆ ของโลก มีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด ถ้า

นิเทศธรรม

หากว่า บุคคลภายในสังคมแต่ละคนมุ่งแสวงหา กอบโกย ตักตวง
ในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอาแล้ว พอถึงจุดหนึ่งอาจจะ
เกิดเป็นมิจฉาญญี่ขึ้นมาได้

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดง อริยทรัพย์ เอาไว้เป็น
ธรรมะประเภทบำบัดความดิ้นรน ทะยานอยากในวัตถุสิ่งของ เพื่อ
สนองตอบความต้องการของตน ให้รู้จักพอเหมาะ พอควร พอดี
พอประมาณ ในการแสวงหา การครอบครอง การบริโภคใช้สอย
เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขภายในสังคม ในขณะเดียวกัน
อริยทรัพย์ในขั้นบำบัดกิเลส ก็จะทำหน้าที่บำรุงสุขภาพจิตของบุคคล
ให้มีความสงบเยือกเย็นประณีตขึ้น เป็นสมบัติติดตัวเป็นที่พึ่งพำนัก
ทั้งในปัจจุบัน และในภายภาคหน้า

ท่านที่มีอริยทรัพย์ ทั้ง ๗ ประการนี้ ไม่ได้ชื่อว่า เป็นคนจน
แต่ชื่อว่าเป็นคนมั่งคั่งด้วยสมบัติ

อริยทรัพย์ ทั้ง ๗ ประการนั้น คือ

๑. **สัทธา** **ทริพย์คือศรัทธา** ลักษณะศรัทธาเมื่อ
บังเกิดขึ้น จะทำหน้าที่ขจัดความไม่เชื่อ ความเคลือบแคลงสงสัย
ให้ออกไปจากจิตใจของคน ความเชื่อถือว่าเป็นฐานในการดำรง
ชีวิตของบุคคลนั้น คือ

กัมมสัทธา เชื่อความมีอยู่ของกรรมทั้งดี และไม่ดี

วิปากสัทธา เชื่อความมีอยู่ของผลกรรม ซึ่งเกิดขึ้นจาก
เจตนา ที่บุคคลกระทำไป ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม แม้จะคิด
ด้วยใจก็ตาม

กัมมัสสกตาส์ททาเชื่อการที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็น
ของๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรม
เป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือ
ชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ตถาคตโพธิสัตว์เชื่อปัญญา เครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
และเมื่อพลังของความเชื่อเพิ่มสูงขึ้น ก็จะทำหน้าที่ขจัดกิเลส ประเภท
หลง โลก โภภะ ให้เบาบางไปจากใจ จนถึงหมดสิ้นไป

ศรัทธา จึงกลายเป็นทรัพย์อันประเสริฐ เพราะอำนวยความสะดวก
ให้แก่บุคคลทั้งในขณะนั้นๆ และขณะต่อไป ทั้งยังเป็นเสบียงเลี้ยง
ตน เป็นเกราะ เป็นที่พึ่งของตนในกายภาคหน้าด้วย

๒. สัทธนิ ทรัพย์คือศีล ได้แก่ การสำรวมระวังรักษากาย
วาจาของตนให้เรียบร้อยไม่มีโทษ

ศีล ก็คือ ศีล ซึ่งมีปรากฏอยู่ในที่ต่างๆ เช่น ศีล ๕ ศีล ๘
ศีลอุโบสถ ตลอดจน จตุปาริสุทธิศีล ๔ ของพระ เป็นต้น ซึ่งได้
กล่าวได้อธิบายมาแล้ว

๓. หิริธนิ ทรัพย์คือหิริ ได้แก่ ความละอายต่อบาปที่
บุคคลพึงทำทางกาย พุทธทางวาจา และแม้แต่คิดด้วยใจ

หิรินี้เป็นมโนธรรมสำนึก ซึ่งค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้น
ภายในจิตใจของบุคคล อาศัยปัจจัยภายในเข้าสนับสนุนมีหลักอยู่
๔ ประการ คือ

๑. การที่ตนได้เกิดมาในสกุลผู้ดี ที่มีการฝึกปรืออบรม
ลูกหลานภายในสกุลมาอย่างดี

๒. การศึกษาที่มุ่งเน้นไปในด้านพัฒนาจิตใจของบุคคล ให้มีความละเอียดรอบคอบ มีความรังเกียจบาป

๓. อายุเจริญเติบโตมากยิ่งขึ้น มีประสบการณ์มากขึ้นและ พบเห็นสิ่งต่างๆ มากขึ้น

๔. จิตใจกล้าหาญ เข้มแข็ง ไม่อ่อนไหวต่ออำนาจของกิเลส อารมณ์ที่มายั่วยุยั่วยวนให้กระทำผิด ทำพลาด ถ้าหากปัจจัยทั้ง ๔ ประการ มีอยู่มากเท่าไร จะคุ้มครองใจ หักห้ามใจของบุคคล ไม่ให้ กระทำชั่ว ทำผิด เพราะรู้สึกรังเกียจบาป ละอายต่อบาปอกุศลมาก ขึ้นเท่านั้น

๔. โอตตปฺปธนํ ทรัพย์คือโอตตปฺปะ ความสะดุ้งกลัว ต่อบาป เป็นความรู้สึกสะดุ้งกลัวต่อบาปเอง และผลที่เกิดขึ้นจาก การกระทำบาป ซึ่งจะทำให้บุคคลประสบความทุกข์ทรมานมากบ้าง น้อยบ้าง ตามสมควรแก่บาปที่ตนได้กระทำไว้ แต่ที่แน่นอนที่สุด บาปจะให้ผลเป็นความทุกข์เสมอไป

คนจะมีความสะดุ้งกลัวต่อบาปได้ จะอาศัยเงื่อนไข ปัจจัยภายนอกเข้ามาสนับสนุนให้มีความเจริญเติบโต ทำจิตใจ ของบุคคลให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น นั่นก็คือ มีความรู้สึกว่

๑. เมื่อตนได้ทำอะไรที่เป็นบาป แม้ตนเองก็ตีเตือน ตนเองได้

๒. ท่านผู้รู้ได้รับทราบการกระทำของตนก็จะตำหนิติเตียน

๓. เจ้าหน้าที่บ้านเมือง ทราบการกระทำของตนที่ผิด กฎหมาย ก็จะจับกุมคุมขังไปลงโทษ ตีตักตีดตตะวาง จึงกลัวต่อ การตีตักตีดตตะวาง เพราะความผิดเหล่านั้น

๔. กลัวต่อภัยในอบาย การตกนรก การเกิดเป็นสัตว์
เดรัจฉาน การเกิดเป็นเปรต การเกิดเป็นอสุรกาย เพราะเชื่อมั่นใน
พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงสอนแสดงไว้มาก เช่น

กรรม และกรรมให้ผลไม่เสมอกัน

กรรม ย่อมนำไปสู่สุคติ

กรรม ย่อมนำไปสู่ทุคติ

บุคคลที่ทำบาปกรรมเอาไว้ ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละ
โลกนี้ไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน เขา ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง
เพราะมองเห็นว่าตนได้ทำบาปเอาไว้ เพราะกลัวภัยในนรก
ไม่ยอมกระทำ ไม่ยอมพูดสิ่งที่เป็นบาป

๕. สุตธัมม ทริพยคือการศึกษา สดับตรับฟังมาก ได้แก่
การเรียนรู้ทางประสาทสัมผัสที่มีการทรงจำท่องได้ นำมาคิด พินิจ
พิจารณาจนเกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาเหล่านั้น
หรือสมมุติด้วยหัวใจปราชญ์ คือ สุ จิ ปุ ลิ ก็ได้ชื่อว่าเป็นพหุสัจจะ
คือ ผู้ศึกษาสดับตรับฟังมากในที่นี้

๖. จาคธัมม ทริพยคือจาคะ การเสียสละ การให้ การ
แบ่งปัน แสดงความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจต่อ
บุคคลทั้งหลาย มีความรักความเมตตากรุณาต่อบุคคลเหล่านั้น
จนถึงสามารถสละได้ แม้สิ่งที่เป็นข้าศึกต่อเจตนารมณ์ของตน และ
มีการลดละ สละกิเลสให้ลดความรุนแรงลงไปโดยลำดับ ก็จะกลายเป็น
ทริพย คือ นำความปลื้มใจ ความสุขมาให้แก่บุคคลผู้นั้น

๗. ปญญาธัมม ทริพยคือปัญญา ความรอบรู้อะไร
เป็นบุญ อะไรเป็นบาป อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรเป็นคุณ

อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นทางเสื่อม อะไรเป็นทางเจริญ อะไรเป็นทางแห่งทุกข์ อะไรเป็นทางแห่งสุขติ แล้วละเว้นทางแห่งความเสื่อมมาดำเนินชีวิตในทางที่เจริญ โดยมีปัญญาเป็นเครื่องคุ้มครองตน

ธรรมะทั้ง ๗ ประการนี้มีค่าดีกว่าทรัพย์ภายนอกเพราะ

๑. ไม่เป็นโทษแก่บุคคลทั้งหลาย ทรัพย์ภายนอกนั้นพร้อมที่จะเกิดภัยอันตรายจากคนที่ไม่หวังดีบ้าง จากธรรมชาติบ้าง แต่คุณสมบัติซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจ ใครทำให้เกิดขึ้นได้ก็เป็นคุณภาพจิตของบุคคลนั้น

๒. โจรลักขโมยไปไม่ได้ คนเลวแย่งเอาไม่ได้ และไม่ต้องเสียภาษีอากรแต่ประการใด ผู้มีอริยทรัพย์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ยากจน ท่านจึงเน้นให้บุคคลแสวงหาอริยทรัพย์เหล่านี้เอาไว้ เพราะเมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว จะทำหน้าที่ทั้งบำบัดกิเลสและบำรุงจิตใจของตน

แม้จะมีการจำแนกแสดงไว้ ถึง ๗ ประการก็ตาม แต่ในแง่ของการประพฤติปฏิบัติแล้ว ต้องอาศัยศรัทธาที่ประกอบด้วย ปัญญา เป็นเครื่องพิจารณา จะเป็นชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา มีศรัทธาตั้งมั่น ไม่ถูกโยกคลอนหวั่นไหว

คุณสมบัติ อีก ๕ ประการก็จะเกิดขึ้น เป็นปัจจัยเข้าสนับสนุน เพราะฉะนั้น ทรัพย์อันประเสริฐก็คือ ปัญญาและศรัทธา นั่นเอง มีพระพุทธภาษิต แสดงไว้ว่า

“ศรัทธา เป็นทรัพย์อันประเสริฐ และปัญญาก็เป็นแก้วสารพัดนึกของคนทั้งหลาย”

ชีวิตที่อยู่ด้วยศรัทธาและปัญญาจึงเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด

สัปปริสธรรม ๗

สัปปริสธรรม ก็คือ ธรรมะของคนดี เป็นบัณฑิต เป็นนักปราชญ์ เป็นคนฉลาด อันที่จริงทรงจำแนกแสดงไว้เป็นอันมาก เพราะขอบข่ายของคำว่า สัตบุรุษ นั้น หมายถึง คนดีทั้งหลายในโลก มีทั้งชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นสูงสุด เพราะฉะนั้น คุณธรรมที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ถ้าสามารถปฏิบัติพัฒนาให้คุณธรรมเหล่านี้ มีอยู่เป็นหลักใจ เป็นพื้นฐานใจ จนกลายเป็นธรรมคุ้มครองใจ รักษาใจได้ บุคคลผู้นั้น ก็ชื่อว่าเป็น สัตบุรุษ คือ ผู้สงบ หรือคนดี

๑. ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการ คือ

ศรัทธา ความเชื่อ

หิริ ความละอายต่อบาป

โอตตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป

พานุสัจจะ ความได้ยินได้ฟังมาก

วิริยะ ความเพียร

สติ ความมีสติมั่นคง

ปัญญา ความรอบรู้

ซึ่งธรรมแต่ละข้อนั้น ได้อธิบายมาแล้วเป็นอันมาก ต่อไปเป็นการสะท้อนธรรมจากจิตของท่านที่ประกอบด้วยสัทธรรม ทั้ง ๗ ประการดังกล่าวมานั้น เป็นเครื่องพิสูจน์ยืนยันถึงความมีสัทธรรม ๗ ประการเท่านั้นเอง ถ้าท่านที่มีคุณสมบัติทั้ง ๗ ประการนั้น

๒. จะปรึกษาสิ่งใดกับใครๆ ก็ไม่ปรึกษาเพื่อเบียดเบียนตนเองและเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน

๓. จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่น
ให้เดือดร้อน

๔. จะพูดสิ่งใดก็ไม่พูดเพื่อเบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่น
ให้เดือดร้อน

๕. จะทำสิ่งใดก็ไม่ทำเพื่อเบียดเบียนตนเอง และบุคคล
อื่นให้เดือดร้อน

ทั้ง ๔ ประการนี้ ฟังสังเกตว่า หลักการสำคัญอยู่ที่จิต ซึ่ง
ทำหน้าที่รับอารมณ์ เก็บอารมณ์ คิดอารมณ์ และรู้อารมณ์ เมื่อจิต
ประกอบด้วยธรรมมีศรัทธา เป็นต้น ก็จะเป็นจิตที่มีคุณสมบัติ มี
คุณธรรมอยู่ภายใน

เพราะฉะนั้นเมื่อไปสมาคมคบหากับบุคคลอื่นด้วยการ
ร่วมปรึกษากันการพูดจากัน และด้วยการปฏิบัติภารกิจ การงาน
ต่อกัน หรือแม้แต่ภายในจิตใจ ก็จะไม่มีการปรึกษา ไม่มีความคิด
การกระทำ คำพูด ซึ่งเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองให้เดือดร้อน
และเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน

ถ้าหากว่าเขาทำเช่นนั้น ก็แสดงว่าเขาไม่มีศีลธรรม ๗
ประการ

ถ้าไม่มีศีลธรรม ๗ ประการ ก็แสดงว่า เขาไม่ใช่สัตบุรุษ

๖. มีความเห็นชอบ คือ สัมมาทิฏฐิ ได้แก่ เห็นชอบตาม
ทำนองคลองธรรมพื้นฐานหลักทั่วไป ได้แก่ การมองเห็นว่า

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ผลทั้งหลายนั้นเกิดขึ้นมาจากเหตุ

เมื่อเราไม่ต้องการผลบางอย่าง เราก็อย่าไปสร้างเหตุให้
เกิดผลเช่นนั้น

นิเทศธรรม

ผลเช่นใดศึกษาให้รู้มาจากเหตุอะไรแล้ว ก็สร้างเหตุ
เหล่านั้นขึ้น ผลที่ดังามก็จะบังเกิดขึ้น

๗. ให้ทานโดยเคารพ การให้ทานนั้นมีคนผู้รับทาน มีสิ่งที่
เราให้ มีตัวผู้ให้ทาน บางครั้งก็อาจจะมีผู้ร่วมสมทบทุนอนุโมทนา
ส่วนแห่งความดีเหล่านั้นด้วย ซึ่งถ้าหากว่าบุคคลมีความเคารพต่อ
ตนเอง เคารพต่อผู้รับ เคารพต่อสิ่งที่ตนให้ และเคารพต่อคนที่เข้า
มาร่วมให้ทานกับตน เป็นการยืนยันผลของความมีศรัทธา มีศีล มี
ความละอายต่อบาป สะดุ้งกลัวต่อบาป มีการศึกษาศดับรับฟังมาก
พร้อมที่จะเสียสละและมีปัญญาของบุคคลนั้นออกมา

เพราะฉะนั้น สปัปฺริสฺสธรรม ทั้ง ๗ ประการนี้ ก็คือ วิถีชีวิต
ของบัณฑิตที่อยู่ด้วยปัญญาเช่นเดียวกัน

สปฺปฺริสฺสธรรม ๗ ประการอีกกลุ่ม

สปฺปฺริสฺสธรรม เป็นกลุ่มที่ได้ทรงแสดงไว้ ได้มีการศึกษา
ทรงจำกันแพร่หลาย คือ

๑. ฐัมมัญญุตตา *ความเป็นผู้รู้จักธรรมะ* เมื่อกล่าวโดย
นัยแห่งพระบาลี ความเป็นผู้รู้จักธรรม ที่เรียกว่า ฐัมมัญญุตานั้น
หมายถึง เป็นผู้รู้จักพระธรรมวินัย คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่นรู้ว่า
เมื่อสร้างเหตุนี้ ผลก็จะออกมาอย่างนี้ สาเหตุเช่นนี้ผลจะออกมา
อย่างนี้ ทำนองการปลูกต้นพืช เมล็ดพืชลงไปแล้ว ก็จรรู้ว่าต่อไป
ก็จะได้ต้นพืชชนิดนั้นๆ ขึ้นมา

แสดงว่าในขณะนั้น ผลยังไม่ปรากฏ แต่เหตุปรากฏแล้ว
ท่านสามารถเชื่อมโยงจากเหตุไปหาผลได้ แต่พึงเข้าใจว่า ผลจะมี

ในอนาคต ซึ่งบางอย่างก็เป็นช่วงสั้นๆ ใกล้เคียง เช่น คนแสดงอาการ
กิริยาท่าทางไม่ค่อยจะเป็นมิตรกัน แสดงว่ามีเค้าแห่งความรุนแรง
อาจอนุมานได้ว่า ต่อไปอาจจะต้องทะเลาะวิวาทกัน ต่ำว่ากัน

๒. อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักอรรถะ ตามนัยแห่ง
พระบาลี ได้แก่ ความเป็นผู้รู้จัก อรรถ คือ เนื้อหาของพระธรรมวินัย
พระธรรมวินัย แสดงโดยพยัญชนะ แต่บุคคลจะต้องเข้าใจเนื้อหา
ด้วยว่า โดยเนื้อหาแล้วเป็นอย่างไร เช่น ทรงแสดงพระนิพพาน
ด้วยชื่อต่างๆ เป็นอันมาก แต่เมื่อกล่าวโดยเนื้อหาแล้ว ก็คือ สภาพจิต
ที่ไม่มีกิเลส และไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุข ความสงบเย็น จะชื่อ
อะไรก็ได้ และนั่นก็หมายถึง นิพพาน

ในขณะเดียวกัน ใน*อัตถปฏิสัมภिता* ท่านอธิบายว่า

อัตถัญญตา ได้แก่ ความรู้จัก ผล เช่น ความสุขที่เราได้รับ
ในขณะนั้นๆ ก็เชื่อมโยงกลับไปหาเหตุได้ว่า เกิดจากเหตุนั้น ความ
ทุกข์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เชื่อมโยงไปที่เหตุได้ว่า เพราะเราไปทำผิด
อย่างนั้นเอาไว้ แสดงว่า ในขณะนั้นผลปรากฏ แต่เหตุไม่ปรากฏ

บุคคลผู้มีปัญญา สามารถมองกลับเข้าไปได้ว่า ผลนี้เกิดขึ้น
จากเหตุนี้ ทำนองเห็นผลมะม่วงรู้ว่ามาจากต้นมะม่วง แต่เป็นต้นไหน
เป็นรายละเอียดที่จะต้องศึกษาต่อไป บางครั้งเราจะรู้ว่า มาจากต้น
ไหน บางครั้งอาจจะไม่รู้ว่า ต้นไหน แต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือ ผล
มะม่วงต้องมาจากต้นมะม่วง

๓. อัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักตน ได้แก่ การรู้จักตนว่า
เป็นใคร มาจากไหน และมีคุณสมบัติอะไร เช่น ศิลของเราเป็นอย่างไร
การศึกษาศดับรับฟังของเราเป็นอย่างไร ความมีน้ำใจต่อบุคคล

อื่นของเราเป็นอย่างไร ความมีปัญญารอบรู้ของเราเป็นอย่างไร แล้วปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะของตน ปัจจุบันมีคำพูดที่ค่อนข้างคมว่า “ดูตนออก บอกตนเองได้ ใช้ตนเองเป็น”

ซึ่งก็หมายความว่า บุคคลรู้จักตนเองว่าเป็นใครก็ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ชาติ สกุล ยศศักดิ์ สมบัติ บริวาร ตลอดจนการปฏิบัติภารกิจในขณะนั้นๆ เพราะความเคลื่อนไหวของคนเราแต่ละคน จะไปสัมพันธ์กับเหตุการณ์ต่างๆ อีกมาก ปัญหาว่า ในขณะนั้นๆ จะใช้เหตุผลอย่างไร อยู่ในสถานที่ไหน เวลาอะไร ท่านเน้นการกระทำความดี ให้ ถูกที่ ทำความดี ให้ ถูกคน ทำความดี ให้ ถูกกาล ทำความดี ให้ ถูกดี

ซึ่งก็ต้องอาศัยหลักอัตตัญญูตา คือ *ความรู้จักตน*

๔. มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ คำว่า รู้จักประมาณ มีอยู่ ๓ ช่วง คือ ประมาณในการแสวงหา แสวงหาอย่างไร แสวงหามาเท่าไร แสวงหาไปเพื่อประโยชน์อะไร ถ้าไม่รู้จักประมาณ การในการแสวงหา มุ่งแต่จะตอบสนองความต้องการของตนเพียงอย่างเดียว ถึงจุดหนึ่งก็จะเกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้ รู้จักประมาณในการรับจากการให้ของบุคคลอื่นก็ดี ผลประโยชน์ที่สมควรจะได้ก็ดี ต้องรู้จักความเหมาะสมสมควร ในการรับ ในการบริโภคใช้สอยสิ่งเหล่านั้น เมื่อใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทอง ก็จะต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่าย แม้ในการพูด การปฏิบัติภารกิจ การงาน ก็อยู่ในความเหมาะสมสมควร ในการเลี้ยงชีพก็ไม่หรูหราฟุ่มเฟือยจนเกินไป ในขณะเดียวกันก็ไม่กระเบียดกระเสียนจนเกินไป

๕. กาลัญญตา *ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา* เวลานี้เป็น เวลาอะไร เราอยู่ที่ไหน ควรทำอะไร เช่น เล่นเป็นเล่น เรียนเป็น เรียน พักผ่อนเป็นพักผ่อน ทำงานเป็นทำงาน อยู่ที่ กาละ ซึ่งเรา สัมพันธ์ในขณะนั้นๆ เช่น ในขณะฟังเทศน์อยู่ ก็รู้ว่าขณะนี้เรากำลัง ฟังเทศน์อยู่ การปฏิบัติตนอย่างไรจึงเหมาะสม แต่สถานะของผู้ที่ กำลังฟังพระธรรมเทศนาขณะนี้เป็นเวลาอน ควรจะทำใจอย่างไร จึงจะนอนพักผ่อนให้สบาย เป็นต้น

๖. ปริสัญญุตตา *ความเป็นผู้รู้ชุมชน* คนเรานั้นแตกต่างกันทางด้านศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความ เชื่อถือ ค่านิยมต่างๆ เพราะฉะนั้น เมื่อเข้าไปสู่กลุ่มชนใดก็ตาม จะ ต้องมองให้ชัดเจนว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นคนเช่นไร เป็นพาลหรือ บัณฑิต ควรคบหรือไม่ควรคบ ควรจะแสดงอาการกิริยาอย่างไร จะ นั่ง จะยืน จะเดิน จะลุก แม้จะรับประทานอาหารว่าควรปฏิบัติตน อย่างไม่ดี จึงจะไม่เสียกิริยา ไม่เสียความเป็นผู้ดี

การปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้องต่อกลุ่มคนในแต่ละ ขณะ ในแต่ละกรณีนั้น จำต้องอาศัยความรู้ในเรื่องกลุ่มคน เหล่านั้นอย่างชัดเจน

๗. บุคคลปิโรปรัญญตา *การรู้จักว่าใครเป็นใครมาจากไหน* มีเทือกเขาเหล่ากออย่างไร เป็นคนดีหรือคนไม่ดี ควรคบ หรือไม่ควรคบ ถ้าควรคบ จะคบกันระดับใด ควรต้อนรับหรือไม่ควร ต้อนรับ ถ้าต้อนรับจะต้อนรับอย่างไร เป็นการปฏิบัติอนุวัตรตาม คล้อยตามสถานะของบุคคลที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง

สรุปว่าจะต้องเกิดประโยชน์จากการเกี่ยวข้องคบหาสมาคม กับบุคคลเหล่านั้น

นิเทศธรรม

๓๑๕

ธรรมะทั้ง ๗ ประการนี้ เมื่อกล่าวโดยภาคปฏิบัติ แม้เพียง
ขณะเดียว ก็ถือว่าเราปฏิบัติธรรมครบแล้วทั้ง ๗ ข้อ เช่น การใช้
เหตุผลด้วยตนเอง ในสถานที่บางแห่งซึ่งมีคนบางคน กลุ่มคนบาง
พวกนั่งฟังอยู่นั้น การใช้เหตุผลเช่นไรจึงจะเป็นการเหมาะสม แสดง
ว่าในขณะนั้น สัมปยุตธรรม ทั้ง ๗ ข้อ ก็ขยับเขยื้อนเป็นปัจจัยส่งเสริม
สนับสนุนกันอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติทางศาสนานั้น

พระพุทธเจ้าทรงใช้คำอยู่ประโยค หนึ่ง ซึ่งได้ยินบ่อยๆ ได้
เห็นบ่อยๆ ว่า “ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ
ยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม”

ปฏิบัติธรรม เช่น ชันติ และสมควรแก่ธรรม คืออะไร? คือ
สมควรแก่เหตุ แก่ตัวของบุคคลนั้น แก่กาลนั้น แก่ความเหมาะ
ความควร แก่กลุ่มคนและแก่บุคคล เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้ใช้ชันติ
ไปในทุกกรณี แต่ในการใช้ชันตินั้น ก็ต้องดูเหตุผลในการใช้ กลุ่มคน
บุคคลที่เราจะใช้ เวลาที่จะใช้ ความเหมาะสมความควรที่จะใช้ จะใช้
มากขนาดไหนใช้น้อยขนาดไหนนั้น นั่นคือ การปฏิบัติธรรม สมควร
แก่ธรรม

ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม คืออย่างไร?

คือ เหตุผล ตน กาล ประมาณ ชุมชน บุคคล ที่เข้าไป
เกี่ยวข้องกับขณะนั้นๆ สัมปยุตธรรม จึงเป็นธรรมะที่เราจะต้องใช้อยู่
สม่ำเสมอ และต่อเนื่องกันไป ไม่ให้เกิดความบกพร่องผิดพลาด
บางครั้งคำพูดเพียงประโยคเดียว แต่ว่าพูดผิดกลุ่มคน ก็พร้อมที่จะ
เกิดปัญหาขึ้นมามากมายอย่างที่โบราณท่านสอนไว้ว่า “พลั้งปาก
เสียศีล พลั้งตีนตกคัมไม้” นั่นเอง

กถาวัตถุ ๑๐ ประการ

คำว่า กถาวัตถุ คือ เรื่องที่บุคคลควรนำมาพูดจาสนทนา กัน เพราะว่าหลักการในการพูดที่พึงประสงค์ในทางพระพุทธ ศาสนาดังที่ได้กล่าวไว้ในส่วนที่ว่าด้วยวาจาว่า การจะพูดอะไร ออกไปนั้น ทรงสอนให้มองดูว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องดี เป็นธรรม เกิดประโยชน์ ผู้ฟังชอบใจ หรือบางครั้งอาจจะไม่ชอบใจ แต่ว่าถึงกาลที่จะพูดก็ให้พูดเรื่องราวเหล่านั้นได้

แม้พวกวจีสุจจริต ทั้ง ๔ ประการ คือ

พูดคำสัตย์คำจริง, คำส่งเสริมสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับสามัคคี, คำไพเราะอ่อนหวาน, และคำมีประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้น จากความรู้สึกเมตตาและหวังดีต่อคนที่ตนพูดด้วยและพูดถึง

ทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟัง คือพูดแล้วกิเลสที่ ยังไม่เกิดจะไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะผ่อนคลายบรรเทาลงไป

ธรรมะที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้น ธรรมะที่เกิดขึ้นแล้วจะ เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ

ข้อความเรื่องราวในลักษณะที่เป็นสิ่งที่ควรนำมาพูดกัน เพราะพูดแล้วคนฟังก็ได้ประโยชน์ คนพูดก็ได้ประโยชน์ ใจของผู้พูด เป็นมโนสุจจริต วาจาของผู้พูดเป็นวจีสุจจริต คนฟังก็เกิดมโนสุจจริต จากเรื่องที่ได้ยินได้ฟังในขณะนั้นๆ เรื่องที่ควรนำมาพูดกัน

ทรงจำแนกแสดงไว้ ๑๐ ประการ

๑. อับปิจฉกถา การพูดที่มีลักษณะเชิงชวนชักชวน ให้เกิดความปรารถนาล้นหลาม ลดละความอยากที่มากเกินไป เกิน ความจำเป็นลงไป ความโลภ ความปรารถนา ความอยากได้ ก็

นิเทศธรรม

บรรเทาเบาบางตามลงไป เพราะได้ยิน ได้ฟังถ้อยคำที่เชิญชวน ชักชวนให้มีความปรารถนาน้อย

๒. สันตญญูภิกขา ถ้อยคำที่เชิญชวน ชักชวนให้ผู้ฟัง มีความสันโดษ ยินดีตามมีตามได้ใน การแสวงหาปัจจัย ๔ ก็ยินดี ตามกำลังของตนเอง ในการครอบครอง การถือครอง ก็ยินดีตามที่ ได้มา ในชั้นบริโภคนิสัยก็ยินดีตามเหมาะสมควร เป็นการ ลดละบรรเทากิเลส ประเภทโลภะไว้ ให้อยู่ในจุดที่อย่างน้อยที่สุดก็ สามารถควบคุมไว้ได้

๓. ปวิเวกภิกขา ข้อความที่เชิญชวน ชักชวนให้จิตใจ ใ้มน้อมเข้าหาความสงบ เชิญชวน ชักชวนให้ยินดีในสถานที่ที่ สงัดเงียบ ปราศจากผู้คน และเสียงรบกวนให้จิตใจมีความพร้อมที่ จะละบาป ละอกุศล เพิ่มพูนกุศล คือ ความดีขึ้นมา ชื่อว่าเป็นภิกขา ที่ชักนำให้เกิดความยินดีในที่สงัด แม้แต่การเชิญชวนชักชวนให้ยิ่ง ไปกว่านั้น เช่น ให้สงัดจากบาป จากอกุศล ที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา ก็ชื่อว่า เป็นการชักชวนให้เกิดความยินดีในที่สงัด

๔. อสังสัคคภิกขา ถ้อยคำที่เชิญชวน ชักชวนให้ไม่ คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ในลักษณะที่จะเพิ่มกิเลสที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วจะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ทำให้กุศลซึ่งมีอยู่ เสื่อมถอยลงไป กุศลที่ยังไม่เกิด ไม่มีโอกาสเกิดขึ้น การคลุกคลีในลักษณะนี้จะ ทำให้ตกต่ำไปจากพระสัทธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ประกาศแสดงไว้ดีแล้ว

๕. วิริยารัมภภิกขา ถ้อยคำที่เชิญชวนชักชวนให้เริ่ม ปรารถนาความเพียร โดยไม่ปล่อยกาลเวลาให้ผ่านพ้นไป ความ

เพียรที่พึงประสงค์ และควรแก่การชักชวนนั้น คือเพียรในการ
ป้องกันบาป ในการละบาป ในการเพิ่มพูนบุญ และการรักษาความ
ดีเอาไว้ ชื่อว่า ถ้อยคำที่กระตุ้น เร่งเร้า เชิญชวนให้ปรารถนาความเพียร

๖. สีลกถา ถ้อยคำที่พูดกันเรื่องศีล กล่าวถึงหลักใน
เชิงปริยัติ เหตุเกิดของศีล อากาของศีล ลักษณะของศีล ผล
ปรากฏของศีลที่เห็นได้ในขณะนั้นๆ ตลอดจนนำอานิสงส์ของศีล
มาพูดจาชี้แจง แสดงให้ฟัง เพื่อปลุกชั้นทะอุตสาหะ ที่จะรักษา
สมาทานศีลให้มีความถูกต้องสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อทำได้เช่นนี้
กิเลสซึ่งตรงกันข้ามกับศีลข้อนั้นๆจะถูกสงบไว้ไม่ให้มีอำนาจอิทธิพล
เหนือการแสดงออกทางกาย ทางวาจาของบุคคลผู้นั้น

**๗. สมာธิกถา ถ้อยคำที่เชิญชวน ชักชวน ให้มีความ
โน้มน้อมเข้าหาสมาธิ** ปลุกเร้าให้ใช้ความเพียรพยายามทำใจของ
ตนให้สงบจากอารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจ ได้แก่ นิวรณ์ทั้ง ๕ ประการ
ซึ่งในการพูดนั้น อาจจะนำตัวอย่างนิทาน บุคคลเรื่องราว หลักการ
ประพฤติ ปฏิบัติ จนโน้มนำความคิดจิตใจของผู้ฟัง ให้พอใจ ยินดี
ในสมาธิ

๘. ปัญญาถา การเชิญชวนเรื่องปัญญา ชักชวนให้
เห็นคุณค่าของปัญญา ลักษณะของปัญญา เหตุเกิดของปัญญา
ผลดีงามของปัญญา ที่บุคคลจะพึงได้ในชั้นต่างๆ ตลอดถึงผลสูงสุด
คือ สร้างงานให้ประสบความสำเร็จในภาระหน้าที่ ล้วนแล้วแต่เป็น
ผลที่เกิดสืบเนื่องมาจากปัญญาทั้งนั้น เพื่อปลุกชั้นทะ ความพอใจ
ความเพียรพยายามให้บุคคลริบเร่งเสริมสร้างตัวเอง ให้เป็นผู้มี
ปัญญา อย่างน้อยที่สุดก็ให้มีปัญญาคุ่มครองตน รักษาตนได้

๘. วิมุตตติกา การเจริญชวัน ชักชวัน ให้มีความพอใจ
ยินดี ในวิมุตติ คือ จิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส วิมุตติ คือ
จิตที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลส นั้น ทรงแสดงไว้ ๕ ระดับด้วยกัน
คือ

๑. ตทังควิมุตติ การหลุดพ้นในองค์นั้นๆ ในเรื่อง
นั้นๆ สงบความโกรธได้ก็ชื่อว่า พ้นจากกิเลสได้ในขณะนั้นๆ

๒. วิกัมภณวิมุตติ หลุดพ้นด้วยการประพฤติปฏิบัติ
ตามหลักของสมถกรรมฐาน จนได้สมาธิ ได้ฌานในองค์นั้นๆ
ตราบเท่าที่สมาธิในองค์ฌานนั้นยังมีอยู่ กิเลส คือ นิวรณ์ทั้ง ๕
ประการ ก็จะไม่เกิดขึ้นกัลุ่มรุมใจ

๓. สมุจเฉทวิมุตติ หลุดพ้นด้วยการตัดขาดไปจริงๆ
ในจุดที่สมบุรณ์นั้น หมายถึง พระอริยบุคคลตั้งแต่ โสดาบันขึ้นไป แต่
ระดับทั่วไป บุคคลก็สามารถทำใจของตนให้หลุดพ้นจากความชั่ว
ในระดับนั้นๆ ได้ ตามสมควรแก่กำลัง การประพฤติ การปฏิบัติ

๔. ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ หลุดพ้นด้วยการสงบจาก
อารมณ์ที่มายั่วยวนให้เกิดกิเลส เนื่องจากภายในใจไม่มีกิเลส
อารมณ์นั้นๆ ก็ไม่มีอิทธิพลเหนือใจของท่าน ได้ชื่อว่า เป็นคนที่
ไม่หวั่นไหว ทั้งในยามที่ประสบความสุข และความทุกข์

๕. นิสสรณวิมุตติ หลุดพ้นด้วยการออกไปจากเพลิง
กิเลส และเพลิงทุกข์ จนตลอดถึงสังสารวัฏ

สองประเภทแรก เป็นการหลุดพ้นระดับ โลกียะ สาม
ประเภทหลัง เป็นความหลุดพ้นระดับโลกุตตระ แต่สามารถปรับใช้
ในระดับโลกียะได้ ตามสมควรแก่ฐานะของการประพฤติปฏิบัติ

เมื่อนำเรื่องราวบุคคล สภาพจิตเช่นนี้มาสนทนาปราศรัยกัน ก็จะ
ช่วยปลุกเร้าให้คนเกิดความพอใจ ยินดีที่จะสัมผัสผล คือ วิมุตติ
เหล่านั้น เพราะบรรดารสทั้งหลายนั้น คำสอนในพระพุทธศาสนา
ถือว่า รสแห่งธรรมชนะรสทั้งปวง และบรรดารสแห่งธรรมนั้น
วิมุตติรส คือ รสซึ่งเกิดขึ้นจากจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลส และ
เพลิงทุกข์ เป็นที่รวมของรสทั้งหลาย อันเกิดขึ้นจากการศึกษา และ
ประพฤติปฏิบัติธรรม

๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา การสนทนาถึงความรู้
ความเห็นในสภาพจิตที่มีความหลุดพ้น ข้อนี้เป็นผลซึ่งเกิดขึ้นแก่
บุคคล ผู้มีจิตหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสทั้งหลาย เหมือนกับคน
ที่หายป่วยรู้ได้ด้วยตัวเองว่า ตนหายป่วยแล้ว เมื่อได้รับประทาน
อาหารก็รู้ได้ด้วยตนเองว่า ตนเองอิ่มแล้ว

พระอริยะบุคคลที่ท่านบรรลุมรรคผลก็เป็นเช่นนั้น ท่าน
เกิดญาณรู้ด้วยใจของตนเองว่า

ทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ได้กำหนดรู้แล้ว

สมุทัยที่ควรละ ได้ละแล้ว

นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ได้ทำให้แจ้งแล้ว

มรรคที่ควรเจริญ ได้เจริญแล้ว

กถาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการ จึงเป็นเรื่องที่ควรนำมาคุยกัน
เพราะนั่นคือการสนทนาในสิ่งที่เรียกว่า เป็นธรรม ยุติด้วยธรรม
เป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นอุดมมงคลให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน

สารานุกรม ๒

คนที่อยู่ร่วมกันนั้นตามสัญชาตญาณของการอยู่ร่วมกันคือสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิต ยังต้องการความรัก ต้องการความอบอุ่น ความปลอดภัย ต้องการสิ่งที่พึงพำนักอาศัย ต้องการได้มีการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการให้มีสันตนาการในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะความเรียกร้องต้องการตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต

ในทางพระพุทธศาสนานั้น กลุ่มพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิตเป็นการแบ่งกลุ่มของบุคคล ซึ่งมาจากสกุลแตกต่างกันทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม แต่เมื่อต้องมาอยู่ร่วมกันในวัฒนธรรมชาวพุทธ จำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยการมีคุณธรรมเป็นจุดกลางทางความคิด ที่มาพบกันโดยการปลุกฝังให้เกิดความรักความเคารพต่อกัน แต่ความรัก ความเคารพนั้นเป็นผลซึ่งจะเกิดขึ้นอาจจากการแสดงความมีน้ำใจคือสงเคราะห์อนุเคราะห์ต่อกัน เมื่อมีความรักความเคารพกัน สงเคราะห์อนุเคราะห์กันแล้ว การทะเลาะวิวาทกันก็จะไม่เกิดขึ้น

เมื่อไม่มีการทะเลาะวิวาทกัน ความสามัคคีซึ่งเป็นผลที่พึงประสงค์ของหมู่คณะทุกหมู่คณะ ไม่ว่าจะยุคใด สมัยใด ก็จะมีบังเกิดขึ้นจากนั้น เอกภาพ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางกิจกรรมทางผลประโยชน์ ทางการศึกษา ทางการประพฤติปฏิบัติ ก็จะมีบังเกิดขึ้นติดตามมา เหล่านี้เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน แต่ในขณะเดียวกัน กล่าวในต้นเหตุ ผลของสิ่งที่ดีงามเหล่านี้เป็นผลรวมยอดซึ่งจะเกิดขึ้นโดยการสร้างเหตุ

เฉพาะในที่นี้ ทรงแสดงว่า เป็นสาราณียธรรม คือ ธรรมที่จะนำใจของบุคคลให้ระลึกถึงกัน ผูกพันเชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจตามหลักคำโคลงที่ว่า

รักกันอยู่ขอบฟ้า เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
ซังกันบ่แลเหลียว ตาต่อ กันนา
เหมือนขอบฟ้ามาป้อง ป่าไม้มาบัง
หลักที่เป็นสาราณียธรรม ๖ ประการคือ

๑. เมตตากายกรรม จะทำอะไรก็ให้ทำด้วยเมตตา ได้แก่ การแสดงความมีน้ำใจ ช่วยเหลือขวนขวายในกิจการงานต่างๆ ที่ควรของเพื่อนภิกษุสามเณร ของเพื่อนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นต่อหน้า หรือลับหลังก็ตาม

๒. เมตตาวจีกรรม จะพูดอะไรก็ประกอบด้วยเมตตา ต่อเพื่อนภิกษุสามเณร ทั้งต่อหน้าและลับหลัง พูดวาจาที่เป็นคำสัตย์ คำจริง คำส่งเสริมสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับสามัคคี คำไพเราะอ่อนหวาน และคำที่มีประโยชน์อันเป็นคำที่มีพื้นฐานมาจากเมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วย และคนที่ตนพูดถึง พูดต่อหน้าอย่างไร ลับหลังก็ต้องพูดอย่างนั้น พูดลับหลังอย่างไร ต่อหน้าก็พูดอย่างนั้น

๓. เมตตามโนกรรม จะคิดอะไรก็คิดกันด้วยเมตตา ต่อเพื่อนภิกษุสามเณร ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตานั้น ได้แก่ การตั้งความรู้สึกในคนและสัตว์ทั้งหลายว่า ชีวิตแต่ละชีวิตไม่ต้องการความทุกข์ แต่ต้องการความสุขฉันใด เพราะฉะนั้นขอให้บุคคลนั้นๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่มีเวร ไม่มีภัย

ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละคนอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน เมื่อจะคิดถึงใครก็ตาม ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่า เป็นภิกษุสามเณรเท่านั้น ให้คิดถึงกันด้วยเมตตาและพร้อมที่จะแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทั้งต่อหน้าและลับหลังบุคคลเหล่านั้น

๔. แบ่งปันลาภที่ตนได้มา ในทางที่ชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร ไม่หวังไว้บริโภคนเฉพาะเพียงผู้เดียว หลักการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสามเณรนั้น ต้องเลี้ยงชีพด้วยลำแข้งของตัวเอง เทียบภิกษาจาร บิณฑบาตอาหารจากชาวบ้านผู้มีศรัทธา เป็นการได้อาหารมาในทางที่ชอบธรรม แต่ว่าการได้ปัจจัย ๔ นั้น คนเรามีวาสนาบารมีไม่เหมือนกัน บางคนได้มากจนเหลือกินเหลือใช้ บางคนได้น้อยจนไม่ค่อยพอกินพอใช้ บางคนอาจจะน้อยจนไม่ค่อยมีกินมีใช้ เพราะฉะนั้นคนที่ได้ลาภผลมาในทางที่ชอบมาก จึงควรแสดงออกซึ่งเมตตาทางกายกรรมทางวจีกรรม ที่สะท้อนมาจากใจด้วยการเอื้อเพื่อแบ่งปันเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน

๕. รักษาศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่น ๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น การอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสามเณรนั้น ค่อนข้างจะอาถรรพ์ แม้จะงိုไปบ้าง จะเข่อไปบ้าง แต่ถ้าไม่มีปัญหาเรื่องการประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้ที่เกี่ยวข้องกัน แม้จะเป็นเพื่อนรักร่วมใจกัน ถ้าคนหนึ่งละเมิดศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ จะกลายเป็นที่รังเกียจดูหมิ่นของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน การอยู่ร่วมกันโดย

ปกติสุขที่ประสงค์ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องพยายามปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักของศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยให้มองว่าข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้อย่างไร ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ใครปฏิบัติถูกต้องตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ก็ปฏิบัติไปตามเขา ทำให้เกิดเป็นความเรียบร้อยสวยงามขึ้นที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า สังฆไสภโณ คือ หมู่คณะที่งดงาม

๖. มีความเห็นร่วมกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่น ๆ ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน เรื่องของความเห็นนั้นฐานะของภิกษุในพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นความเห็นเกี่ยวกับวินัย ก็ต้องเอาวินัยเป็นมาตรฐานในการกำหนดตัดสินว่าความเห็นของใครถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมะ ก็ตรวจสอบเทียบเคียง สอบทานกับหลักธรรมะว่าข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร แล้วก็หาจุดกลางทางความคิด มาพบกันที่นี่

แต่บางอย่างเป็นเรื่องของกิจการงาน หรือแม้แต่เรื่องความเห็นทั่วไป อาจจะมีความขัดแย้งในหลักการและวิธีการบางอย่าง แต่ว่าสามารถประสพผลเช่นเดียวกันได้ ก็ต้องประนีประนอมกัน ไม่ก่อการทะเลาะวิวาท เพราะเหตุว่าความเห็นขัดแย้งกัน เว้นไว้แต่บุคคลนั้นมีความเห็นขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ซึ่งภิกษุสามเณรผู้ห่วงใยพระพุทธศาสนา จะต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะขจัดปรีวาทเหล่านั้น ให้ยุติลงด้วยความเรียบร้อย

หลักสาราณียธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ เป็นหลักการอยู่ร่วมกัน อย่างความมีเมตตาจิตต่อกัน ปรรณนาความสุขความ

เจริญแก่กันและกัน เมื่ออยู่ร่วมกันได้เช่นนี้ ก็จะก่อให้เกิดเป็น ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาทกัน เป็นไปเพื่อความสมานสามัคคี เอกภาพในสถาบัน สังคม ตลอดถึงประเทศชาติ ตลอดถึงโลกอันเป็นส่วนรวม

อภิธานิยธรรม ๗

การอยู่ร่วมกันของคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ก็ย่อมปรารถนาให้การอยู่ร่วมกัน เป็นไปเพื่อความสุข ความเจริญ ไม่ให้เกิดความเสื่อมขึ้นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่บรรดาผลทั้งหลายนั้น จะต้องเกิดขึ้นมาจากเหตุ

อภิธานิยธรรม คือ ธรรมะที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อมเลย หากว่าบุคคลกลุ่มนั้น มีการศึกษามีการฝึกปฏิบัติในหลักอภิธานิยธรรมอยู่ เฉพาะในที่นี้ทรงแสดงไว้ ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ คนที่อยู่ร่วมกันนั้นมีการงาน ช่างคราว เรื่องราวที่จะต้องแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระดมความคิดกันเพื่อช่วยกันแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์พัฒนาสิ่งที่ดีงาม ให้บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น การประชุมกันเพื่อทำงานอันเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ จึงต้องหมั่นประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ

๒. เมื่อประชุม ก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่หมู่คณะจะต้องทำ

เป็นการประชุมที่พร้อมเพียงโดยธรรม เป็นการประชุม
ของบุคคลที่มีสมานฉันท์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้าร่วมกิจกรรม
ด้วยความสุจริตใจ จริงใจ ต่อหมู่คณะที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เพราะ
ฉะนั้น คราวใดจะต้องประชุมก็ต้องพร้อมเพียงกันประชุม ถ้าจะ
เลิกก็ต้องเลิกพร้อมกัน มติของที่ประชุมตกลงกันว่าอย่างไร ให้ใคร
มีหน้าที่อย่างไร ปฏิบัติอย่างไร ร่วมกันทำอะไร ก็ต้องพร้อมใจกัน
กระทำกิจของหมู่คณะของตน เพื่อให้เกิดผลเป็นประโยชน์เกื้อกูล
เป็นความสุข ความเจริญแก่หมู่คณะ

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติขึ้น
ไม่เพิกถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมทานศึกษา
ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะ
เสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทรงตั้งพระธรรมวินัยไว้ในฐานะแทน
พระองค์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราแสดง
แล้วบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จะเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับ
ไปแล้ว”

พระวินัยที่พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติไว้นั้น เป็นการบัญญัติ
ในท่ามกลางพระสงฆ์ ซึ่งมีพระอริยสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมาก สงฆ์ใน
ที่ประชุมยอมรับว่าเป็นความดีงามที่ได้ทรงบัญญัติวินัยข้อนั้นๆ ขึ้น
และท่านก็มีการถือตามประเพณีปฏิบัติตามกันมาโดยลำดับ

ในมติที่ประชุมคราวปฐมสังคายนา พระมหาเถระอรหันต์
ทั้ง ๕๐๐ รูป ได้ลงมติร่วมกันว่า จะไม่เพิกถอนสิกขาบท แม้จะเป็น
สิกขาบทเล็กน้อยก็ตาม ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติเอาไว้

การถือปฏิบัติในลักษณะนี้ เป็นกิจที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องสรรเสริญ เช่น คราวหนึ่ง พระอุปเสนวังคันตบุตร ผู้เป็นน้องชายของพระสารีบุตร ท่านเป็นพระอรหันต์มีลูกศิษย์เป็นบริวารถึง ๕๐๐ รูป ถืออุดงค์เหมือนกันถึง ๔ ข้อ ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในป่า นอกกรุงสาวัตถี ตามประเพณีของพระพุทธเจ้าที่จะต้องมีการหลีกเร้นอยู่เป็นการส่วนพระองค์ระยะหนึ่งในแต่ละปี

พระสงฆ์ในกรุงสาวัตถี ได้ตกลงกันว่า ใครเข้าเฝ้ารบกวนพระพุทธเจ้าในช่วงนี้ปรับอาบัติปาจิตตีย์ พระอุปเสนวังคันตบุตรไม่ได้ทราบเรื่องกติกาดังกล่าวของท่านเหล่านั้น เมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลังจากผ่านการสนทนาไปพอสมควร ได้รับสั่งถามว่า

“อุปเสนะ ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายได้ตกลงกันว่า ใครเข้าเฝ้าตถาคต จะปรับอาบัติปาจิตตีย์ เธอมีความเห็นว่าอย่างไร?”

พระอุปเสนวังคันตบุตร ได้ลุกขึ้นประณมมือ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“คณะสงฆ์ตกลงกันอย่างไร ข้าพระองค์ไม่ทราบ แต่สำหรับข้าพระองค์แล้ว จะไม่บัญญัติสิ่งที่พระองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติขึ้น จะไม่เพิกถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว จะสมาทานศึกษา สำเนียงก ประพฤติปฏิบัติเฉพาะสิกขาบทที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้เท่านั้น”

พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาว่า

“สาธุ สาธุ ถูกต้องดีงาม ที่มีความคิดเช่นนั้น”

นี่คือหลักที่พระอรหันต์ได้ยึดถือประพฤติปฏิบัติมา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนและอนุโมทนาแก่บุคคลผู้กระทำเช่นนั้น

ในปัจจุบัน แม้เหตุการณ์จะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง พระวินัย บางอย่างไม่มีการบังคับให้ประพฤติปฏิบัติ ล่วงกาลสมัยไปก็เป็น เรื่องของพระวินัยข้อนั้น แม้วินัยที่ล่วงกาลสมัยก็ตาม หรือยังอยู่ใน กาลสมัยก็ตาม บุคคลก็ต้องยึดถือศึกษาเอาไว้ การใดต้อง ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระวินัย ก็ต้องปฏิบัติไปตามนั้น เป็นการ สร้างหลักการอยู่ร่วมกันอย่างมีศีลเสมอกัน มีความเคารพนับถือไม่ รังเกียดต่อกัน

๔. ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่ เป็นประธานในสงฆ์ เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน นี่เป็น หลักการเคารพนับถือในชั้นของการบริหารหมู่คณะ ภิกษุสามเณร ทุกรูปจะต้องให้ความเคารพนับถือพระผู้ใหญ่เหนือตน และพระทุกรู ปจะต้องให้ความเคารพพระเถระที่เป็นประธานในหมู่สงฆ์ เช่น ภายใต้วัดมีเจ้าอาวาสและเจ้าคณะที่ลดหลั่นกันลงมาโดยลำดับ ในสายของการบริหาร การอยู่ร่วมกันนั้นจะต้องมีที่ยึดเหนี่ยว มีที่พึ่ง พำนัก มีท่านผู้เป็นหลักเป็นประธานในหมู่คณะเหล่านั้น จึงจะ เป็นการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข

๕. ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่บังเกิดขึ้น การประพฤติ พรหมจรรย์อยู่ในเพศของภิกษุ นั้น จุดเน้นที่สำคัญ คือ การบรรเทา ราคะ ความกำหนัดรักใคร่พอใจยินดีในอารมณ์ทั้งหลาย บางครั้ง ความรู้สึกใคร่ รักใคร่ ปรารถนา พอใจ ยินดี ดิ้นรนทะยานอยาก บังเกิดขึ้นภายในใจ ก็ต้องพยายามควบคุมความคิดเอาไว้ ไม่ปล่อย

ให้อำนาจของความอยากบังเกิดขึ้นครอบงำใจ จนกระทั่งทำอะไร พุด
อะไรไป ตามอำนาจของกิเลสเหล่านั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการผิด
ระเบียบวินัยทางพระพุทธศาสนาแล้ว อาจจะต้องขาดจากความเป็น
พระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้ เพราะบทบัญญัติที่เป็นปาราชิก
ทั้ง ๔ ข้อนั้น พึงสังเกตว่า นอกจากข้อฆ่ามนุษย์แล้ว ล้วนแต่เป็นเรื่อง
ลู่อำนาจแก่ความอยากที่บังเกิดขึ้นทั้งนั้น

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า เสนาสนะที่สงบเงียบปราศจาก
เสียงรบกวน เพราะการครองเพศเป็นภิกษุ มุ่งประพฤติปฏิบัติให้มี
ความสมบูรณ์ ประณีตในศีล สมาธิ ปัญญา การปฏิบัติในศีล สมาธิ
ปัญญา จะให้เกิดผลสมบูรณ์เต็มเม็ดเต็มหน่วยนั้น จะต้องอาศัย
การอยู่ในสถานที่สงบเงียบปราศจากเสียงรบกวน แม้แต่พระผู้มี
พระภาคเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ยังเลือกเสด็จไป
ประทับที่อุรุเวลาเสนานิคม เพราะเป็นสถานที่เงียบสงบ เหมาะแก่
การบำเพ็ญเพียรทางจิต

๗. ตั้งใจอยู่ว่า ภิกษุสามเณรผู้มีศีลที่ยังไม่มาสู่อาราม
ก็ขอให้มาที่มาแล้วก็ขอให้มีความสุข ข้อนี้เป็นการตั้งกัลยาณจิต ด้วย
ความรู้สึกยอมรับนับถือสถานะของเพื่อนภิกษุ สามเณรผู้มีศีล ทั้ง
ที่อยู่ภายในวัดและที่ยังไม่มา ให้ยอมรับสถานะของตนที่เกี่ยวข้อง
กับวัดว่าเป็นเพียงผู้อาศัยวัดเท่านั้นวัดนั้นพุทธบริษัทได้สร้างขึ้น อุทิศ
แก่สงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ แม้ตนจะเป็นหัวหน้าสร้างวัดขึ้นมา เมื่อ
สร้างไปแล้วก็กลายเป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา สถานะของวัดก็
กลายเป็นสถานที่ศาสนสถาน สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์
ที่มาจากทิศทั้ง ๔ การแสดงความมีน้ำใจในลักษณะนี้ เมื่อเพื่อน

ภิกษุสามเณรผู้มีศีล (ท่านเน้นที่ท่านผู้มีศีล) มาสู่อารามควรได้รับการต้อนรับ ได้รับความอบอุ่น ความสะดวกสบาย ในการอยู่อาศัยร่วมกัน เมื่อมาแล้ว อยู่แล้ว ท่านก็ได้รับความสุขใจ ความเข้าใจ

การปฏิบัติตามคุณธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ มีอยู่ในหมู่คณะใด หมู่คณะนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จเลย จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองฝ่ายเดียว จึงทรงเรียกว่า อปริหานิยธรรม แปลว่า ธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อม แต่จะเป็นไปเพื่อความเจริญ

ประเด็นที่สำคัญ ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุความไม่เสื่อมกับความเจริญจึงเป็นผล

เพราะฉะนั้น บุคคลจะได้รับผลเหล่านี้ ก็ต้องสร้างเหตุ คือ ศึกษา และประพฤติปฏิบัติให้สมบูรณ์แล้วความเจริญฝ่ายเดียวก็จะเกิดขึ้นแก่หมู่คณะนั้นๆ

ธรรมนำโลกและชีวิต

หลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา คือ พระศาสดา อยู่ในฐานะของผู้บอกหนทางให้เท่านั้น แต่การจะบรรลุผลที่ตนต้องการได้ ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมของบุคคลเหล่านั้นเป็นสำคัญ พระธรรมจึงเป็นผู้สร้าง บำรุงรักษา พัฒนา ตลอดจนนำพาชาวโลกไปสู่สันติสุขได้ทุกระดับ หากชาวโลกได้น้อมนำธรรมเหล่านั้น มาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมถูกต้องตามสมควรแก่กรณีนั้นๆ

ธรรมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มธรรมที่ทรงแสดงเหตุเพื่อผล ที่พึงประสงค์ของสรรพชีวิตในโลกนี้ ขอเพียงแต่ชาวโลก ได้ศึกษา ปฏิบัติ จนสัมผัสมวลได้เท่านั้น พระธรรมย่อมพร้อมที่จะนำโลก นำชีวิต ให้ประสบผลดีตามที่ทรงแสดงได้เสมอ

ขอวิญญูชนได้โปรดศึกษา พิจารณา และน้อมนำธรรมต่อไปนี้ไปปฏิบัติเถิด เมื่อนั้นผลที่ทรงแสดงไว้ว่าบุคคลจะได้จากการปฏิบัติตามกลุ่มธรรมนั้นๆ ก็จะเป็นอย่าง ที่ทรงแสดงไว้ทุกประการ ธรรมเหล่านั้น คือ

ธรรมที่มีอุปการะมาก ๒

การได้รับอุปการะจากสิ่งและบุคคลอื่น เป็นเรื่องที่มีความจำเป็น แม้ในแง่ของความเป็นจริงตนจะเป็นที่พึ่งของตนก็ตาม แต่ว่าการดำรงชีวิตเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย ดังนั้นตนเป็นที่พึ่งของตนเป็นเรื่องหลัก แต่ส่วนอื่นก็ต้องมีปัจจัยเข้ามาประกอบสนับสนุนให้เกิดการพึ่งตน เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน นั่นคือการได้รับอุปการะส่งเสริมสนับสนุนจากสิ่งและบุคคลอื่น แต่ว่าสิ่งและบุคคลอื่นนั้นไม่ได้อยู่ร่วมกันกับเราตลอดไป แม้แต่มารดา บิดา บางโอกาสท่านก็ไม่อาจที่จะช่วยเหลืออะไรเราได้ เพราะเราไม่ได้อยู่ร่วมกับท่าน

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมไว้ ๒ ข้อ ว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ธรรมเหล่านั้นเมื่อบุคคลพัฒนาขึ้นแล้ว จะอยู่ภายในใจของบุคคล คุ้มครองใจรักษาใจเอาไว้ เราจะอยู่ในที่ไหนจะทำอะไร จะไปในที่ใดก็ตาม ธรรมเหล่านั้นจะติดตามบุคคลไปเหมือนเงาที่ติดตามบุคคลไป

ส่วนธรรมนั้นจะมีอุปการะคุณต่อบุคคลเหล่านั้น คือ

๑. สติ ความระลึกได้ ความระลึกได้นั้นเป็นธรรมะที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มธรรมต่างๆ เป็นอันมาก เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่บุคคลไม่สามารถจะขาดได้ ในชีวิตจริงนั้นคนสามารถขาดสติได้ได้ในบางโอกาส แต่จะขาดสติไม่ได้

สติ คือ การระลึกถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว สิ่งที่ทำ คำที่พูด เรื่องที่คิด ทั้งของตนและของบุคคลอื่นมานานแล้วได้ เพราะการที่เราจะทำอะไรก็ตาม เราจะต้องมีอดีตเก็บสะสมไว้ จึงจะนำมาใช้ในปัจจุบันได้

หากระลึกถึงสิ่งในอดีตไม่ได้ เวลาจะทำจะพูด แม้จะคิด
ในปัจจุบัน ก็ทำพูด คิด ไม่ได้ แต่เมื่อบุคคลมีสติสามารถเหนี่ยว
ระลึกถึงเรื่องที่ทำคำที่พูดสิ่งที่คิด แม้นานแล้วได้ในขณะทำ ใน
ขณะพูด ในขณะคิด ก็ระลึกทันอยู่ทุกขณะ หลังจากได้ทำได้พูดได้
คิดไปแล้ว ก็นึกออกแม้ว่าเกิดพลังพลาดขึ้น แต่ระลึกได้ว่าพลัง
พลาดไป ก็แก้ไขได้ในขณะนั้น ปัญหาที่น่าจะเกิดก็เกิดขึ้นไม่ได้
เพราะเราได้ขจัดสาเหตุของปัญหาไปแล้ว

สติที่มีอยู่จะสะกิดกั้นความเผอเรอ ความหลงลืม ความ
พลั้งพลาด ช่วยรักษาใจ ระวังประคองใจของบุคคลไว้ ในขณะ
เดียวกัน ทำหน้าที่ปิดกั้นกระแสของกิเลส กระแสของอารมณ์ไม่ให้
เข้ามาครอบงำใจ ทำให้เป็นใจที่มีความตื่น พร้อมที่จะปฏิบัติตน
ให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณีนั้นๆ

สติ จึงชื่อว่า เป็นธรรมเครื่องตื่นในโลก ในภาค
ปฏิบัติที่มีความละเอียดขึ้นไปกว่านั้น ได้ทรงสอนถึงสติที่ระลึกทัน
อยู่ทุกขณะ

กำลังทำอะไรอยู่	ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังทำสิ่งนั้นอยู่
ยืนอยู่	ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังยืนอยู่
เดินอยู่	ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังเดินอยู่
นั่งอยู่	ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังนั่งอยู่
นอนอยู่	ก็รู้ว่า ขณะนี้เรากำลังนอนอยู่

เป็นการระลึกรู้เท่าทันในอริยาบถทั้งหลาย แม้จะคู้แขน
เหยียดแขน หยิบอาหาร ตักอาหาร เคี้ยวอาหาร กลืนอาหาร ระลึก
ทัน ไปทุกขณะ เป็นการกำจัดให้สงบอยู่กับอารมณ์นั้นๆ อันเป็น

ลักษณะของสมถกรรมฐาน การฝึกปรือสติจึงกลายเป็นเรื่องใหญ่ เพราะคนทั่วไปสติมักจะขาด ถ้าขาดมากไปก็กลายเป็นสติวิปลาส พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้คำว่า มีสติ คือมีความระลึกได้อยู่ทั้ง ๓ กาล ดังที่กล่าวแล้ว สติ ที่ฝึกปรืออบรมให้มีอารมณ์อยู่เช่นนี้ จะเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว เป็นอาการของการระลึกรู้ถึงความจริงที่ปรากฏในขณะนั้นๆ แต่สัมปชัญญะที่เป็นพื้นฐาน ท่านจำแนกแสดงไว้ เป็น ๔ ประการ

๑. **สาดถกสัมปชัญญะ** เป็นการรับรู้ว่าจะอะไรเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ สามารถที่จะขจัดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ได้

๒. **โคจรสัมปชัญญะ** รู้ทางที่ควรไปและไม่ควรไป กระแสของความคิดที่ควรคิดและไม่ควรคิด

๓. **สัปปายสัมปชัญญะ** รู้ว่าสถานที่อยู่เช่นไรสบาย อาหารเช่นไรรับประทานไปแล้วให้ความสบายแก่ตน อากาศเช่นไรให้ความสบายแก่ตน บุคคลเช่นไรให้ความสบายแก่ตน ธรรมปฏิบัติข้อใดเมื่อปฏิบัติแล้วจะทำให้ได้รับความสบาย รู้ทันในสิ่งเหล่านั้น

๔. **อสมิมหสัมปชัญญะ** เป็นความรู้ที่ขจัดความหลงโดยตนเองไม่มีความหลงอยู่ในขณะนั้นๆ เพราะฉะนั้น ในสัมปชัญญะปัพพะ ในมหาสติปัฏฐานสูตร ทรงแสดงว่า

เมื่อบุคคล ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ก็รู้ว่า ในขณะที่เรากำลังกิน กำลังยืน กำลังเดิน กำลังนอน

กำลังนั่ง ไม่เผอเรอ ไม่หลงลืม พลังพลาต เช่น เขียนหนังสือก็มีสติสัมปชัญญะระลึกตลอดเวลา การปฏิบัติธรรมะทั้ง ๒ ประการนี้ มีความสัมพันธ์กัน ท่านจึงเรียกให้เข้าใจง่ายให้อ่านง่ายว่า สติสัมปชัญญะ

การที่ สติสัมปชัญญะ ได้ชื่อว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะนำมาซึ่งความเกื้อกูลในการงานทั้งหลายในกิจทั้งปวง คือ ชีวิตทั้งชีวิตของบุคคล จะต้องมีสติสัมปชัญญะเป็นหลักในการดำรงชีวิต แม้องค์ธรรมจะมีอยู่เพียง ๒ ข้อ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดงว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก

ทำไมจึงชื่อว่า ธรรมที่มีอุปการะมาก?

เพราะจะต้องใช้ในทุกระณียามใดที่คนขาดสติสัมปชัญญะ ถ้าขาดมากก็กลายเป็นคนบ้าไป ถ้าขาดเป็นช่วงเป็นขณะก็จะกลายเป็นความพลั้งพลาด ความเผอเรอ ถ้าสติสัมปชัญญะกระพริบ กระพริบ ก็จะทำให้การแสดงออกของบุคคลเหล่านั้น มีลักษณะที่เราเรียกว่า บ้าๆ เป๋อๆ

เพราะฉะนั้นเมื่อเทียบสิ่งหรือบุคคลที่มีอุปการคุณอย่างสูงในชีวิต ท่านจึงยกย่องสติสัมปชัญญะว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมากที่สุด การกระทำให้สมบูรณ์ซึ่งสติสัมปชัญญะ ก็คือความสมบูรณ์ของธรรมปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์จริงๆ จึงมีเฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น

ธรรมะคัมภีร์ครองโลก ๒ ประการ

โลก คือ หมู่สัตว์ที่อาศัยอยู่ โลก เมื่อกล่าวโดยสรุป หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องมีการเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา สิ่งนั้นสรุปรวมว่า เป็นโลก

เพราะฉะนั้น โลกในความหมายของพระพุทธศาสนาอาจจะ เป็นแผ่นดิน อาจจะเป็นมนุษย์ เทวดา พรหม ก็ตามชั้นธรรมาตถายตนะต่างๆ ท่านก็เรียกว่า โลก เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นจะต้องแตกสลายไปเป็นธรรมดา โลกในที่นี้จะเน้นไปที่สัตว์โลก สังขารโลก โอภาสโลก โลกคือ แผ่นดินนี่เป็นที่อาศัยของคน จุดหลักก็อยู่ที่ตัวคน คือ สัตว์โลก ส่วนสังขารกับแผ่นดินนั้น จะเป็นผลกระทบของการมีคุณธรรมคัมภีร์ครองโลกภายในใจของบุคคล

ธรรมะคัมภีร์ครองโลก ๒ ประการ คือ

๑. หิริ ความละอายแก่ใจ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นมโนธรรมสำนึกที่ค่อยๆ เกิดขึ้นภายในจิตใจ โดยอาศัยเหตุปัจจัยภายใน ๔ ประการ คือ

๑. เกิดมาในสกุลผู้ดี ที่มีการฝึกปรือ อบรม บ่มนิสัย มาจนมีความเป็นผู้ดี มีความละอายบาป มีความรังเกียจบาปเป็นพื้นจิต

๒. มีการศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาให้เพิ่มพูนคุณธรรมความดีขึ้นภายในใจ

๓. อายุที่ล่วงเวลาผ่านวัยมานาน และได้ประสบพบเห็นสิ่งที่ดีงาม ไม่ดีไม่งามต่างๆ มา ก็เกิดความละอายใจขึ้นมาได้

๔. มีจิตใจกล้าหาญ เข้มแข็ง

นิเทศธรรม

๓๓๗

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้เป็นอุปการคุณอย่างสำคัญที่จะ
นำใจคนให้มี หิริ คือ ความละอายต่อบาป หิริ ที่บังเกิดขึ้นนั้น
สามารถหยุดตัวเอง ไม่ให้ความชั่วเกิดท่วมทับใจ เพราะมีความ
ละอายแก่ใจที่จะทำเช่นนั้น และการละอายแก่ใจนั้น จะไม่กระทำ
บาปทั้งต่อหน้าและลับหลังคน ทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง

คนไทยสมัยโบราณมีวิธีการพัฒนาจิตสำนึกส่วนนี้อย่างน่า
ศึกษามาก โดยอาศัย สัจจะตถุญาณ คือ ความกลัวของมนุษย์ เป็น
เครื่องมือในการปลูกฝังหิริ คือ ความละอายแก่ใจ ชั้นแรก ท่านบอกว่า
คนเราจะทำอะไรก็ตาม มียมบาลคอยจดไว้ ถ้าทำความดีก็
จะจดไว้บนแผ่นทองคำ ถ้าทำความชั่วก็จะจดไว้บนแผ่นหนัง
สุนัข

เมื่อโตเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ปลูกฝังด้วยความเชื่อว่า การ
เคลื่อนไหวทุกอิริยาบถของบุคคลนั้น อยู่ภายใต้การรู้เห็นของเทวดา
ที่มีทิพยเนตรทิพยกรรม เพราะฉะนั้น เมื่อจะทำชั่ว ใจจะรู้สึกอาย
ต่อผีसाง เทวดา เมื่อกระทำดีก็รู้ว่าแม้คนไม่เห็นผีसाงเทวดาก็เห็น
ทำให้ใจคนพร้อมที่จะทำความดี ไม่กระทำความชั่ว จนเดินไป
ถึงจุดที่พร้อมจะปิดทองหลังองค์พระปฏิมา นั้น คือ การพัฒนาให้
ใจมีหิริ มีโศดตปปะ ถ้าใจของบุคคลเดินมาถึงจุดที่มีความพร้อมจะ
ปิดทองหลังพระ คือพร้อมที่จะทำความดีละเว้นความชั่ว
เพราะมองเห็นคุณค่าของความดี และโทษของความชั่วด้วยใจของ
ตัวเอง ก็กลายเป็นหิริ หรือความละอายต่อบาป ซึ่งเป็นธรรมที่จะ
สะกัดกั้นกระแสของอกุศล พร้อมทั้งบรรเทาอกุศลที่บังเกิดขึ้น
ภายในใจ เป็นหลักธรรมที่คุ้มครองใจ รักษาใจของบุคคลไว้

๒. โอตตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ความสะดุ้งกลัวต่อบาปนั้นจะต้องอาศัยปัญญาพิจารณา เห็นโทษของบาป เห็นคุณของบุญ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีจิตสำนึกที่รับผิดชอบต่อผลที่ตนกระทำ คือ มีความสำนึกรับผิดชอบนั่นเอง เพราะเมื่อกระทำกรรมชั่วแล้ว

๑. แม้ตนเองก็จะติเตียนตนเองได้ แต่ถ้าคนที่ขาดความสำนึกรับผิดชอบ ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์อะไรผิดอะไรถูก โอกาสที่จะติเตียนตนเองได้เป็นไปได้อย่าง การที่คนระดับนี้จะให้โอตตปปะบังเกิดขึ้น จนหยุดการกระทำชั่วจึงเป็นไปได้

๒. วิญญูชนใคร่ครวญแล้วย่อมดำหนิ แสดงว่าพื้นฐานของความคิดที่ยอมรับนับถือความคิดเห็นของบุคคลอื่น สติปัญญาของบุคคลอื่น ความเมตตา ความหวังดีของบุคคลอื่นที่เห็นตนกระทำ ความชั่วความผิดแล้ว ก็ท้วงติงห้ามปรามดำหนิ ซึ่งในหลักพระพุทธศาสนานั้น ให้ความสำคัญแก่การดำหนิของวิญญูชน เพราะว่าท่านที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ หรือวิญญูชนนั้น ท่านจะมีหลักในการวินิจฉัยตัดสินบุคคลทั้งหลาย ๓ ระดับ ด้วยกัน คือ

(๑) ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ให้ความเคารพนับถือแก่บุคคลผู้ควรแก่การเคารพนับถือ เมื่อเขามีการกระทำ การประพฤติปฏิบัติที่ควรแก่การเคารพนับถือ

(๒) ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ยกย่องคนที่ควรยกย่อง เมื่อเขามีการกระทำที่ควรยกย่อง

(๓) ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว
ตำหนิคนที่ควรตำหนิ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรตำหนิ

เพราะฉะนั้นวิญญูชนจึงมองคนที่การกระทำเป็นสำคัญ
ไม่ได้ใส่ใจว่าเขาเป็นใคร แต่ใส่ใจว่าเขาประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร
เพราะฉะนั้น การตำหนิของวิญญูชน พระพุทธศาสนาจึงยอมรับ
นับถือ และสอนให้ศาสนิกในพระพุทธศาสนา ยอมรับนับถือด้วยความ
คิดในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ จิตใจของบุคคลยอมรับ
นับถือความคิดเห็นของวิญญูชน

๓. กลัวต่อความทุกข์ทรมาน การถูกจับกุม คุมขัง จองจำ
อยู่ในคุกตาราง การกระทำชั่วนั้นนอกจากจะเป็นบาปเป็นอกุศลแล้ว
ยังเป็นการกระทำผิดกฎหมายด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อความผิดหรือ
ความชั่วเหล่านั้น ไปกระทบต่อบทบัญญัติของกฎหมายเข้า
นอกจากตนเองจะต้องรับผลของกรรมแล้ว จะต้องรับผลตาม
ความผิดของกฎหมายด้วย เพราะฉะนั้น คนจะต้องกลัวคุกกลัว
ตาราง แต่สังคมซึ่งใช้อำนาจ อิทธิพล เงินซื้อสิ่งทั้งปวงได้นั้น
โอกาสที่จะปลุกฝังโศดตปปะให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล
ประเภทนี้จึง ยาก

๔. กลัวภัยในอบาย การกระทำชั่วทั้งปวงที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงโทษของการกระทำชั่วไว้นั้น ในข้อสุดท้ายจะจบลงด้วย
คำว่า

“หลังจากตายไปแล้วจะเข้าถึงทุกคติ วินิบาต
นรก อสุรกาย”

เพราะฉะนั้น ปัจจัยให้เกิดโศตตปปะชื่อนี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ ต้องอาศัยความเชื่อในปัญญา เครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อใน ความมีอยู่ของกรรม ผลของกรรม และการที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มี กรรมเป็นของๆ ตน พอมาถึงคราวที่กรรมจะให้ผลแล้ว ไม่มีใครที่ จะเป็นที่พึ่งที่ต้านทานได้ เมื่ออาศัยเหตุปัจจัยทั้ง ๔ ประการนี้ โศตตปปะก็จะบังเกิดขึ้น คุ้มครองใจของบุคคล

เมื่อบุคคลแต่ละคนภายในโลกมีมโนธรรม คือหิริโอปปัตตปปะ เป็นเครื่องรักษาใจ เป็นเครื่องคุ้มครองใจ สัตว์โลกทั้งหลายก็จะลด การเบียดเบียน การประทุษร้ายกันในหมู่สัตว์โลกด้วยกัน สัตว์ เดรัจฉานซึ่งไม่สามารถจะสอนธรรม ปฏิบัติธรรมได้ ก็จะได้รับ ความคุ้มครองรักษาจากคนที่มีหิริโศตตปปะอยู่ภายในใจ

โลก คือ แผ่นดิน ก็จะได้รับ การอนุรักษดูแลเอาใจใส่จาก มนุษย์ที่อยู่ในโลกนี้ เพราะถ้าหากคนมีความละอายแก่ใจ มีความ สะดุ้งกลัวต่อบาปแล้ว การประทุษร้ายธรรมชาติ การตัดดวง กอบโกยผลประโยชน์จากธรรมชาติ โดยไม่คำนึงถึงอนุชนรุ่นหลังที่ จะเกิดตามมา ตลอดจนใช้สอยธรรมชาติที่ขาดความรับผิดชอบ เพราะจิตใจปราศจากหิริและโศตตปปะจะบรรเทาลง หิริโศตตปปะ เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะคุ้มที่ใจคน เมื่อคนแต่ละคนรวมกันเป็นสังคม ก็ ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข ปฏิบัติการทุกอย่างของคนที่มี หิริโศตตปปะเป็นหลักใจ จะทำไปในกรอบของความดีงามทั้งหลาย หลีกเลียงงดเว้นไม่ประพฤติกกระทำในสิ่งที่เป็นบาป

เพราะฉะนั้นแม้ด้วยธรรมะเพียง ๒ ข้อ พระพุทธเจ้าจึง ทรงแสดงว่า เป็นโลกपालธรรม คือ ธรรมะคุ้มครองโลก

ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นยังทรงแสดงว่า

หิริและโอตตปปะเป็นธรรมะฝ่ายกุศลธรรมลับบुरुช
ทั้งหลายเรียกคนที่มีหิริโอตตปปะเป็นหลักใจว่า เป็นผู้มื
เทวธรรม คือ ธรรมะที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา

หากว่าโลกเราขาดหิริโอตตปปะแล้ว ความสับสนวุ่นวาย
ต่างๆ ก็ก็จะเกิดขึ้น ความละอายบาป ความสะดุ้งกลัวต่อบาปก็จะ
ไม่มีอยู่ภายในใจคนทั้งหลาย ความเป็นพี่น้อง เป็นวงศ์คณาญาติ
เป็นครูบาอาจารย์กับศิษย์ เป็นมิตรกับมิตร แม้แต่บุตรธิดากับ
มารดาบิดา ก็จะทอดทิ้งภาระหน้าที่ของตนที่จะปฏิบัติต่อกันโดย
ความเชื่อเพื่อ ดังนั้นโลกเมื่อปราศจากหิริโอตตปปะ จึงกลายเป็น
กสิยัคที่บุคคลไม่อาจหวังว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสุขได้เลย

ธรรมอันทำให้งาม ๒

๑. ขันติ ความอดทน

๒. โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม

ความงามซึ่งเป็นการนิยามของชาวโลกนั้น พระพุทธ
ศาสนาเองก็ยอมรับความงามเหล่านั้น ที่จะต้องศึกษาให้เกิดความ
รู้ความเข้าใจ ถึงสภาพความเป็นจริงว่า เมื่อกล่าวโดยความจริง
ที่แท้จริงแล้ว สิ่ง que คิดว่าสวยงามนั้นก็ไมสวยงามอะไร แต่ว่าโลกก็
คือโลกที่จะต้องมีความกำหนัด เพลิดเพลิน ยินดี สยบติดอยู่ในสิ่ง
ที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับต้อง ได้รู้ด้วยใจ ท่าน
ใช้คำว่า นำใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ

แต่ในขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงสะท้อนให้พุทธบริษัท
ได้ดูโลกตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า

“**“สุเจ้าทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้อันตระการดู
ราชรถที่พวกคนเขลาขี่อยู่อยู่ แต่พวกผู้รู้ไม่ขี่อยู่”**

ธรรมะที่ทำให้งามนั้น เป็นการกล่าวในระดับของคุณธรรม
ที่สามารถปรับคนซึ่งมีพื้นเพ จริต อัจฉริยะ รูปร่างหน้าตา สถานะ
ทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ทางการเมืองไม่เหมือนกัน ให้กลายเป็น
ที่ยอมรับนับถือศรัทธาของบุคคลทั้งหลายได้ โดยมีจุดนัดพบกันที่
ความมีธรรมะ แต่ในขณะเดียวกันโลกก็ยอมรับความสวยงามต่างๆ
อยู่ ๔ ระดับ คือ

๑. ความสวยงามที่เกิดขึ้นจากการประดับประดา
ตกแต่งด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ต่างๆ ที่มีการกำหนดกันว่าสวยงาม
เหมาะสมกับยุค กับสมัย ความงามในลักษณะนี้จะถูกจำกัดด้วยวัย
ด้วยสถานที่ ด้วยเวลา ด้วยสถานะของบุคคล ตลอดถึงทรวดทรง
รูปร่างของบุคคลที่จะสวมใส่สิ่งเหล่านั้น เพราะฉะนั้นการจะยอมรับ
ว่างาม จึงต้องอาศัยเงื่อนไขต่างๆ เข้าประกอบอีกเป็นอันมาก
ทั้งช่วงที่จะดำรงรักษาความงามอยู่ก็เป็นช่วงสั้นๆ จะอยู่ไม่ได้นาน
ในที่สุดสิ่งเหล่านั้นก็จะเปลี่ยนแปลงไป

๒. ความงามในด้าน ทรวดทรง รูปร่าง หน้าตา
ผิวพรรณ ซึ่งท่านใช้คำว่า การมีผิวพรรณสวยงาม มีเสียงที่ไพเราะ
มีทรวดทรงที่สมส่วน มีรูปร่าง เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ ความปรารถนา
ความพอใจของบุคคล แต่เนื่องจากรูปร่างกายของคนเป็นสังขาร
พอถึงจุดหนึ่งก็ต้องเดินทางเข้าสู่ความเสื่อม ความงาม ที่เคย

งามก็จะกลายเป็นความงามไป อย่างไรก็ตามความงามทั้ง ๒ ประเภทนี้ถูกผูกขาดไว้ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจ รูปร่างทรวดทรง บุญกุศลในอดีตที่ท่านบอกว่า บุญทำกรรมแต่งของบุคคลเหล่านั้น ทำให้คนเป็นอันมากไม่ได้โอกาส พระพุทธศาสนาจึงแสดงความงามขึ้นอีก ๒ ระดับ คือ ผู้ปรารถนาจะให้ตนเองเป็นคนงามก็จะสามารถน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติได้นั้นคือ

๓. ความงามในชั้นศีล ได้แก่ ความเป็นผู้ดี แสดงออกซึ่งกิริยามารยาทที่สวยงามถูกต้องเหมาะสมแก่สถานที่ แก่กาลเวลา แก่กลุ่มคน แก่บุคคลที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง การวางมือ วางเท้า การใช้อิริยาบถ ไม่เกื้อเขิน สุภาพเรียบร้อย สร้างความประทับใจแก่ผู้ประสบพบเห็น ความงามในชั้นศีลนั้นค่อนข้างจะสากล เพราะใครก็ตาม เมื่อประพฤติปฏิบัติในศีลแล้ว จะได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลทั้งหลาย ไม่ต้องเกาะอิงกับปัจจัยภายนอก ขอเพียงแต่ให้ทำตนเป็นคนดี มีศีล มีกิริยามารยาท มีความเป็นผู้ดีเท่านั้น ก็ จะได้รับการยอมรับนับถือ ได้สถานะจากสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

๔. ความงามที่เกิดขึ้นจากขันติ ไสริัจจะ เป็นความงามประเภทที่ ๔ นั้นคือ งามที่น้ำใจ อย่างที่คติไทยกล่าวไว้ว่า

คนจะงามงามน้ำใจไซ้ไบหน้า

คนจะสวยสวยจรรยาไซ้ตาหวาน

คนจะแก่แก่ความรู้ไซ้อยู่นาน

คนจะรวยรวยศีลทานไซ้บ้านโต

ความงามที่แสดงออกภายในจิตใจนั้น ในที่นี้ท่านแสดงเอาไว้เพียง ๒ ข้อเท่านั้น คือ

๑. **ขันติ ความอดกลั้น ความอดทน**

ความทนทานต่ออารมณ์ทั้งหลายที่มากระทบกระแทกกระทั้นใจ เมื่อมองจากสายของกิเลสแล้ว จะเน้นไปที่อารมณ์ซึ่งก่อให้เกิดความกำหนัด กับความขัดเคืองเป็นประการสำคัญ แต่ว่าโดยหลักของการปฏิบัติแล้ว ขันติความอดทนนั้นท่านสอนให้ใช้ไปใน ๔ เรื่องใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ

(๑) อดทนต่อปรากฏการณ์ของธรรมชาติ หนาวจัด ร้อนจัด เกิดวิปริตทางธรรมชาติ ไม่ให้ตื่นตระหนกจนเกินงาม สามารถที่จะประคองอิริยาบถที่เหมาะสมที่ควรในกรณีเช่นนั้นได้

(๒) ความเหนื่อยยากลำบาก ตรากตรำในกิจการงานต่างๆ ซึ่งจะต้องจัดจะต้องทำ แม้จะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าอย่างไร ก็อดกลั้นอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำเหล่านั้นได้

(๓) ความทุกข์ทรมานต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการเสียดแทงของโรคภัยไข้เจ็บ ของสิ่งที่ติดตัวเรามาแต่กำเนิด เช่น หนาว ร้อน หิว กระจาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ง่วงนอน แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะฉะนั้นต้องใช้ความอดกลั้น อดทนต่อสิ่งเหล่านี้ให้ได้เมื่อมันเกิดขึ้น

(๔) อดทน อดกลั้น ทนทานต่ออารมณ์ที่ก่อให้เกิดความกำหนัด รักใคร่ยินดี พอใจ ต້องการ และก่อให้เกิดความขัดเคือง คับแค้น หงุดหงิด โกรธหรืออาฆาตพยาบาทก็ตาม ไม่ลุอำนาจแก่อารมณ์เหล่านั้น

ในการอดทนต่ออารมณ์ที่ก่อให้เกิดความขัดเคืองนั้น ท่านยังจำแนกออกไปเป็น ๓ ระดับ คือ “อดทนต่อผู้เหนือกว่าตน คนเสมอตน และคนที่ต่ำกว่าตน”

ในภาคปฏิบัตินั้นจะต้องปฏิบัติให้ได้ทั้ง ๓ กลุ่ม แต่ข้อปฏิบัติที่อดทนยากที่สุดก็คือ คนซึ่งต่ำกว่าตนที่แสดงอาการก้าวร้าว รุนแรง ทำทนาย แต่ผู้ที่มีขันติธรรมจะต้องอดกลั้นอดทนต่อเรื่องเหล่านั้นให้ได้ โดยไม่ลดตัวลงไปแสดงออกซึ่งพฤติกรรมในลักษณะเดียวกับเขา ขันติ คือความอดกลั้น ความอดทนนั้น พระพุทธเจ้า ทรงยกย่องสรรเสริญไว้เป็นอเนกปริยาย แม้ในอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ได้ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ ทรงใช้คำว่า ขันติ ความอดกลั้น ความอดทน เป็นตบะอย่างยิ่ง การปฏิบัติบำเพ็ญเพียรเพื่อละกิเลส เพื่อให้ได้รับผลในระดับต่างๆ ทางพระพุทธศาสนานั้น ความอดทนเป็นฐานใจที่มีความสำคัญ เพราะถ้าขาดความอดกลั้น ความอดทน เกิดห่อถอยขึ้นมา ความสำเร็จก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ขันติจึงกลายเป็นบารมีธรรมที่จะนำไปสู่บุคคลประพฤติปฏิบัติความดี ละความชั่วทุกกรณีให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

๒. โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม

มีความเข้มแข็งภายในใจ แสดงให้เห็นถึงการสามารถควบคุมความรู้สึกซึ่งเสียดแทงใจด้วยอำนาจความรัก ความซึ้งหรือเสียดแทงกายด้วยอำนาจความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติ และโรคภัยไข้เจ็บ ไม่แสดงอาการผิดปกติหรือลุกลี้ลุกลนมากจนเกินไป สามารถรักษาอิริยาบถ กิริยาท่าทางของตนไว้ได้ บางครั้งท่านใช้คำว่า เป็นคนใจเย็น ไม่แสดงอาการอ่อนไหวกับอารมณ์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ตามปกติแล้วเวลาทรงแสดงจะแสดงเรื่องขันติ โสรัจจะกลายเป็นบทพิสูจน์ความมีขันติหรือไม่มีขันติเท่านั้น เพราะ

ความอดกลั้นความอดทน จุดหนึ่งก็อดได้ พอถึงจุดหนึ่งก็ทำไม่ได้ แสดงว่าขาดโสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม ขาดความเข้มแข็ง ภายในใจ ซึ่งก็หมายความว่ากำลังของขันธ์ไม่มีมากพอจะอดทน อดกลั้นต่ออารมณ์ทั้งหลายนั่นเอง

ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ทรงแสดงอานิสงส์ของความอดทนไว้ ๒ แห่ง ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปคือ คนที่มีขันติ

- ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก
- เป็นผู้ไม่เห็ดร้าย ไม่เดือดร้อน
- เป็นผู้ไม่มากไปด้วยเวร ไม่มากไปด้วยโทษ
- เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยาตาย
- เมื่อตายไปแล้วจะบังเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

เพราะฉะนั้น ความงามจะเกิดขึ้นจากการมีธรรม ๒ ประการ คือ ขันติและโสรัจจะ เป็นความงามที่สากล ซึ่งบุคคลผู้ปรารถนาที่จะเสริมค่าของตัวเองให้มีความงามโดยธรรม สามารถน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติได้ จะเป็นผู้ที่สร้างภูมิจิตให้งดงาม ทำให้ภพชาติของตนมีความประณีต โดยมีการบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ในโอกาสต่อไป

บุคคลหาได้ยาก ๒

คำว่า บุคคลหาได้ยาก นั้น หมายถึง คนในโลกเป็นจำนวนมาก บางครั้งเราอาจจะพูดว่า “มีคนแต่ก็ไม่มีคน” หมายความว่า คนดีจริงๆ นั้นหาได้ยาก ลักษณะทางสังคมจึงเหมือนกับกรวยหรือเจดีย์ที่มียอดแหลม ฐานข้างล่างนั้นจะใหญ่โต แต่ข้างบนจะเล็กลง

นิเทศธรรม

โดยลำดับ นั่นคือลักษณะตามธรรมชาติของสังคมมนุษย์ บุคคลในโลกที่ท่านกล่าวหาหาได้ยากนั้น คือ

๑. บุพการี ผู้ทำอุปการะต่อบุคคลอื่นมาก่อน

สถานะที่ท่านกำหนดเอาไว้เป็นรูปแบบก็คือ มารดา บิดา เป็นบุพการีของบุตรธิดา อุปัชฌาย์อาจารย์ ครู เป็นบุพการีของศิษย์ พระราชามหากษัตริย์ เป็นบุพการีของอาณาประชาราษฎร์ พระพุทธเจ้า เป็นบุพการีของพุทธบริษัท แต่ในขณะเดียวกันโดยความหมายของธรรมะแล้ว การปฏิบัติตนของบุคคลทั้งหลายนั้นก็มิอุปการะ มิปฏิการะต่อกัน การที่บุคคลได้รับอุปการะจากบุคคลอื่นก่อนแล้ว ก็แสดงว่าบุคคลผู้นั้นก็เป็นบุพการีของเขา คือทำอุปการะต่อเขามาก่อน ถ้าหากว่าเขามีปฏิการะตอบก็ชื่อว่ามีความกตัญญูกตเวที แต่ตามปกติแล้วจะมีความยิ่งความหย่อนอยู่เสมอ คนบางคนพูดกันว่า ทำคุณแก่คนไม่ขึ้น มีการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ อุปการะช่วยเหลือ สนับสนุนคนมาเป็นอันมาก แต่ก็ไม่มีใครตอบแทนหรือว่าตอบแทนก็เป็นการกระทำในลักษณะที่เสียไม่ได้ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ คนแต่ละฝ่ายที่จะทำด้วยความจริงใจต่อคนซึ่งตนอุปการะนั้น ยิ่งหาได้ยากมากยิ่งขึ้น

๒. กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะคุณของคนอื่นที่มีต่อตนแล้วตอบแทน

มุมมองของคนที่มีกตัญญูกตเวทีนั้น จะต้องมองเห็นเป็นลักษณะการสืบทอดกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน เรียกว่า ไม่มีท่านก็ไม่มีเรา การที่มีเราก็เพราะมีท่าน และทยอยขึ้นไปเรื่อยๆ จากพ่อแม่ ไปหาปู่ย่า ตา ยาย จากปู่ย่า ตา ยาย ไประดับทวด จากทวดไปหา

ระดับปฐวด และก็ขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงเรียกว่า บรรพบุรุษ อันที่จริง บรรพบุรุษนั้นเราไม่เคยรู้จักท่าน คนแต่ละยุคแต่ละสมัยจะสามารถ เชื่อมโยงบรรพบุรุษของตนขึ้นไปได้ประมาณ ๓-๔ ชั่วคนเท่านั้นเอง ต่อจากนั้นไปก็เชื่อมกันไม่ค่อยได้ แต่ท่านผู้รู้ เหล่านั้นก็คือบรรพชน ของเรา เช่น พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าในอดีต มีอุปการะคุณต่อ คนในยุคในสมัยของท่านที่เป็นเหตุให้สืบทอดสิ่งดีงามมาถึงเรา

เพราะฉะนั้น ท่านเหล่านั้นก็เป็นบุพการีของเรา จะต้อง อาศัยความสำนึกถึงคุณของบรรพชน แล้วพยายามตอบแทนด้วยการ ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี ทำบุญอุทิศกุศลไปให้แก่ท่าน เป็นต้น ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ การสืบทอดเจตนารมณ์ของท่าน เช่น

ศิษย์ที่รู้อุปการะคุณของครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิประสาท วิชาความรู้ให้ฉัน ด้วยเจตนาที่ท่านพยายามปลูกฝังสั่งสอน ฝึกปรีช อบรม ลงโทษ จนถึงกับเขี่ยนตีในบางครั้งนั้น เพื่อให้เป็นคนมี ความรู้ดี มีความคิดดี มีความสามารถดี มีความประพฤติดี ความ เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานในชีวิต ในการงาน ฐานะทาง เศรษฐกิจ สังคมของลูกศิษย์ คือความสุขใจ ความภาคภูมิใจที่ ครูบาอาจารย์จะได้รับ แล้วตอบแทนต่อเจตนารมณ์ของท่าน

พุทธบริษัทได้สำนึกถึงคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วย ด้วยพระธรรม และพระสงฆ์อันเป็นสรณะที่พึ่งที่นับถือของตน ก็ พยายามที่จะบูชาพระรัตนตรัยทั้งด้วยการปฏิบัติและการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา ที่สำคัญคือการสืบทอดเจตนารมณ์ในการ ประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ด้วยการ

- เพียรพยายามศึกษาค้นคว้า พระสังฆธรรมเสริมสร้าง
ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในพระสังฆธรรม

- พยายามประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระสังฆธรรมที่
พระพุทธเจ้าทรงประกาศแสดงไว้

- ช่วยกันเผยแพร่ ชี้แจง แสดงพระสังฆธรรมเหล่านั้น แก่
บุคคลอื่นโดยวิจิตรพิสดาร

- ยามมีภัยอันตรายเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา เช่น มีการ
ปรปวาท คือการกล่าวจ้วงจาบบิดเบือน ใส่ร้ายพระพุทธศาสนา
เกิดขึ้น พุทธบริษัทที่มีความสำนึกกตัญญูต่อพระรัตนตรัย ต่อ
บูรพาจารย์ จะต้องมีความพร้อมที่จะปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา
เอาไว้ ให้ดำรงคงอยู่คู่ชาติบ้านเมืองตลอดไป หรือพสกนิกรภายใน
ชาติบ้านเมือง ที่รู้อุปการะคุณของพระมหากษัตริย์และรัฐบาล
พยายามปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อน
ความหนักพระทัยให้เกิดขึ้นแก่พระมหากษัตริย์ อันเป็นที่เคารพ
สักการะของตนและปฏิบัติกรอันใดก็ทำไปด้วยความจงรักภักดีมี
ความรับผิดชอบ

สรุปว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยาก
นั้น คือ ในการปฏิบัติตนของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายที่มีอุปการะและ
ปฏิการะต่อกันนั้น มักจะมียิ่งมีหย่อน บางคนเขาอุปการะต่อตน
มากมายสุดจะนับจะประมาณได้ แต่ก็เนรคุณ บางคนก็ไม่ยอม
อุปการะส่งเสริมสนับสนุนอะไร เช่น เป็นมารดาบิดา ที่ไม่เลี้ยงดู
บุตรธิดา ไม่ทำหน้าที่ของมารดาบิดาที่ดี เป็นต้น

เพราะฉะนั้น การที่ใครก็ตามสำนึกถึงความเกี่ยวข้องระหว่างตนกับบุคคลอื่น ในฐานะที่เขาเป็นบุพการีต่อตน ควรจะแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิต์ ที่จริงคนแต่ละคนเป็นไปทั้ง ๒ สถานะ ขึ้นอยู่กับจุดที่เราเกี่ยวข้องและบุคคลที่เราเกี่ยวข้อง เช่น บุตรธิดา กับมารดาบิดา โดยโครงสร้างมารดาบิดาก็เป็นบุพการีของบุตรธิดา แต่ว่าในขณะที่เดียวกันบุตรธิดานั้นเอง ก็เป็นบุพการีของหลานซึ่งเป็นลูกของตน หรือว่าเพื่อนกับเพื่อน ใครช่วยใครในเรื่องอะไร ช่วงนั้นคนนั้นเป็นบุพการี ซึ่งคนที่ได้รับการช่วยเหลือ จะต้องแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิต์ และในโอกาสต่อมา คนที่เคยได้รับความช่วยเหลือนั้นก็ไปช่วยเหลือเขา นอกจากจะเป็นการตอบแทนเขา ก็กลายเป็นบุพการีอีกต่อหนึ่ง เป็นลักษณะของกิริยาปฏิบัติที่หมุนกันไป ทำให้บุคคลอยู่ร่วมกันอย่างมีความรักความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ตามปกติแล้วมักจะขาดแคลน เพราะคนทั่วไปจะให้ความสำคัญแก่ตัว เห็นแก่ตัวจนหลงตัวเอง

ความสำนึกคุณนั้นในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ละเอียดละไมว่า บุคคลนั่งนอนภายใต้ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่ควรหักกิ่งของต้นไม้ นั้น เพราะคนที่ทำเช่นนั้นชื่อว่า เป็นการประทุษร้ายต่อมิตร

นั่นก็คือ กตัญญูกตเวทิต์ แต่คนที่อกตัญญูนั้น แม้เราจะให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ให้สมบัติในแผ่นดินทั้งปวง ก็ไม่สามารถที่จะให้เขาเลิกความเป็นคนอกตัญญูได้ คนอกตัญญูจึงเป็นบุคคลที่หาได้ง่ายอะไรก็ตามที่หาได้ง่ายเป็นของที่ไม่มีค่า ฉะนั้นบุคคลที่หาได้ยากจึงกลายเป็นบุคคลที่มีค่า ไม่ว่าจะ เป็นบุพการี หรือกตัญญูกตเวทิต์ก็ตาม

บุคคลที่ทำอุปกัระก่อนแม้โดยหน้าที่ ไม่มีหน้าที่อุปกัระ แต่ก็ได้
ทำอุปกัระสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่บุคคลทั้งหลาย คนที่ได้รับ
อุปกัระควรกตัญญูกตเวทิตะ ควรรู้อุปกัระของท่านแล้วมีการ
ตอบแทนท่าน เพราะฉะนั้นคนที่อุปกัระบุคคลอื่นโดยไม่หวังผล
ตอบแทน จึงกลายเป็นบุคคลสุดยอดที่หาได้ยากในโลก นั่นคือพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงเผยแผ่ชี้แจงแสดงศาสนธรรมอยู่เป็นเวลา
นานถึง ๔๕ พรรษา แต่ก่อนปรินิพพานกลับทรงปฏิเสธว่าการบูชา
ด้วยวัตถุสิ่งของนั้น ไม่ใช่เป็นการบูชาต่อพระองค์อย่างแท้จริง
แต่ถ้า พุทธศาสนิกชนคนใดที่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติ
ชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมแล้ว ได้ชื่อว่าเป็นการบูชาต่อพระองค์ด้วย
การบูชาอย่างยอดเยี่ยม

ถ้าเราจะถามว่าการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของนั้น ใครได้?

ตอบว่า พระพุทธเจ้าได้ พระสงฆ์ได้ การบูชาด้วยการ
ประพาศปฏิบัตินั้น ใครได้ คนที่บูชาเองนั่นแหละเป็นคนได้

ใครได้รับความสุขความเจริญ ก็ผู้บูชาเองนั่นแหละจะได้รับ
ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข การปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล
และอำนวยความสะดวกความสุขให้แก่ตน จนถึงพร้อมที่จะเผื่อแผ่ไปสู่
บุคคลอื่นได้นั้น ชื่อว่าเป็นการบูชาต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วย
ปฏิบัติบูชา จัดเป็นการบูชาอย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้นคนที่สมบูรณ์
พร้อมในสถานะของตนเอง คือ ในฐานะของบุพการีก็ทำอุปกัระ
อย่างดี ในฐานะที่ควรแก่การกตัญญูกตเวทิตะ ก็แสดงความกตัญญู
กตเวทิตะออกมาอย่างดีนั้น เป็นบุคคลที่มีค่ามาก เพราะหาได้ยากใน
โลกนี้

สู่เส้นทางแห่ง ความสุขสว่างทางใจ

ธรรมเนียมปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ในกลุ่มธรรมที่เรียกว่าภาเวตัพพธรรมนั้น มีลักษณะเหมือนหนทางยานพาหนะที่จะนำพาคนผู้อาศัยดำเนินไป ประสพผลที่ตนต้องการตามเป้าประสงค์ของพระพุทธศาสนาที่องค์พระศาสดาทรงอุบัติมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล แก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นด้วยศีล งามในท่ามกลางด้วยสมาธิ และงามในที่สุดด้วยปัญญา ที่สรุปรวมเป็น “ความสะอาด กาย วาจา ด้วยศีล ความสงบใจจากนิวรณ์ ด้วย ผลของสมาธิ และความสว่างทางใจ ด้วยแสงแห่งปัญญา”

หลักธรรมในบทนี้จะเป็นการแสดงหลักปฏิบัติ ที่ทรงแสดงไว้เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับเพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์ของผู้ปฏิบัติ บนเส้นทางของความสะอาด ความสงบ ความสว่าง หรือไตรสิกขา อันเป็นคำสอนโดยสรุปในทาง

พระพุทธศาสนา องค์ธรรมออกจะยากและละเอียด แต่ถ้าศึกษาปฏิบัติตามได้ผล คือ ความสุข ความสงบที่บุคคลได้รับนั้นแน่นอน เป็นผลที่คนไม่อาจได้ด้วยวิธีอื่น ไม่ว่าในโลกนี้หรือโลกไหนๆ ก็ตาม

ขอให้ท่านผู้เจริญจงนำจิตเข้าสู่เส้นทางแห่งความสุข สว่างทางใจ ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศแสดงไว้ในที่ต่างๆ ต่อไป

หลักธรรมะปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อสรุปรวมแล้วก็คือ หลักของศีล สมาธิ ปัญญา

ในชั้นของศีล มุ่งไปที่ความสงบระงับจากการกระทำและคำพูด ตามแรงผลักดันของกิเลสที่จะทะลักล้นออกมาจนบังคับกาย วาจา ให้กระทำผิดและพูดผิด ท่านเรียกกิเลสประเภทนี้ว่า **วิตกกัมมิเลส** คือ **กิเลสที่ล้นออกมา** เมื่อบุคคลสามารถประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลได้ จะแก้ไขปัญหาระดับนี้ลงไปได้

แต่ในขณะที่เดียวกันภายในจิตใจ ยังถูกกัณฑ์มรุมด้วยอำนาจของกิเลสเป็นเหตุให้มีการเหนียวเหนียว มีการตรึงนี้กัด้วยอำนาจของความใคร่ ความปรารถนา ความพอใจบ้าง ความอาฆาตพยาบาทบ้าง ความง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา หดหู่ เคลิบเคลิ้ม จืดชืด ซาเหิน เหนื่อยหน่าย ท้อถอย หมดอาลัยตายอยากในชีวิตบ้าง ความฟุ้งซ่าน รำคาญ หงุดหงิด งุ่นง่าน จนจิตใจซัดส่าย สูญเสียความสงบลงบ้าง ความเคลือบแคลงสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย เป็นต้นบ้าง ลักษณะความรู้สึกเหล่านี้ ท่านรวมเรียกว่าเป็นนิเวรณ คือ สิ่งที่กัณฑ์จิตบุคคลไว้ไม่ให้บรรลุความดี เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นกัณฑ์มรุมใจ

เพราะฉะนั้น ธรรมเนียมปฏิบัติในชั้นนี้จึงมุ่งไปที่การแก้ปัญหาในด้านจิตใจ แต่เนื่องจากจิตใจของบุคคลเป็นธรรมชาติ ดันรบกวนกว้าง ห้ามยาก รักษายาก มักตกไปในอารมณ์ที่ชั่ว บางครั้งทรงอุปมาให้เห็นว่า ใจนั้นเหมือนกับปลาที่เกิดเจริญเติบโตอยู่ในน้ำ มีความกำหนัด ความยึดติด ความเพลิดเพลินผูกพันอยู่กับน้ำ เมื่อใคร ยกปลาขึ้นมาจากน้ำ ปลา ก็จะดิ้นเพื่อกลับไปสู่น้ำอีก จิตใจของบุคคลก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน มักพอใจติดใจ เพลิดเพลินอยู่ในอาลัย คือ กามคุณทั้ง ๕ ประการ เพราะฉะนั้น การจะดึงจิตออกมาจากกามคุณทั้ง ๕ ประการ จึงต้องมีการเตรียมพร้อม โดยสร้างเหตุปัจจัยอันเป็นลักษณะเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างความสงบจากอำนาจของนิเวศทั้ง ๕ ประการนี้

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง ไม่ว่าจะทรงแสดงแก่ใครก็ตาม ธรรมส่วนพระสูตรท่านเรียกว่า **อนุโลมเทศนา** คือ ธรรมเทศนาที่ทรงแสดงคล้อยตามจริตพื้นเพอัธยาศัยของบุคคล บางครั้งก็เรียกว่า **โวหารเทศนา** จะมีการยกย้ายเปลี่ยนแปลงหลากหลายไปด้วยอำนาจของโวหาร แต่เป้าหมายนั้นไม่ได้ทอดทิ้ง คือ มุ่งไปที่ความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ เพื่อมรรคผลนิพพานเป็นประการสำคัญ สิ่งที่ทรงนำมาตรวจสอบพื้นฐานนั้นๆ ก็ทรงอาศัยหลักเรียกว่า **ทศพลญาณ** คือ พระญาณที่เป็นกำลังของพระทศพล โดยตรวจสอบภูมิหลังของบุคคลเหล่านั้นว่าเป็นใคร มีพื้นฐานวาสนาบารมีเป็นอย่างไร สามารถจะแสดงธรรมะข้อใด ให้เขาเกิดความเข้าใจจนบรรลุมรรคผลได้ ก็ทรงตรวจสอบเป็นรายๆ ไป เช่น

อินทรียปโรปริยัตตญาณ คือ ทรงตรวจสอบดูพื้นฐานอินทรีย พิจารณาความแก่อ่อนแห่งอินทรียของท่านเหล่านั้นว่า มีพื้นฐานทางอินทรียเป็นอย่างไร? และยังตรวจสอบอัธยาศัยหรือนิสัยหรือสันดานของบุคคลเหล่านั้นว่ามีความหยาบกลางประณีตอย่างไร? มีพื้นฐานระดับศีล สมาธิ ปัญญาอยู่ในระดับใด เป็นต้น จากนั้นก็จะทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลเหล่านั้น

เพราะฉะนั้น หลักการทำงานในปัจจุบันที่เรียกว่า มีการศึกษาหาข้อมูล มีการประเมินผลมีการสรุปผล นั้น อันที่จริงแล้วเป็นงานที่พระพุทธเจ้าทรงทำตลอดตอนไถ่ล้างของแต่ละวัน

ฉะนั้น ธรรมะที่จะกล่าวต่อไปนี้ จึงเป็นเรื่องระดับของจิตตสิกขาจนถึงปัญญาสิกขาที่มุ่งแก้ปัญหาทางจิต จนถึงกับทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไป ได้แก่

อินทรีย ๕

ในพระบาลีแสดงอินทรียไว้ถึง ๒๒ อินทรียด้วยกัน แต่อินทรียที่ทรงตรวจสอบมากเป็นพิเศษคือ อินทรีย ๕ ประการ

คำว่า อินทรีย แปลว่า เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน आयตนะ ภายในของ บุคคลเองก็ได้ชื่อว่า อินทรีย ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พึงสังเกตว่าเมื่อเราต้องการดูรูปไม่ว่าจะเป็นรูปอะไรก็ตามต้องดูด้วยตา เพราะฉะนั้นตาจึงเป็นใหญ่ในการดูรูป จะเอาประสาทสัมผัสส่วนอื่นมาดูแทนตาไม่ได้ โสตินทรีย อินทรีย คือ หู เป็นใหญ่ในการฟังเสียงจะเอาประสาทสัมผัสส่วนอื่นมาทำหน้าที่ฟังเสียงแทนหูไม่ได้ เป็นต้น

ลักษณะของอินทรีในที่นี้ก็เป็นอย่างนั้น คือ เป็นใหญ่ใน
หน้าที่ของตน ได้แก่

๑. สัทอินทรี อินทรีคือศรัทธา

สัทอินทรี ได้แก่ การน้อมใจเชื่อจนมีความเชื่ออันหยั่งลง
มั่นคงในพระพุทธคุณ ตามนัยที่มีพระอรหันต์ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบ
ด้วยพระองค์เอง ทรงสมบุรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไป
ดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกบุคคลได้อย่างยอดเยี่ยม
ไม่มีสารถิอื่นจะยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน เป็นผู้มีโชค หรือเป็นผู้จำแนกกรรม

พระพุทธคุณทั้ง ๙ บทนี้ ถ้าหากบุคคลสามารถน้อมใจเชื่อ
ให้หยั่งลงมั่นคงภายในจิตใจ จะทำหน้าที่เป็นกำลังขจัดกิเลส ซึ่ง
ตรงกันข้ามกับตนให้เจือจางเบาบางลงไปจนถึงหมดสิ้นไปโดยลำดับ

ในขั้นแรกจะทำหน้าที่ขจัดความไม่เชื่อในคุณของ
พระพุทธเจ้า เป็นต้น เมื่อมีกำลังมากขึ้นจะทำหน้าที่ขจัดวิจิกิจฉา
คือ ความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจ ไม่มั่นใจในคุณของพระรัตนตรัย
 เป็นต้น เมื่อมีกำลังมั่นคงขึ้นมากก็จะทำหน้าที่ขจัดกามฉันท์ คือ
จิตที่มีความกำหนัดรักใคร่ในวัตถุกำมทั้งหลาย

เพราะฉะนั้นศรัทธาจึงต้องมีกำลัง ถ้าหากว่าศรัทธาอ่อน
แล้วจะทำให้เสียฐานในการประพฤติปฏิบัติ จึงทรงแสดงไว้ว่า
ศรัทธาตั้งมั่นแล้วให้สำเร็จประโยชน์ ประโยชน์อะไรในระดับใด
ก็ตามที่บุคคลต้องการ อาศัยศรัทธาความเชื่อมั่นเป็นฐานให้เกิดขึ้น
ทั้งแก่ตนเองและสิ่งที่คุณต้องการหลักความเชื่อต่างๆ ที่ได้กล่าวมา
แล้ว คือ ความเชื่อเรื่องของกรรม เรื่องของผลกรรม และการที่สัตว์

ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตน ล้วนแล้วแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ และแม้การเชื่อมั่นในคุณของพระธรรมคุณของพระสงฆ์ คุณของไตรสิกขาก็อาศัยการเชื่อมั่นในคุณของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก เมื่อศรัทธามีความเชื่อในพระพุทธคุณอย่างมั่นคงแล้ว ก็เชื่อว่าเป็นใหญ่ในความเชื่อ ศรัทธาจึงได้ชื่อว่าเป็น **สัตถินทรีย์ อินทรีย์** คือ ศรัทธา

๒. **วิริยินทรีย์** อินทรีย์คือ **วิริยะ ความเพียร**

วิริยินทรีย์ วิริยะความเพียรพยายามนั้น ได้แก่ ความบากบั่น ความหมั่น ความพยายาม การริเริ่มด้วยการปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายามอย่างต่อเนื่อง มีการปรารภความเพียร ในการป้องกันบาปซึ่งยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ในการละบาปซึ่งบังเกิดขึ้นแล้ว ในการสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ในการรักษากุศลที่บังเกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

ในการป้องกันก็ดี การละก็ดี การบำเพ็ญเพียรทำดีก็ดี และการรักษาความดีก็ดี เมื่อทำได้ในจุดใดก็ต้องประดับประดาองค์ของตนไว้ในจุดนั้น แล้วพยายามทำต่อไป ความเพียรที่เกิดขึ้นจะต้องมีกำลังโดยลำดับ ในขั้นแรกจะต้องขจัดความเกียจคร้าน ซึ่งปรากฏตัวออกมาในลักษณะต่างๆ เช่น อ้างว่าหนาวนัก ร้อนนัก หิวนัก กระหายนัก เข้าอยู่ เย็นแล้ว จนถึงปวดหัว ปวดท้อง เป็นต้น แล้วไม่ทำการงาน ความเพียรจะขจัดความเกียจคร้านที่เรียกว่า **มหาโกศลชชะ** คือ ความเกียจคร้านอย่างมาก จนบางครั้งหาทางสร้างเงื่อนไขให้คนอื่นยอมรับนับถือว่า เป็นความชอบธรรมที่ตนจะต้องเป็นเช่นนั้น

เพราะฉะนั้นความเพียรจึงต้องเป็นไปอย่างแรงกล้า ทั้งทาง
กายและทางจิต จะต้องเป็นให้เหนือความเกียจคร้าน จนขจัดความ
เกียจคร้านออกไป จึงได้ชื่อว่าเป็น **วิริยอินทรีย์ อินทรีย์** คือ **วิริยะ**
ความเพียร

๓. **สตินทรีย์ อินทรีย์คือ สติ**

สตินทรีย์ ได้แก่ การที่บุคคลตั้งสติระลึกรู้ โดยมีความเพียร
มีสัมปชัญญะ มีสติ ระลึกถึงกาย เวทนา จิต ธรรม ให้เห็นว่า กาย
เวทนา จิต ธรรมนั้น ก็สักแต่ว่ากาย สักแต่ว่าเวทนา สักแต่ว่าจิต
สักแต่ว่าธรรม จนสามารถขจัดสติสัมโมเสา คือ **ความหลงลืม ความ**
เลอะเลือน ความเผอเรอ ความพลั้งพลาด ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตของ
ตนจนเป็นสติมา คือ มีสติ อยู่กับอารมณ์ที่ตั้งใจระลึกอยู่ในขณะนั้นๆ
สติที่มีลักษณะเช่นนี้ได้ชื่อว่า **สตินทรีย์** คือ สติที่เป็นใหญ่ในหน้าที่
ของตนในการระลึกรู้อารมณ์

๔. **สมาธิินทรีย์ อินทรีย์คือ สมาธิ**

สมาธิินทรีย์ ได้แก่ จิตซึ่งผ่านการประพฤติปฏิบัติมาโดย
ลำดับ ตามขั้นตอนของสมถกัมมัฏฐาน จนเป็นจิตตั้งมั่นไม่หวั่น
ไหวในขั้นที่เป็นสมาธิินทรีย์จริงๆ นั้น จะต้องมีการขจัด **จิตต**
วิกเขปะ คือ **ความฟุ้งซ่าน ความซัดส่ายของจิต** การแล่นไปใน
อารมณ์ต่างๆ ของจิต จนเป็นฌาน คือ **ความเพ่ง** ใน ๔ ระดับ ปรับ
จิตของบุคคลผู้ปฏิบัติให้มีความประณีตขึ้นไปโดยลำดับ มีกุศล
ธรรมปรากฏขึ้นภายในจิต

ปฐมฌาน จิตจะมีวิตก วิจาร์ ปีติ สุข และเอกัคคตา

ทุติยฌาน สามารถสงบวิตกวิจาร์ได้เหลือแต่ปีติ สุขกับเอกัคคตา

ตติยฌาน แม้ความปีติก็สงบไปยังเหลือแต่สุขกับเอกัคคตา

จตุตถฌาน แม้ความสุขก็สงบไปยังเหลือแต่อุเบกขากับเอกัคคตา

จิตที่เข้าถึงฌานเช่นนี้ จะมีความตั้งมั่นด้วยอุเบกขาและเอกัคคตา ความฟุ้งซ่าน ชัดสายของจิต การแล่นไปของจิตก็สงบสมาธิในที่นี้จึงได้ชื่อว่าสมาธิในทริย คือ สมาธิที่เข้าถึงความเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน

๕. ปัญญินทริย อินทริยคือ ปัญญา

ปัญญินทริย ได้แก่ กิริยาที่รู้จัดการวิจัย การเลือกสรร ความไม่หลง หรือการวิจัยธรรมะจนเกิดปัญญา ความรอบรู้ในกองของสังขารทั้งหลาย ทั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ สามารถใช้ปัญญาชำระกิเลส คือ ตัดกิเลสออกไปได้และกำลังของปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องสามารถขจัด ทุปปัญญา คือ ปัญญาน้อยหรืออวิชาให้ออกไปจากใจ เพราะปัญญานั้นเป็นแสงสว่าง อวิชาเป็นความมืด เมื่อปัญญาบังเกิดขึ้นแล้ว จะต้องเป็นใหญ่เหนืออวิชา คือ ความไม่รู้ จึงได้ชื่อว่าเป็น ปัญญินทริย อินทริย คือ ปัญญา

อินทริยทั้ง ๕ ประการนี้จะต้องไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ในภาคปฏิบัตินั้นทรงแสดงว่าธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เหมือนกับสหาย ๕ คน คนหนึ่งเป็นราชกุมาร อีก ๔ คน เป็นบุตรของอำมาตย์ ราชกุมารนั้นเปรียบเสมือนปัญญา ธรรมอีก ๔ ข้อ เหมือนกับบุตรของอำมาตย์เมื่อสหายทั้ง ๕ นั้นไปในบ้านของเพื่อนแต่ละคน หน้าที่ในการต้อนรับดูแลคนอื่นเป็นเรื่องของเจ้าของบ้าน แต่เมื่อเข้ามาในพระราชวัง ทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของราชกุมารทั้งหมด อินทริยทั้ง ๕ ประการก็มีลักษณะอย่างนั้น ปัญญาเป็นผู้วินิจฉัย

ตัดสินใจที่นุ่มใจเชื่อ สิ่งที่ใช้ความเพียร สิ่งทีละเล็ก และความสงบที่บังเกิดขึ้น

ดังนั้นในภาคปฏิบัติ เพื่อจะให้เกิดผลท่านจึงมีการปรับอินทรีย์ให้สม่ำเสมอทั้งเพราะ

ศรัทธา ที่มากเกินไปนั้นจะกลายเป็นความมกมาย
ปัญญา ที่มากเกินไปก็จะเสีฐาน มีอาการสติเฟื่อง
เพราะฉะนั้น

- *ศรัทธากับปัญญา* จึงต้องปรับให้สม่ำเสมอ การใช้เหตุผล การใช้สติปัญญา จะต้องอยู่ในกฎในเกณฑ์ อยู่ตามทำนองคลองธรรม และศรัทธาเองต้องผ่านการกลั่นกรอง การพินิจพิจารณาเสียก่อนจึงจะนุ่มใจเชื่อ เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงคู่กับปัญญาเสมอไปและจะต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน อะไรมากเกินไปก็ได้ น้อยเกินไปก็ได้

- *ความเพียรกับสมาธิ* ความเพียรมากไปแทนที่จะได้ความสงบ ใจก็จะฟุ้งซ่าน ชัดสายเป็น จิตตวิกเขปะ คือ ความฟุ้งซ่านชัดสายของจิต แต่ถ้าสมาธิมากไปโดยไม่มี ความเพียรเข้าสนับสนุนก็จะกลายเป็นความเคลิ้มหลับ ซึ่งเป็นอาการของถีนมิทธะ

ฉะนั้น สมาธิกับความเพียร จึงต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ต้องปรับให้สม่ำเสมอ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป อยู่ในระดับกลางที่ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา

ส่วนสติอินทรีย์ ซึ่งจะทำหน้าที่ระลึก ตรวจสอบอินทรีย์ทั้งหลายมีหน้าที่เหมือนกับคนขับรถ ที่จะนำรถไปสู่สถานที่ต่างๆ เป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องสกัดกั้นความอยากเอาไว้ และความอยาก

นั่นจะจะได้ด้วยปัญญา สติกับปัญญาจึงเป็นธรรมที่สนับสนุนกัน
และกัน และทำงานร่วมกันในกิจทั้งปวง

องค์ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เนื่องจากเป็นธรรมที่ต้องมีกำลัง
ในการขจัดกิเลสซึ่งตรงกันข้ามกับตน คือ ศรัทธา ต้องขจัดความ
ไม่เชื่อ วิริยะ ต้องขจัดความเกียจคร้าน สติ ขจัดสติสัมโมเสา คือ
ความเผอเรอ ความหลงลืมของสติ สมาธิ ขจัดจิตตวิกเขปะ ความ
ฟุ้งซ่าน ชาติส่ายของจิต และปัญญา ขจัดอวิชชาหรืออุปปัญญา
เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่าเป็น พละ คือ ศรัทธาพละ วิริยะพละ
สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ แต่ในแง่ขององค์ธรรมแล้ว
ศรัทธาพละอยู่ในที่ใด สัทธินทรีย์ก็อยู่ในที่นั้น วิริยะพละอยู่ในที่ใด
วิริยนทรีย์ก็อยู่ในที่นั้นจึงเป็นธรรมที่เรียกตามอาการที่องค์ธรรมนั้นๆ
แสดงในขณะนั้นๆ

อารักขกัมมัฏฐาน ๔

อารักขกัมมัฏฐานนั้นเป็นผลงานการรวบรวมเรียบเรียงของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงผนวชอยู่ ทั้งนี้
คงเป็นเพราะทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษาปฏิบัติธรรมะในทาง
พระพุทธศาสนานั้น ปัญหาที่ค่อนข้างมากก็คือ ความศรัทธาเลื่อมใส
ที่เลือนลอย ไม่ค่อยตั้งมั่น มีความกวัดแกว่งสับสน จนไม่อาจที่จะ
ก้าวหน้าในกุศลธรรมได้ แต่ในขณะที่เดียวกันจิตใจของบุคคลผู้ปฏิบัติ
ธรรม มักจะหนักไปในด้านกามราคะ คือจะเหนียวเน็ดรึกนึกถึง
อารมณ์ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจอยู่เสมอ บางครั้งก็แกว่งไป
ด้วยอำนาจของความอาฆาตพยาบาท และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ

นิเทศธรรม

ตกอยู่ในความมัวเมาประมาท ไม่ค่อยคำนึงถึงวัย ถึงชีวิต ถึงโรคภัย
ซึ่งพร้อมจะตัดชีวิตของตนให้ขาดลงในขณะใดขณะหนึ่ง

เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรงรวบรวมธรรมจากในที่ต่างๆ
มารวมไว้ในหมวดเดียวกัน เรียกว่า **จตุรารักษกัมมัฏฐาน** เป็น
ทั้งระดับ สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน ข้อแรกคือ

**๑. พุทธานุสสติ การตั้งสติ การระลึกถึงคุณของ
พระพุทธเจ้า** การระลึกถึงพระพุทธคุณนั้น ทำได้หลายระดับ เช่น

- การนำพระพุทธคุณมาสาธยาย จนจิตใจสงบจดจ่อ
อยู่ที่บทพระพุทธคุณที่ตนสาธยาย เมื่อเป็นเช่นนี้ในขณะนั้น
อย่างน้อยที่สุดกายของตนก็สุจริต วจีก็สุจริต ใจก็สุจริต เพราะ
ตรึกนึกอยู่ที่พระพุทธคุณ

- นำเอาบทพระพุทธคุณบทใดบทหนึ่งมาบริกรรมภาวนา
ตามวิธีการเจริญกัมมัฏฐาน เช่น ภาวนาว่า พุทโธ พุทโธ เป็นต้น

- ยกเอาพระพุทธคุณแต่ละบทขึ้นมาพิจารณา จนเกิด
เป็นปีติปราโมทย์ขึ้นภายในใจ ใจจะเดินเข้าสู่สมาธิโดยลำดับ

- การพยายามปฏิบัติตนเองให้ผสมกลมกลืนกับคุณของ
พระพุทธเจ้า ด้วยการพิจารณาเห็นคุณของพระพุทธเจ้า
ปรากฏเด่นชัดภายในจิต เช่น คำว่า อรหิ ที่แปลว่า หักกรรมแห่ง
สังสารจักร เป็นผู้ไกลจากอำนาจของกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ ควรบูชา
ก็ใช้ความเพียร พยายามที่จะหักกรรมแห่งสังสารจักร อย่างน้อยก็
ลดความเข้มข้น ความรุนแรง ทำกรรมที่เป็นกุศลมากขึ้น แม้จะมี
สังสารจักรอยู่ แต่จะสามารถสัมผัสความสุข ความสงบได้ในระดับ
นั้นๆ ในความเป็นผู้ไกลจากกิเลส ก็พยายามเอาชนะกิเลส ซึ่งเข้า

มากกระทบจิตจากภายนอก และเหนียวนี้ก็ขึ้นมาจากภายใน ถึงแม้จะไม่ไกลอย่างสิ้นเชิง แต่สามารถสยบหรือสงบอำนาจของกิเลส ด้วยความอดทนบ้าง ด้วยการข่มใจบ้าง ด้วยสติระลึกรู้เท่าทันบ้าง ด้วยมีหิริโอตตัปปะบ้าง เหล่านี้เชื่อว่าเป็นการปฏิบัติตนให้ผสมกลมกลืนกับคุณของพระพุทธเจ้าในแต่ละบท

๒. เมตตา ความปรารถนาที่จะเห็นบุคคลอื่น สัตว์อื่น เป็นสุข เป็นพื้นฐานความคิดที่มองสรรพชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น แล้วตั้งจิตปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่นอยู่ในโลกนี้ โดยความไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน และให้แต่ละชีวิตอยู่ดี มีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน

การเจริญเมตตานั้น ถ้าเจาะจงบุคคล เจาะจงกลุ่มคน ท่านเรียกว่า แผ่โดยเจาะจง ถ้าเป็นสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงไม่กำหนดกลุ่มคน ท่านเรียกว่า แผ่โดยไม่เจาะจง การเจริญเมตตา ประเด็นสำคัญต้องบรรเทาความไม่พอใจ ความหงุดหงิด ความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทให้สงบลงจากใจได้ เพราะเมตตาเป็นข้าศึกต่อพยาบาท เมื่อเมตตาเกิดขึ้น กิเลสสายโทสะต้องสงบลง แม้การแผ่เมตตาจะไม่เกิดสัมฤทธิ์ผลตามที่เรากำลังต้องการ แต่ว่าใจผู้เจริญเมตตาในขณะนั้นก็สามารถสงบพยาบาทได้ เมตตาที่บุคคลอบรมกระทำไว้มากแล้ว เป็นธรรมมีผลมีอานิสงส์มาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า จิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของพยาบาท ด้วยเมตตาที่บุคคลได้บังเกิดขึ้นแม้ชั่วขณะลัดนิ้วมือเดียว เป็นธรรมมีผลมีอานิสงส์มาก ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงเมตตา

จิตที่บุคคลเจริญให้มากๆ ว่าจะมีผล มีอนิสงส์อย่างไร การเจริญเมตตาจนจิตอยู่ด้วยเมตตา ที่เรียกว่าเป็น เมตตาวิหารี คือ มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ในชีวิตประจำวัน จิตจะทำปฏิกิริยาต่ออารมณ์ที่กระทบกระเทือนใจ ยั่วยุให้โกรธเคือง ให้สงบด้วยอำนาจของเมตตาบ้าง ความอดทนบ้าง การให้อภัยบ้าง ตามสมควรแก่กรณี ทรงอุปมาว่า “เมตตาจิตเหมือนกับน้ำในสระใหญ่ที่มีความใสสะอาด หากใครจะโยนสิ่งสกปรกลงไปบ้าง ก็จะถูกสลายไปในเวลาอันรวดเร็ว จิตใจที่ระกอบด้วยเมตตาก็เป็นเช่นนั้น แม้ใครทำให้เกิดความโกรธขึ้นมาบ้าง ก็จะสงบได้ในเวลาที่รวดเร็วไม่กลายเป็นพยาบาท ซึ่งเป็นสนิมใจที่พร้อมจะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นกับจิตใจได้ทุกเมื่อ”

๓. อสุภะ คือ การพิจารณาร่างกาย ให้เห็นเป็นของไม่สวยไม่งาม อสุภกัมมัฏฐานนั้น บางครั้งก็มองไปที่สัตว์ที่ซากศพที่ตายแล้ว บางครั้งก็สอนให้น้อมนึกเข้ามาหาตัวเอง เพราะตามปกติแล้ว คนจะมีใจกำหนัด เพลิดเพลิน ยินดี พอใจ ชื่นใจ ในรูปร่างกายของตน มีการทำนุบำรุงปรนเปรอร่างกาย ตกแต่งประดับประดาด้วยวิธีการต่างๆ ด้วยความเข้าใจว่า ร่างกายนั้นเป็นของสวยงาม จึงทรงสอนให้มองในแง่ที่ไม่สวยไม่งาม ถ้ามองที่ตัวเองอย่างแนวของอสุภัสถัญญา อาศัยการยกเอาอาการทั้ง ๓๒ คือ ผมขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ขึ้นมาพิจารณาให้เห็นโดยสี โดยสังขาร โดยกลิ่น โดยที่เกิด โดยที่อยู่ โดยการชุ่มชื้น โดยความเป็นสิ่งสกปรกของอวัยวะส่วนนั้นๆ จนจิตใจเบื่อหน่าย

คล้ายกำหนดในกายตน และกายบุคคลอื่น แต่การพิจารณากายบุคคลอื่นนั้น ตามปกติแล้วจะทรงสอนให้พิจารณาซากศพ ซึ่งควรจะหมดสภาพของความเป็นศพผู้หญิงหรือศพผู้ชายแล้ว โดยพิจารณาให้เห็นเป็นของปฏิญูล ทั้งโดยสี โดยสัณฐาน โดยกลิ่น โดยที่เกิด โดยที่อยู่ ด้วยการแตกทำลายไปของสิ่งเหล่านั้น เพื่อบรรเทาความกำหนดในกายของคนอื่นและกายของตนเอง เช่นเดียวกัน ประเด็นสำคัญคือ ถ้ามองตัวเองก็ให้เห็นความปฏิญูลในตัวเอง และน้อมพิจารณาให้เห็นความปฏิญูลของคนอื่น สัตว์อื่น ถ้ามองที่ศพทั้งหลายก็พิจารณาให้เห็นเป็นเช่นเดียวกัน ทั้งกายเราและกายบุคคลอื่นว่าตกอยู่ในสภาพอย่างนั้น

ประเด็นสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ ต้องลดความกำหนด รักใคร่พอใจในวัตถุทุกามทั้งหลายลงไป จึงจะได้ชื่อว่าได้รับผลของการเจริญอสุภกัมมัฏฐาน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโทษของการมองสิ่งอะไรๆ ด้วยกำหนดหมายว่าสวยงาม น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ว่า

คนที่มีปกติเห็นว่าสวยงาม จะไม่สำรวจระวังในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อน อ่อนแข็ง และใจตรึกนึกถึงอารมณ์ จะไม่รู้จักประมาณในการบริโภคภัตตาหาร จะมีความเพียรพยายามที่ย่อหย่อน ประกอบด้วยความเกียจคร้าน ศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสก็จะอ่อนแอ คλονแคลน ไม่มั่นคง จิตของบุคคลที่เป็นเช่นนั้น จะเป็นเหมือนต้นไม้ที่เกิดริมเขาขาด ถูกลมพัดกระโชกมา ก็หักโค่นลงได้

แต่ในทำนองตรงกันข้ามถ้ามองเห็นความไม่สวยไม่
งามได้ ก็จะเกิดการสำรวจระวัง ไม่ปล่อยให้ความกำหนัด
ความขัดเคืองเกิดขึ้น ในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดม
กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจตรึกนึกถึง
อารมณ์ จะรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร จะมีศรัทธามั่นคง
มีความเพียร ทั้งทางกายและทางจิตอย่างแท้จริง จิตใจของ
บุคคลเมื่อเป็นเช่นนี้ จะเป็นเหมือนกับภูเขาศิลาแท่งทึบ ซึ่ง
ไม่ถูกโยกคลอนให้หวั่นไหวด้วยลมซึ่งพัดมาจากทิศทั้ง ๔
ฉะนั้น

๔. มรณัสสติ การตั้งสติระลึกถึงความตาย

ความตายนั่นท่านแบ่งไว้เป็น ๒ ช่วงใหญ่ๆ เรียกว่า
ขณิกมรณะ คือ เราตายอยู่ทุกขณะ เช่น หายใจเข้าเป็นเกิด หายใจ
ออกเป็นตาย ผม่ว่งไป หนักร่วงไป แต่ละอย่างนั้นก็แสดงถึงความ
ตาย หนึ่งตาย ผม่ว่งไป หนึ่งตาย หนึ่งตาย และก็มี การตายอยู่ทุกขณะ

ความตาย คือ ความแตกดับของชีวิต อินทรีย์นั้นบางครั้ง
ก็เป็นการตาย ในยามที่ไม่ควรตายเรียกว่า อกาลมรณะ บางครั้งก็
จะตายในคราวถึงที่ตาย เรียกว่า กาลมรณะ ชีวิตของบุคคลเราจึง
เหมือนกับเทียนที่บุคคลจุดขึ้น โดยเงื่อนไขตามทีควรจะเป็นแล้ว
เมื่อไส้หมด ไขหมด เทียนจึงดับ แต่ในแง่ของความเป็นจริงไม่ได้
เป็นเช่นนั้นเสมอไป บางครั้งไส้หมด ไขยังอยู่เทียนก็ดับได้ บางครั้ง
ไขหมดไส้ยังอยู่เทียนก็ดับได้ บางครั้งยังอยู่ทั้ง ๒ อย่าง ถูกลมพัด
เอาก็ดับได้ บางครั้งไส้ก็หมดไขก็หมดก็ดับ ซึ่งแสดงว่าการดับของ
เทียนมีถึง ๔ วิธี ซึ่งก็พร้อมที่จะดับได้ทั้งนั้น

ชีวิตของบุคคลเราก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ทุกขณะที่ผ่านพ้นไปนั้น เราไม่ทราบว่าความตายจะเกิดขึ้นเมื่อใด ชีวิตของคนเหมือนกับรถบรรทุกสัตว์ ซึ่งจะนำไปโรงฆ่าสัตว์ทุกครั้งทีลื้อหมุนทุกนาที่ที่ผ่านไปชีวิตของสัตว์ก็ใกล้ความตายเข้าไปทุกขณะ แต่บางครั้งยังไม่ถึงโรงฆ่าสัตว์ สัตว์ก็ตายได้ โดยการเกิดอุบัติเหตุขึ้นในระหว่างทางบ้าง หรือโรคภัยต่างๆ เข้าเสียดแทงบ้าง หรือทำอันตรายกันเองบ้าง

ภาพชีวิตของคนในโลก จึงดูแล้วคล้ายๆ กับไก่ หรือสัตว์ที่เขานำไปสู่โรงฆ่า ไม่ได้นึกถึงความตายที่รออยู่ข้างหน้า ในขณะที่เขานำเดินทางไปนั้นมีการทะเลาะกัน มีการยื้อแย่งอาหารกัน มีการเบียดการชนกัน ทั้งๆ ที่กำลังจะตายแต่ไม่ได้หยุดสร้างบาป ไม่ได้หยุดเบียดเบียน เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นผู้ประมาทในวัยในชีวิต และในความไม่มีโรคของตน ทั้งๆ ที่ชีวิตเมื่อเกิดมาแล้วถูกแผ่เร้นไว้ด้วยความตาย และความตายพร้อมที่จะปรากฏออกมาตัดชีวิตอินทรีย์ของบุคคลนั้นให้ขาดลงในขณะใดขณะหนึ่ง

เพราะฉะนั้น การเจริญมรณัสสติก็เพื่อย้ำเตือนให้คนดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท ใช้โอกาสที่เร็วแรงความเพียรพยายาม สติสัมปชัญญะของตนยังมีอยู่ ประกอบกุศลทำความดีซึ่งจะเป็นสมบัติติดตัวไป ช่วยให้เป็นผู้ไม่ประมาททั้งในวัยในชีวิต ในความไม่มีโรคดังกล่าว ท่านจึงเรียกว่า จตุรารักขกัมมัฏฐาน

เมื่อยกขึ้นพิจารณาให้เห็นเป็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็กลายเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน

พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหารทั้ง ๔ นั้น มีลักษณะเหมือนเรือใจ ซึ่งมีหน้าที่เช่นเดียวกับเรือนกาย ซึ่งบุคคลใช้เป็นที่อยู่อาศัย กายกับใจนั้น จำเป็นจะต้องมีที่พำนัก แต่ว่าส่วนที่มีความสำคัญจริงๆ ท่านเน้นไปที่เรือใจ จนถึงกับมีการพูดกันว่า *คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก* ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ขอเพียงให้ใจมีความสงบ เราก็ได้รับความสุขแล้วจากการอยู่ในที่นั้นๆ

พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ เป็นธรรมที่มีการตอกย้ำและเน้นกันมากเป็นพิเศษ จนเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้เป็นใหญ่ หรือธรรมเป็นหลักประจำใจประจำตัวของผู้ใหญ เรียกว่า พรหมวิหาร คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่น มีความสุข ลักษณะของความเมตตา ก็คือความสนิทสนม ความรักใคร่ที่ไม่เจือด้วยราคะ ความกำหนัดในทางเพศ โดยเนื้อหาแล้ว ได้แก่ ความปรารถนาความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น ใจที่ประกอบด้วยเมตตานี้ มีความรู้สึกที่ใกล้เคียงกัน คือ

กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่

เปมะ ความรักในฐานะเป็นครอบครัว ความรักฉันนุ่่มสาว
ทั้งหลาย

เคหสิตเปมะ ความรักฉันครอบครัวสามีภรรยา

ลักษณะความรู้สึกเหล่านี้ ถือว่าเป็นข้าศึกใกล้ของเมตตา ซึ่งพร้อมจะนำไปจิตใจของบุคคลเบี่ยงเบนไปจากธรรม คือ เมตตา การจะสังเกตว่าความรู้สึกเหล่านี้ว่า เป็นเมตตาพรหมวิหารหรือไม่

นิเทศธรรม

ท่านให้ดูที่พื้นฐานการกำหนดความเป็นคนเป็นสัตว์ เมตตานั้นจะกำหนดคนสัตว์ทั่วไปเป็นอารมณ์ ไม่ได้มองที่ความสวยงาม หรือความหล่อของบุคคลเหล่านั้น แต่ความรักนั้นจะกำหนดที่รูปร่าง ความสวยงามทรวดทรงของบุคคล เมื่อบุคคลเหล่านั้นไม่สนองตอบความต้องการของตนก็จะโกรธ เวลาคนอันตนรักใคร่ปรารถนา พอใจตายไปก็เกิดความโศก

แต่ถ้าเป็นความรู้สึกที่ประกอบด้วยเมตตาจริงๆ แล้ว ใจจะปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่น อยู่อย่างไม่มีเวรไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้อยู่เย็นสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน ถ้าหากเป็นไปตามที่ตนต้องการได้ ใจก็จะเกิดมุทิตา คือ ความเพิลิตเพิลิน ชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าความสำเร็จของบุคคลเหล่านั้น ถ้าไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการ ใจก็จะประกอบด้วยอุเบกขา คือ ความวางเฉย

ข้าศึกตรงของเมตตา คือ ความพยาบาท ความเมตตาที่เกิดขึ้นนอกจากจะทำหน้าที่ขจัดข้าศึกที่ใกล้เคียงดังกล่าวแล้ว จะต้องทำหน้าที่ขจัดความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทให้ออกไป ในขณะที่มีเมตตาต่อเขานั้น จะต้องไม่มีความพยาบาทอยู่ด้วย ถ้ามีความพยาบาท แสดงว่า เมตตายังมีกำลังน้อย หรือบางครั้งอาจ จะไม่ใช่เมตตาด้วยซ้ำไป

๒. กรุณา ความสงสารต้องการที่จะช่วยคนอื่นสัตว์อื่น ให้ความหลุดพ้นจากความทุกข์ กรุณาก็คือความห่วงใย เมื่อเห็นคนอื่นสัตว์อื่นได้รับความทุกข์ต้องการที่จะช่วยปลดเปลื้อง ขจัดปัดเป่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น ฉะนั้นใจที่ประกอบด้วยกรุณา คือ

เป็นใจที่ตั้งความปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่นที่กำลังประสบความทุกข์อยู่ในขณะนั้น ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ แต่ภรณาก็มีข้าศึกใกล้ ได้แก่ โสภจิต คือ จิตที่ประกอบด้วยความโศก เช่น เห็นใครประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน จะร้องไห้เศร้าโศกเสียใจ บางครั้งคนไม่เข้าใจคิดว่าเป็นภรณา แท้จริงจิตที่เป็นเช่นนั้นเป็นโสภจิต คือจิตที่ประกอบด้วยความโศก ฉะนั้นภรณาจะต้องไม่มีโศก แต่จะมีความปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่น หลุดพ้นจากความทุกข์จนถึงพยายามทางกาย ทางวาจา เมื่อเขาหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ก็มีมุทิตาชื่นชมยินดีกับเขา เมื่อไม่อาจจะช่วยได้ สามารถทำใจอยู่ด้วยอุเบกขา

ข้าศึกตรงกันข้ามของภรณา คือ วิหิงสา ความคิดในทำนองเบียดเบียน ตามปกติสัตว์โลกทั้งหลายนั้นจะมีวิญญานดิบๆ อยู่ที่เรียกว่า วิหิงสา รู้สึกสะใจ พอใจ มีความอยากที่จะเห็นความพิบัติเดือดร้อนเกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น เพราะฉะนั้นจึงมีกิจกรรมเป็นอันมากที่สนองตอบความต้องการด้วยอำนาจวิหิงสาที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เช่น การเอาคนมาต่อxygen เอาคนมาผจญกับสัตว์ เอาสัตว์มาชนกัน ตลอดจนถึงต้องการดูการพิฆาตเช่นฆ่า หนังสือสงคราม ไฟไหม้ คนทะเลาะวิวาทกัน เป็นต้น แสดงถึงอิทธิพลของวิหิงสา คือ ความคิดเบียดเบียน พอใจ ชื่นชมยินดีในความพิบัติเดือดร้อนของบุคคลอื่น ซึ่งเป็นความคิดที่ตรงกันข้ามกับภรณา ภรณานั้นเมื่อเห็นทุกข์ของบุคคลอื่นแล้วต้องการที่จะขจัดปัดเป่าให้และภรณาต้องแผ่ไปในทิศทั้งปวง โดยขอให้คนสัตว์ผู้มีทุกข์หลุดพ้นจากความทุกข์จนจิตสามารถขจัดความโศก ความเบียดเบียนได้

๓. มุทิตา ความพลอยชื่นชมยินดี เมื่อเห็นบุคคลอื่น
เขาได้ดี มุทิตาก็คือความเบิกบาน หรือความชื่นบาน ได้แก่ ความ
พลอยชื่นชมยินดี ในขณะที่เห็นคนอื่นมีความเจริญก้าวหน้า
ประสบลาภยศสรรเสริญความสุข

อย่างไรก็ตาม มุทิตาก็มีข้อจำกัด ท่านเรียกว่าอุณนยะ
คือ ต้องการมีส่วนร่วมในความเจริญก้าวหน้าของบุคคลนั้น จนใคร
ได้ลาภ ได้ยศ ได้ความสุข ได้รับการสรรเสริญ ก็ไปแสดงมุทิตาจิต
กับเขา แต่ภายในใจจริงๆ นั้นต้องการมีส่วนร่วม เช่น ได้รับของแจก
การเลี้ยงอาหาร การแบ่งปันผลประโยชน์ต่างๆ ที่เขาได้ ถ้าไม่เป็น
ไปตามที่ตนต้องการก็จะเกิด อรติ คือ ความไม่ยินดี หรือความไม่
ชอบใจ มุทิตาจึงปฏิบัติได้ยาก เพราะภายในใจของบุคคลนั้นมี
ข้อเสียของมุทิตาอยู่คือ ริษยา ได้แก่ การเห็นคนอื่นมีความเจริญ
ก้าวหน้าเหนือตนไม่ได้จะมีความริษยา ถ้าหากจะลองถามใจตัวเอง
ว่า ทำไมจึงริษยา? ก็จะตอบว่า เพราะต้องการจะได้จะมีจะเป็นเสีย
เอง แต่เมื่อตนไม่ได้จึงริษยา แต่บางครั้งก็ปลงใจได้ว่าตนไม่
สามารถจะได้อย่างนั้น ก็ขอมีส่วนแบ่งในความเจริญก้าวหน้าของ
บุคคลนั้น ดังนั้น ทั้งความรู้สึกต้องการมีส่วนแบ่งและความริษยา
ล้วนเป็นข้อเสียของมุทิตา

มุทิตาที่แท้จริงนั้นจะรู้สึกเพลิดเพลินยินดี ในความเจริญ
ก้าวหน้าของเขา โดยไม่ใส่ใจว่าเราได้อะไร แต่ดีใจที่เห็นเขาได้
อย่างนั้น แสดงว่าจิตใจขณะนั้น ได้ขจัดความต้องการมีส่วนร่วม
และความริษยาออกไปได้

๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ได้ใจไม่เสียใจในความพิบัติ
ของคนอื่น ได้แก่ การวางตนเป็นกลางไม่ให้เกิดความดีใจหรือความ
เสียใจในความพิบัติเดือดร้อนของบุคคลอื่น อุเบกขาก็มีห้าศึกอยู่
ใกล้ๆ นั่นคือ ความรู้สึกเป็นเรา เป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา การที่
จะทำให้ใจให้สงบ เมื่อคนอื่นประสบความพิบัติเพราะกรรมของเขานั้น
ตามปกติแล้วมักจะทำกันไม่ค่อยได้ เพราะถ้าหากว่าคนที่ประสบ
ความพิบัติเป็นศัตรูเราก็จะเกิดดีใจ เพราะฉะนั้นทั้งดีใจและเสียใจ
จึงกลายเป็นอุปสรรคของอุเบกขา ดังนั้น การทำจิตใจให้ประกอบด้วย
อุเบกขาได้ จึงต้องอาศัยการพิจารณาตามกฎหมายของกรรมว่า

“คนเรามีกรรมเป็นของๆ ตนจะต้องเป็นผู้รับ
ผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือ
ชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”

ญาติพี่น้องของเราก็ตาม ศัตรูของเราก็ตาม เมื่อเขาประสบ
กรรมของเขาแล้ว เขาก็เป็นไปตามกรรม การจะดีใจหรือเสียใจ
ไม่เกิดประโยชน์อะไร มีแต่จะเสียดรรรมเพิ่มทุกข์ขึ้น แต่ในขณะที่
เดียวกัน อุเบกขาก็มีห้าศึกที่ตรงกันข้าม คือ อคติ ได้แก่

ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เรียกว่า ฉันทาคติ

ความลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน เรียกว่า โทษาคติ

ความลำเอียงเพราะกลัว เรียกว่า ภยาคติ

ความลำเอียงเพราะหลง เรียกว่า โมหาคติ

การทำจิตให้เป็นอุเบกขาจึงต้องขจัดอคติและความยินดียิน
ร้ายออกไปให้ได้

เพื่อให้เกิดความเข้าใจท่านจึงอุปมาลักษณะของธรรม
ทั้ง ๔ ประการนี้ว่า เหมือนมารดาบิดา มีลูก ๔ คน ลูกคนหนึ่งอยู่ใน
ในครรภ์ ลูกคนหนึ่งป่วย ลูกคนหนึ่งประสบความสำเร็จในชีวิต
ลูกคนหนึ่งไปทำผิดติดคุก

๑. ลูกที่อยู่ในครรภ์นั้น พ่อแม่ต้องมีใจที่ประกอบด้วยเมตตา

๒. ลูกที่ป่วย พ่อแม่ก็มีกรุณา

๓. ลูกที่หายป่วย ลูกที่ประสบความสำเร็จในการศึกษาการ
ทำงานต่างๆ พ่อแม่จะมีมุทิตา

๔. แต่ลูกที่ทำผิดกฎหมายและศีลธรรมไม่อาจใช้ธรรมอีก ๓
ข้อได้ เพราะถ้าใช้แล้วจะสร้างปัญหาให้มากยิ่งขึ้น ท่านจึงสอนให้
ทำใจประกอบด้วยอุเบกขาไมยินดีไมยินร้าย หรือไม่ดีใจหรือเสียใจ
เพราะคนทั้งหลายต้องเป็นไปตามกรรม

ข้อที่พึงสังเกต ธรรมปฏิบัตินั้น ผลจะต้องออกมาเป็น
ความสุขความสงบ ถ้าปฏิบัติธรรมแล้วผลออกมาเป็นความทุกข์
แสดงว่าการปฏิบัติธรรมนั้นผิดทาง ถ้าจะเปรียบเทียบอีกอย่างหนึ่ง
พรหมวิหารนั้นเหมือนกับบ้านที่เราอยู่อาศัย การดูแลความ
เรียบร้อยของบ้านทั้งหลายนั้น เหมือนกับเมตตา ห้องน้ำกับห้อง
อาหารนั้นเหมือนกับกรุณา คือ ใช้บำบัดความทุกข์ ห้องรับแขก
เหมือนมุทิตาคือใช้รับแขกแสดงความชื่นชมยินดีต่อกัน

เมื่ออาบน้ำแล้ว รับประทานอาหารแล้ว แยกกลับแล้ว
ประตูหน้าต่างบ้านเรือนได้ปิดเรียบร้อยแล้ว ก็เข้าห้องนอน
อุเบกขาก็เปรียบเหมือนห้องนอน

ธรรมกลุ่มนี้แม้จะมีอยู่ ๔ ข้อก็ตาม แต่ที่ใช้คนละกรณีกัน

เมตตามีในสัตว์ทั่วไปเป็นอารมณ์ กรุณามีในสัตว์ที่ประสบ
ความทุกข์เป็นอารมณ์ มุทิตามีในสัตว์ที่ได้ดีเป็นอารมณ์ อุเบกขามี
ในสัตว์ที่เป็นไปตามกรรมเป็นอารมณ์ ฉะนั้นจึงต้องเลือกใช้ให้
เหมาะให้ควรแก่กรณีของบุคคลนั้นๆ เหมือนกับใช้ห้องภายในบ้าน
ดังกล่าว

ประธาน ๔

ประธาน คือ ความเพียร ๔ อย่าง ท่านเรียกว่า สัมมปปธาน
เป็นความเพียรรวบรวมอดไม่ว่าจะกล่าวถึงความเพียรในกรณีใดๆ
ก็ตาม ในที่สุดก็จะมาสรุปรวมที่ความเพียรทั้ง ๔ ประการ ซึ่งมุ่ง
ไปทางป้องกัน บำบัด บำรุง และรักษา

๑. สัจจวรปธาน เพียรระวังไม่ให้เกิดขึ้นภายในใจ
ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงว่า ให้บุคคลปลุกฝังความพอใจ
ใช้ความพยายามกระทำความเพียรโดยติดต่อกัน ประคองจิตไว้ รักษา
จิตไว้ เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความยินดียินร้าย ในเวลาที่ตาเห็นรูป
หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจ
ตรึกนึกถึงอารมณ์

๒. ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว โดยการ
ให้บุคคลปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายามกระทำความเพียร
อย่างต่อเนื่องในการละบาปอกุศลที่บังเกิดขึ้นแล้ว จะได้มากหรือน้อย
เท่าไรก็ตาม เมื่อละได้แล้วให้ประคองจิตไว้ในที่นั้นๆ แล้วก็
พยายามต่อไป

๓. ภาวนาปธาน เพียรพยายามให้กุศลเกิดขึ้นในจิต สร้างความพอใจความยินดีให้บังเกิดขึ้น เพียรสร้างศีล สมาธิ ปัญญาให้บังเกิดขึ้น โดยหลักการปฏิบัติแล้วทรงสอนให้ปลุกฝัง ความพอใจ ใช้ความพยายามกระทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง ใน การที่สร้างความคิดที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เมื่อสร้างได้แล้วให้ พยายามรักษาคุณภาพจิตไว้และพยายามต่อไป

๔. อนุรักษนาปธาน เพียรรักษาสิ่งดีงามต่างๆที่บังเกิด ขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป โดยปฏิบัติในแนวเดียวกัน คือ ให้ปลุกฝัง ความพอใจใช้ความพยายามกระทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง ใน การที่รักษากุศล คือ ความดีต่างๆ ที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป แล้ว พยายามจนกว่าบาปจะหมดสิ้นไปจากใจ กุศลจะมีความสมบูรณ์ เต็มเปี่ยมภายในใจ

ความเพียรทั้ง ๔ ประการนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมมัปปธาน คือ ความเพียรในทางที่ชอบ สัมมาวายามะ ความ พยายามชอบเป็นข้อที่ทรงสอนให้บุคคลประกอบกระทำให้บังเกิดขึ้น ในชีวิตของตน พึงเห็นว่าหลักการใช้ความเพียรทั้ง ๔ ประการที่ทรง แสดงไว้ นั้น แม้แต่การบริหารชาติบ้านเมือง บริหารร่างกายก็คงอยู่ ในโครงสร้างของความเพียรทั้ง ๔ ประการ คือ

๑. เพียรพยายามในทางป้องกันสิ่งซึ่งเป็นพิษเป็นภัยที่ยัง ไม่เกิดขึ้นไม่ให้เกิดขึ้น

๒. เพียรพยายามบำบัด คือ เห็นโทษของสิ่งเหล่านั้นว่า เป็นภัยเป็นอันตราย แล้วก็เพียรพยายามบำบัดหรือขจัดไป

๓. เพียรบำรุงสิ่งอะไรก็ตามที่เป็นเรื่องดีงาม เป็นประโยชน์
เกื้อกูลแก่ตนและบุคคลอื่น ก็เพียรพยายามเพิ่มพูน บำรุงเพิ่มเติมขึ้น

๔. เพียรรักษาสิ่งดีงามเหล่านั้นที่อาจมีความเสื่อมมีความ
ตกต่ำไป ก็เพียรพยายามบำรุงรักษาไว้ให้มีความสมบูรณ์เต็มที่

พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม
ผลทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ไม่ว่าในชั้นใดก็ตาม ล้วน
ต้องอาศัยความเพียรพยายามทั้งนั้น แต่ความเพียรพยายามจะ
ต้องเป็นความเพียรพยายามในทางที่ชอบดังกล่าว เพราะเมื่อ
ปฏิบัติได้ ก็ได้ชื่อว่าดำเนินไปตามหลักอริยมรรคที่พระพุทธเจ้าได้
ทรงประกาศแสดงไว้

อนุสสติ ๑๐

อนุสสติ คือ การตั้งสติ การระลึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ดีหรือ
กลางๆ เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้
โดยเน้นไปที่การระลึกอยู่ในเรื่องที่คุณต้องย้อนระลึก หวนระลึก
โดยจิตสงบอยู่ในที่นั้น แต่บางข้อจะเน้นไปที่ปัจจุบันและอนาคต
เป็นอารมณ์ จึงเรียกว่า อนุสสติ ท่านจำแนกไว้เป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. พุทธานุสสติ การตั้งสติตามระลึกถึงคุณของ
พระพุทธเจ้า

ด้วยการนำเอาพระพุทธรูปคุณบทว่า อิติปิโส ภควา มา
สาธยายให้จิตใจสงบอยู่กับบทที่สาธยาย หรือเป็นการนำเอา
พระพุทธรูปคุณบทใดบทหนึ่งมาบริกรรม โดยให้สติระลึกอยู่ที่
พระพุทธรูปคุณบทนั้นๆ หรือการยกพระพุทธรูปขึ้นมาพิจารณา จน

นิเทศธรรม

เกิดศรัทธา ปสาทะ ปิติปราโมทย์อยู่ในพระพุทธรูป รวมทั้งการปฏิบัติตนให้ประสานสอดคล้องกับพระพุทธรูปในแต่ละบท เหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นพุทธานุสสติ การตั้งสติตามระลึกถึงคุณของพระพุทธรูปเจ้า

๒. รัชมานุสสติ การตั้งสติตามระลึกถึงคุณของพระธรรม หลักการปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานเบื้องต้น ก็คือการนำเอา พระธรรมคุณทั้ง ๖ บท ที่สวดสาธยายกันว่า

พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว อันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาคумаชมได้ ควรน้อมเข้ามาไว้ในตน และเป็นธรรมที่วิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน

จะสาธยายเป็นภาษาบาลีหรือภาษาไทย หรือจะทั้งบาลีทั้งไทยก็ได้ ในขั้นแรกก็มุ่งไปที่ใจสงบอยู่ที่บทซึ่งสาธยาย นำเอาบทของธรรมคุณข้อใดข้อหนึ่งมาบริกรรมยกองค์ธรรมขึ้นมาพิจารณาตามสถานะของธรรมะเหล่านั้น จนเกิดความรู้สึกความเข้าใจมีปิติปราโมทย์บังเกิดขึ้นในธรรม รวมถึงการปฏิบัติตนให้ผสมกลมกลืนกับพระธรรมคุณในแต่ละบทได้ชื่อว่าเป็นรัชมานุสสติ การตั้งสติตามระลึกถึงคุณของพระธรรม

๓. ลังกมานุสสติ การตั้งสติระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ ได้แก่ การระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ตามนัยที่สวดกันว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติสมควร

นิเทศธรรม

นี่คือใคร คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี่คือ หมู่พระสงฆ์
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของ
คือนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี เป็น
เนื่อนาบุญของโลกไม่มีเนื่อนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่า

การน้อมรำลึกถึงคุณของพระสงฆ์ เป็นเช่นเดียวกับการ
ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ด้วยการสาธยาย ด้วยการนำเอา
พระสังฆคุณแต่ละบทมาระลึก มาบริกรรม ตลอดถึงการยกเอา
คุณของพระสงฆ์ ขึ้นมาพิจารณาแต่ละบท จนเกิดปีติปราโมทย์ขึ้น
ถ้าให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็คือ การปฏิบัติตนให้ดี ให้ตรง ให้เป็นธรรม
ให้สมควรตามรอยของพระอริยสงฆ์ ซึ่งจะส่งผลให้ตนเองเข้าถึง
สังฆรัตนะอย่างแท้จริง ย่อมได้ชื่อว่าเป็น **สังฆมานุสสติ** คือ การตั้ง
สติระลึกถึงคุณของพระสงฆ์

๔. สิทธานุสสติ การตั้งสติระลึกถึงศีลของตน

ชาวบ้านโดยทั่วไปนั้นจะสมาทานศีลตอนเช้า พอถึงตอน
เย็นและตอนกลางคืนก็ให้มองย้อนกลับไปดูตั้งแต่เช้า คือตั้งแต่
สมาทานศีลมา ดูการสมาทานศีล การรักษาศีล การปฏิบัติในศีล
ของตน ให้เห็นความบริสุทธิ์หมดจดว่า ตลอดระยะเวลาจากนั้นถึง
นั้นตนได้รักษาศีลไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เมื่อเห็นคุณของศีลปรากฏ
ในตัวเองก็จะเกิดปีติปราโมทย์ ใจก็จะสงบ จนใจสงบเข้าสู่สมาธิ
เช่นเดียวกันแต่ละอย่างย่อมพร้อมที่จะน้อมจิตของบุคคลให้สงบยิ่งๆ
ขึ้นไปได้

๕. จาคานุสสติ การตั้งสติตามระลึกถึงทานบริจาค
ของตน

หลังจากให้ทานไปแล้วเป็นระดับอปราปรเจตนา คือ เจตนา
หลังจากให้ไปแล้ว มาย้อนระลึกหวนระลึกดูทานที่ตนได้ให้ ในแง่
ของปัจจัยที่ตนนำมาให้ ในแง่ของเจตนาทั้ง ๓ ช่วง ในแง่ของคุณ
ธรรมของตนเอง และคุณธรรมของผู้รับทาน เมื่อมองเห็นความ
บริสุทธิ์หมดจดทั้ง ๔ กรณีนั้นแล้ว ปิติปราโมทย์ก็จะบังเกิดขึ้น
กายจะสงบ ใจสงบเข้าสู่สมาธิ เช่นเดียวกันแต่ละอย่างก็พร้อมที่จะ
น้อมจิต ของบุคคลให้สงบยิ่งๆ ขึ้นไปได้

๖. เทวตานุสสติ การตั้งสติระลึกถึงเทวดา

เทวตานุสสตินั้น ท่านสอนให้ระลึก ๒ แนว แนวหนึ่งก็คือ
ระลึกถึงเทวดาทั้งหลายที่ได้กระทำบำเพ็ญความดีมา

พระพุทธศาสนาได้จำแนกเทวดาออกไปเป็น ๓ ประเภท คือ
สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชามหากษัตริย์
พระราชินี เป็นต้น

อุบัติเทพ เทวดาโดยอุบัติ คือ เป็นโอบปาตีกกำเนิดเกิดมา
เป็นเทวดาเลย

วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ คือ พระอรหันต์
ทั้งหลาย

เทวดาทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าว เกิดขึ้นด้วยผลของการ
ประพฤติปฏิบัติดีของตัวเอง เราศึกษาพิจารณาถึงคุณธรรม
ของท่านแล้วเกิดอนุโมทนา ใจเบิกบาน ปิติปราโมทย์ก็เกิดขึ้น
จิตก็จะเดินเข้าสู่กระแสของธรรม เช่นเดียวกับข้ออื่นๆ หรือการ
ศึกษาถึงธรรมที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดง
ธรรมไว้นหลายกลุ่ม เช่น กุศลกรรมบถ ๑๐ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ

ปัญญา และหิริโอตตปปะ ล้วนแต่เป็นธรรมซึ่งทำคนให้เป็นเทวดา ซึ่งเรียกว่า เทวธรรม บุคคลมองตรวจสอบดูคุณธรรมเหล่านั้นว่า มีอยู่ภายในตนหรือไม่ เมื่อเห็นคุณธรรมเหล่านั้นมีอยู่ภายในตน ก็จะเป็นผู้องอาจกล้าหาญไม่สะดุ้ง ที่เรียกว่า ไม่กลัวต่อปรโลกคือ จะตายเมื่อไรก็ได้ เพราะตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติ เมื่อพิจารณา ไป ปิติปราโมทย์ก็จะบังเกิดขึ้น กายก็สงบ ใจก็สงบ หยั่งลงสู่สมาธิเช่นเดียวกัน

๗. มรณัสสติ การตั้งสติตามระลึกถึงความตาย

มีการสอนอยู่หลายระดับระดับที่เป็นอภิณหปัจจเวกขณะ คือ พิจารณาว่าเรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ เพื่อจะช่วยให้สามารถดำรงตนอยู่ด้วยความไม่มัวเมาประมาทความตายนั่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า คนเราตายอยู่ทุกขณะที่เรียกว่าขณิกมรณะ และความตายการแตกทำลายของชีวิตทั้งชีวิตนั้น บางครั้งก็ตายในคราวที่ไม่ควรตายที่เรียกว่า อกาลมรณะ บางครั้งก็ตายเมื่อถึงที่ตายเรียกว่า กาลมรณะ คนเรานั้นเมื่อเกิดมาแล้วเราไม่ทราบเลยว่า ก่อนจะมาเกิดในโลกมนุษย์นั้น เราเกิดที่ไหนมาก่อน เราเป็นใครมาก่อน และเราก็ไม่รู้ว่า เราตายแล้วจะไปไหน แต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือคนเรานั้นต้องตายแน่ แต่เราก็ไม่รู้อีกว่าเราจะตายเมื่อไร ปัญหาที่เกี่ยวกับชีวิตทั้ง ๔ เรื่องนี้เราไม่รู้ชัดทั้ง ๓ เรื่อง รู้ชัดเพียงอย่างเดียวว่า ความตายนั่น เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน คนเราต้องตายแน่ แต่จะตายเมื่อไร ตายที่ไหน ตายโดยวิธีใด ไม่มีใครจะรู้ได้ เพราะฉะนั้นการเจริญมรณัสสติ จึงช่วยให้บุคคลได้ระลึกถึงชีวิต คือ ความตายที่จะต้องมีการแตกดับไปอย่างเช่นที่ทรงแสดงไว้ว่า

นิเทศธรรม

“ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักล้มลงเหนือแผ่นดิน
เมื่อวิญญานออกไปจากร่างแล้ว ก็จะมีค่าเหมือน
ท่อนไม้ที่หาสาระประโยชน์แก่นสารอะไรไม่ได้”

จะทำให้เกิดปัญญารู้เท่าทันถึงความจริง ไม่มีอภิษมาและ
โทมนัสในโลกมากเกินไป เมื่อเห็นคนตาย สัตว์ตาย ญาติพี่น้อง ตาย
หรือศัตรูตาย ก็เกิดปัญญารู้เท่าทันว่า คนที่จะต้องตายเป็น
ธรรมดา ก็ตายไปแล้ว ชีวิตของเราทั้งหลายนั้นมีความเป็นอย่างนี้
เป็นธรรมดา

เมื่อรู้เท่าทันอยู่เช่นนี้ อย่างน้อยก็ช่วยให้เข้าใจว่าชีวิตเรา
เป็นอย่างนี้ เอว์ ธมฺโม ธรรมชาติมันเป็นอย่างนี้ เอว์ ภาวี สภาวะ
มันเป็นอย่างนี้ เอว์ อนตฺตํ ไม่มีใครสามารถล่วงพ้นความเป็น
อย่างนี้ไปได้ มรณฺสสติที่บุคคลอบรมกระทำให้มาก จะทำให้มีสติ
ที่เป็นไปอย่างแข็งกล้า สติเป็นธรรมะเครื่องตื่นในโลกควรอยู่อย่าง
มีสติคุ้มครองใจ ใช้ชีวิตของตนไปด้วยความไม่ประมาท

บางครั้งทรงสอนให้มองคล้ายๆ กับเราอยู่ในเรือนที่กำลัง
ถูกไฟไหม้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะเอาทรัพย์สินสมบัติ
ออกมาจากเรือนซึ่งกำลังถูกไฟไหม้ได้ ชีวิตร่างกายที่เกิดมานั้น ขึ้น
อยู่กับกาลเวลา พร้อมทั้งจะแตกดับอยู่ทุกขณะ และที่ท่านสอนให้
คิดว่า มียักษ์ตนหนึ่งนามีตาสองข้าง ข้างหนึ่งสว่างข้างหนึ่งริบ
หรี่ มีฟันไม่มาก ปากละ ๓๐ ซี่ กินสัตว์ทั่วปฐพี ยักษ์ตนนี้คือ
ใคร? คือ กาลเวลาที่กินสรรพสัตว์พร้อมด้วยตัวของมันเอง ชีวิต
แต่ละชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับกาลเวลา ในโลกนี้ไม่มีสถานที่ๆ สัตว์ไม่เคย
ตาย ปัญหาที่คนตอบไม่ได้คือว่า เรามาจากไหน? เราตายแล้วจะ

ไปไหน? และจะตายเมื่อไหร่? แต่คนตอบได้ว่าต้องตายแน่ เพื่อจะ
อยู่อย่างไม่หวาด ไม่สะดุ้ง ใช้เวลา ใช้เรี่ยวแรง ความเพียรพยายาม
ที่ยังมีอยู่เสริมสร้างคุณธรรมความดี เพื่อประโยชน์ในปัจจุบันและ
ภายภาคหน้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่พราหมณ์ชราท่าน
หนึ่ง มีใจความว่า

“ดูกรพราหมณ์ บัดนี้วัยของท่านแก่หง่อม คุณ
ใบไม้เหลืองที่กำลังจะหล่นจากขั้ว แต่ว่าเสปียงคือ
กุศลที่จะเป็นที่พึ่งพำนักของตนในภายภาคหน้าของ
ท่านยังไม่มี ท่านจงสร้างเสปียงคือกุศลเพื่อเป็นที่พึ่ง
พำนักของตนในภายภาคหน้าเถอะ”

นั่นคือ การตอกย้ำ ให้คนอยู่ด้วยความไม่ประมาทนั่นเอง
ในอุทานธรรม ท่านได้กล่าวไว้ว่า

“คิดถึงความตายสบายนัก มันห้รักห้กหลงในสงสาร
บรรเทาเมิดไมหันอันธการ ทำให้หาญหายสะดุ้งไม่ยุ่งใจ”

เพราะฉะนั้น มรณัสสติที่บุคคลอบรมกระทำไว้มาก กระทำ
บ่อยๆ แล้ว จะทำให้เป็นผู้ตื่นตัว อยู่ด้วยความไม่ประมาท ทั้ง
สามารถจะเป็น มรรคนำพาบุคคลให้เข้าสู่ผลสูงสุดในทางพระพุทธ
ศาสนาได้โดยลำดับ

๘. กายคตาสติ การตั้งสติระลึกถึงกายของตน

พยายามมองกายตนหรือซากศพให้เป็นของปฏิญญา
เกลียด ตามปกติแล้วร่างกายของตนนั้น จะเป็นที่ตั้งของความ
กำหนัดเพลิดเพลินยินดีจนพยายามหลอกตนเอง และหลอกคนอื่น
กันด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การขัดสีฉวีวรรณ ด้วยการอบ ด้วยการ

ประพรมด้วยน้ำอบ น้ำหอมต่างๆ เป็นต้น ที่จริงแล้วการที่บุคคล
ต้องชำระสะสางร่างกาย ต้องอาบน้ำ ต้องแปรงฟัน ต้องฟอกสบู่
ต้องทาแป้ง ต้องประพรมด้วยของหอม เป็นการยืนยันสถานะของ
ร่างกายว่าเป็นของปฏิกูล แม้แต่คำว่า กาย เองก็ออกมาจาก กุ+อาย
ที่แปลว่า แหล่งที่ประชุมของสิ่งปฏิกูลทั้งหลาย มี ผม ขน เป็นต้น
ทั้งสิ้นนั้นเป็น ขอน้ำเปื้อนหนาย ทั้งสี ทั้งกลิ่นฐาน ทั้งกลิ่น ทั้งที่เกิด
ทั้งที่อยู่

กายคตาสติ คือ สติที่เป็นไปในกาย ได้แก่ การระลึก
ถึงความจริงในร่างกายนั้น นัยหนึ่งทรงสอนให้พิจารณาถึงอาการ
ทั้ง ๓๑ หรืออาการ ๓๒ อันที่จริงเป็นเรื่องของธาตุทั้ง ๔ ประการ
ดังกล่าวแล้วนั่นเอง แต่จะมาจำแนกไว้โดยนัยหนึ่งโดยได้แก่ ผม ขน
เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด
ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด
เหงื่อ มันทัน น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร และก็เพิ่ม
เยื่อในสมองเข้าไป เรียกว่า มัตถลุงคัง รวมแล้วก็เป็นอาการ ๓๒
ประการ

โดยทรงสอนให้พิจารณาว่า ร่างกายนั้นเปรียบเหมือนกับ
ถุงที่ใส่ของสารพัดเข้าไปไว้ข้างใน เช่น ข้าวสารลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว
ถั่วเหลือง งา ข้าวสาร เมื่อแก้ออกไปแล้วเวลาเทออกมา สิ่งเหล่านี้นั้นก็จะหลังไหลกันออกมา ร่างกายของเราก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน
เมื่อแยกย่อยออกไปแล้ว ก็จะกลายเป็นที่ประชุมของอาการทั้ง ๓๒
ประการดังกล่าว ทรงสอนให้พิจารณาเพื่อเกิดความเบื่อหน่าย
คลายกำหนดในร่างกาย จนสามารถถ่ายถอนการกำหนดว่า

สวยงามลงไปได้ คือ สงบงามจันทร์ลงไปได้ ก็ได้ชื่อว่า กายคตาสติ
สติเป็นไปในกาย

๕. อานาปานสติ การตั้งสติระลึกผู้ดูลมหายใจเข้าและ
ลมหายใจออก

อานาปานสติกัมมัฏฐานนั้นเป็นกัมมัฏฐานที่มีความสำคัญ
เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ก็ทรงเริ่มต้นที่อานา
ปานสติไปก่อน และทรงจำแนกแสดงทั้งหลักการ วิธีการตลอดถึง
ผลที่เกิดขึ้นจากการเจริญอานาปานสติไว้ในที่ต่างๆ เป็นอันมาก
โดยรับสั่งว่าให้บุคคลผู้ต้องการเจริญกัมมัฏฐาน เข้าไปสู่ที่สงบ นั่ง
คู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติ
หายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว
เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว
เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น
เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น
ย่อมสำเหนียกว่า เราจักเป็นผู้กำหนดรู้ตลอดของ
ลมทั้งปวง หายใจเข้า

สำเหนียกว่า เราจักเป็นผู้กำหนดรู้ของลมทั้งปวง
หายใจออก

สำเหนียกว่า เราจักระงับกายสังขาร หายใจเข้า
สำเหนียกว่า เราจักระงับกายสังขาร หายใจออก
โดยทรงอุปมาว่าเหมือนกับช่างกลึงเวลากลึงไม้ในลักษณะ
ต่างๆ เมื่อชักเชือกยาวหรือสั้นก็รู้ไปตามนั้น

ในปัจจุบันนี้ได้มีวิธีการซึ่งพระอาจารย์ทั้งหลายถือเป็น
แนวในการประพฤติปฏิบัติ มีลักษณะเป็นบันได เพื่อก้าวไปสู่วิธีการ
ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในพระสูตร เช่น การนับลมหายใจเข้า
ลมหายใจออก ในขั้นแรกก็ให้นับเป็นคู่ๆ หายใจเข้านับหนึ่ง หายใจ
ออกนับหนึ่ง หายใจเข้านับสอง หายใจออกนับสอง หายใจเข้านับสาม
หายใจออกนับสาม หายใจเข้านับสี่ หายใจออกนับสี่ หายใจเข้านับห้า
หายใจออกนับห้า และนับ ๑-๑ ใหม่ ถึง ๖-๖ นับ ๑-๑ ใหม่ถึง ๗-๗
นับ ๑-๑ ใหม่ ถึง ๘-๘ ตั้ง ๑-๑ ใหม่ ถึง ๙-๙ นับ ๑-๑ ใหม่ ถึง ๑๐-
๑๐ แล้วกลับมา ๑-๑ ถึง ๕-๕ อีก หมุนวนกันอยู่อย่างนี้จนไม่เกิด
เบื่อเรอ หลงลืม พลังพลาดในการนับ

บางครั้งก็สอนให้ตามลมไป ทั้งช่วงหายใจเข้าและหายใจ
ออก หายใจเข้าก็ตั้งสติระลึกตามลมไป หายใจออกก็ตั้งสติระลึก
ตามลมไป

หรือกำหนดหายใจเข้าว่า พุทโธ หายใจออกว่า
พุทโธ

หรือกำหนดหายใจเข้าว่า พุท หายใจออกว่า โธ
หรือว่าตั้งสติระลึกรู้อยู่ที่จุดซึ่งลมกระทบ

ตามปกติบุคคลที่หายใจเข้าออกนั้น ลมมักจะกระทบที่
ช่องจมูก ปลายจมูก หรือริมฝีปาก ตามลักษณะของใบหน้า เมื่อ
ทดลองหายใจยาวๆ ดูว่าลมกระทบในจุดใด ให้ตั้งสติระลึกรู้อยู่ใน
จุดนั้น เหมือนกับคนเลื่อยไม้ ไม่ได้มองที่ปลายเลื่อย แต่มอง
เฉพาะที่คมเลื่อยกระทบกับเส้นบรรทัด สามารถจะเลื่อยไม้ให้ตรงได้
หรือเหมือนกับคนเฝ้าประตูมีหน้าที่รู้ว่าใครเป็นคนเข้าใครเป็นคนออก

ส่วนออกแล้วไปไหน หรือเข้าแล้วไปไหน ไม่ใช่หน้าที่ของคนเฝ้า ประตูที่จะรับรู้

วิธีการปฏิบัติต่างๆ นั้นเป็นข้อเสนอให้เลือกตามความพอใจ ตามความถนัดของบุคคล อานาปานสติกัมมัฏฐาน เป็นกัมมัฏฐาน สากลที่สอดคล้องกับบุคคล จริตต่างๆ ซึ่งไม่เหมือนกัน และถูก อธิษาศัยกับคนที่มีวิตกจริตและโมหจริต แม้คนจริตเหล่าอื่น เมื่อ ไม่แน่ใจว่าตนเป็นคนมีจริตอะไร ก็สามารถเจริญอานาปานสติ กัมมัฏฐานได้ อานาปานสติกัมมัฏฐานจึงทรงยกย่องสรรเสริญว่า เป็นธรรมมีผลมีอานิสงส์มาก เช่น เป็นธรรมชาติสงบประณีตละเอียด ทำให้จิตใจเยือกเย็น และตั้งมั่นเป็นสมาธิได้นาน

๑๐. อุปสมานุสสติ การตั้งสติระลึกถึงความสงบ

ในที่นี้หมายถึง คุณ คือพระนิพพาน แต่การระลึกถึงความสงบที่เรียกว่าอุปสมานุสสตินั้น บางครั้งอาจจะย้อนระลึกในอดีตที่ตนเคยประสบกับความสงบในจิตมาก่อน ระลึกถึงวิธีการที่ทำให้เกิดความสงบในครั้งนั้นก็ใช้วิธีการนั้น และก็ทำใจของตนให้สงบ จนถึงการระลึกถึงคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่สงบแห่ง เพ็งกิเลสและเพ็งทุกข์ และพยายามที่จะสัมผัสความสงบด้วยใจของตน และเน้นไปที่สงบจากกิเลส คือนิ वर्ณทั้ง ๕ ประการดังกล่าวแล้ว แต่ท่านที่เข้าถึงนิพพานนั้น จะสงบทั้งเพ็งกิเลสและเพ็งทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงพิจารณาถึงคุณสูงสุดแห่งการปฏิบัติธรรม เหล่านั้น จนเห็นความสงบเกิดขึ้นภายในจิตของตน ต่อจากนั้นปิติปราโมทย์ก็จะเกิดขึ้น โดยนัยที่กล่าวแล้ว

การเจริญกัมมัฏฐานในแต่ละข้อนั้น จะมีความสงบเกิดขึ้น
เป็นลำดับคือ

ขณิกสมาธิ คือ สงบชั่ววูบหนึ่ง ขณะหนึ่ง

อุปจารสมาธิ ความสงบที่เพิ่มช่วงระยะเวลาที่จิตสงบ
นานขึ้น

อัปปนาสมาธิ คือ จิตที่สงบแน่วแน่นมั่นคง เพิ่มช่วงของ
ความสงบมากขึ้นกว่าเดิม จนถึงบรรลุตามนัยที่กล่าวไว้ใน
สมาธินทรีย์ อินทรีย์ คือ สมาธิ

สติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน คือ ฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ เป็นธรรมะที่ทรง
จำแนกแสดงโดยสรุปเพื่อคล้อยตามจิตของคนที่มีความแตกต่างกัน
โดยท่านจำแนกจิตของคนใหญ่ๆ ไว้ ๒ ประการ คือ

ตัณหาจริต มีจิตมักรักใคร่พอใจ ติดใจ สยบจิตใน
กามคุณทั้งหลาย

ทัญญูจริต มีความเห็นในลักษณะยึดติดถึงความเที่ยงแท้
ไม่แปรผันของสิ่งทั้งหลาย

คนทั้ง ๒ พวกนี้ มีปัญญามากปัญ्यान้อยแตกต่างกัน
สติปัฏฐานจึงเป็นการจำแนก เพื่อตัดจิตของคน โดยแยกธรรมะ
ออกไปเป็น ๔ กลุ่ม ได้รับสั่งไว้ในตอนต้นแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร
ที่ฌนิกาย ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความ
บริสุทธิ์หมดจดของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะ

เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัสเพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง
เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔
สติปัฏฐาน ๔ ประการเป็นเช่นไร

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณา
เห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรเผากิเลสให้ร้อน มีสัมปชัญญะ
มีสติกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ
ตามระลึกรูกายของตนเป็นกัมมัฏฐานซึ่งเหมาะแก่คนซึ่งมีตัณหาจริต
กล้าปัญญาอ่อน มักพอใจติดใจในสิ่งที่เป็นรูปธรรมทั้งหลาย จึง
ทรงสอนให้บุคคลอาศัยสติสัมปชัญญะและความเพียรระลึกรู้
ที่กาย อาจจะเป็นระลึกรู้ลมหายใจเข้าออก ที่เรียกว่า อานาปานสติ
หรือระลึกรู้ที่อริยาบถใหญ่ทั้ง ๔ ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง นอน หรือ
ระลึกรู้ทุกส่วนของอริยาบถ มีสติระลึกรู้ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม
ทำ พูด คิด คู้แขนเหยียดแขน เป็นต้น ตลอดถึงการถอย การแล
การเหลียว การคู้เข้า การเหยียดแขนออก การนุ่ง การห่ม เป็นต้น
หรือแยกกายออกเป็นส่วนๆ ตามหลักของกายคตาสติ แยกกาย
ออกเป็นธาตุ ๔ ตามหลักของธาตุ ๔ ตลอดถึงการดูซากศพในป่าช้า
ที่เรียกว่า ปาฐาทั้ง ๙ เพื่อต้องการให้เกิดความเบื่อหน่ายคลาย
กำหนดในกายตนและกายบุคคลอื่นเป็นประการสำคัญ

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติระลึกรู้ในเวทนา
คือ การเสวยอารมณ์นั้น ตามปกติเวทนาจะทรงจำแนกไว้เป็น
สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา บางอย่างก็จำแนกไว้
๕ เป็นความสุข ความทุกข์ โสมนัส คือ ความสุขใจ โทมนัส คือ

ความทุกข์ใจ และอุเบกขา คือ เฉยๆ ไม่ถึงกับสุขกับทุกข์ บางครั้งก็ ทรงจำแนกเวทนา ๖ ตามประสาทสัมผัส คือ เวทนาที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็น ปัจจัย เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย เวทนาที่เกิดขึ้น เพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็น ปัจจัย เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

แต่ที่ทรงแสดงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น ทรงจำแนก เวทนาไว้ถึง ๙ ประการ สรุปว่า เมื่อเวทนาใดปรากฏขึ้น ก็ให้ตั้งสติ ระลึกรู้ว่า ขณะนั้นเรามีเวทนานั้นปรากฏอยู่ที่ระลึกลูกอยู่ที่เวทนานั้นๆ เวทนาจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็ระลึกรู้ตามที่เวทนาซึ่งเปลี่ยนแปลงไป เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นกัมมัฏฐานเหมาะแก่คน ซึ่งมีต้นหาจริตอ่อน ปัญญากล้า มักพอใจติดใจในความสุขใน ชั้นต่างๆ เช่น สุขในสมาธิ สุขในสวรรค์ สุขในพรหมโลก เป็นต้น ซึ่งอันที่จริงแล้วสิ่งเหล่านั้นเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความ แปรปรวนไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นจึงสอนให้รู้เวทนาตามความ เป็นจริง

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติตามระลึกรู้จิตของตน ตามที่ปรากฏในขณะนั้นๆ ด้วยจิตมีกิเลสก็ให้รู้ว่าจิตมีกิเลส ข้อใดข้อหนึ่ง จิตไม่มีกิเลสก็ให้รู้ว่าขณะนั้นไม่มีกิเลส และทรง จำแนกไว้ว่า

จิตมีราคะก็รู้ว่าจิตมีราคะ จิตปราศจากราคะก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ
จิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ
จิตมีโมหะก็รู้ว่าจิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ

จิตหุดหู้ก็รู้ว่าจิตหุดหู้ จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน
จิตเป็นนมหัตถคตะ ก็รู้ว่าจิตเป็นนมหัตถคตะ หรือจิตไม่เป็นนมหัตถคตะ ก็
รู้ว่าจิตไม่เป็นนมหัตถคตะ
จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่า
จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ
จิตหลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น จิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น

สรุปว่า คุณจิตตามที่ปรากฏ ก็มีมาตรฐานข้อนี้จึงเหมาะกับคน
ที่มีทิฏฐิจริตกล้าปัญญาอ่อน มักมีความสำคัญมั่นหมายว่าจิตนั้น
เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน แม้ความเชื่อถือพระเจ้าผู้สร้าง พระเจ้าผู้
สูงสุดก็เกิดจากความเข้าใจว่าเป็นสิ่งเที่ยงแท้แน่นอนอยู่นั่นเอง

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติตามระลึกภูมิตรรณ
ทั้งที่เป็นกุศล อกุศล และกลางๆ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง
ก็มีมาตรฐานข้อนี้เหมาะแก่คนซึ่งมีทิฏฐิจริตอ่อนปัญญากล้า เพราะ
พอใจจิตในธรรม ทรงสอนให้พิจารณาจนเห็นว่ากาย เวทนา จิต
ธรรมนี้ก็สักแต่ว่ากาย สักแต่ว่าเวทนา สักแต่ว่าจิต สักแต่ว่าธรรม
โดยมีขั้นตอนในการพิจารณา คือ เห็นทั้ง กาย เวทนา จิต ธรรม
ทั้งที่เป็นภายใน ทั้งที่เป็นภายนอก ในขั้นแรกดูที่ กาย เวทนา จิต
ธรรมที่เป็นภายในและก็เป็นภายนอก ต่อมาก็ดูกาย เวทนา จิต
ธรรม ทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก พิจารณาถึงธรรมดา คือ
ความเสื่อมไปในกาย เวทนา จิต ธรรม พิจารณา ทั้งความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไปของกาย เวทนา จิต ธรรม จนเห็นว่า กาย เวทนา
จิต ธรรม นี้ก็สักแต่ว่ากาย เวทนา จิต ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน

เรา เขา เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน
จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ฌมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการนี้ ทรงแสดงว่า

“ถ้าบุคคลอบรม กระทำให้มากอย่างต่อเนื่องแล้ว
จะสามารถบรรลุมรรคผลได้ภายใน ๗ วัน ๗ เดือน ๗ ปี
แต่จะไม่เกิน ๗ ชาติ โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องมีการ
ประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง”

สติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการเป็นธรรมปฏิบัติที่นำไปฝึกปรือ
อบรมกันมากเป็นพิเศษ เพราะรับรองผลเอาไว้ ที่จริงแล้วเป็นผล
โดยสรุปจากธรรมปฏิบัติที่ทรงแสดงไว้ทุกแห่ง เพียงแต่ว่าใน
สติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการนั้น จำแนกไว้ละเอียดทุกขั้นตอนของการ
ประพฤติปฏิบัติ ธรรมเหล่านี้จึงเป็น ภาเวตัพพธรรม ธรรมที่บุคคล
ควรเจริญกระทำให้มาก

โพชฌงค์ ๗

คำว่า โพชฌงค์ แปลว่า องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติ
ได้ตรัสรู้ธรรมตามรอยยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า อันที่จริง
ก็เป็นเรื่องของสมาธิกับปัญญา เนื่องจากเป็นธรรมที่มีความสำคัญ
การจำแนกแสดงอธิบายท่านอธิบายไว้เฉพาะในพระสูตรถึง ๓ นัย
ด้วยกัน เมื่อกล่าวโดยใจความก็คือ สัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่อง
นำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมนั้น ได้แก่

๑. สติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติตรัสรู้
ธรรม คือ สติ

การที่บุคคลสามารถระลึกได้ คือ เรื่องที่ทำ คำที่พูด สิ่ง
คิดมานานได้ และสตินั้นระลึกถึงธรรมที่เป็นภายในก็ได้ภายนอกก็ได้
โดยเน้นไปที่การระลึกถึงกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นประการสำคัญ

๒. ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่องนำผู้
ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม คือ ัมมวิจย

การสอดส่องธรรมะ ได้แก่ ท่านที่มีสติอย่างนั้นอยู่วิจย
เลือกสรรพิจารณาธรรมด้วยปัญญาทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก
ทั้งที่เป็นนาม ทั้งที่เป็นรูป จนเห็นจริงตามหลักพระไตรลักษณ์ คือ
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่องนำผู้ประพฤติได้
ตรัสรู้ธรรม คือ ความเพียร

ความเพียร ได้แก่ ความเพียรที่ไม่ย่อหย่อน ซึ่งผู้วิจย
เลือกสรรพิจารณาซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา ปราปรกแล้วมีความเพียร
ทางกาย ความเพียรทางใจ ความเพียรทั้ง ๒ ประการนี้แหละชื่อว่า
วิริยสัมโพชฌงค์ เมื่อกล่าวโดยหลักการประพฤติปฏิบัติก็คือ การ
ทำความเพียรในการป้องกันบาป ในการละบาป ในการบำเพ็ญ
ความดี และในการรักษาความดี

๔. ปิติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติ
ให้ตรัสรู้ธรรม คือ ปิติ

ปิติ ได้แก่ ปิติที่ปราศจากอามิสเป็นเครื่องล่อ เกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้ปราปรกความเพียร ลักษณะของปิตินั้น อาจจะมีวิตกมี
วิจารณ์ก็มีปิติที่ไม่มีวิตก ปิติที่ไม่มีวิจารณ์ก็มี ทั้ง ๒ ประการนี้ เรียกว่า
ปิติสัมโพชฌงค์ เนื่องจากลักษณะของปิติเกิดขึ้นแตกต่างกัน มีช่วง

ระยะมากน้อยไม่เหมือนกัน ทั้งอาการที่ปรากฏก็แตกต่างกัน ท่านจึงจำแนกไว้เป็น ๕ ลักษณะคือ

๑. ขุททกาปีติ เป็นปีติเล็กน้อย มีอาการเป็นน้ำตาไหล บางครั้งอาจจะเหมือนมีมดมาไต่อยู่ตามร่างกาย

๒. ขณิกาปีติ ปีติชั่วขณะ ทำให้รู้สึกแปลกๆ เป็นขณะๆ เหมือนกับลมพัด เหมือนกับฟ้าแลบ มีอาการวูบวาบบังเกิดขึ้นที่กายของตน

๓. โอกันติกาปีติ ปีติที่เป็นละลอก ที่เป็นพักๆ ให้รู้สึกชุ่มช่ำลงมาที่กาย มีลักษณะคล้ายกับคลื่นซัดหาฝั่ง

๔. อุพเพงคาปีติ ปีติโหดโผน หรือ โดดลอยเป็นอย่างแรง ให้รู้สึกฟู แสดงอาการหรือทำอาการบางอย่างโดยไม่ได้ตั้งใจ เช่น เปล่งอุทาน เป็นต้น หรือให้รู้สึกตัวเบาลอยขึ้นไปในอากาศ

๕. ผรณาปีติ เป็นลักษณะความรู้สึกซาบซ่าน แผ่ไปทั้งสรรพางค์กาย มีความรู้สึกเย็น เอิบอาบ

ปีติที่ประกอบด้วยสมาธิ ท่านเน้นไปที่ปีติข้อนี้ ลักษณะของปีติบางอย่างคล้ายกับอาการดีใจ แต่ว่าดีใจจะปรารภอามิส ส่วนปีติจะปราศจากอามิสนั้น ก็คือจุดที่แตกต่างกัน

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติ ให้ตรัสรู้ธรรม คือ ปัสสัทธิ

เป็นลักษณะของกายและจิตของผู้ที่มีปีติ เมื่อกายสงบลง จิตสงบลงจากปีติ ท่านเรียกว่า กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายปัสสัทธิอันใด กายปัสสัทธินั้นชื่อว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม คือ ปัสสัทธิ

๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม คือ สมาธิ

ท่านอธิบายว่า จิตของภิกษุที่มีกายสงบระงับแล้ว มีความสุขสบายตั้งมั่น บางครั้งก็มีวิตกมีวิจารณ์ บางครั้งก็ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ สมาธิทั้ง ๒ ลักษณะนี้ได้ชื่อว่า เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม คือ สมาธิ

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม คือ อุเบกขา

ได้แก่ ภิกษุผู้มีสมาธิเพ่งเล็งอยู่ด้วยจิตที่กำลังตั้งมั่นเป็นสมาธิอยู่นั้น อุเบกขาจึงมีอยู่ทั้งภายใน และมีอยู่ทั้งภายนอก

ตามปกติแล้ว ท่านจำแนกแสดงไว้หลายระดับด้วยกันถึง ๑๐ ระดับ โดยเฉพาะในที่นี้ หมายถึงอุเบกขาที่เพ่งดูจิต ซึ่งประกอบด้วยสมาธิ เรียกว่าเป็น อุเบกขาสัมโพชฌงค์

โพชฌงค์ ในแต่ละข้อนั้น ท่านจะจบลงด้วยคำว่า “ย่อมเป็นไป เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน” ทุกข้อไป

ถ้าจะกล่าวถึงภาคของการประพฤติปฏิบัติแล้วจะพบว่า

สติสัมโพชฌงค์ คือ สัมมาสติ ความระลึกชอบ

วิริยสัมโพชฌงค์ คือ สัมมาวิริย ความพยายามชอบ

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ คือ สัมมาวิจย ปัญญาอันเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หรือ สติสัมปชัญญะ และ ความเพียรที่บุคคลได้ใช้ในการเจริญกรรมฐาน

เมื่อถึงจุดหนึ่ง ปีติความเอิบอímใจก็บังเกิดขึ้น จากนั้น
เมื่อความฟูของใจ ความเอิบอímของใจสงบลง ก็เรียกว่า **ปีสัทธิ
สัมโพชฌงค์**

เมื่อจิตตั้งมั่นก็กลายเป็นสมาธิ ปัญญาบังเกิดขึ้น พิจารณา
จิตที่เป็นสมาธิ ก็เรียกว่า อุเบกขา

การปฏิบัติ จึงเป็นปัจจัยของกันและกัน

ในขณะใด ธรรมข้อใดปรากฏเด่นชัดแก่จิต ธรรมะข้ออื่นก็
ชื่อว่าเป็นเครื่องประกอบของธรรมะข้อนั้น ด้วยเหตุนี้ธรรมทั้ง ๔ นี้
จึงจัดเป็น **สัมมาสมาธิ** ความตั้งใจมั่นชอบ

ธรรมทั้ง ๗ ประการ จึงเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อ
ผู้ปฏิบัติกระทำให้สมบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็จะได้บรรลุผลสูงสุดในทาง
พระพุทธศาสนา ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

อริยมรรคมีองค์ ๘

อริยมรรค เป็นคำสอนโดยสรุปกลุ่มกุศลธรรม ส่วนเหตุ
ที่บุคคลจะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติ จนบางครั้งท่านเรียกว่าเป็น
มรรคพรหมจรรย์ คือ ธรรมะปฏิบัติทั้งหมดจะมาสรุปรวมลงที่
อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คืออะไร

๑. **สัมมาทิฐิ** ปัญญาอันเห็นชอบ ความเห็นชอบใน
องค์อริยมรรค คือ การเห็นชอบในองค์อริยสัจทั้ง ๔ ว่า นี่เป็นทุกข์
นี่เหตุเกิดของทุกข์ นี่ความดับทุกข์ และนี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่ง
ความดับทุกข์

นิเทศธรรม

๓๙๖

ดังนั้น สัมมาทิฏฐิ ในระดับหนึ่ง ท่านจึงจำแนกไว้เป็น ๕ ประเภท คือ

(๑) กัมมัชสกตาสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ปัญญาเห็นชอบในกฎของกรรมว่า คนเราเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น พระพุทธศาสนานั้นเป็นกรรมวาที คือ กล่าวการมีอยู่ของกรรม และในกรรมนั้นมีทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่เป็นอกุศล ที่จะให้ผลเป็นความสุข เป็นความทุกข์ตามสมควรแก่กรรม ตัวกรรมนั้นเล่าก็เกิดขึ้นมาจากกิเลส และกุศลกรรมอกุศลกรรม ซึ่งกลายเป็นวงจรของชีวิต เรียกว่า กิเลส กรรมวิบากซึ่งเป็นที่ให้การหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ แม้แต่พฤติกรรมในชีวิตของบุคคล ก็หมุนวนอยู่ด้วยแรงของกิเลส กรรมวิบาก ที่ทะยอยหมุนวนเนื่องกันไป ไม่ขาดสาย

(๒) วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบตามความเป็นจริงในสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปตามธรรมดา มองเห็นความจริงตามพระไตรลักษณ์ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็คือ ชันธ์ทั้ง ๕ นั้นเอง แต่ท่านเห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรเป็นของเราจริงๆ จนเกิดปัญญาเห็นชอบตามความเป็นจริง สามารถถ่ายถอนสรรพกิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นที่ให้ยึดมั่นถือมั่นในชันธ์ทั้ง ๕ ลงไปได้ในที่สุด

(๓) มัคคสัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบในเหตุหรือในมรรค เป็นเครื่องดำเนินไปสู่ความสุขและความทุกข์ รู้ว่าเมื่อ เหตุเช่นนี้

ผลก็ออกมาเช่นนี้ เหตุก็มีอยู่เพียง ๒ เหตุ คือ เหตุแห่งความเลื่อม
และเหตุแห่งความเจริญ ตลอดจนรู้ดีรู้ชอบ จนถึงเห็นชอบในมรรค
อันเป็นทางเครื่องดำเนินไปสู่ผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

(๔) ผลสัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบในผล โดยทั่วๆ ไปแล้ว
เมื่อเห็นผลก็เชื่อมโยงกลับไปหาเหตุได้ ทั้งๆ ที่เหตุไม่ปรากฏอยู่ใน
ขณะนั้น ท่านเองเห็นผลไม่ก็บอกได้ว่ามาจากต้นไม้นั้นๆ
เพราะผลทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นจากเหตุเสมอ ตลอดถึงการรู้หรือผล
ซึ่งเกิดขึ้นจากมรรคทั้ง ๔ ประการ

(๕) ปัจจเวกขณะสัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบที่เกิดขึ้นจาก
การพิจารณาเจาะจงตรงเฉพาะเรื่องนั้นๆ ลงไป ความเห็นชอบใน
ระดับนี้ทรงสอนไว้ในระดับต่างๆ เป็นอันมาก จากชีวิตสามัญธรรมดา
ในการใช้ปัญญาพิจารณาถึงพวกปัจจัยทั้ง ๔ บ้าง พิจารณาถึง
ความจริงของชีวิตที่ตกอยู่ท่ามกลางความแก่ ความเจ็บ ความตาย
การพลัดพราก และกฎแห่งกรรม บ้าง

พิจารณาถึงสถานะของคน เช่น ทสอภินหปัจจเวกขณะ
ที่กล่าวมาแล้วจนถึงปัจจเวกขณะญาณ คือ ญาณที่ผ่านการพินิจ
พิจารณา จนประจักษ์แจ้งตามความจริงที่ปรากฏในขณะนั้นๆ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริในทางที่ชอบ ได้แก่

(๑) เนกขัมมสังกัปปะ ปัญญาพิจารณาเห็นโทษ ของ
กิเลสกาม และวัตถุกามทั้งหลาย พยายามที่จะดึงกาย จิตของตน
ออกจากอำนาจของกิเลสกาม จนจิตใจไม่พัวพัน หมกมุ่น วุ่นวาย
อยู่ในวัตถุกามทั้งหลายเป็นที่สุด

(๒) อภัยปาทสังกัปปะ ปัญญาพิจารณาเห็นโทษของ ความโกรธ ความอาฆาตพยาบาท แล้วมีความดำริที่จะถ่ายถอน จิตของตนจากอำนาจของความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทเหล่านั้น

(๓) อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำรินทางไม่เบียดเบียนเกิดขึ้นจากปัญญาพิจารณาเห็นโทษของการเบียดเบียนการประทุษร้ายกัน ด้วยอำนาจของ วิหิงสชาติก จึงมีความคิด ดำริที่จะถ่ายถอน จิตของตนออกจากอำนาจของความคิด ในทำนองเบียดเบียนจน จิตประกอบด้วยความกรุณาในคน และในสัตว์ทั้งหลาย

ด้วยเหตุนี้ สัมมาทิฏฐิ กับ สัมมาสังกัปปะ จึงเป็นปัญญา สิกขา คือ การศึกษาในเรื่องของปัญญา

๓. สัมมาวาจา การเจรจาในทางที่ชอบ ได้แก่

(๑) งตเว้นจากการพูดเท็จ โดยพูดคำสัตย์คำจริงตามที่ ตนได้เห็นด้วยตา ได้ยินมาด้วยหู ได้ทราบมาทางจมูก ลิ้น กาย และได้รู้มาด้วยใจ ตามจริงที่ตนสัมผัสมาอย่างไร ก็พูดไปตามนั้น ไม่เสริมความโดยทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ไม่อำความ คือทำ เรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก ถ้าตนไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้ทราบ ไม่ได้รู้มาก็ไม่พูด ในขณะที่เดียวกันต้องมองไปที่ความเป็นจริง เป็น ธรรม และประโยชน์ที่จะเกิดจากการพูดเรื่องนั้นๆ ที่สำคัญคือต้องมีจิตเมตตาต่อผู้ที่ตนพูดด้วย หรือพูดถึง

(๒) งตเว้นการพูดส่อเสียด ด้วยการนำความข้างหนึ่งไป บอกอีกข้างหนึ่ง ด้วยมุ่งหวังทำลายคนทั้งสองฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่าย หนึ่ง แต่จะพูดคำที่เป็นการส่งเสริมสามัคคี ประสานสามัคคี และ กระชับสามัคคี ตามสมควรแก่ฐานะของคนที่ตนพูดด้วย

(๓) งดเว้นจากการพูดคำหยาบ อันเป็นคำด่า สร้างความเจ็บใจ เสียใจ น้อยใจแก่ผู้ฟัง แต่หันมาพูดคำที่มีความไพเราะอ่อนหวาน ฟังแล้วสบายใจ สบายหู แต่ต้องตระหนักถึงเมตตาจิตที่ต้องมีต่อผู้ฟังและความจริง เป็นประโยชน์และเป็นธรรมของเรื่องที่พูดเป็นหลักไว้เสมอ

(๔) งดเว้นการพูดเพื่อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ ที่มักพูดกันว่าส่ารากเพื่อเจ้อ แต่พูดคำที่มีสาระประโยชน์ มีเหตุผล ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟัง

๔. ถัมมกัมมันตะ การกระทำในทางที่ชอบ ได้แก่

(๑) งดเว้นการประทุษร้ายต่อชีวิต ร่างกายของคนอื่น แต่มีความเมตตา เอ็นดู มีจิตคิดอนุเคราะห์ต่อสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

(๒) งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย เว้นจากการได้มาซึ่งวัตถุสิ่งของในทางที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม เลี้ยงชีวิตในทางสัมมาชีพ ยุติด้วยหลักของการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ไม่ผิดทั้งกฎหมายและศีลธรรม

(๓) งดเว้นจากการประพฤตินอกใจภรรยา ในทางประเวณี ด้วยการมีเพศสัมพันธ์กับหญิง ชาย ที่ไม่ใช่ภรรยาสามีของตน ฝ่ายชายยึดหลักสทาร์สันโดษ มีความพอใจยินดีในภรรยาของตน ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา ในขณะที่ภรรยายึดหลักปติวัตร มีความซื่อสัตย์ รักดีต่อสามีของตน จนถึงมีการระมัดระวังสำรวมในกามทั้งหลาย

หลักสัมมาวาจา กับ สัมมากัมมันตะ เป็นหลักการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขให้การยอมรับนับถือสิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครอง และการรับฟังข้อมูลข่าวสารของกันและกัน ก่อให้เกิดสวัสดิภาพขึ้นภายในสังคม ทั้งนี้หมายความว่าคนส่วนมากของสังคม ดำรงตนอยู่ในหลักของอริยมรรคในส่วนของศีลสิกขาครบ ๓ ข้อ อันเป็นการกำกับควบคุมตนเองไม่ให้สร้างปัญหาให้แก่ใครๆ

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีฐานะอาชีพไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการกำหนดการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ จึงทรงแสดงว่า อริยสาวกในพระศาสนา นี้เป็นผู้งดเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดมาดำรงชีวิตในทางที่ชอบ

คำว่า “ชอบ” คือ ชอบในกฎหมาย ศีลธรรม กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนต่างๆ กติกา วันเวลา สถานะของตนจนกลายเป็นสัมมาชีพ คือ ไม่พอใจ ไม่ยินดี ในสิ่งซึ่งได้มาโดยไม่ชอบธรรมทั้งหลาย

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จึงจัดเป็น **ศีลสิกขา**

ผู้ที่ไม่งดเว้น ชื่อว่าเบียดเบียนทั้งตนเองและบุคคลอื่น

ผู้ที่ยังงดเว้นได้ ชื่อว่าไม่เบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่น

เป็นการควบคุมกิเลสประเภทหยาบๆไม่ให้ทะลักล้นออกไป บังคับกายวาจาของตน ไม่ให้ประพฤตินิดศีลธรรม และกฎหมายของบ้านเมือง

๖. สัมมาวายามะ ความพยายามในทางที่ชอบ

(๑) สังวรปธาน ได้แก่ การปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายามกระทำความเพียรอย่างติดต่อกัน ในการระงับบาปอกุศล ซึ่งยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ระงับได้ในระดับใดให้ระครองจิตไว้ รักษาจิตไว้ในจุดนั้น แล้วพยายามต่อไป

(๒) ปหานปธาน ปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายามทำความเพียรอย่างติดต่อกัน ระครองจิตไว้ รักษาจิตไว้ ในการละบาปอกุศล ซึ่งเกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมไปสิ้นไป

(๓) ภาวนापธาน ปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายามกระทำความเพียรอย่างติดต่อกัน ระครองจิตไว้ รักษาจิตไว้ในการทำกุศลซึ่งยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นได้ในระดับใดก็รักษาคุณภาพของจิตไว้ในระดับนั้น แล้วพยายามต่อไป

(๔) ออนุรักษนาปธาน ปลุกฝังความพอใจ ใช้ความพยายาม กระทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง ระครองจิตไว้รักษาจิตไว้ในกุศลธรรมที่ตนให้บังเกิดขึ้นแล้ว ไม่ให้เสื่อมไป และพยายามต่อไป จนกว่าจะสมบูรณ์ด้วยกุศลธรรมทั้งปวง

๗. สัมมาสติ การระลึกชอบ ได้แก่ การ

พิจารณาเห็นกายในกายเนื่องๆ

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆ

พิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่องๆ

พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ

มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอกภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ จนเกิดปัญญาารู้เห็นตามความเป็นจริงว่า กาย เวทนา

จิต ธรรมก็เป็นสักว่า กาย เวทนา จิต ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน
เรา เขา แต่ประการใด

๘. สัมมาสมาธิ การตั้งจิตมั่นชอบ

ทรงแสดงว่า ภิกษุในศาสนานี้ สงัดจากกาม สงัดจาก
อกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วย วิตก วิจาร์
มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่

บรรลุทุติยฌานยังจิตใจให้ผ่องใส เพราะวิตก วิจาร์สงบ
เป็นธรรมเอกผุดขึ้นภายในใจไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีแต่ปีติ สุข อัน
เกิดแต่สมาธิอยู่และสงบปีติได้ จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มี
สติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาม

บรรลุตติยฌานซึ่งเป็นฌานที่พระพุทธรเจ้าทั้งหลายกล่าว
สรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข

บรรลุจตุตถฌานไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละทุกข์และสุขได้
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทได้ก่อน มีสติบริสุทธิ์ เพราะ
อุเบกขาและเอกัคคตา ที่เรียกว่า สัมมาสมาธิ

กล่าวโดยหลักของการปฏิบัติแล้ว อริยมรรคแต่ละข้อนั้น
จะต้องปฏิบัติพัฒนาจิตจนเกิดความเบื่อหน่าย คลายความกำหนัด
เกิดการดับกิเลส การสละกิเลส เป็นประการสำคัญ

มรรค ๓ ข้อ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ
จึงจัดเป็นจิตตสิกขา หรือสมาธิ อันเป็นผลของการปฏิบัติระดับสมถ
กรรมฐาน

ดังนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา**

ในความเป็นศีล สมาธิ และปัญญานี้ เมื่อกระทำให้สมบูรณ์แล้วก็จะเกิดเป็นสัมมาญาณ คือ **ความรู้ในทางที่ชอบเกิดผุดขึ้นภายในใจ** หลังจากนั้นสภาพจิตของบุคคลได้เปลี่ยนแปลงไป ตามนัยะที่ทรงแสดงไว้ว่า เรานั้นเมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิไม่หวั่นไหว ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน พร้อมทั้งจะนุ่มไปเพื่อรู้ แล้วญาณก็เกิดขึ้น ญาณ คือ สัมมาญาณ ความรู้ในทางที่ชอบก็เกิดผุดขึ้นภายในพระทัยของพระองค์ทำให้รู้อริยสัจทั้ง ๔ ประการ ตามความเป็นจริง ญาณจะเกิดขึ้นตามลำดับ คือ

๑. **สัจจญาณ** รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ นั่นคือ รู้ว่านี่เป็นทุกข์ นี่เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่เป็นความดับทุกข์ นี่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

๒. **กิจจญาณ** รู้กิจหรือหน้าที่ที่ควรทำในอริยสัจแต่ละข้อว่า

ทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้

สมุทัย ควรละ

นิโรธ ควรทำให้แจ้ง

มรรค ควรเจริญ

๓. **กตญาณ** รู้ว่าได้ทำแล้ว คือ รู้ว่า

ทุกข์ ที่ควรกำหนดรู้ ได้กำหนดรู้แล้ว

สมุทัย ที่ควรละ ได้ละแล้ว

นิโรธ ที่ควรทำให้แจ้ง ได้ทำให้แจ้งแล้ว

มรรค ที่ควรเจริญ ตนได้เจริญแล้ว

เมื่อญาณ ๓ เกิดขึ้นในอริยสัจ ๔ ครบเป็นอาการทั้ง ๑๒
ญาณ จึงเหมือนกับแสงสว่างเกิดขึ้น อวิชชาซึ่งมีอยู่ภายในใจก็จะ
ดับไป อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

วิชชาเกิดขึ้น อวิชชาดับไป

แสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดหายไป

แต่กำลังของ ญาณ มีความแตกต่างกัน ทำนองเดียวกับ
เราจุดแสงสว่างขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง ปริมาณของแสงสว่างนั้นจะทำ
หน้าที่ขจัดความมืดออกไปโดยลำดับ พระอริยบุคคลทั้ง ๔ จึงมี
ความแตกต่างกัน เพราะปริมาณของแสงสว่าง คือ ญาณที่เกิดขึ้น
ภายในจิตของท่าน ทำให้ท่านละกิเลสได้น้อยบ้างมากบ้าง การ
บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ เพราะสมบูรณ์พร้อมแห่งอริยมรรค
มีองค์ ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้สัมมาญาณ คือ ความรู้ชอบ
ของท่านสมบูรณ์ จิตของท่านจึงเข้าถึงสัมมาวิมุตติคือ จิตหลุดพ้น
จากอำนาจของกิเลสอย่างสิ้นเชิง

โพธิปักขยธรรม ๓๗

โพธิปักขยธรรม หรือ อภิญญาเทศิตธรรม ๓๗ ในความเป็น
จริงแล้ว เป็นการสรุปรวมหลักธรรมที่นำเสนอมาแล้วตามลำดับ
ไว้ในที่เดียวกัน คำว่า โพธิปักขยธรรม แปลว่า ธรรมเป็น
ฝักฝ่ายแห่งธรรมที่นำผู้ประพฤติให้บรรลุธรรมตามเสด็จรอยยุคลบาท
ของพระพุทธเจ้า อภิญญาเทศิตธรรม แปลว่า ธรรมที่ทรง
แสดงเพื่อความรู้อันยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับเพลิง
กิเลสและเพลิงทุกข์

นิเทศธรรม

๔๐๕

แม้จะทรงจำแนกออกไปเป็นหมวดมากบ้างน้อยบ้าง แต่ต้องเข้าใจว่าเป็นปริยายเทศนา ที่ทรงจำแนกไว้โดยนัยะนั้นๆ มีลักษณะเป็นถนน ที่นำคนเข้าสู่จุดหมายปลายทางในทีเดียวกัน แม้จะออกเดินทางจากคนละทิศคนละทางกัน ทำนองแม่น้ำร้อยสายมีความเหมือนกันที่เป็นธาตุน้ำ แต่อยู่ในแม่น้ำที่ต่างกัน แต่พอถึงจุดหนึ่งเมื่อนำสายน้ำไหลลงสู่ทะเล น้ำเหล่านั้นจะมีรสเค็มเป็นรสเดียวกัน เพราะฉะนั้น ผลจากการปฏิบัติตนไปตามองค์ธรรม แต่ละชุดที่ทรงแสดงไว้ในองค์รวมเรียกว่า โพลีปักขยธรรม จะนำใจคนเข้าไปสู่สัมมาญาณ คือความรู้ในทางที่ชอบ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะทำหน้าที่ทำลายอวิชชา คือ ความไม่รู้ อันเป็นรากเหง้าของสรรพกิเลสให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง เข้าถึงสัมมาวิมุติ คือจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ในทางที่ชอบ อย่างที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ ได้เข้าถึงมาแล้ว

ดังนั้น ในความเป็นจริงแล้ว หลักธรรมกลุ่มนี้คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ หรือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ทรงจำแนกแสดงโดยปริยายหนึ่งนั่นเอง

เนื่องจากได้อรรถาธิบายขยายความในหัวข้อนั้นๆ มาตามสมควรแล้ว ในที่นี้จึงจะนำมาเสนอในรูปของสรุปรวมไปตามลำดับ คือ

๑. สติปัฏฐาน ๔ การตั้งสติตามระลึกถึงธรรมสำคัญ ๔ ข้อ คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติระลึกถึงกายในส่วนของลมหายใจเข้าออก อริยาบถใหญ่ ๔ อริยาบถย่อยทั้งปวง

อาการ ๓๒ ธาตุ ๔ ร่างกายในตอนที่เป็นซากศพในฐานะต่างๆ โดยใช้สติ สัมปชัญญะ ความเพียร ระลึกรู้จนเกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า กายนี้ก็สักแต่ร่างกาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เรียกรวมว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การใช้สติ สัมปชัญญะ ความเพียร ระลึกรู้เวทนาที่ปรากฏในขณะนั้นๆ ในที่นี้ทรงจำแนกเวทนาออกเป็น ๙ ประการ คือ สุข ทุกข์ อทุกขมสุข แล้วดูเวทนาทั้ง ๓ นั้นเอง ในกรณีที่เกิดเพราะอามิสหรือไม่ปราศจากอามิส จนเกิดความรู้ว่า เวทนาคือการเสวยอารมณ์ของจิตนี้ ในความเป็นจริงแล้วก็เป็นสักว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติ สัมปชัญญะ ความเพียร ระลึกรู้จิตที่เป็นกุศลหรืออกุศล ในรูปของความเป็นจริงในขณะนั้นๆ จนจิตเกิดความรู้ว่า ในความเป็นจริงจิตนี้ก็สักแต่ว่าจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา แต่ประการใด เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตั้งสติ สัมปชัญญะ ความเพียร ระลึกรู้ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัพยาภุต คือที่เป็นกลางๆ จนระลึกได้ว่า ในความเป็นจริงที่แท้จริงแล้ว ธรรมทั้งหลายก็สักแต่ว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา แต่ประการใด เรียกรวมว่า ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒. สัมมัปปธาน ๔ คือ ความเพียรพยายามชอบ ๔ ประการ คือ

๑. สังวรปธาน เพียรพยายามในการป้องกันบาป อกุศล
ที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิต

๒. ปหานปธาน เพียรพยายามลดละ บรรเทา สงบ ระวัง
ดับ กิเลส ความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วภายในจิตให้จางไป คลายไป
บรรเทาลงไปตามลำดับ

๓. ภาวนापธาน เพียรพยายามกระทำ บำเพ็ญ เจริญ
ความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นภายในจิต ทำได้มากน้อยเพียงไร
ให้รักษาคุณภาพจิตไว้ในระดับนั้น อย่าให้ตกต่ำ แล้วพยายามต่อไป

๔. อนุรักษนาปธาน เพียรพยายามรักษาคุณธรรม
ภูมิธรรม ความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป แล้วใช้ความพยายามใน
การละบาป บำเพ็ญความดีไปตามลำดับจนกว่าจะเข้าถึงความ
สมบูรณ์

๓. อิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่นำผู้ประพฤติ
ปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ ในภารกิจต่างๆ ทั้งส่วนที่เป็นการ
ศึกษา การปฏิบัติ การพัฒนาตนจนบรรลุผลสูงสุดในทางพระพุทธ
ศาสนา คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจในการละความชั่ว ประพฤติความ
ดี มีความใคร่ธรรม พอใจ ยินดีในธรรม

๒. วิริยะ มีความกล้าหาญ ความพยายามในการดำเนิน
ตนไปสู่ผลที่ตนต้องการตามสมควรแก่กรณีนั้นๆ

๓. จิตตะ ในขณะที่ใช้ความเพียรพยายามอยู่นั้น มีจิตใจ
จดจ่อ มุ่งมั่นไปสู่ผลสำเร็จ โดยไม่หวาดหวั่นพร้อพรึงต่ออุปสรรค
อันตรายต่างๆ

๔. วิมังสาให้ปัญญาในการพิจารณาตรวจสอบทุกขั้นตอน ในสิ่งที่พอใจ ใช้ความพยายามและความมุ่งมั่น มีการปรับปรุงแก้ไข เปลี่ยนแปลง วินิจฉัย กำกับองค์ธรรมทั้ง ๓ ประการ เพราะวิมังสาก็คือปัญญาที่ต้องใช้ในทุกกรณี เพราะทุกชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญาเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด.

๔. อินทรีย์ ๕ อินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ในหน้าที่ การกิจของตน คือ

๑. สัทธินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธา ความเชื่อมั่นในคุณ พระรัตนตรัย ไตรสิกขา กรรม เป็นต้น จนมีพลังในการขจัดความ ไม่เชื่อ ความสงสัย ออกไปจากจิต มีอิสระในการน้อมใจเชื่อ

๒. วิริยินทรีย์ อินทรีย์คือวิริยะ ความเพียรในการป้องกัน ความชั่ว ขจัดความชั่ว เสริมสร้างคุณดีและรักษาความดีไว้ มิให้เสื่อม

๓. สตินทรีย์ อินทรีย์คือสติ ความระลึกได้ ระลึกทัน นึกออก ไม่เผลอ ควบคุมใจไว้ภายในภารกิจงานที่ตนต้องทำ สามารถระลึกได้ทั้งอดีต ปัจจุบัน และคาดหมายอนาคตได้

๔. สมานินทรีย์ อินทรีย์คือสมาธิ ความตั้งใจมั่น จนถึง จิตมีความสงบจากนิวรณ์ธรรม ๕ ประการดังกล่าว ความสงบคือ ญาณเข้าไปตามลำดับ จากความสงบเป็นขณะๆ สงบเพิ่มขึ้น จน จิตสงบอย่างแน่วแน่ บรรลุรูปฌาน ๔ ประการไปตามลำดับ

๕. ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา ความรอบรู้ใน กระบวนการของเหตุผล รู้บาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จนถึงรู้ความเกิด ความดับ มีปัญญาในการสลัดตนออกจากความชั่ว

ทุจริตต่างๆ จนถึงรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ ประการ

๕. พละ ธรรมอันเป็นกำลัง ๕ ประการ

ในความเป็นจริงแล้วองค์ธรรมซ้ำกันกับอินทรีย์ ๕ แต่พละจะเน้นไปในภารกิจด้านขจัด ทำลาย กิเลสที่ตรงกันข้ามกับตน จนองค์ธรรมแต่ละข้อเป็นใหญ่ในภารกิจของตน

ท่านจะเรียกว่าอินทรีย์ ๕ ดังกล่าว พละ ๕ ประการนั้นคือ

๑. สัทธาพละ กำลังคือความเชื่อ ทำหน้าที่ขจัดความไม่เชื่อความสงสัย ความโลภ ความโกรธ ตามพลังแห่งศรัทธาที่มีความเข้มข้นสูงขึ้นไปจะมีพลังในการทำลายกิเลสได้มากขึ้นตามลำดับ จนถึงบุคคลจะข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธาในที่สุด

๒. วิริยพละ กำลังคือความเพียรพยายามทำหน้าที่ขจัดความเกียจคร้านอันเกิดจากสาเหตุต่างๆ จนถึงมหาโกศลชชะ คือความเกียจคร้านขนาดหนัก หรือความเกียจคร้านอย่างแรง ที่ไม่สังเกตจะไม่รู้

๓. สติพละ กำลังคือสติ ความระลึกได้ ระลึกทัน นึกออก ทำหน้าที่ขจัดความหลงลืม ความเผลอเรอ ความเลอะเลือนเพราะขาดสติให้ออกไป จนถึงสติมีความไพบูลย์เต็มที่

๔. สมာธิพละ กำลังคือสมาธิ ความมีจิตใจที่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปตามแรงของนิวรณ์ธรรมทั้ง ๕ ประการ ทำหน้าที่ขจัดความฟุ้งซ่านซัดสายของจิต ความเหนียวนึกถึงสิ่งที่ใครคือ กามฉันท์

๕. ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ความรอบรู้ ความเห็นตามความเป็นจริง ทำหน้าที่ขจัดอวิชชา ความไม่รู้ ความหลงในเหตุผลด้านต่างๆ

พึงสังเกตว่าหลักธรรมสองชุดนี้ แต่ละข้อสามารถเป็น
ผู้นำในการพัฒนาจิต จนช่วยให้บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์
ได้ทั้งนั้น ตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ตรัสถึงองค์ธรรมทั้ง ๕ ข้อนี้
ในด้านพลังสูงสุดในการนำจิต คือ

๑. สทฺธาย ตรติ โอนํ คนจะข้ามห้วงน้ำคือกิเลสได้ด้วย
ศรัทธา

๒. วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ คนพ้นทุกข์ไปได้เพราะความเพียร

๓. สติ โลกสฺมี ชาคโร สติเป็นธรรมเครื่องตื่นในโลก

๔. สมာธิ ภิกฺขเว ภาเวถ สมာหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทำสมาธิให้เกิด เพราะคนที่จิตเป็นสมาธิจะ
รู้เห็นตามความเป็นจริง

๕. ปญฺญาย ปริสุชฺฌติ คนจะบริสุทธิ์หมดจดได้ด้วยปัญญา
เป็นต้น

๖. โปชณงคํ คือองค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติ
ปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม ๗ ประการ คือ

๑. สติสัมโพชณงคํ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติ
ให้ตรัสรู้ธรรมคือ สติ หมายถึงสติที่ใช้ในการระลึกดูกาย เวทนา จิต
ธรรม จนเกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริง

๒. ฐัมมวิจยสัมโพชณงคํ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติ
ปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ การวิจยธรรม ได้แก่ การค้นคว้า สอดส่อง
เลือกเฟ้นจำแนกแยกแยะธรรมจนเข้าถึงความจริงแห่งธรรมเหล่านั้น
ช่วยให้ลด ละ ตัณหา มานะ ทิฏฐิออกไปจากใจไปตามลำดับ

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ วิริยะ หมายถึงความเพียรในการป้องกันขจัดความชั่ว และพัฒนารักษาความดี โดยมีความสมบูรณ์พร้อมแห่งกุศลธรรม การสลายไปอย่างสิ้นเชิงของสรรพกิเลสเป็นเป้าหมาย

๔. ปิตีสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้คือ ปิติ ความอิ่มเอิบใจ ความปลื้มใจ ความโปร่งเบาภายในใจ ท่านแสดงลักษณะของปิติไว้ในปกรณ์พิเศษวิสุทธิธรรมวงศ์ไว้ ๕ ลักษณะ คือ

ขุททกาปิติ ปิติเพียงเล็กน้อยพองขนชูชัน น้ำตาไหล

ขณิกาปิติ ปิติชั่วขณะ ทำให้รู้สึกแปลบๆ เป็นขณะดุจฟ้าแลบ

โอกัณฑิกาปิติ ปิติเป็นระลอกหรือปิติเป็นพักๆทำให้รู้สึกชุ่มซา ลงมาในกาย ดุจคลื่นซัดต้องฝั่ง

อุพเพงกาปิติ ปิติเลิศลอยเป็นอย่างแรง รู้สึกใจฟูขึ้น แสดงอาการหรือทำบางอย่างโดยมิได้ตั้งใจ เช่น เปล่งอุทาน เป็นต้น

พรณาปิติ ปิติซาบซ่าน ทำให้รู้สึกเย็นซาบแผ่เอิบอาบไปทั่วสรรพางค์กาย ข้อนี้ท่านเน้นที่ปิติที่ประกอบด้วยสมาธิ

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ ปัสสัทธิ เป็นความสงบทางกาย ใจ เป็นอาการที่สืบเนื่องมาจากปิติสงบลง

๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ สมาธิ สมาธิเป็นผลที่เกิดมาจากการใช้สติ สัมปชัญญะ ความเพียร กำหนดระลึกอารมณ์ของกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง จนเกิด

ปิติพัฒนาไปเป็นความสงบกายใจอย่างลึกซึ้ง จิตหยั่งลงสู่ความสงบ
จากนิเวศน์ไปตามลำดับ ด้วยกำลังแห่งรูปฌาน ๔ ประการ จิต
กอบปรด้วยวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา จนกุศลธรรมเหล่านี้สงบ
ไปเรื่อยๆ คงเหลือแต่อุเบกขาและเอกัคคตา คือ สมาธิ

๗. อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้น แสดงว่าเป็นองค์ประกอบ
ของมรรค เมื่อคนปฏิบัติได้สมบูรณ์แล้ว ญาณอันเป็นตัวมรรค คือ
ความรู้ในทางที่ชอบจะเกิดขึ้น เรียกว่า สัมมาญาณ

เพราะฉะนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ จึงเป็นกุศลธรรม
ส่วนเหตุ ทำนองเครื่องปรุงอาหารชนิดหนึ่งที่ประกอบด้วยเครื่องปรุง
๘ อย่าง เมื่อผสมกันได้สัดส่วน ก็จะกลายเป็นผลรวมของ เครื่อง
ปรุงเหล่านั้น ในขณะที่เครื่องปรุงแต่ละอย่างก็มีคุณประโยชน์ ด้วย
ตัวของมันเอง แต่ถ้าต้องการให้อาหารชนิดนั้นที่มีความลงกันทั้งรส
กลิ่น สี คุณค่า ของอาหารเหล่านั้น เครื่องปรุงทั้งหมด จะต้องผนึก
เป็นเนื้อเดียวกัน

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการคืออะไรบ้าง? คือ

๑. สัมมาทิฐฐิ ปัญญาอันเห็นชอบตามความเป็นจริง คือ
เห็นชอบในอริยสัจ ๔ อันเกิดขึ้นจากผลรวมของอริยมรรคมีองค์ ๘
ประการ จึงเกิดความรู้ในอริยสัจ ๔ ว่าอะไรเป็นอะไร คือ รู้ว่า นี่ทุกข์
นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริในทางที่ชอบ คือดำริหรือ
คิดในการตั้งกายจิตออกจากกิเลสภามและวัตถุภาม ดำริในการ

ขจัดความอาฆาตพยาบาทออกไปจากจิต ดำริในการไม่มีแม้แต่ความคิดที่จะเบียดเบียนตนเองและคนอื่น

สองข้อนี้เป็นปัญญาสิกขา คือ เป็นลักษณะอาการหน้าที่ของปัญญา

๓. สัมมาวาจา การเจรจาในทางที่ชอบ คือการตั้งจิตงดเว้น จากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล แต่ก่oprด้วยวาจาที่เป็นคำสัตย์คำจริง คำส่งเสริมสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับสามัคคี พูดจาถ้อยคำที่ก่oprด้วยเมตตาจิต มีความอ่อนหวาน ฟังแล้วสบายหูสบายใจ พูดคำที่มีสาระประโยชน์

๔. สัมมากรรมันตะ ทำการงานชอบ หรือประพฤติชอบ ด้วยการงดเว้นจากการประทุษร้ายต่อชีวิตคนอื่น สัตว์อื่น งดเว้นจากการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของคนอื่น และงดเว้นจากการล่วงละเมิดทางเพศต่อหญิงชายที่มีคู่ครองของตน ประพฤติตนเป็นคนมีเมตตา สัมมาชีพ และมีความสำรวมระมัดระวังในทางเพศ

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ด้วยการละการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม หันมาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม

สามข้อนี้เป็นส่วนของศีลสิกขา คือการศึกษาในเรื่องศีล

๖. สัมมาวายามะ มีความพยายามในทางที่ชอบด้วยปลูกฝังความพอใจ ใช้ความพยายาม กระทำความเพียร แล้วระคองจิตของตนไว้ในจุดนั้น แล้วพยายามต่อไปในการ

- *สังวรปธาน* เพียรระมัดระวังมิให้บาป อุกุศลเกิดขึ้นภายในจิตของตน

- ปธานปธาน เพียรพยายามละบาป อกุศล ที่เกิดขึ้นแล้ว
ไปตามลำดับ

- ภวานาปธาน เพียรพยายามเจริญกุศล คือความดีที่ยัง
ไม่เกิดให้เกิดขึ้นในจิตของตน

- อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศล ความดี ที่เกิดขึ้นแล้วมิ
ให้เสื่อม แล้วพยายามต่อไปใน ๓ ข้อข้างต้นจนกว่าจะสมบูรณ์
ด้วยกุศล และความหมดสิ้นไปแห่งสรรพกิเลสจากใจ

๑. สัมมาสติ การตั้งสติในทางที่ชอบ คือการระลึกได้ ระลึก
ทัน นึกออก ไม่เผลอเผลอ ในการใช้ความเพียร สติ สัมปชัญญะ ระลึก
พิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม จนจิตสงบเกิดความรู้ความเห็น
ความจริงของกาย เวทนา จิต ธรรม ว่า ในความเป็นจริงแล้ว กาย
เวทนา จิต ธรรม เหล่านี้เป็นเพียงกาย เวทนา จิต ธรรม ขจัดความ
เห็นว่าเป็นของเรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเราออกไปตามลำดับ

๒. สัมมาสมาธิ คือการที่จิตมีความตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรม
ไปตามลำดับ จนเข้าถึงรูปฌาน ๔ ที่กอบปรด้วยกุศลธรรม และสงบ
แม้แต่กุศลธรรมไปตามลำดับ คือ

- ปฐมฌาน จิตประกอบด้วยวิตก ความตรึก วิचार ความ
ตรอง ปิติ ความเอิบอิมใจ ความสุข ความสบายกาย ใจ และ
เอกัคคตา จิตมีความตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว

- ทุตติยฌาน วิตก วิचार สงบไปจากจิต คงอยู่แต่ปิติ สุข
เอกัคคตา

- ตติยฌาน แม้ปิตีก็สงบไป ใจยังคงดำรงอยู่ด้วยสุขกับ
เอกัคคตา หรือสมาธิ

- จุดตกตาม แม้ความสุกก็สงบลง คงเหลือแต่อุเบกขากับ
เอกัคคตา

ในขณะที่วิตกทำหน้าที่สงบดินมิทธะ วิจารณ์ทำหน้าที่สงบ
วิจิกิจฉาปฏิบัติทำหน้าที่สงบพยาบาทสุขทำหน้าที่สงบอุทธัจจกุกกุจจะ
และเอกัคคตาทำหน้าที่สงบกามฉันทะ

ดังนั้น ในความเป็นจริงแล้ว โภธิปักขยธรรม หรือ
อภิญาเทสิตธรรม ๓๗ เป็นการแสดงหลักอริยมรรคมีองค์ ๘
ประการหรือไตรสิกขานั้นเอง แต่ฝ่ายศีลละไว้ ในฐานะที่เข้าใจกัน
มาเน้นย้ำในส่วนของสมาธิกับปัญญา ในภาคสนามจึงเป็นองค์ธรรม
ที่จะนำจิตของคนให้สัมผัสผลคือ สัมมาญาณ ความรู้ในทางที่ชอบ
และสัมมาวิมุตติ คือจิตหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสและความ
ทุกข์ตลอดกาลหรือนิพพาน

ในที่นี้จะนำเอาคุณลักษณะเด่นขององค์ธรรมเหล่านั้นมา
สรุปรวมลงที่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ในส่วนของจิตสิกขากับ
ปัญญาสิกขา คือ

สติปัฏฐาน ๔ คือ สัมมาสติ สัมมาปัฏฐาน ๔ คือ
สัมมาวายามะ อิทธิบาท ๔ ฉันทะ เป็นสัมมาสังกัปปะ
วิริยะ เป็นสัมมาวายามะ จิตตะ เป็นสัมมาสติ วิมังสา
เป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ สัทธา
ปัญญา เป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ วิริยะ เป็น
สัมมาวายามะ สติ เป็นสัมมาสติ สมาธิ เป็นสัมมาสมาธิ

โพชฌงค์ ๗ สติสัมโพชฌงค์ เป็นสัมมาสติ
ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ

วิริยสัมโพชฌงค์ เป็นสัมมาวายามะ ปิติ บัณฑิติ สมาธิ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นสัมมาสมาธิ

ในขณะที่

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นศีลสิกขา

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นจิตตสิกขาหรือสมาธิ

สัมมาทิฐฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปัญญาสิกขา

ในขณะที่เจริญองค์อริยมรรคอยู่นั้นเอง ความ
โลภ ความโกรธ ความหลง ถูกสลایไปด้วยพลัง
แห่งศีล สมาธิ ปัญญา ตามลำดับของไตรสิกขาตั้ง
กล่าว

จากสามัญสู่สุดยอด

หลักการศึกษปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านมักใช้คำว่า **พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีพระอรหัตต์เป็นยอด** ไม่ว่าจะแสดงระดับใดก็ตาม จะมีจุดมุ่งหมายสูงสุดเอาไว้ อย่างน้อยก็เป็นการสร้างพื้นฐานเอาไว้ อย่างที่เรามักใช้คำว่า เพื่อเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งพระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ

แสดงว่า ในขณะที่นั้นยังไม่หวังว่าจะต้องบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นอุดมการณ์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาได้ แต่เป็นการสร้างพื้นฐานทางจิตที่ให้ใกล้ต่อมรรคผลนิพพานเข้าไปโดยลำดับ การศึกษาคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจากหลักธรรมที่ทรงรวบรวมเรียบเรียงไว้ในหนังสือ “นวโกวาท” อันเป็นผลงานการรวบรวมเรียบเรียงของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นดุจเทพมเหสักข์จุติลงมา เพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในด้านการศึกษาพระปริยัติสัทธรรม หรือพระปริยัติศาสนาที่ได้นำมาจัดเกาะกลุ่มตามลำดับแล้วนั้น อันที่จริงแล้วเป็นเรื่องของธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ แล้วนำมาแสดงแก่ชาวโลก

ถ้าจะตั้งปัญญาถามว่า

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อะไร?

ทุกคนสามารถตอบได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อรียสัจ ๔ ประการ ดังนั้น สิ่งใดที่พระองค์ผู้ตรัสรู้ เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระคุณของพระพุทธเจ้าที่กล่าวว่า

“พระพุทธเจ้า คือท่านผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองแล้วทรงสอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามด้วย”

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อะไร เมื่อต้องการให้คนอื่นตรัสรู้ตาม ก็ต้องทรงสั่งสอนให้ศึกษาและปฏิบัติไปตามนั้น เพราะทางตรัสรู้หรือตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า หรือแม้แต่การตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ล้วนเป็นการตรัสรู้อรียสัจ ๔ ประการทั้งนั้น ทางที่ทำให้คนตรัสรู้จึงมีอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ การรู้อรียสัจ ๔ ด้วยญาณ ๓ ประการ อย่างที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ และพระอรหันต์ทั้งหลายได้ตรัสรู้ตามมาแล้ว

ดังนั้น หลักธรรมในบทนี้ จะได้นำผู้ศึกษาไปมองอรียสัจ ๔ ประการ ตามพระบาลีพุทธวจนะ ที่ทรงแสดงไว้เอง และทรงอธิบายไว้ด้วยพระองค์เอง เป็นธรรมที่ทรงแสดงในแนวที่เรียกว่า “นิปปริยาย” คือ จะแสดงเมื่อไร ที่ไหน แก่ใคร จะเหมือนกันทั้งโดยอรรถะและพยัญชนะเสมอ

ในปฐมเทศนาทรงแสดงด้วยพยัญชนะ อรรถะอย่างไร ในพรรษาก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ทรงแสดงด้วยพยัญชนะและอรรถะเสมอเหมือนกัน

อริยสัจ คือ อะไร?

อริยสัจ คือ ความจริงที่แท้จริง ความจริงที่ทำให้ผู้รู้เห็น อริยสัจให้เป็นพระอริยะ ความจริงที่ทำให้คนเป็นผู้ประเสริฐ หากคนนั้นได้รู้เห็นอริยสัจ

ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการนั้น ทุกขสัจเป็นเช่นไร?

“ชาติความเกิด ชราความแก่ มรณะความตายเป็นทุกข์ ความโศก ความร่ำไร รำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ การต้องเกี่ยวข้องกับคนสัตว์ที่ตนไม่รัก การต้องพลัดพราก จากคนสัตว์อันเป็นที่รักเป็นความทุกข์ การต้องการอะไรแล้วไม่ได้สิ่งนั้นตามต้องการเป็นความทุกข์ เมื่อกล่าวโดยสรุปการที่จิตไปยึดมั่นถือมั่นในขั้นทั้ง ๕ เป็นความทุกข์”

ชาติความเกิดเป็นอย่างไร?

“ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความเกิด จำเพาะ ความปรากฏแห่งขั้น การได้อายตนะพร้อมในหมู่ สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า “ชาติความเกิด”

ชรา ความแก่เป็นอย่างไร?

“ความคร่ำ ภาวะที่คร่ำคร่า การที่ฟันหลุด ผมหงอก หนังเหี่ยว ความเสื่อมสิ้นแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์ นั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า ชรา ความแก่”

มรณะ ความตายเป็นเช่นไร?

“ความเคลื่อนไหว ภาวะที่เคลื่อนไหว ความทำลาย ความหายไป มฤตยู ความตาย การทำกาละนี้ เรียกว่า มรณะ”

ความโศก เป็นอย่างไร?

“ความโศกเศร้า กิริยาที่โศกเศร้า สภาพที่โศกเศร้า ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ความเกรี้ยวใจ ความโทมนัส ลูกศรคือความโศกของผู้ที่ถูกกระทบด้วยความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเพราะโรค ความเสื่อมศีล ทิฏฐิ ของคนที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า โศกะ ความโศก”

ปริเทวะ ความรำไรเป็นอย่างไร?

“ความร้องไห้คร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ สภาพร้องไห้ สภาพคร่ำครวญ ความบ่นถึงความพำเพื่อ ความรำไร ความพิไรรำ กิริยาที่พิไรรำ สภาพพิไรรำของผู้ที่ถูกกระทบด้วยความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวข้องกับโรค ความเสื่อมศีล ความเสื่อมทิฏฐิ ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า ปริเทวะ ความรำไร”

ทุกข์ ความไม่สบายกายเป็นอย่างไร?

“ความไม่สบายกาย ความทุกข์กาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัสอันใด นี้เรียกว่า ทุกข์ ความไม่สบายกาย”

โทมนัส ความทุกข์ใจเป็นอย่างไร?

“ความไม่สบายใจ ความทุกข์ใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่สัมผัสทางใจ กิริยาอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่สัมผัสทางใจอันใด นี้เรียกว่า โทมนัส ความทุกข์ใจ”

อุปายาส ความคับแค้นใจเป็นอย่างไร?

“ความแค้น ความขุ่นแค้น สภาพแค้น สภาพขุ่นแค้น นั้น ของผู้ที่ถูกกระทบด้วยความเสื่อมญาติ เสื่อมโภคทรัพย์ เกี่ยวด้วยโรคความเสื่อมศีลและความเสื่อมทิวฐิของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ของผู้ที่ถูกกระทบด้วยเหตุแห่งทุกข์อย่างใด อย่างหนึ่ง เรียกว่า อุปายาส ความคับแค้น”
การต้องเกี่ยวข้องกับคน สัตว์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์อย่างไร?

“การไปร่วม มาร่วม ประชุมร่วม อยู่ร่วมกับอารมณ์ ไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจของเขาในโลก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือกับบุคคลที่มุ่งก่อความพินาศ มุ่งทำลายประโยชน์ มุ่งทำลายความผาสุก มุ่งทำอันตรายต่อความเกษมจากโยคะของเขา นี้เรียกว่า อปปียสัมปโยคทุกข์”

การต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก เป็นทุกข์อย่างไร?

“การไม่ไปร่วม ไม่มาร่วม ไม่ประชุมร่วม ไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์ที่น่าปรารถนาเป็นที่รักใคร่ชอบใจของเขาในโลกคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือกับบุคคลที่ใคร่ แต่ความเจริญ ใคร่แต่ประโยชน์ ใคร่แต่ความสำราญ ใคร่แต่ความ

เกษมจากโยคะของเขา เช่น มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสายโลหิต นี้เรียกว่า ปิเยหิวิปปโยคทุกซ์ คือ การต้องพลัดพรากจากคนสัตว์อันเป็นที่รักเป็นความทุกซ์”

การต้องการสิ่งอะไรแล้วไม่ได้สิ่งนั้นตามต้องการ เป็นทุกซ์อย่างไร?

“ความปรารถนาย่อมเกิดขึ้นแก่เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอย่างนี้ว่า ทำอย่างไร เราผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอย่าได้เป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาเลย หรือความเกิดอย่าได้มาถึงเราทั้งหลายเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จตามปรารถนา นี้เรียกว่า การต้องการสิ่งอะไรแล้วไม่ได้ตามต้องการเป็นความทุกซ์

แม้ความปรารถนาของเหล่าสัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บเป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา มีการพลัดพรากจากของรักของชอบใจเป็นธรรมดา มีความโศก ความร่ำไรร่ำพัน ความทุกซ์กาย ความทุกซ์ใจ พึงปรารถนาว่าของสิ่งเหล่านั้นอย่าได้เกิดขึ้นแก่เราเลย ข้อนี้ก็ไม่ได้สำเร็จตามความปรารถนา นี้เรียกว่า ยัมปิจันฉนลกตัตมปีทุกซ์ัง ประการหนึ่ง”

โดยย่ออุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกซ์อย่างไร?

“กองแห่งอุปาทาน คือ รูป กองแห่งอุปาทาน คือ เวทนา กองแห่งอุปาทาน คือ สัญญา กองแห่งอุปาทาน คือ สังขาร กองแห่งอุปาทาน คือ วิญญาณ เหล่านี้เรียกโดยย่อว่า อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกซ์

ความเกิด ความแก่ ความตาย ทรงเรียกว่าเป็น
สภาวะทุกข์ คือ ทุกข์ตามสภาพของเขาเป็นธรรมชาติธรรมดา
จากความโศกเป็นต้นไป ทรงจัดเป็นปภินณฑทุกข์ คือ ทุกข์
จรเข้ามา เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นเป็นสำคัญ แต่เมื่อกล่าว
โดยสรุปแล้ว กองทุกข์ทั้งหมดเกิดขึ้นจากอุปาทาน คือ จิตที่
เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นของเรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเรา
หรือยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจของกาม ทิณฺฐิ คีลวัตฺถ และอิตฺตา”
**ความทุกข์เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำหน้าที่ของตน
อย่างไร?**

ท่านอธิบายไว้ในฎีกาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่าทุกข์อริยสัจ
เมื่อเกิดขึ้นมีกิจคือหน้าที่ ๔ ประการ คือ

๑. **สงฺขตฺตฺถ** ในอรรถว่าอันปัจจัยประชุมกันปรุงแต่ง
๒. **ปีฬนฺตฺถ** ในอรรถว่าเบียดเบียนทั้งจากภายในและ
ภายนอก
๓. **สนฺตฺตาปนฺตฺถ** ในอรรถว่ามีความเร่าร้อนด้วยเพลิง
กิเลสและเพลิงทุกข์
๔. **วิปริณามฺตฺถ** ในอรรถว่ามีการแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
ไม่คงที่

ดังนั้นความทุกข์ทั้งส่วนที่เป็นสภาวะทุกข์และปภินณฑทุกข์
ดังกล่าวแล้ว ล้วนเกิดมาจากเหตุปัจจัยเข้ามาปรุงแต่งให้เกิดขึ้น
เมื่อดำรงอยู่ก็ดำรงอยู่ท่ามกลางความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
ทำให้เกิดความเร่าร้อน เพราะถูกแผดเผาด้วยธรรมชาติบ้าง ด้วย
ทุกข์บ้าง ด้วยกิเลสบ้าง

จนถึงเมื่อกล่าวกันโดยสรุปในแง่ของความจริงที่แท้จริง แล้วท่านกล่าวว่า “ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ”

ด้วยเหตุนี้เอง องค์ธรรมที่ผ่านมาแล้ว ประเภทที่เป็น ธรรมชาติธรรมดา คือ ชั้น ๕ ธาตุ ๔ ธาตุ ๖ อายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ สัมผัสเวทนา เป็นต้น ล้วนเป็นทุกข์ ตามหลักของพระไตรลักษณ์ ในส่วนที่เป็นผลของตัณหาย่อมเป็น ทั้งทุกข์สัจ และเป็นทั้งทุกข์ตา

ธรรมกลุ่มนี้จึงทรงสอนในรูปของ ปริยญาตัปปธรรม คือ ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ปรบใจให้ยอมรับความจริงว่า ธรรมชาติของ เขาเป็นอย่างไร สภาวะของเขาเป็นอย่างไร ไม่มีใครจะลวงพ้นความ เป็นอย่างนี้ไปได้

การกำหนดรู้ความจริงของทุกข์สัจนั้น ท่านสอนให้ทำใน ๓ ระดับ คือ

๑. ญาตปริยญา ใช้การศึกษา ค้นคว้าถึงความ เป็นจริง ที่แท้จริงของชั้น ๕

๒. ตีรณปริยญา นำเอาเรื่องเหล่านั้นมาคิดพิจารณา ตามที่ท่านแสดงไว้ เช่น ให้พิจารณาว่าเรามีความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นธรรมดา จนจิตยอมรับธรรมดาเหล่านั้น

๓. ปหานปริยญา ลดละความยึดมั่นถือมั่น การเอาจริง เอาจังกับสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืนอะไร เพราะสิ่งใดก็ตามที่คนไปยึดมั่น ถือมั่นเอาไว้ สิ่งนั้นจะไม่มีโทษนั้น ไม่มี

ทุกข์ สมุทัย อริยสัจ เป็นอย่างไร?

ทุกข์ สมุทัย อริยสัจ นั้น หมายถึงเหตุ ๓ ประการ ซึ่งมีลักษณะเป็นการสร้างความมี ความเป็นให้เกิดขึ้น และก่อให้เกิดภพใหม่ มีใจกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน และมีความเพลิดเพลินยิ่งขึ้นในสิ่งนั้น เหตุ ๓ ประการคือ

กามตัณหา การที่จิตตั้งรบนทะเยอทะยานอยากในอารมณ์ทั้งหลาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อันจิตตนกำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ อากาารความรู้สึกอยากได้นั้น เป็นอาการเดียวกับโลภะ ราคะ คือ ต้องการได้ ต้องการมี ต้องการเป็น ในสิ่งที่ตนอยากได้ อยากมี อยากเป็น เมื่อได้แล้ว มีแล้ว เป็นแล้ว ก็จะมี ความกำหนดเพลิดเพลิน ขึ้นขมยินดีในสิ่งนั้น มีการหวงแหน อารักขา ป้องกัน จนอาจพร้อมจะสละแม้แต่ชีวิตของตน เพื่อปกป้องคน สัตว์ สิ่งของอันเป็นที่รักของตนไว้ เมื่อสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปจะมีความเศร้าโศก เสียหาย อันเป็นอาการของความทุกข์จรดงกล่าว

ภวตัณหา ความอยากเป็นในฐานะ ตำแหน่ง ชั้นยศต่างๆ ที่ตนใคร่ปรารถนาพอใจเช่นกัน ความรู้สึกจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของตัณหา คือ เมื่อตนยังไม่ได้เป็นจะเกิดความอยากเป็น ได้เป็นแล้วจะเพลิดเพลิน กำหนดพอใจอยู่ระยะหนึ่ง จากนั้นจะอยากเป็นต่อไปจากที่ตนเคยเป็นมาแล้ว เมื่อความเป็นของตนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ตนไม่ต้องการ จะเกิดความโศก เสียใจ ร้องไห้ อันเป็นความทุกข์ประเภททุกข์จรดงกล่าว

กามตัณหาและภวตัณหานั้น อาศัยความเห็นผิดที่ลึกๆ อยู่ภายในใจ คือ มีความเข้าใจว่า สิ่งที่เราอยากได้และอยากมีอยากเป็น เป็นของเที่ยงแท้ แน่นอนไม่แปรผัน เมื่อสิ่งเหล่านั้น ต้องแปรผันไป จึงเกิดความผิดหวัง ทำให้ทำใจยอมรับไม่ได้ ความโศก เป็นต้น จึงเกิดขึ้นกลุ่มมรุมใจ

วิภวตัณหา ความไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็นในสิ่งหรือฐานะที่ตนไม่ต้องการ ไม่พอใจ ถ้าไม่ได้ ไม่มีไม่เป็นจะรู้สึกพอใจยินดี หากจำต้องได้ ต้องมี ต้องเป็น จะมีความทุกข์ประเภทต้องอยู่ร่วมกับคนสัตว์สิ่งของที่ตนไม่ชอบ และต้องการสิ่งอะไรแล้วไม่ได้สิ่งนั้น ตามต้องการพื้นฐาน ความคิดที่ออกมาในลักษณะนี้คือ อุจเฉททิฏฐิ คือ ความเข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายขาดสูญได้ ถ้าตนอยากให้ขาดสูญ

พึงสังเกตว่า ตัณหาทั้ง ๓ ประการนี้อาจจะเกิดในวัตถุ อารมณ์เดียวกันแต่ต่างกรรม ต่างวาระกัน เช่น สิ่งที่เราอยากได้ อยากมี อยากเป็น เมื่อสมหวังแล้วนานๆ เข้าชักเบื่อต้องการเปลี่ยน จึงกลายเป็นความรู้สึกประเภทวิภวตัณหา คือ ต้องการให้สิ่งนั้น คนนั้น พินาศไป ทำลายไป หากเป็นไปตามที่ตนต้องการแล้วจะเกิดความชื่นชมยินดีพอใจ

ตัณหาทั้ง ๓ ประการนี้ย่อมหมายถึงรวมถึงรวมถึงสรรพกิเลส ที่มีชื่ออย่างอื่น เพราะเป็นอาการอย่างหนึ่งของความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ทำปฏิกริยาต่อจิตรุนแรงกว่าปกติเท่านั้น

ทุกข สมุทัย คือต้นเหตุทั้ง ๓ ประการเป็นต้นนั้น
เมื่อจะเกิดย่อมเกิดในที่ใด เมื่อจะตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ในที่ใด?

เมื่อกล่าวโดยพิสดารพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระสูตร
ทั้งหลายมีมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้นว่า ต้นเหตุ เมื่อจะเกิดและตั้งอยู่
ย่อมเกิดและตั้งอยู่ที่อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖
วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ อันอาศัยอายตนะภายใน ๖ เป็น
ทางเกิด และเกิดจากการอาศัยอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อย่างละ ๖ คือ สัญญา ๖ เจตนา ๖
ต้นเหตุ ๖ วิตก ๖ วิจารณ์ ๖

เมื่อทุกขสมุทัยเกิดขึ้นแล้วจะทำหน้าที่ของตนอย่างไร?

ข้อนี้ท่านแสดงไว้ในฎีกาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า
ทุกขสมุทัยเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำหน้าที่ ๔ ประการ คือ

๑. อายุहनตุถ ในอรรถว่าให้เกิดกองทุกข์
๒. นิทานตุถ ในอรรถว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์
๓. สโยคตุถ ในอรรถว่าประกอบสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์
๔. ปฏิโพชนตุถ ในอรรถว่าขังสัตว์ไว้ในเรือนจำ คือ
สังสารทุกข์

บรรดากิเลสทั้งหลายที่ทรงยกต้นเหตุขึ้นมาเป็นหลักนั้น
เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตคนแล้ว ย่อมนำความทุกข์มาให้เสมอ พึงดู
ตัวอย่าง เช่น มีความอยากได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะต้องถูกเผาผลาญด้วย
ความอยาก จากนั้นจิตจะเร้าร้อนด้วยแรงปรารถนา จนเกิดเป็น
ต้นเหตุคือ ทำให้จิตดิ้น เมื่อจิตดิ้นถึงจุดหนึ่งจะมีการแสวงหาเพื่อ
ให้ได้สิ่งนั้นตามที่ตนต้องการ

บนเส้นทางของการแสวงหานั้น หากขาดการควบคุม ความอยากให้ดี การแสวงหาอาจจะผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม ความเดือดร้อนเพราะต้องรับโทษ ความผิดทางกฎหมายจะติดตาม มา หากเพียงแต่ผิดศีลธรรมก็จะมีผลไม่สบายใจ แม้จะเป็นการ แสวงหา ได้มา ในทางที่ชอบธรรม ก็ต้องเป็นทุกข์ในการดูแลรักษา การป้องกัน ความหวาดกลัว วิตกกังวล สสารพัดที่จะติดตามมา ความทุกข์จึงเกิดขึ้นทุกชั้นตอนที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้น เมื่อสิ่งเหล่านั้สูญหายไป หรือถูกลักขโมยไป ความเสียดาย ความเศร้าโศกจะเกิดขึ้นมาอีก

สรุปว่า การอยู่อย่างอยากนั้นหากอยากมากทุกข์จะมาก อยาคน้อยทุกข์จะน้อย หมดยากจึงจะหมดทุกข์ ในรัชมุทเทศ ๔ ประการมีข้อหนึ่งท่านบอกว่า

“โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสของตัณหา”

ในกรณีที่ตัณหาประกอบสัตว์ไว้แล้วขังสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ได้ทรงเปล่งพระพุทธานุญาตอนหนึ่ง แสดงถึงความจริงของชีวิตทั้ง ๒ ด้าน คือ ยามมีตัณหา และ ทำลายตัณหาได้แล้วความว่า

“เราเมื่อแสวงหาอยู่ซึ่งนายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสาร มีความเกิดเป็นอนเก ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์รำไป

ดูกร นายช่างคือตัณหาผู้สร้างเรือน บัดนี้เราพบเจ้าแล้ว เจ้าจะสร้างเรือนคืออัฐภาพของเราไม่ได้

นิเทศธรรม

๔๒๙

อีกแล้ว ซึ่งโครงทั้งหมดของเจ้าเราหักเสียแล้ว เรือนยอดคือ
อวิชาเราหรือเสียแล้ว

จิตของเราได้ถึงพระนิพพาน ที่ปราศจากเครื่อง
ปรุงแต่ง เราได้บรรลุความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว”

ในการดำรงชีวิตของคนเรานั้น แม้ไม่อาจจะทำลาย ตัณหา
ได้ แต่ต้องไม่ปล่อยกายใจของตนให้ตกเป็นทาสของตัณหามาก
เกินไป เพราะคนที่ตกเป็นทาสของตัณหาจะมีแต่ความทุกข์ความ
เดือดร้อน

ในตัณหาบรรคแห่งพระธรรมบท พระพุทธเจ้ารับสั่งไว้ว่า

“ตัณหาดุจเกาย่านทรายย่อมเจริญแก่คนผู้มีปกติ
อยู่ด้วยความประมาทเขาย่อมเร่ร่อนไปสู่ภพน้อยภพใหญ่
ดังวานรที่ปรารถนาผลไม้โผลดแล่นไปในป่า ฉะนั้น

ตัณหาเป็นของลามก มีลักษณะซ่านไปใน
อารมณ์ต่างๆ ในโลก ย่อมครอบงำบุคคลใดได้ ความโศก
ทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ดุจหญ้าคามบางอัน
ฝนตกรดแล้ว ฉะนั้น” เป็นต้น

ทุกขสมุทัยอริยสัจ ทรงจัดเป็นปหัตตัพพธรรม คือ ธรรม
ที่ต้องมองให้เห็นโทษแล้วพยายาม ลด ละ บรรเทา สงบ ระงับ ดับ
ไปตามกำลังความสามารถ ซึ่งท่านจำแนกไว้ โดยสรุปเป็น ๓ ระดับ
คือ

๑. ตทังคปหาน ละด้วยองค์นั้นๆ กรณีนั้นๆ ตัณหาเกิดใน
อารมณ์ใด พยายามเอาชนะให้ได้ หรือลดความรุนแรงลงให้ได้ใน
อารมณ์นั้นๆ เช่น ชนะ ความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ

๒. วิกขัมภนปหาน ละด้วยการสะกดไว้ด้วยกำลังแห่งสมาธิ อันเป็นผลของสมถกรรมฐาน เป็นการสงบระงับกิเลสประเภทนิรณทั้ง ๕ ประการ

๓. สมุจเฉทปหาน การละด้วยการตัดกิเลสขาดไปตามกำลังแห่งมรรคมีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น จนถึงผลสูงสุด คือ พระอรหันต์ การละเหล่านี้เมื่อเป็นผล ท่านเรียกว่า วิมุตติ คือ จิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสในระดับนั้นๆ

๔. ปฏิปัสสัทธิปหาน ละด้วยการสงบระงับ อาศัยโลกุตตรมรรค ดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้วบรรลุโลกุตตรผล เพราะกิเลสดับหมดไปแล้ว ไม่มีอะไรต้องดับอีก

๕. นิสสรณปหาน ดับด้วยสลัดออกได้ เพราะกิเลสดับไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว จิตจะดำรงความบริสุทธิ์ ยั่งยืนตลอดไป ได้แก่ อมตธาตุ คือนิพพาน เป็นผลต่อเนื่องมาจากข้อที่ ๓

นิโรธอริยสังข์ เป็นอย่างไร ?

การดับตัณหาได้เด็ดขาด การสลัดตัณหาออกจากจิต การถ่ายถอนพัฒนาจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส ความไม่มีอาลัยในกิเลสทั้งหลาย ได้ชื่อว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ซึ่งมีชื่อเรียกในความหมายเดียวกันนี้เป็นจำนวนมาก

นิโรธอริยสังข์ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำหน้าที่อย่างไร?

จากฎีกาธัมมจักกัปปวัตตสูตร ท่านบอกว่า นิโรธอริยสังข์ เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีกิจ คือหน้าที่ ๔ ประการคือ

๑. นิสสรณตุถ ในอรรถว่า ให้ออกจากอุปถัมภ์ คือ กิเลสกรรมและขันธ

๒. วิเวกตถ ในอรรถว่า สัจจจากกิเลส ความทุกข์
๓. อสงขตถ ในอรรถว่า ปัจจัยปรุงแต่งมิได้ นิโรธ จึง
เป็นวิสังขาร
๔. อมตตถ ในอรรถว่า เป็นอมฤตรส คือ ทำจิตที่
บรรลู่ให้หลุดพ้นจากความตาย

จากข้อความที่กล่าวมาในตอนต้น ได้มีการแสดงนิโรธใน
ลักษณะต่างๆ ไว้ แต่พึงสังเกตว่าผลที่เกิดขึ้นจากการทำใจให้
ยอมรับความจริงในทุกขสัจ การพยายามละสมุทัยสัจ และการ
ปฏิบัติตนตามกุศลธรรมประเภทต่างๆ นั้น ย่อมให้ผลเป็นความสุข
ความสงบในระดับนั้นๆ นั่นคือ อาการของนิโรธ หรือนิพพาน อย่าง
อ่อนๆ บางครั้งทรงใช้คำว่า นิพพาน ที่เห็นได้เฉพาะตน เป็นต้น

การดับกิเลสตัณหา ถ้าจะถามว่าดับในที่ใด หรือจะละใน
ที่ใด ข้อนี้ทรงแสดงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น ความว่า
ตัณหานั้นเมื่อบุคคลจะละ เมื่อจะดับ ให้ดับที่อายตนะภายใน ๖
อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ ตัณหา ๖
สัญญา ๖ สัญเจตนา ๖ วิตก ๖ วิจารณ์ ๖ อันน่าใคร่ น่าปรารถนา
น่าพอใจในโลกนี้ อาจกล่าวโดยสรุปง่าย ๆ ว่า

กิเลสมีตัณหา เป็นต้น เกิดขึ้นในที่ใด นิพพานย่อมเกิดขึ้น
ในที่ที่เคยมีกิเลสมาก่อนนั่นเอง กิเลสกับนิพพานจึงไม่มีลักษณะร่วม
เหมือนกับแสงสว่างกับความมืดจะปรากฏร่วมกัน ในจุดเดียวกัน
ในขณะที่เดียวกันมิได้ ในจุดใด ขณะใดมีความมืด ในจุดนั้น
ขณะนั้น ย่อมไม่มีแสงสว่าง ในทำนองตรงกันข้าม ขณะใดจุดใดมี
แสงสว่างในขณะนั้น จุดนั้นจะต้องไม่มีความมืด

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คืออะไร?

ได้แก่ ทางอันประเสริฐ ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ทางนี้เป็นอย่างไร? คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกรชอบ การตั้งจิตมั่นชอบ

สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบเป็นอย่างไร?

ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความรู้ในความดับทุกข์ ความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อันนี้กล่าวว่า สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบเห็นอย่างไร?

ความดำริในการออกจากกามารมณ์ ความดำริในความไม่พยายาบท ความดำริในการไม่เบียดเบียน อันนี้กล่าวว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา การเจรจาชอบเป็นอย่างไร?

การงดเว้นจากการกล่าวเท็จ การงดเว้นจากวาจาต่อเสียด การงดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ การงดเว้นจากการเจรจาเพื่อเจ้อ อันนี้กล่าวว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบเป็นอย่างไร?

การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การงดเว้นจากการถือเอาซึ่งสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ การเว้นจากการประพฤตึผิดในกาม นี้กล่าวว่า สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ

สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบเป็นอย่างไร?

พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละการเลี้ยงชีพผิดเสียแล้ว สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

สัมมาวายามะ ความพยายาม เพียรในทางที่ชอบเป็นอย่างไร?

ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏในพระธรรมวินัยนี้

- เพื่อจะยังอกุศลธรรม อันเป็นบาปที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น
ย่อมยังความพอใจให้บังเกิด พยายาม ปรรวณความเพียร ย่อม
ประคองตั้งใจไว้,

- เพื่อจะละอกุศล อันเป็นบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยังความ
พอใจให้บังเกิด พยายาม ปรรวณความเพียร ย่อมประคองจิตตั้งใจไว้,

- เพื่อจะยังกุศลธรรมที่ยังไม่บังเกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ย่อมยัง
ความพอใจให้บังเกิด พยายาม ปรรวณความเพียร ย่อมประคอง
จิตตั้งใจไว้,

- เพื่อความตั้งอยู่ ไม่ให้สาปสูญเจริญยิ่ง ไพบูลย์มีขึ้นเต็ม
เปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้วย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น
พยายาม ปรรวณความเพียร ย่อมประคองจิตตั้งใจไว้ นี้
กล่าวว่า สัมมาวายามะ ความพยายามในทางที่ชอบ

สัมมาสติ ความระลึกชอบเป็นอย่างไร?

ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็น กาย
เวทนา จิต ในกาย เวทนา จิต หนึ่งๆ อยู่ มีความเพียรให้กิเลสเร่าร้อน
มีสัมปชัญญะ สติ นำอภิขณาและโทมนัสในโลกเสียให้พินาศ ย่อม
พิจารณาเห็นธรรมในธรรมหนึ่งๆ อยู่ มีความเพียรให้กิเลสเร่าร้อน
มีสัมปชัญญะ มีสตินำอภิขณาและโทมนัสในโลกเสียให้พินาศ นี้
กล่าวว่า สัมมาสติ ความระลึกชอบ

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบเป็นอย่างไร?

ผู้เห็นภัยในสงสารวัฏในธรรมวินัยนี้ สงัดแล้วจากกรรมที่เป็นอกุศลเข้าถึงปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก และวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เพราะความที่วิตกวิจารณ์สงบลง เข้าถึงทุติยฌาน เป็นความผ่อนคลายใจ ณ ภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขซึ่งเกิดจากสมาธิ

อนึ่ง ความที่ปีติปราศจากไปย่อมเป็นผู้เพิกเฉยอยู่ มีสติสัมปชัญญะ และเสวยความสุขด้วยกาย อาศัยคุณ คือ อุเบกขา สติสัมปชัญญะและเสวยสุขอันใดเล่าเป็นเหตุ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่า เป็นผู้มียุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข เข้าถึง ตติยฌาน

เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ และการที่โสมนัสและโทมนัส ในกาลก่อนดับไป เข้าถึงจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีแต่สติเป็น ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา ข้อนี้กล่าวว่า สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ

ดูกร ภิกษุทั้งหลายอันนี้กล่าวว่ อริยสังค คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังค คือ ข้อปฏิบัติให้ ถึงซึ่งความสงบ ระงับแห่งความทุกข์ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำหน้าที่ อย่างไร?

ข้อนี้ท่านแสดงไว้ในฎีกาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสงบระงับแห่งความทุกข์ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำหน้าที่ ๔ ประการ คือ

๑. นิยุยานตถ ในอรรถว่า ขนสัตว์ออกจากวัฏสงสาร คือ การเวียนว่ายตายเกิด

๒. เหตุวตถ ในอรรถว่า เป็นเหตุแห่งพระนิพพานอัน เป็นการดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์อย่างสิ้นเชิง

๓. ทสฺสนตถ ในอรรถว่า เป็นเหตุแห่งพระนิพพาน ด้วยดวงตา คือ ปัญญาที่ทำหน้าที่ขจัดอวิชชาออกไปจากใจได้อย่างแท้จริง

๔. อธิปฺปเตยฺย ในอรรถว่า เป็นอธิบดีในวิมุตติญาณทัสสนะ คือ ความรู้ความเห็นในวิมุตติ ได้แก่ สภาพจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส และความทุกข์ที่ทำให้กิเลสและความทุกข์ไม่เกิดขึ้นภายในใจของท่านตลอดไป ไม่ว่าจะประสบกับอารมณ์ที่รุนแรงอย่างไรก็ตาม

ด้วยเหตุนี้เอง บางครั้งเราจะพบคำสอนประเภทที่เป็น ภาเวตฺตพฺพธรรม คือ ธรรมที่บุคคลจะต้องทำให้มีขึ้นให้เป็นที่ขึ้นว่า

สพฺพปาปสฺสอภฺรณํ การไม่ทำบาปทั้งปวง

กุสลสฺสุปฺสพฺปทา การทำกุศลให้สมบูรณ์

สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

เอตํ พุทฺธานสาสนํ เหล่านี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ซึ่งในแง่ของการปฏิบัติแล้ว การไม่ทำบาปเป็นข้อปฏิบัติขั้นศีลสิกขา การทำความดีเป็นข้อปฏิบัติขั้นจิตตสิกขา การทำจิตให้ผ่องแผ้วเป็นข้อปฏิบัติขั้นปัญญาสิกขา พระโอวาท ๓ ไตรสิกขา ๓ ก็คือ หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งไว้ในกาลก่อนปรินิพพาน ใจความว่า

“ตราบไคที่อริยมรรคมีองค์ ๘ ยังมีอยู่การศึกษาการปฏิบัติชอบในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการยังมีอยู่ ตราบนั้นโลกจะไม่ว่างจากพระอริยบุคคลทั้ง ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า อริยสังทั้ง ๔ ประการนั้น คือ คำสอนทั้งปวงในทางพระพุทธศาสนา บางครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงโดยสรุปว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมะ ๒ ประการ ควรกำหนดรู้ คือ นาม ๑ รูป ๑ ได้แก่ ทุกขสัง

ธรรมะ ๒ ประการ ควรละ คือ อวิชชา ๑ ภวตัณหา ๑ ได้แก่ สมุทัยสัง

ธรรมะ ๒ ประการ ควรทำให้แจ้ง คือ วิชา ๑ วิมุตติ ๑ ได้แก่ นิโรธสัง

ธรรมะ ๒ ประการ ควรเจริญให้เกิดขึ้น ได้แก่ สมณะ ๑ วิปัสสนา ๑ ก็คือ มรรคสัง

ในอริยสังทั้ง ๔ ประการนี้ ไม่ว่าจะปฏิบัติเริ่มจากข้อใดก็ตามย่อมกระทั่งถึงอริยสังทั้ง ๔ ประการเหมือนกัน เช่น การพิจารณาเห็นสังขารว่า ไม่เที่ยง

ตัวสังขาร ที่ยกขึ้นพิจารณานั้น เป็นทุกขสัง

ปัญญา เป็นเครื่องพิจารณานั้น เป็นมรรคสัง

เมื่อเกิดเห็นแจ้งตามความเป็นจริงแล้วได้ถอนความกำหนัดยึดติดลงไปได้ ก็ชื่อว่า สมุทัยสัง สงบลงไป ใจก็มีความสุข ความสงบอันเป็นอาการของ นิโรธสัง

แม้แต่การพิจารณาเห็นโทษของกิเลสแล้ว พยายามลดละ
ตัวกิเลส นั้น เป็นสมุทัยสัง

ปัญญาพิจารณาเห็นโทษแล้ว พยายามลดละเป็น มรรคสัง
เมื่อลดละกิเลสลงไปได้ทุกขสังก็สงบ นิพพานก็เกิดขึ้น

แม้ไปเจริญที่นิพพานเป็นอารมณ์ อารมณ์นั้น ก็คือ ตัว
นิโรธสัง

การเจริญ ก็คือ มรรคสัง

กิเลสสงบไป ก็ชื่อว่า สมุทัยสังสงบไป ความทุกข์ก็สงบ
ตามไป ท่านจึงอุปมาให้เห็นว่า

ทุกข์สัง เหมือนโรคที่เกิดขึ้นในกาย

สมุทัย เหมือนสมุฏฐานของโรค

นิโรธ เหมือนความหายจากโรค

มรรค เหมือนหลักการวิธีการในการเยียวยา รักษาโรค

ทุกข์ เหมือนกับสิ่งที่อยู่ในที่มืด

สมุทัย เหมือนความมืด

นิโรธ เหมือนกับแสงสว่าง

มรรค เหมือนการเปิดสวิตไฟ

ในข้อปฏิบัติส่วนใหญ่ พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นไปที่ตัว
มรรคสัง เพราะการปฏิบัติตามมรรคสังนั้น จะเป็นเหมือนกับการ
รับประทานยา เพราะรับประทานยา หรือการอาบน้ำ ตลอดถึง
การปลูกพืช ข้อสำคัญให้มีจุดเริ่มต้นที่ความดี

อาหารที่เรารับประทานเข้าไปนั้น จะทำหน้าที่ขจัดเหตุ
ของความหิว เมื่อเหตุของความหิวถูกขจัดไป ความหิวก็ลดลงไป

ความอึดก็เกิดขึ้น ซึ่งอยู่ในกระบวนการของอริยสัจ ยิ่งไปกว่านั้น อริยสัจ ก็คือ โครงสร้างในการที่จะศึกษาปัญหา ศึกษาถึงตัวปัญหา เหตุเกิดของปัญหา การไม่มีปัญหาและหลักการวิธีการ ในการแก้ไข ปัญหา

ทุกข์ เหมือนตัวปัญหาที่จะต้องตั้งคำถามว่า “อะไร?”

สมุทัย เหมือนเหตุเกิดของปัญหาที่ต้องตั้งคำถามว่า “มาจากไหน?”

นิโรธ เหมือนกับความไม่มีปัญหาที่ต้องตั้งคำถามว่า “เพื่ออะไร?”

มรรค เหมือนหลักการ และวิธีการในการแก้ปัญหาคือ ต้องตั้งคำถาม “โดยหลักการและวิธีการอย่างไร?”

พระพุทธศาสนานั้นมีวิมุตติเป็นผล

ผลทั้งปวง มาสรุปรวมที่วิมุตติ เหมือนกับน้ำในมหาสมุทร ไหลมาจากแหล่งน้ำในที่ต่างๆ มาถึงมหาสมุทรแล้ว ก็จะมีรสเดียว คือ รสเค็มจืด ธรรมะปฏิบัติในทางศาสนาเมื่อปฏิบัติไปแล้ว ก็สามารถที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสในระดับต่างๆ จากการหลุดพ้นได้ชั่วคราว หลุดพ้นด้วยผลสมถกรรมฐาน หลุดพ้นด้วยผลของวิปัสสนากรรมฐาน จบลงที่หลุดพ้นด้วยผลของมรรค ๔ กลายเป็นผล ๔ ที่เรียกว่า พระอริยบุคคล ๔

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ธรรมที่เป็นกุศล ธรรมทั้งปวง ธรรมที่เป็นอริยสัจทั้งปวง เป็นคำสอนที่มุ่งพัฒนา ปัญญา ปัญญาในความหมายของพระพุทธศาสนาเมื่อเกิดขึ้นแล้ว กิเลสจะต้องลดลงไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดจะต้องหายไป

โลกทรรศน์ของบุคคลที่ได้รับผลของการปฏิบัติก็จะเปลี่ยนไป จากการมองในทำนองเบียดเบียนกัน ก็กลายเป็นมองด้วยความกรุณา ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งไปสัมผัสที่พระพุทธคุณ คือ ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ และกรุณาคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพยายามเพิ่มพูนปัญญาขึ้นตามลำดับ ปัญญาเพิ่มขึ้นมากเท่าไร ความบริสุทธิ์ก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น ความบริสุทธิ์ เพิ่มขึ้นมากเท่าไร การมองโลกในแง่เมตตากรุณาก็จะเพิ่มขึ้นเท่านั้น

ดังนั้น ความเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นคุณลักษณะของความเป็นพุทธะ ได้แก่ ปัญญา บริสุทธิ และกรุณานั้นเอง เพราะ

คำว่า รู้ เป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากปัญญา

คำว่า ตื่น คือ ตื่นจากอำนาจของความหลับด้วยกิเลสที่เรียกว่า ตื่นจากกิเลสนิทรา

คำว่า เบิกบาน เป็นอาการของจิตที่มองสรรพชีวิตทั้งหลายในโลกด้วยความเมตตา กรุณา แม้แต่คุณของพระรัตนตรัยเอง

พระพุทธคุณ ได้เน้นให้เห็นถึงพระมหากรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงสัมผัสโลก ด้วยความกรุณาโดยการเสด็จเที่ยวจาริกไปในคาม นิคม ชนบท ราชธานีต่างๆ ทรงชี้แจง แนะนำ สั่งสอน ประชาชน ประดิษฐานขึ้นเป็นรูปของพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และอำนวยความสุข แก่ชาวโลกตลอดกาล ยาวนาน ทรงสมบรูณ์ด้วยพุทธจริยาทั้ง ๓ ประการคือ

โลกัตถจริยา ทรงทำประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่ทรงเป็น
สมาชิกคนหนึ่งของโลก

ญาตัตถจริยา ทรงทำประโยชน์แก่พระประยูรญาติ
ทั้งหลายในฐานะที่ทรงเป็นพระราชโอรสของศากยสกุล และโกถิย
สกุล

พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าในตำแหน่ง
ของศาสดาผู้เอ็นดูต่อพุทธบริษัททั้งหลาย

ดังนั้น เมื่อเรากล่าวนอบน้อมต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึง
กล่าวนอบน้อมด้วยบทว่า นโม ที่เริ่มต้นด้วยพระกรุณาคุณ

พระธรรมคุณเล่าเป็นธรรมที่ควรเชิดชู ชักชวน ทำทนาย
ให้มาทำการพิสูจน์ ทดสอบจากวิญญูชนทั้งหลาย

พระพุทธศาสนากลับคนใจ แต่ไม่กลับคนฉลาด เป็นการ
ประกาศให้เห็นว่า พุทธธรรมทนต่อการพิสูจน์ทดสอบของผู้มี
ปัญญาทั้งหลาย และองค์ธรรมแต่ละข้อที่ทรงแสดงก็เน้นให้เห็นถึง
พระปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงแสดงธรรมะเป็นไป
ตามนัยะของพระธรรมคุณได้จริง พระธรรมจึงเน้นไปที่ปัญญาคุณ

พระสังฆคุณ จึงเน้นไปที่บริสุทธิคุณ แสดงออกทั้ง
ปัญญา กรุณา และบริสุทธิ แต่ว่าจุดเน้นไปอยู่ที่ความบริสุทธิ

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ชื่อว่าเป็น
ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร อันแสดง
ให้เห็นถึง ความบริสุทธิจากอำนาจของกิเลสทั้งหลาย

สถานะของท่าน จึงได้รับการยอมรับนับถือจากพุทธ
ศาสนิกทั้งหลายและถือว่า

พระสงฆ์ เป็นผู้ควรคำนับ เป็นผู้ควรต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่การทำบุญเป็นผู้ควรแก่การประณมมือไหว้ และเป็นเนื้อนาบุญของโลก ไม่มีเนื้อนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่า

ดังนั้น พระรัตนตรัย ทั้ง ๓ ประการ อันเป็นสรณะที่พึ่ง ที่ระลึกสูงสุดของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ก็คือ พระคุณทั้ง ๓ ประการของพระพุทธเจ้านั่นเอง

พระพุทธเจ้านั้นทรงเป็นธรรมะ ทั้งส่วนของพระรูปกาย และส่วนของพระนามกาย

พระธรรมนั้น เป็นส่วนของนามธรรม

พระสงฆ์ นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงปัญญา ความบริสุทธิ์ และความเมตตา กรุณาทั้งด้านกาย ด้านวาจา และด้านจิตใจ และเมื่อท่านปฏิบัติได้สมบูรณ์ก็ได้ชื่อว่าเป็น **อนุพุทธะ** คือ รู้ตามที่พระพุทธเจ้ารู้ เห็นตามที่พระพุทธเจ้าเห็น ท่านจึงมีเมตตา กรุณา ตามรอยบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า **ธรรมภาคปฏิบัติจึงกลายเป็นเรื่องพัฒนาปัญญาเพียงประการเดียว**

เพราะปัญญาเหมือนแสงสว่างดังกล่าวดังแล้ว เมื่อเกิดขึ้น ก็ขจัดความมืด คือ กิเลสทั้งหมดในจิตใจที่สว่างด้วยปัญญานั้น จางไป คลายไป หหมดไปเป็นจิตใจที่ประกอบด้วยความบริสุทธิ์และมีความกรุณาในสรรพสัตว์เป็นการพลิกโลกขึ้นมาอีกด้านหนึ่ง จากอำนาจของอวิชชาความไม่รู้ และออกมาเป็นรูปกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเศร้าหมองขึ้นมาในด้านต่างๆ จนมีการเบียดเบียน ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน กลายเป็นมิลล์ญูญี่ ผลจากการประพฤติปฏิบัติชั้นสูงสุด ซึ่งเป็นการพลิกด้านหนึ่งของโลกขึ้นมา

ในขณะที่โลกประกอบด้วยอวิชา พระพุทธศาสนา
ประกอบด้วยวิชา

ในขณะที่โลกมีความหนาแน่นไปด้วยกิเลสพระพุทธศาสนา
มีความบริสุทธิ์

ในขณะที่โลกมีการเบียดเบียนกัน พระพุทธศาสนาสอน
ให้มีความกรุณากัน

ดังนั้น การปฏิบัติตนตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘
ประการ ย่อมจะอำนวยผลให้เกิดเป็นปัญญา ความบริสุทธิ์ ความ
กรุณาตามกำลังความสามารถของบุคคลที่จะปฏิบัติได้ จนกว่า
จะถึงจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา

ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงรับสั่งไว้โดยสรุปว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้ง
หลายให้ทราบไว้ว่า สังขารทั้งหลายมีความ
เสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยัง
ความไม่ประมาทให้สมบูรณ์เถิด”

ปัญญาที่เกิดขึ้นจึงเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่
ตนและแก่บุคคลอื่นตลอดกาลนาน ไม่ว่าจะเกิดขึ้น
แก่ใครที่ไหน เมื่อไร ก็ตาม

อักษรย่อบอกนามกัมภีร์

อง.	อฏจก.	องคุดตฺตริกาย	อฏจกนิปาต
อง.	จตุกก.	องคุดตฺตริกาย	จตุกกนิปาต
อง.	จก.	องคุดตฺตริกาย	จกนิปาต
อง.	ติก.	องคุดตฺตริกาย	ติกนิปาต
อง.	ทสก.	องคุดตฺตริกาย	ทสกนิปาต
อง.	ทก.	องคุดตฺตริกาย	ทกนิปาต
อง.	ปญจก.	องคุดตฺตริกาย	ปญจกนิปาต
อง.	สตตก.	องคุดตฺตริกาย	สตตกนิปาต
ขุ.	อิติ.	ขุททกนิกาย	อิติวุตตก
ขุ.	ขุ.	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐ
ที.	ปาฎิ.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ที.	มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ม.	อุป.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปญฺณาสก
ม.	มู.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปญฺณาสก
อภิ.	วิภงค.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงค
วิ.	ฉอนุสฺสติ. ปจฺม.	วิสุทฺธิมคค	ฉอนุสฺสตินิทฺเทส ปจฺมภาค
วิ.	สีล. ปจฺม.	วิสุทฺธิมคค	สีลนิทฺเทส ปจฺมภาค
สั.	นิ.	สัญฺจตฺตนิกาย	นิทานวคค
สั.	มหา.	สัญฺจตฺตนิาย	มหาวารวคค
สั.	ส.	สัญฺจตฺตนิกาย	สคาถวคค
สั.	สฬ.	สัญฺจตฺตนิกาย	สฬายตฺตนวคค

บรรณานุกรม

- พระรัตนตรัยคืออะไร ชู. ชู. ๒๕/๑.
- คารวะ ๖ อจ. ฉกท. ๒๒/๓๖๙.
- ปาฐกถาศิล ๔ ว. สีส. ปฐม. ๑๙.
- องค์แห่งภิกษุ ๕ อจ. ปญจก. ๒๒/๑๕๕.
- ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ ๑๐ อจ. ทสก. ๒๕/๙๑.
- องค์แห่งธรรมกถึก ๕ อจ. ปญจก. ๒๒/๒๐๖.
- ชั้นธ ๕ อภ. วิภจค. ๓๕/๑.
- आयตนะภายใน ๖ ม.ม. ๑๒/๙๖.
- आयตนะภายนอก ๖ อภ. วิภจค. ๓๕/๘๕.
- วิญญาณ ๖ ม. อุป. ๑๔/๔๐๑.
- สัมผัส ๖ อภ. วิภจค. ๓๕/๘๕.
- เวทนา ๖ ที. มหา. ๑๐/๓๔๔.
- สามัญญลักษณะ ๓ อภ. วิภจค. ๓๕/๘๕.
- อริยสัจ ๔ ที. มหา. ๑๐/๓๔๔.
- อกุศลมูล ๓ ส. นิ. ๑๖/๔.
- นียตมิจฉาทิฎฐิ ๓ ที. มหา. ๑๐/๓๔๔.
- อนันตริยกรรม ๔ ส. นิ. ๑๖/๔.
- อกุศลกรรมบถ ๑๐ ส. สฬ. ๑๘/๑.
- อกุศลกรรมบถ ๑๐ อภ. วิภจค. ๓๕/๑๒๗.
- นียตมิจฉาทิฎฐิ ๓ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๙๑.
- อนันตริยกรรม ๔ ชู. อิติ. ๒๕/๒๖๔.
- อกุศลกรรมบถ ๑๐ อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๕.
- อกุศลกรรมบถ ๑๐ ที. มหา. ๑๐/๓๕๖.
- อกุศลกรรมบถ ๑๐ ที. มหา. ๑๐/๓๕๖.

- ทุจจริต ๓ อจ. ทสก. ๒๔/๓๐๓.
- อบายมุข ๔ อจ. อฏฐก. ๒๓/๒๙๖.
- อบายมุข ๖ ที. ปาฎิ. ๑๑/๑๙๖.
- อคติ ๔ อจ. จตุกก. ๒๑/๒๓.
- มลละ ๙ อภิ. วิภงค. ๓๕/๕๒๖.
- อุปกิเลส ๑๖ ม. มุ. ๑๒/๒๖-๒๗, ๖๕.
- นิเวรณ ๕ อจ. ปญจก ๒๒/๗๒.
- อากาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ อย่าง นัย. อจ. ติก. ๒๐/๓๕๖.
- ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๔ ประการ อจ. อฏฐก. ๒๓/๒๘๘.
- กุศลมูล ๓ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๙๒.
- กุศลกรรมบท ๑๐ ที. มหา. ๑๐/๓๕๙.
- สัมปยุตตปิฎก ๓ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๘๔. ม. มุ. ๑๒/๕๒๓.
- บุตรพึงบำรุงบิดามารดาด้วยสถาน ๕ อจ. ติก. ๒๐/๑๙๑.
- อปินณกปฏิปทา ๓ ที. ปาฎิ. ๑๐/๒๐๓.
- จักร ๔ อจ. ติก. ๒๐/๑๔๒.
- วุฒิ ๔ อจ. จตุกก. ๒๑/๔๐.
- อิทธิบาท ๔ อจ. จตุกก. ๒๑/๓๓๒.
- สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ อภิ. วิภงค. ๓๕/๒๙๒.
- สมบัติของอุบาสก ๕ ประการ อจ. อฏฐก. ๒๓/๒๙๗.
- บุญกิริยาวัตถุ ๓ อจ. ปญจก. ๒๒/๒๓๐.
- บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ช. อิติ. ๒๕/๒๗๐.
- อจ. อฏฐก. ๒๓/๒๔๕.
- สุ. วิ. ๓/๒๕๖.
- อภิธมมตถสงคหปาลี. ๒๙.
- ตฎฎีกา. ๑๗๑.
- ศีล ๕ ประการ อจ. ปญจก. ๒๒/๒๒๖.
- อัมมัสลวานานิลงส์ อจ. ปญจก. ๒๒/๒๗๖.
- นาถกรรมธรรม ๑๐ อจ. ทสก. ๒๔/๒๗.
- ขราวาสธรรม ๔ ส. ส. ๑๕/๓๑๖.

- อธิษฐานธรรม ๔ ม. อุป. ๑๔/๔๓๗.
- เวสัชชกรณธรรม ๕ อง. ปญจก. ๒๒/๑๔๔.
- สุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่าง อง. จตุกก. ๒๑/๙๐.
- เหตุที่ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ได้ไม่นาน อง. จตุกก. ๒๑/๓๓๖.
เพราะเหตุ ๔ ประการ
- ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ อง. อฏฐก. ๒๓/๒๙๔.
- ประโยชน์เกิดแต่การถือโภคทรัพย์ ๕ อง. ปญจก. ๒๒/๔๘.
- ความปรารถนาที่สมหมายได้ยาก ๔ อง. จตุกก. ๒๑/๘๕.
- มิจฉาณิชา ๕ อง. ปญจก. ๒๒/๒๓๒.
- ทิศ ๖ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓.
 - ๑. ปุรัตถิมทิศ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓.
 - ๒. ทักขินทิศ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓.
 - ๓. ปัจฉิมทิศ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓.
 - ๔. อุตตรทิศ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔.
 - ๕. เหนือทิศ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๕.
 - ๖. อนุกรมทิศ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๕.
- มิตรแท้ ๔ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๑.
- สังคหัตถุ ๔ อง. จตุกก. ๒๑/๔๒.
- ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย ๔ อง. จตุกก. ๒๑/๘๑.
- อริยทรัพย์ ๗ อง. สตุตถก. ๒๓/๕.
- สัมปรัสนธรรม ๗ อง. สตุตถก. ๒๓/๑๑๓.
- สัมปรัสนธรรมอีก ๗ นัย. ม. อุป. ๑๔/๑๑๒.
- กถาวัตถุ ๑๐ อง. ทสก. ๒๔/๑๓๘.
- สาราณียธรรม ๖ อง. ฉก. ๒๒/๓๒๒.
- อปริหานิยธรรม ๗ อง. สตุตถก. ๒๓/๒๑.
- ธรรมมีอุปการะมาก ๒ อง. ทก. ๒๐/๑๑๙.
- ธรรมคุ้มครองโลก ๒ อง. ทก. ๒๐/๖๕.
- ธรรมอันทำให้งาม ๒ อง. มก. ๒๐/๑๑๘.

- บุคคลหาได้ยาก ๒
- อินทรีย์ ๕
- อารักขกัมมัฏฐาน ๔
- พรหมวิหาร ๔
- ปธาน ๔
- อนุสสติ ๑๐
- สติปัฏฐาน ๔
- โพชฌงค์ ๗
- อริยมรรคมีองค์ ๘

อจ. ทุก. ๒๐/๑๐๙.

อจ. ปญจก. ๒๒/๑๑.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

อภิ. วิภังค. ๓๕/๓๖๙.

อจ. จตฤก. ๒๑/๒๐.

วิ. ฉอนุสสติ. ปรม. ๒๕๐.

ที. มหา. ๑๐/๓๒๕.

ส. มหา. ๑๙/๙๓.

ม.ม. ๑๒/๒๖.

อภิ. วิภังค. ๓๕/๓๑๗.